СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА LV.

ФИЛОСОФСКИ И ФИЛОЛОШКИ СПИСИ

КЊИГА 15.

ДАНИЧИЋЕВ ЗБОРНИК

БЕОГРАД — ЉУБЉАНА
1925.

ЦЕНА ~~50~~ ДИНАРА.

92,-

ПРЕГЛЕД

Издања Српске Краљевске Академије.

Академијине су књижаре **Св. Б. Цвијановића и Кона** у Београду.

(Књига означених звездицом * нема више на продају.)

I. Глас (првог разреда), књ. 1—51.
II. Глас (другог разреда), књ. 1—64.
III. Споменик (првог разреда), књ. 1—13.
IV. Споменик (другог разреда), књ. 1—51.
V. Годишњак I—XXXII (1887—1924).
VI. Етнографски Зборник књ. I—XXXIV.
Прво одељење. Насеља и Порекло становништва, књ. 1—19.
Друго одељење. Народ и народни живот, књ. 1—15.
VII. Зборник за историју, Језик и Књижевност Српског Народа.
Прво одељење. Споменици на српском језику, књ. 1—12.
Друго одељење. Споменици на туђим језицима, књ. 1 и 4.
VIII. Дијалектолошки Зборник, књ. I—II
(Садржину и цене види на корицама ових издања.)

IX. ПОСЕБНА ИЗДАЊА. Књ. I—LIV.

Књига:

1. Приповетке.

II. (1). — Л. К. Лазаревић, Он зна све. — С. Матавуљ. Ново Оружје. — Б. 1890, 16°, 129. — Цена 2 Дин.

2. Споменице.

*I. (1). — Спомен на тужну свечаност приликом смрти Др. Јосифа Панчића првог председника Српске Краљевске Академије. — Б. 1888, 8°, 50.
IX. (2). — Споменица о преносу праха Вука Ст. Караџића из Беча у Београд 1897. — Б. 1898. X. 389, са две слике. Цена 3 Дин. (Види и Споменик VII (други разред 6).
*XIV. (3). — Свечан помен просветном добротвору покојном Димитрију Стаменковићу, трговцу из Београда, 8. септембра 1900. год. — Б. 1901, 8°, 53 (са сликом).
XVI. (4). — Свечан помен просветном добротвору покојном Нићифору Дучићу, архимандриту и академику, 22. априла 1901. год. — Б. 1901, 8°, 49 (са сликом).
XXII. (5). — Стогодишњица српског устанка, свечан скуп Српске Краљевске Академије 7. септембра 1904. — Говор Љуб. Јовановића. — Б. 1904, 8°, 63. Цена 2 динара.
XXVI. (6). — Др. Никола Крстић, Споменица, издана приликом ступања у живот задужбине покојникове. — Б. 1908, 8°, 517 (са сликом). Цена 5 Дин.

3. Природњачки и математички списи.

*IV. (1). — Јован Жујовић. Геологија Србије, део први. Топографска Геологија. — Б. 1893, 4°, VI, 334, са три карте и два листа скица. Цена 14 динара.
V. (2). — — —, део други, Еруптивне Стене. — Б. 1900, 4°, XVI, 229, са 6 таблица микроскопских пресека. Цена 10 динара.
XVII. (3). — J. Цвијић, Основи за Географију и Геологију Македоније и Старе Србије с проматрањима у јужној Бугарској, Тракији, суседним деловима Мале Азије, Тесалије, Епиру и у северној Албанији. Књига прва са 51. географском и геолошком скицом, профилима и фотографијама. — Б. 1906, 4°, VIII, 1—392. Цена 10 динара.
XVIII. (4). — — Књига друга, са 83 географске и геолошке скице, профила и фотографија у тексту и 19 фотографија у прилогу. — Б. 1906, 4°, 393—689. Цена 10 Дин.

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА LV.

ФИЛОСОФСКИ И ФИЛОЛОШКИ СПИСИ

КЊИГА 15.

БЕОГРАД — ЉУБЉАНА
1925.

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ДАНИЧИЋЕВ ЗБОРНИК

БЕОГРАД — ЉУБЉАНА
1925.

AS
346
.B53
knj. 55

Штампала Учитељска тискара у Љубљани. — За њу одговара Франце Штрукељ.

Преглед Даничићевих радова.

У ову библиографију ушли су и чланци Даничићеви штампани по дневним листовима, у колико се могло утврдити да су његови. Где је који од њих штампан, наћи ће читалац тачно обележено у Ситнијим Списима Ђ. Даничића I (књ. LIV Посебних Издања Срп. Краљ. Акад. Филозофско-Филолошки Списи 14. Сремски Карловци 1925. XI + 467. 8⁰) који се обележавају скраћеницом ДСС I. Ту ће се наћи обавештење и о другим радовима који су ту прештампани. Остале су скраћенице и саме по себи јасне.

1. — Задиркивалу. ДСС I 3—4 [1845].

2. — Рат за српски језик и правопис. Написао Ђ. Даничић. У Будиму у штампарији Пештанског Универзитета. 1847. На продају по 20 кр. ср. 8⁰ стр. 63. ДСС I 5—48.

3. — Обзоръ књижевный [1847 г.]. ДСС I 49—50.

4. — В. Лазићу I. Брошира. 8⁰ стр. 20. При дну последње стране: „у Бечу у Јермена 1848“. — ДСС I 80—95.

5. — В. Лазићу II и још којешта. Написао Ђ. Даничић. У Бечу у Јерменском манастиру 1848. 8⁰ стр. 16. ДСС I 103—116.

6. — Стара пјесма за ново вријеме. — У Карловци. Наштампао Дане Медаковић. 1848. [Издао с малим предговором Ђ. Даничић.] Мала 8⁰ стр. 15. ДСС I 116—125.

7. — „Војводовина“ или „војводина“. [1849] ДСС I 125—126.

8. — Сједоглави. [1849] ДСС I 47—48.

9. — Вукъ. Стеф. Караџићъ. [1849] ДСС I 126—128.

10. — Миклошићевъ речникъ старога славенскога єзика. [1850] ДСС I 129—130.

11. — Мала српска граматика. Написао Ђ. Даничић. У Бечу у штампарији Јерменскога манастира. 1850. 8⁰ стр. II + 80 (+ 12 стр. пренумераната).

12. — Приповијетке из старога и новога завјета. У Бечу 1850. 12⁰ стр. 274, л. 3. [Излазило преко двадесет пута на различним местима са ознаком да их је „превео Ђ. Даничић“:

у Београду, Загребу, Панчеву, Новом Саду, ћирилицом и латиницом].

13. — Нешто о српскијем акцентима. Миклошићева Slav. Bibliothek I (1851) 97—110.

14. — Правительство и правопис. [1852] ДСС I 132—135.

15. — Књига за добре цели. Пишу неколико Срба. Уређује и издаје Богобој Атанацковић. Први свезак. У Новом Саду. Нар. књигопечатња др. Дан. Медаковића. 1852. 8. XI + 86. [Приказ]. ДСС I 135 – 138.

16. — Любитель просвѣштенія. Србско-Далматинскій Магазинъ за лѣто 1851. Издає на свѣтъ Георгій Николаєвићъ, протопрезвитеръ у Дубровнику, Членъ Дружтва Српске Словесности у Београду, обдаренъ златнимъ почестнимъ крстомъ Ф. I. — У Загребу у срб. печатньи браће Жупана 8. 179. [1852] ДСС I 138—141.

17. — Шумадинче Любомира П. Ненадовића. Прва свеска. Земунъ. Књигопечатньомъ I. К. Сопрона. 1852. 16. 115. [1852] ДСС I 141—142.

18. — Památky dřevního pisemnictví Jihoslovánův. (Изборъ югословинскыхъ достопамятностїи). Sebral a vydal Pavel Jozef Šafařik. V Praze tiskem c. kr. dvorní knihtiskárny synův Bohumila Haase. 1851. Вел. 8. 105 листова. [Приказ, 1852.] ДСС I 143—145.

19. — Обштый земльописъ за учењу се младежъ у гимназіи и у полугимназіяма княжества Србіє по найновіимъ земльописательима списао Милованъ Міятовићъ, гимназіялный професоръ. У Београду, при кньигопечатньи княжества српскогъ 1852. — 8. 496. [Приказ, 1852.] ДСС I 145—149.

20. — Дечански првенацъ. Описаніє монастира Дечана, диплома краля дечанскогъ, описаніє Ипекске патріяршіє, многи стари зданія, многи мѣста старе Србіє и Косовскогъ поля. Одъ Гедеона Іосифа Юришића, єромонаха Дечанскогъ. У Новомъ Саду нар. кньигопечатня Дан. Медаковића 1852. — 8. 133. [Приказ.] ДСС I 149—150.

21. — Начела физике за своє ученике, а и за самоуке, написао Вукъ Маринковићъ, медицине докторъ, у Лицеуму Княжества Србскогъ Физике Професоръ. Друштва Српске Словесности р. членъ. У Београду 1851, при правителственой кньигопечатньи княж. Србскогъ. — 8. кньига I, 515. кньига II. 286 са шестъ литогр. таблица. [Приказ, 1852.] ДСС I 151—153.

22. — Гласникъ Друштва Српске Словесности. Свезка IV. Са приложенымъ Землѣвидомъ Окружія Пожаревачкогъ и Снимкомъ Српске Селимове Дипломе. У Београду у кньигопечатньи Княжества Србіе 1852. — 8. 284. [Приказ.] ДСС I 154—159.

23. — Нови српски буквар. Реценсија Ђ. Даничића. У Бечу у Јерменскоме манастиру. 1854. 8⁰ стр. 43. ДСС I 159—192.

24. — Андріе Николаєвича Муравіева: Писма о служби божіой у православной цркви. Съ рускога. У Новомъ Саду. 1854. 8⁰ л. 4, стр. 308. [Исте године још једно издање, оба без имена. Треће издање у Биограду у Државној Штампарији 1867, са именом].

25. — Српски акценти. Гласникъ Д. С. С. VIII (1856) 1—61.

26. — Є ли добро нань и унь? [1856] ДСС I 192—194.

27. — Разлике између єзика Српскога и Хрватскогъ. Гласникъ Д. С. С. IX (1857) 1—60.

28. — „Lex Stephani Dušani.“ Edidit Fr. Miklosich. Fasciculus prior textum continens. Vindobonae apud Frïder. Beck. 1856. 8⁰ 2 листа и стр. 28. [Приказ, 1857.] ДСС I 195—196.

29. — Примјери Српско-Славенскога језика. Саставио их В. Стеф. Караџић у Бечу у штампарији Јерменскога манастира. 1857. 8⁰ стр. 78 и лист 1, с 1 литогр. [Приказ, 1857.] ДСС I 196—199.

30. — Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen. Von Franz Miklosich. Aus dem VII. Band der Denkschriften der philosophisch-historischer Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften besonders abgedruckt. Wien aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1856. 4 л. 1. с. 42. [Приказ, 1857.] ДСС I 199—201.

31. — Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Griechischen, Lateinischen, Littauischen, Altslavischen, Gothischen und Deutschen von Franz Bopp. Zweite gänzlich umgearbeitete Auflage. Erster Band. Erste Hälfte. Berlin F. Dümmler's Verlagsbuchhandlung 1856. 8 л. 1. с. 304. [Приказ, 1857.] ДСС I 201—202.

32. — Свештене Повѣсти из Старога Завѣта. I. Авраамъ. II. Рута. III. Пророкъ Илія. IV. Пророкъ Данилъ. V. Естира. У Земуну печатано кньигопечатньомъ I. К. Сопрона 1857. 16. 72. [Белешка, 1857]. ДСС I 202—203.

33. — Извори Српске Повјестнице из турскијех споменика вадио и на немачко (!) превео Д. Валтер Ф. А. Бернауер, а у Српско (!) превео и издао Андрија Тарквато Брлић. Свез I. У Бечу код Ф. Леона 1857. 8. VIII. 90. [Белешка, 1857.] ДСС I 203—204.

34. — Barth. Kopitars kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und rechtshistorischen Inhalts. Herausgegeben von Fr. Miklosich. Erster Theil. Wien F. Beck. 1857. 8 л. 2, с. 380. [Приказ, 1857.] ДСС I 204—205.

35. — Glagolitische Fragmente. Herausgegeben von dr. Karl Adolph Constantin Höfler k. k. Universitäts-Professor und dr. Paul Joseph Šafarik, k. k. Universitäts-Bibliothekar. Aus der Abhandl. der k. böhm. Ges. d. Wiss. V. Folge, 10 Band. Prag. Druck der k. k. Hofbuch-druckerei von Gottlieb Haase Söhne 1857. 4 с. 62, л. 1. с 5 литогр. листа. [Приказ, 1857.] ДСС I 206—207.

36. — Liek za objestnu ženu. Izvorna narodna gluma u tri čina Jura Matie Špora. Na Rieci tiskao i izdao Ercole Rezza 1857, 16 л. 4. с. 119. [Белешка, 1857.] ДСС I 207—208.

37. — Србска граматика за ниже гимнасіялне классе. Одъ Петра Нинковића, Професора Гимнасіе Новосадске. Друго поправлѣно и умножено изданіе. У Новомъ Саду трошкомъ Ігнята Фукса кньигопечатньомъ I. К. Сопрона у Земуну 1856. 8. VIII. 166. [Белешка, 1857.] ДСС I 208.

38. — Юначке Народне Песме о Кралѣвићу Марку. У Новом Саду трошкомъ Ігнята Фукса, печатао I. Каулиційй. 1857. 8 л. 1. с. 103. [Приказ, 1857.] ДСС I 208—209.

39. — Сочиненія Соломонова и Сірахова. Преведена Платономъ Атанацковићемъ, Епископомъ Бачким. У Бечу печатано и на продаю кодъ Леополда Грунда 1857. м. 8. с. XX. 330 л. 1. с 4 лика. [Белешка, 1857.] ДСС I 210.

40. — Словарь ꙗзыка словѣньскаго, шести главныхъ нарѣчии: Русьскаго, блъгарьскаго, црькъвьнаго, срьбьскаго, чешьскаго и польскаго, съставилъ Иосифъ Франта Шумавскъıи. Чꙗсть прьваꙗ нѣмьцьско-словѣньскаꙗ. Erste lieferung. Прага. Bellmann, 1857. 8. XI. Aal-anlöthen. [Белешка, 1857.] ДСС I 211—212.

41. — Die Wurzeln des Altslovenischen von Franz Miklosich. Wien. Aus dem VIII Bd. der Denkschriften der philos.-histor. Classe der kaiserl. Akademie der Wissenschaften beson-

ders abgedruckt. Wien. R. Gerold's Sohn (Comm.) 1857. 4. л. 1. с. 28. [Белешка, 1857.] ДСС I 212—213.

42. — Geschichte der Slawenapostel Cyrill und Method und der slavischen Liturgie. Von J. A. Ginzel Leitmeritz, A. Senürlein 1857. 8. XI. 174. 132. (Белешчица, 1857.) ДСС I 213—214.

43. — Исторія сербскаго языка по памятникамъ, писаннымъ кирилицею, въ связи съ исторіею народа. — Сочиненіе А. Майкова, Москва, въ университетской типографіи 1857. в. 8. IV. 845. [Приказ, 1857.] ДСС I 214—216.

44. — Arkiv za povjestnicu jugoslavensku. Knjiga IV. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski. Izdano troškom družtva za jugoslavensku povjestnicu i starine. S trimi na kamenu tiskanimi slikami. U Zagrebu tiskom dra L. Gaja. 1857. 8. VIII. 423. [Приказ, 1857.] ДСС I 217—219.

45. — Рукописъ Кипріяновъ. Гласникъ ДСС IX (1857) 245—256.

46. — Рукописъ Александровъ. Гласникъ ДСС IX (1857) 256—349.

47. — Српска синтакса. Написао Ђ. Даничић. Део првый. У Београду у Државной Штампаріи. 1858. 8⁰ XII + 644.

48. — Исторія Српскога народа. Написао А. Майковъ (изъ нѣгове књиге: „Исторія сербскаго языка въ связи съ исторіею народа" Москва 1857). Прилогъ Српски Новина за 1858 годину. У Београду у Државной Штампаріи. 1858. Вел. 8⁰ стр. 520 + 4 табл. и картом Балк. Полуострва. [Историја је до стр. 358, а даље су друге ствари; на таблицама су слике владалаца које су биле на почетку говора о сваком владаоцу, када се књига давала у свескама.] Није именован преводилац. — Историја српскога народа. Написао А. Мајков. С рускога превео Ђ. Даничић. Друго Издање. У Биограду. Издање и штампа Државне Штампарије. 1876. 8⁰ 1 л. стр. 347.

49. — Из српске синтаксе. Миклошићева Slav. Bibliothek, II. (1858) 93—109.

50. — Пролог на кожи. Гласник ДСС X (1858) 340—349.

51. — Slavische Bibliothek oder Beiträge zur slavischen Philologie und Geschichte, herausgegeben von Fr. Miklosich und J. Fiedler. Zweiter Band. Wien bei W. Braumüller. 1858. 8 л. 2, с. 312 л. 1. [Приказ, 1858.] ДСС I 219—222.

52. — Србскій Лѣтописъ за годину 1857. Частъ II, год. XXXI, књига 96. Издає Матица Србска у Пешти. У Будиму писмены Цес. Крал. Свеучилишта пештанскогъ 1857, л. I, с. 170. [Белешка, 1858.] ДСС I 223.

53. — Slovnik umjetnikah jugoslavenskih od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. U Zagrebu tiskom narodne tiskarne dra L. Gaja 1858. 8 л. 4, с. 112. Agapić-Heinrikus, с ликом Ф. Бенковића и Д. Аврамовића. [Приказ, 1858.] ДСС I 224—225.

54. — Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii; edidit Fr. Miklosich. Wiennae apud Guilelmum Braumüller 1858 8. л. 1, с. XII 580. [Приказ, 1858.] ДСС I 225—228.

55. — Србски акценти III, IV. Гласникъ ДСС XI (1859) 1—35.

56. — Три србске хрисовулѣ: *а)* краля Стефана IV; *б)* Цара Лазара Хиландару 1380; *в)* Гргура Вуковића, брата му Ђурђа и Лазара и матере Маре Хиландару. Гласникъ ДСС XI (1859) 130—144.

57. — За црквену историју србску. Гласникъ ДСС XI (1859) 160—166.

58. — Шта је писао Високій Стефанъ. Гласникъ ДСС XI (1859) 166—170.

59. — Тайна буквица у старимъ рукописима. Гласникъ ДСС XI (1859) 171—181.

60. — Рукописъ архиепископа Никодима. Гласникъ ДСС XI (1859) 189—204.

61. — О криминалномъ Законику. [Потписати су: М. Т. Янковићъ. Ђ. Даничићъ.] ДСС I 228—253.

62. — Српска деминуција и аугментација. Гласникъ ДСС XII (1860) 474—500.

63. — Живот св. Саве. Написао Доментијан. На свијет издало „Друштво Српске Словесности". Трудом Ђ. Даничића. У Биограду у Државној Штампарији 1860. 8⁰ VII + 219.

64. — Србска писменица. Написао J. И. Издао А. С. у Новом Саду, брзотиском епископске књигопечатње. 1860 (мал. осм. 72 стр.). [Приказ, 1861.] ДСС I 253—255.

65. — [Белешка поводом одговора на критике у бр. 64; 1861.] ДСС I 255—256.

66. — [Опет белешка поводом одговора на белешку у бр. 65; 1861.] ДСС I 257.

67. — [Опет белешка поводом одговора на 65; 1861.] ДСС I 257.

68. — [Одговор на чланак у Трговачким Новинама; 1861.] ДСС I 258—259.

69. — [Одговор поводом одговора на 68; 1861.] ДСС I 259—262.

70. — [Некролог П. Ј. Шафарику; 1861.] ДСС I 262—263.

71. — Die Slavischen Elemente im Rumunischen. Von Fr. Miklosich. Wien 1861. K. Gerold's Sohn Comm. 4, 70. [Приказ, 1861.] ДСС I 263—265.

72. — Допис. [О посланици Словенофила Србима; 1861.] ДСС I 289—292.

73. — Похвала кнезу Лазару. Гласникъ ДСС XIII (1861) 358—368.

74. — Хрисовуљ. Стефан краљ потоњи цар потврђује цркви богородичној у Трескавцу прилоге ранијих владалаца и сам јој прилаже многа села. Гласникъ ДСС XIII (1861) 369—377.

75. — Друштву српске словесности. Писмо. [Писмо Ђ. Даничића од 29. нов. 1861.] Видовдан бр. 2 од 1862.

76. — Вуков пријевод новога завјета. [Брошира, 1862.] Мала 8⁰ с. 25. ДСС I 56—72.

77. — Почетак српске књижевности. (Из лекције професора Ђ. Даничића.) [1862] ДСС I 306—313.

78. — Службе свецима Србима. (Из лекције професора Ђ. Даничића.) [1862] ДСС I 314—323.

79. — Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, emendatum auctum edidit Fr. Miklosich. Vindobonae Guilelmus Braumüller 1862. а — жѣлъ на 192 стр. у в. 8. [Приказ, 1862.] ДСС I 323—326.

80. — Књижевност богословска у Бугара XI—XV вијека. (Из лекција професора Ђ. Даничића) [1863] ДСС I 326—333.

81. — Србска граматика (Єзыкословіе, Sprachbuch), израђена Димитріемъ Чобићъ, народнихъ србскихъ школа управитєлѣмъ у Панчеву. У Вел. Бечкереку 1862. Књигопечатня Ф. Павла Плајца, 75 стр. 48. [Белешка, 1863.] ДСС I 333—334.

82. — Облици српскога језика. Друго издање. У Биограду у Државној Штампарији 1863. [Други натпис:] Српска

граматика. Дио III. Облици. 8⁰ 4 л. 124 с. [Доцније у још осам издања ћирилицом и латиницом.]

83. — Псалтир Давидов. Превео Ђ. Даничић. 1864. Издање А. Рајхарда и друга му. У Бечу. Штампано у Пешти 1864, 12⁰ стр. 151.

84. — Никољско јеванђеље. На свијет издао Ђ. Даничић. У Београду у Државној Штампарији. 1864. 8⁰ XXVII + 271 + 2 снимка.

85. — Милош Светић поета. Из лекција професора Ђ. Даничића. [1864] ДСС I 334—337.

86. — Србин Србенди. У Београду. У штампарији Александра Андрића. 1864. 8⁰ стр. 14. [Брошира без потписа.] ДСС I 354—361.

87. — Književnik. Časopis za jezik i povjest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti. Uredjuju i izdaju (podporom Matice Ilirske) Dr. Rački, V. Jagić, J. Torbar. Godina I. U Zagrebu 1864. [Приказ, 1864.] ДСС I 338—340.

88. — Рјечник из књижевних старина српских. Написао Ђ. Даничић. Дио први. А—К. У Биограду у Државној Штампарији. 1863. 8⁰ стр. XII + 522.

— Дио други. Л—К. У Биограду у Државној Штампарији 1863. 8⁰ стр. 519.

— Дио трећи. Р—Ћ. У Биограду у Државној Штампарији 1864. 8⁰ стр. 598.

89. — Свето Писмо. Постање или прва књига Мојсијева. Превео Ђ. Даничић. 1865. Издање А. Рајхарда и друга му у Пешти. 16⁰ стр. 110, у два ступца. — 1866 изашло пет књига Мојсијевих у 2 издања. 1867 — књига Исуса Навина, о судијама, о Рути, Самуилове, о царевима, дневници (све и у издању латиницом). — 1868 цело Свето Писмо у преводу Ђ. Даничића и В. Караџића. — 1871 ново издање целог Св. Писма, са побележеним једнаким местима.

90. — О Светићеву „Огледалу“. Реценсија Ђ. Даничића. Из Видова дана 1865 бр. 28—32 прештампано по други пут. У Биограду у Државној Штампарији. 1865. 8⁰ стр. 32. ДСС I 362—378.

91. — [Одговор на допис из Београда у 28 бр. „Србобрана“; белешка, 1865.] ДСС I 379—380.

92. — Господину П. Нинковићу. [Брошира, 1865.] 8⁰ стр. 18. ДСС I 383—393.

93. — Живот Светога Симеуна и Светога Саве, написао Доментијан. На свијет издао Ђ. Даничић. У Биограду у Државној Штампарији 1865. 8⁰ XIX + 345.

94. — Животи краљева и архиепископа српских. Написао архиепископ Данило и други. На свијет издао Ђ. Даничић. У Загребу 1866. У Светозара Галца у ком. 8⁰ XV + 386.

95. — Grammatica della lingua serbocroata (illirica) compilata da Pietro Budmani. Fascicolo I. Vienna 1866. 146 str. u 8⁰ [1867] ДСС I 393—399.

96. — Типик Светога Саве за Ораховицу. Književnik III (1867) 139—142.

97. — Свети Ђурађ Кратовац, мученик XVI вијека. Književnik III (1867) 302-306.

98. — Ћ i Ђ u istoriji slovenskijeh jezika. Rad I (1867) 106—123.

99. — Записи из неколико рукописа. Rad I (1867) 174-188.

100. — Филип Мезијер о цару Стефану. Гласник С. У. Д. XXI (1867) 277—288.

101. — [Даничићев реферат о речима слова *ū* у Београчеву рукописном речнику.] Србски Летопис књ. 111 (за год. 1866, али изашла 1867), стр. 350-351.

102. — De mutatione contiguarum consonantium in linguis slavicis. Scripsit Martinus Hatala. (Ex actis regiae scientiarum societatis bohemiae. Series V, tom. XIV.) Pragae 1856. 104 s. u 4. [Рецензија, 1868.] ДСС I 400—411.

103. — Grammatica della lingua serbocroata (illirica) compilata da Pietro Budmani. Fascicolo II. Vienna 1867 str. 147-248 u 8. (1868) ДСС I 399.

104. — Akcenti u glagola. Rad VI (1869) 47—158.

105. — Гласник српског ученог друштва. Књига VI (свеска XXIII старога реда). Књига VII (свеска XXIV старога реда) у Београду 1868. 8. 2 l. i 338 str. и 9 litogr. snimaka. (1869) ДСС I 412—422.

106. — Knjiga Konstantina filosofa o pravopisu. Starine I (1869) 1—43.

107. — Rukopis Vladislava gramatika, pisan god. 1469. Starine I (1869) 44-85.

108. — Bugarski rukopis pisan godine 1277. Starine I (1869) 86—92.

109. — Indijske priče prozvane Stefanit i Ihnilat. Starine II (1870) 261—310.

110. — Muke blaženog Grozdija. Starine II (1870) 311—312.

111. — Старинный сборникъ сербскихъ пословицъ А. Гильфердинга. С. Петербургъ 1868, стр. 112. (Реценсија, 1870.) ДСС I 422—430.

112. — Слово святаго Ипполита объ антихристѣ въ славянскомъ переводѣ по списку XII вѣка съ изслѣдованіемъ о словѣ и о другой мнимой бесѣдѣ Ипполита о томъ-же, съ примѣчаніями и приложеніями К. Невоструева. Москва 1868. 8. 51 и 119 и 256 стр. (Приказ, 1870.) ДСС I 430—431.

113. — Славянорусскія рукописи В. М. Ундольскаго. Изданіе Московскаго публичнаго и Румянцевскаго Музеевъ. Москва 1870. — 8. III str. i 468 stupaca, po dva na jednoj strani, i 64 str. (Приказ, 1870.) ДСС I 432—433.

114. — Poslovice. Zagreb 1871. 8°, стр. XVIII + 160.

115. — Hvalov rukopis. Starine III (1871) 1—146.

116. — Законик Стефана Душана цара српског 1349 и 1354. Издао и објаснио Стојан Новаковић у Београду 1870. XXVI i 108 str. u m. 8. (Оцена, 1871.) ДСС I 434—438.

117. — Сербско-русскій словарь. Составилъ П. Лавровскій. Изданіе Отдѣленія Русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. Санкпетербургъ 1870. 1. l. i 5 str. i 806 stupaca, po dva na jednoj strani u v. 8°. [Оцена, 1871.] ДСС I 438—447.

118. — Akcenti u adjektiva. Rad XIV (1871) 88—810.

119. — Gramatika Gjurgja Križanića. Rad XVI (1871) 159—198.

120. — Pjesme Mavra Vetranića Čavčića. Skupili Dr. V. Jagić, Dr. I. A. Kaznačić i Dr. Gj. Daničić. Na svijet izdala Jugoslavenska Akad. Znan. i Umjetnosti. Dio II. U Zagrebu, 1872. U knjižari Fr. Župana (Albrechta i Fidlera) na prodaju. 8° XI + 490. (Stari pisci hrvatski, knj. IV.) Даничићев је предговор стр. V—XI и редакција текста од стр. 197—490.

121. — Tri stare priče. Starine IV (1872) 63—80.

122. — Proroštvo despota Stefana Lazarevića. Starine IV (1872) 81—86.

123. — Apokalipsa iz Hvalova rukopisa. Starine IV (1872) 86—109.

124. — Tondal. Starine IV (1872) 110—118.

125. — Dva apokrifna jevandjelja: I. jevandjelje Nikodimovo. II. pripoviest Josipova. Starine IV (1872) 130—154.

126. — Poslanica sv. Save arhiepiskopa srpskog iz Jerusalima u Studenicu igumanu Spiridonu. Starine IV (1872) 230—231.

127. — Poslanica patriarha jerusalimskoga Teofila despotu srpskom Stefanu. Starine IV (1872) 232—234.

128. — Prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske. Rad XX (1872) 150—233.

129. — Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića. Skupili Dr. V. Jagić i Dr. Gj. Daničić. Na svijet izdala Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti. Zagreb, 1873. U knjižarnici Fr. Župana (Albrechta i Fiedlera) na prodaju. (Stari pisci hrvatski, књ. V, X + 354). [Даничић је издао песме Нађешковића стр. 107—354 и написао у уводу IX—X].

130. — Nominativ singularis na *o* i na *e*. Rad XXVI (1874) 53—63.

131. — Prilog za istoriju komparativa u hrvatskom ili srpskom jez. Rad XXVI (1874) 64—73.

132. — Диоба словенских језика. Из лекција професора Велике Школе Др. Ђ. Даничића. Прештампано из Видова Дана 1874 бр. 192 и 193. У Биограду у Државној Штампарији 1874. 8⁰ стр. 15.

133. — Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка XVII вијека. Написао Ђ. Даничић. У Биограду, издање и штампа Државне Штампарије. 1874. 8⁰ стр. VIII + 398 + 1 л.

134. — Основе српскога или хрватскога језика. Написао Ђ. Даничић. У Биограду, издање и штампа Државне Штампарије 1876. 8⁰ стр. VI + 463 (+ 1).

135. — Korijeni s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku. Napisao Gj. Daničić. Na svijet izdala Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti. U Zagrebu 1877. U knjižarnici L. Hartmanna na prodaju. 8⁰ стр. IV + 369 + 1.

136. — An meinen jüngsten Recensenten. [Брошира, 1878.] Вел. 8⁰ стр. 7. ДСС I 452—456.

137. — Ogled. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti.

Obrađuje Gj. Daničić. Zagreb. Dionička Tiskara 1878. Вел. 8⁰ XII + 39.

138. — Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti. Obrađuje Đ. Daničić. Dio I. A — Češulja. U Zagrebu 1880—1882. U knjižarnici Lavoslava Hartmanna na prodaju. Tisak Dioničke Tiskare. 4⁰ стр. 960 у два ступца.

Прилог српскохрватској стилистици из језика Даничићева.

У нашем језику има мноштво именица апстрактног значења, и то примарних (на пр. власт, жеља, стид, страх и т. д.) и изведених (на пр. висина, лепота, мртвило, слабост, јунаштво, сиромаштво, мржња, служба и т. д.) Народ их је начинио онолико, колико му је за његове потребе нужно, па их и употребљава, кадгод му која затреба. Али други културни европски језици имају апстрактних именица много више и много их обилније употребљавају; то особито вреди за немачки језик, и то потпуно одговара начину и склопу немачкога мишљења, које је сасвим утонуло у апстракцијама, тако да осечни немачки списатељ, био он новинар или приповедач или историк или природословац, тешко може 3—4 ретка написати, да не употреби бар једну апстрактну именицу. А наши списатељи, и српски и хрватски, како у сто других ствари нагрђују наш језик поводећи се за Немцима, тако га кваре и у овоме, т. ј. одвише употребљавају апстрактне именице, особито изведене, много више, неголи прија духу језика нашега.

Нека ме нитко криво не схвати: ја из добра језика не избацујем с реда све именице апстрактнога значења, а поготову не избацујем примарне, него осуђујем само прекомерну њихову порабу, особито порабу изведених, књижевничких апстрактних именица, као што су на пр. оправданост, површност, оштроумље, оздрављење, подигнуће. Ако наши филозофи такве речи обилно употребљавају, просто им било, то њихова струка са собом доноси, али сви писци нису филозофи, па би на пр. приповедачи, историци и т. д. могли апстрактне именице, особито изведене, књижевничке мање употребљавати те их замењивати онако, како то чини природни народни говор.

Ево три примера, који ће потпуно расветлити, што ја овде хоћу да кажем. Наши књижевници пишу на пр. лекари су

слабо имали наде у његово оздрављење, — тамошњи су родољуби покренули красну мисао о подигнућу споменика Гундулићу, — увиђам оправданост ваших разлога. Све је то немачки мишљено и изречено, а нашим језиком боље се то каже: лекари су се слабо надали, да ће он оздравити, — тамошњи су родољуби замислили красну мисао, да се Гундулићу подигне споменик, — увиђам, како су оправдани ваши разлози. — Стилистичку погрешку наших писаца, о којој се овде говори, ја сам истакнуо већ одавно у мојој »Граматици и стилистици« на стр. 665.—666., где сам рекао: »тежак и тром стил излази из непотребна употребљавања апстрактних именица«, па то и данас кажем.

Даничић осећајући фино, што добар језик подноси, а што не подноси, није могао апстрактне именице употребљавати онако обилно, како то чине многи и премногі данашњи писци. Он се тим именицама уклањао, колико је год мислио, да им се може уклањати без штете за јасноћу мисли. Та особина његова стила најочевиднije се показује у његове две књиге: Писма о служби Божјој у православној цркви, написао А. Н. Муравијев, с рускога превео Ђ. Даничић. III. издање. У Београду 1867: — Историја српског народа, написао А. Мајков, с рускога превео Ђ. Даничић. II. издање. У Београду 1876.

Пишући овај чланак имао сам без прекида пред собом руске оригинале једне и друге Даничићеве књиге, и то: Письма о богослуженіи восточной каѳолической церкви А. Н. Муравьева. С. Петербургъ 1894 (11. издање); — Исторія сербскаго языка . . . въ связи съ исторіею народа. Сочиненіе А. Майкова. Москва 1857. Што се у те две руске књиге налази велико мноштво апстрактних именица, примарних и изведених, то није узето из народнога руског језика, него је то у стил не само Муравјева и Мајкова, већ и у стил других руских писаца продрло из књига немачких, а донекле и француских.

Ја сам из једне и из друге Даничићеве књиге узео по 20 примера мислећи, да је то сасвим довољно; могао сам лако навести око 100 примера из обе књиге, али то би куд и камо превише било. — Бројеви, који иза сваког српског и иза сваког руског примера стоје, значе стране цитираних књига.

Јужни говор у цитатима из Даничића остављен је без промене, како (мислим) и треба да буде.

Између цитата из Даничића и рускога цитата, који му одговара, метнуо сам у заграде онакав превод, какав би данас изишао из пера врло многих наших писаца, а како Даничић није хтео да преведе. Учинио сам то зато, да свима читатељима буде сасвим јасно, што ја хоћу да покажем, особито онаким читатељима, који нису доста вешти рускоме језику или му нису вешти ни мало.

Примери из »Писама«.

а) Опет те виђах, гдје брзо клону. 4 (опет виђах у теби клонулост пре времена): я замѣчалъ въ тебѣ усталость преждевременную. 3.

б) Иза тога се пјеваху псалми и читаху књиге пророчке. 8 (следило је певање псалама и читање књига пророчких): слѣдовало пѣніе псалмовъ, чтеніе книгъ пророческихъ. 7.

в) Мало починувши опет се скупљаху у зору да јавно исповједе гријехе своје... и да захвале Богу. 36 (иза кратког починка опет се скупљаху у циљу јавнога исповедања греха својих и захваљивања Богу): по краткомъ отдыхѣ вновь соединялись они для всенароднаго исповѣданія грѣховъ своихъ и для благодаренія Господу. 58.

г) Те се спомиње, како су жене мироноснице и ученици рано дошли на празан гроб и како су се препале саме божанствене силе. 49 (те се спомиње рани долазак жена мироносница и ученика на празан гроб и упропашћење самих небеских сила): воспоминается раннее пришествіе мироносицъ и учениковъ къ упраздненному гробу и самое изумленіе небеснихъ силъ. 68.

д) Јави да иде цар њихов. 65 (јави долазак цара њихова): извѣщаетъ о пришествіи царя ихъ. 99.

ђ) Дубоко је описано што је видио Јаков и како је страдао. 97 (дубоко је описано виђење Јакова и његово страдалачко живовање): глубоко изображено видѣніе Іакова и страдальческое его поприще. 160.

е) Кад је седми васељенски сабор... наново поставио да се поштују свете иконе. 105 (кад је седми васељенски сабор... наново поставио поштовање светих икона): когда седьмой вселенскій соборъ... возстановилъ почитаніе святыхъ иконъ. 166.

ж) Сваки би рад био исказати што осјећа. 164 (сваки би рад био исказати своја чувства): каждый хотѣлъ бы выразить свои чувства. 218.

з) Свака пјесма гласи, како је Христос надвладао смрт и пакао. 166 (свака песма јавља победу Христа над смрћу и паклом): каждая пѣснь гласитъ о побѣдѣ Христа надъ смертію и адомъ. 219.

и) У онај час, кад се спаситељ крстио. 177 (баш у час крштења спаситељева): въ самую минуту крещенія спасителева. 228.

ј) Не може бити сумње, шта ове ријечи значе. 199 (не може бити сумње о правом њихову значењу): нельзя сомнѣваться въ пастоящемъ ихъ значеніи. 244.

к) Како је свак рад правдати оно што чини. 202 (по наравној наклоности свакога човека оправдавати своје чине): по свойственной каждому наклонности оправдывать свои поступки. 246.

л) Како бисмо се друкчије могли помирити и ујединити с Христом? 204 (којему другому средству могли бисмо прибећи у циљу помирења и уједињења с Христом?): къ какому другому средству могли бы мы прибѣгнуть для примиренія и общенія съ Христомъ? 247.

љ) У хришћанству није слободно имати више жена нити самовољно раскидати свезу, која је између мужа и жене. 217 (забрањено је у хришћанству многоженство и самовољно раскидање брачне свезе): запрещается въ христіанствѣ многоженство и своевольное расторженіе супружескаго союза. 256.

м) Свештеници... моле се Богу да му опрости гријехе. 226 (уз молитву свештеника за отпуштење његових греха): при молитвѣ священнослужителей объ отпущеніи его грѣховъ. 263.

н) А кад је свршио ову жртву, онај дан, кад је ускрсао, даровао је апостолима власт да опраштају гријехе. 235 (по извршењу ове жртве, на сам дан свога ускрснућа даровао је апостолима власт отпуштати грехе): по совершеніи сей жертвы, въ самый день своего воскресенія онъ даровалъ апостоламъ власть отпущать грѣхи. 269.

њ) Ријечи пророка, који јављају Израиљу, да ће се излити Дух свети на дјецу његову. 235 (речи пророка, који јављају

Израиљу изливење Духа светога на децу његову): слова пророковъ обѣщавшихъ Израилю изліяніе Духа святого на дѣтей его. 270.

о) Кад се папа одвоји од заједнице осталијех источнијех патријараха. 238 (по одвојењу папе од заједнице осталих источних патријараха): по отдѣленіи папы отъ общенія прочихъ восточныхъ патріарховъ. 272.

п) Не женити се, јести и пити што је могуће мање, клонити се земаљских сласти, — тијем они не траже да докуче што више по духу. 253 (безбрачност, строга уздржљивост у храни, клоњење од земаљских сласти не служи им средством за достигнуће нечега вишега по духу): безбрачіе, строгое воздержаніе въ пищѣ, удаленіе отъ житейскихъ наслажденій, не служатъ для нихъ средствомъ къ достиженію чего либо высшаго по духу. 283.

р) Од како је Адам згријешио, па докле Бог Ријеч није постао тијело и докле нас св. Дух није извео на небеса. 288 (од почетка греховнога пада Адамова па до утеловљења Бога Речи и изведења нашега по Духу св. на небеса): отъ начала грѣхопаденія Адама и даже до воплощенія Бога Слова и возведенія насъ Духомъ Св. на небеса. 309.

Примери из »Историје«.

а) Мислим да су те земље биле свака за себе прије Немање. 1 (по нашему мнењу те су се земље пре Немање налазиле у стању раздробљености): по нашему мнѣнію эти области до Немани находились въ состояніи разъединенія. 205.

б) Љетописци казују, како је дјед Немањин бјежао у Захумље. 2 (летописци су сачували предају о бежању деда Немањина у Захумље): лѣтописцы сохранили преданіе о бѣгствѣ дѣда Немани въ Захумье. 206.

в) Пошљедње, што учини византијска власт у Србији, бијаше, што на пријесто великога жупанства сједе млађи син Тјехомилов Немања. 3 (последњи чин византијске власти састојао се у подигнућу на великожупанско престоље млађега сина Техомилова Немање): послѣднее дѣйствіе византійскаго преобладанія состояло въ возведеніи на великожупанскій престолъ младшаго сына Тѣхомилова Немани. 207.

г) За које се (т. ј. земље) већ могаше мислити да су под једном влашћу и да се не могу одвајати. 19 (с којима је могла већ бити свезана мисао о јединству власти и нераздељености): съ которыми (т. ј. землями) могла уже быть связана мысль о единствѣ власти и нераздѣленности. 218.

д) Није жалио ни оружја ни лукавства да би постигао што је хтио. 30 (не жалећи ни оружја ни лукавства за постигнуће својих циљева): не щадя ни оружія ни хитрости для достиженія своихъ цѣлей. 226.

ђ) Не знађаше како би боље укротио силнога непријатеља. 32 (не нађе бољега средства за укроћење опаснога непријатеља): не нашелъ лучшаго средства къ укрощенію опаснаго врага. 227.

е) Што законик није потпун, то баш свједочи, да... 55 (сама непотпуност законика показује, да...): самая неполнота законника показываетъ, что... 244.

ж) Земље његове бијаху прве, на које Турци ударише. 84 (његове земље прве подлегоше турској навали): его владѣнія первыя подлежали турецкому нашествію. 265.

з) Обојицу дичи, што су радили племенито и без пријеваре. 105 (обојица се одликоваху благородством и отвореношћу деловања): оба они отличались благородствомъ и прямотою дѣйствій. 279.

и) Исто тако и Ђурађ Бранковић само себе гледаше, од народа се одвајаше и не виђаше далеко. 111 (исту себезналост, исту одвојеност од народа, исту недалековидност видимо у делима Ђурђа Бранковића): то же себялюбіе, то же отчужденіе отъ народа, ту же недальновидность видимъ въ дѣйствіяхъ Юрія Бранковича. 284.

ј) Као што му отац би узрок те паде српска самосталност послије боја косовскога, тако он својим бунама сметаше јој подигнути се. 114 (као што је отац његов био узрок пропасти српске самосталности после боја косовскога, тако он својим бунама сметаше њезину подигнућу): какъ отецъ его былъ причиною паденія сербской самостоятельности послѣ косовской битвы, такъ онъ своими крамолами мѣшалъ ея возстановленію. 285.

к) Уговор, да Герману[1] припадне босанско краљевство, ако Тврtко умре без дјеце. 164 (уговор, по којему је уступио босанско краљевство Херману у случају своје бездетне смрти): договоръ, по которому уступилъ Герману, въ случаѣ своей бездѣтной смерти, королевство боснійское. 184.

л) Најзнатније је у управи босанској, што се често мијењаше владаоци. 187 (особита црта у владању Босне јест честа промена владаоца): отличительною чертою правленія Босны есть частая перемѣна правителей. 200.

љ) Још једном кажем, што јој је (т. ј. Босни) државни живот без боје и што се у свима спољашњим пословима показивала слаба, то свједочи, да јој је било на погибао, што се различна начела увукоше у њезину владу. 188 (понављам: безбојност њезина државног живота и слабост, коју је постојано показивала у свим спољашњим пословима, сведоче, да је разноврсност начелâ, која су чинила основу њезина владања, имала зао утицај на њезину судбину): повторяю: безцвѣтность ея государственной жизни и слабость, какую она постоянно выказывала во всѣхъ внѣшнихъ дѣлахъ, свидѣтельствуютъ, что разнородность началъ ложившихся въ основаніе ея правленія, имѣла гибельное вліяніе на ея судьбу. 201.

м) Што су на њих (т. ј. на босанске краљеве) често подизали тужбе папински легати, а с друге стране што је народ босански био миран у вјери, па се на један пут усколеба... то показује, да... 191 (честе тужбе поради криповерства, које су на њих подизали папински легати, а с друге стране знатна мирноћа босанскога народа у питању вере и на један пут велика његова узбуна и раздвојеност... показује да...): частыя обвиненія въ ереси, возводимыя на нихъ папскими легатами, а съ другой стороны замѣчательное спокойствіе боснійскаго народа въ дѣлѣ вѣроисповѣданія и вдругъ сильное движеніе его и разъединеніе... показываютъ, что... 203.

н) Како краљевска власт бјеше слаба, што не бјеше законитијех нашљедника. 192 (поред слабости краљевске власти услед помањкања законитих наследника): при ослабленіи

[1] мора бити: Херману.

королевской власти въ слѣдствіе отсутствія законныхъ наслѣдниковъ. 204.

њ) Што Дубровник бијаше богат и самосталан, с тога му капитали бијаху поуздани и за залоге се не требаше бојати. 236 (богатство и независност града даваху поуздање у његове капитале и у сигурност залогâ): богатство и независимость города внушали довѣріе къ его капиталамъ и прочности залоговъ. 88.

о) Дубровчани ако и имаху изобила довезеног жита, опет се бојаше да не поскупи и забрањиваше га извозити. 239 (премда су Дубровчани имали каткад обиље довезеног жита, ипак се бојаху његове скупоће и забрањиваху му извоз): Дубровчане, хотя у нихъ и было иногда обиліе въ привозномъ хлѣбѣ, боялись однако его дороговизны и запрещали вывозъ его. 90.

п) Како се казнило у Далмацији и у Србији, мимогред смо споменули. 310 (о начинима казни обичнима у Далмацији и у Србији спомињали смо мимогред): о способахъ наказанія принятыхъ въ Далмаціи и Сербіи мы упоминали мимоходомъ. 142.

р) Дубровник искаше од својих грађана да га свагда помажу и бране га. 346 (Дубровник искаше од својих грађана свагдашњу помоћ и обрану): Дубровникъ требовалъ отъ своихъ гражданъ всегдашняго содѣйствія и защиты. 170.

У Загребу, месеца маја 1924.

Т. Маретић.

O cksl. překladu evangelia v jeho dvou různých částech a jak se nám zachoval v hlavnějších rukopisech

(zvláště též v Nik., Nik. b. a Hval.).

Daničić uveřejnil nám některé církevněslov. texty, které mají, jak uvidíme, při řešení otázek tykajících se překladatelské činnosti slovanských apoštolů velký význam. Nám jde zde hlavně o Ev. Nikoljské (Nik.) a s ním příbuzné tetraevangelium, jehož odchylky uvedl Daničić v poznámkách (Nik. b.), a pak o tetraev. v známém Hvalově rukopise (Hval.).

Ve své Entstehungsgeschichte[2] str. 479 zmiňuje se Jagić o tom, že dosud nejsou ještě texty evangelií tak dalece srovnány, aby se mohlo říci, jsou-li mezi textem perikop a doplňky k úplnému textu (jak se se jeví v tetraevangeliu) nějaké jemné rozdíly neb odchylky patrny, podle nichž by se mohlo souditi, že byly při překladatelské práci súčastněny různé osoby. Poněkud že se sám věci dotkl na str. 284, 289, 292, 294, 302, 309, 310—311, 316, 319, 321, 329—330, 331, 343, 352, 357, 358, 388, 394, 416. Jagić lituje, že tomu, co zde pozoroval a o čem se na různých místech zmiňuje, nepřikládal větši důležitosti a nepojednal o tom v souvislosti. Že by snad byly vynikly některé společné ryzy této kompletorní překladatelské práce proti dřívějšímu překladu perikop (aprakosevangelia).

Pracuje o podrobném církevněslov. slovníku uhodil jsem leckde na jazykové zvláštnosti (hlavně po lexikální stránce), které nám mohou prokázati platné služby při řešení této otázky a snad i jiných s tím souvisících. Především musím však prozkoumati onen materiál, kterého se Jagić dotýká na uvedených stránkách. Bohužel nezmiňuje se na některých stránkách, které uvádí, jaké výrazy měl na mysli, a slovní materiál na nich není takový, že by se ho dalo upotřebiti v uvedeném směru. Jsou to stránky 284, 292 (myslil-li na пастоухъ Mt. 9, 36 a Mc. 6, 34, nemůže to platit, když máme v Mar. na těchto místech пастырь

jakož i v Nik. a Hval.)[1], 294, 309[2], 321[3], 388. Nejde zde snad ani též o tiskové chyby, neboť probral jsem celou příslušnou čast Jagićova díla a nikde jinde jsem nepřišel na potřebný materiál, u něhož by byl Jagić podotkl, že je z doplňků. Můžeme tedy zde jenom ten Jagićův material probrati, který jsme mohli zjistiti u něho, při čemž postupujeme podle stránek. Ktomu ovšem připojím ještě svůj materiál, který se mi mamanul při pracích pro slovník. Nalezáme tedy u Jagiće na str. 289: v Mar. a Zogr. že je v Mt. 23, 13, 15, 23 кънигъчии, v Ostr. že se vyskytuje toto slovo již v Mt. 8, 19; 23, 29, 34 (zde též v Zogr. a Ass.), ale jinak že zde převládá кънижьникъ, kteréžto slovo je tež v Supr., avšak věc zde není tak jednoduchá, neboť nevyskytuje se кънигъчии na uvedených místech veskrz i v jiných památkách, za to ovšem též na dalších mistech a tak si sestavíme z Mat. 23 k lepšímu znázornění tuto tabulku:

	Zogr. b.	Mar.	Nik. (a Nik. b.)	Hval.
23, 13	кънигъчиѧ	кънигъчиѩ	книгочиє	книжнїцы
14	„	„ (-кьчиѩ)	„	„
15	„	„	„	книгочиє
23	„	„	„	книжницы
25	книжъници	кънижьници	книжьници	книжницъı
27	кънигъчиѧ	кьнижьници	книгочиє	книгочиє
29	„	кънижъници	„	книгочиє

V Trn. v. 23, 13, 14, 15, 23 je книгчиѫ (книгчиѧ), v. 25 a 29 книжници souhlasně s Mar., taktéž 23 a 25, avšak v 27 má naproti Mar. книгчиѫ, tedy docela v souhlase s Nik. a co se týče posledniho verše též se Zogr. a Hval. Text Trn. můžeme zde dobře srovnávat, neboť tuto kapitolu otiskl Valjavec na str. 140—142 úplně, kdežto podle jeho výdání odchylek od Mar. nebylo by to možné, nejsou zde dost zřetelné. Dobrějš. má v Mt. 23, 13, 14, 15 книжници, další text pak chybí.

Všecka tato mista jsou v doplňku evangelia, jak nám Ass. ukazuje (z kap. 23 je v Ass. jen v. 1—12 a 34—39), v Ostr. je však již více textu z této kapitoly (vedle 1—12 též 29—39), v Sav. není z této kap. nic.

[1] Str. 292 týče se snad výrazů пешть, пештера, za které je v komplet. textu врътьпъ, ale o tom se pojednává ještě na str. 330—331 (viz zde doleji).

[2] Týče se snad slova икономъ (оукономъ), o tom viz zde ke konci.

[3] Může se snad týkati slov тривлиє а форъ, o nichž se pojednává zde též ke konci.

V dalším aprakos-textu této kapitoly máme ve v. 34 v Mar. ještě книжьникъ, taktéž Nik. b., Hval., Trn., Vrač., naproti tomu книгъчии Zogr. b., Ass., Ostr., Nik.

Na základě tohoto sestavení můžeme dosti dobře posuzovati celý další vývoj původního textu. Mohla by se ovšem namanouti otázka, nebylo-li též i v tomto doplňku v. 13—29 původně книжьникъ, poněvadž není verše, v kterém by se toto slovo nevyskytovalo v některé památce (v. 13—14 v Dobrějš., částečně v Hval., 23 v Hval., v. 25 všude, 27 v Mar. Ostr., a j.). Nemůžeme však vycházeti od tohoto předpokladu, neboť pak bychom měli před sebou tu nesrovnalost, že by se právě v nejstarších památkách (Mar., Zogr. b.) zachovalo nám pozdější znění a v mladších (hlavně Dobrějš.) zase původní, starší. O jednotlivých památkách by to ovšem mohlo platit, avšak ne o celém jejich koplexu. Zde k tomu přistupuje ještě okolnost, že by měl Mar. v tomto ohledu nejpozdější úpravu, kdežto přece víme, že právě Mar. zachoval ze všech evang. textů co do tvarosloví a lexikálního materiálu najlépe ještě původní znění a je tedy velká pravděpodobnost, že to platí i o našem výrazu. Uplné takřka jistoty nabýváme však zde tím, že se i jiné obdobné případy vyskytují v kompletorním textu a sice jen v těchto doplňcích, jak uvidíme.

Můžeme tedy předpokládati, že prvotní stav tohoto překladu byl asi tak, jak je nám zachován v Mar., Zogr. b., Nik. a i v Trn. Že byl zde právě až teprv v našem doplňku onen výraz zaměněn, ač se γραμματεύς vyskytuje již i v předcházejících doplňcích Mt. 5, 20; 12, 38; 15, 1; 16, 21; 17, 10; 20, 18; 21, 15), mohli bychom si vysvětliti tím, že kompletorni text překladalo více osob, jistě ne jen jedna, jak ještě uvidíme, a jednomu z těchto překladatelů zamlouval se více výraz книгъчии. Na ostatním již hotovém překladě neměnily však nic. Není divu, že se pak proti výrazu книгъчии mohlo později reagovati, poněvadž všude jinde vyskytovalo se книжьникъ a možná že již i v Mar. ve v. 27 a 29, tak že starší stav by byl zde lépe zachován v Zogr. b. a Nik. (a Nik. b.) než v Mar., ale věc tuto je zde velmi těžko rozhodnout.

Naopak zase mohlo se státi, že byl výraz книгъчии zanesen do dalšího textu z našeho doplňku, tedy již do aprakos-ev., totiž ve v. 34, jak jej máme v Zogr. b., Ass., Ostr., Nik. (starý původní výraz zůstal v Mar., Nik. b. a Hval., pak Trn. a Vrač.). Tetraevangelií, vzniklých tedy ze dvou částí (aprakos a doplňků),

užívalo se též v cirkvi jako aprakos-evangelia, jak svědčí o tom příslušné liturgické poznámky a při opisu nezřetelného textu aprakos-evangelia mohli opisovači nahlížeti též do zřetelnějších tetraevangelií, kde byla k disposici, a tak bylo by lze vysvětliti, že se книгъчии dostalo na uvedeném již místě (Mt. 23, 34) též do Ass. a Ostr., tedy do původního aprakostextu. Třeba zvláště vytknouti, že se slovo to vyskytuje v celém Ass. jen jednou a to právě na uvedeném místě. V Ostr. mimo to ještě v naší kap. v. 29 (tedy jako Zogr. b., Nik. a Nik. b., Hval.) a proti všemu očekávání též ještě Mt. 8, 19 (книгъчии), celkem tedy v Ostr. již třikrát, všude jinde je zde ještě книжьникъ. V Trn. mimo uvedená místa z kap. 23, kde zvláště musíme vytknouti ve v. 27 книгчиѫ proti книжьници Mar., třeba ještě uvésti книгчиѫ v Mt. 26, 57, všude jinde je zde ještě starší výraz.

V Nik. a Nik. b. máme книгъчии jen na uvedených místech (Mt. 23, 13, 14, 15, 23, 27, 29), v Nik. b. mimoto ještě v. 34; v Hval. jen Mat. 23, 23, 27, 29, všude jinde je starší výraz, který byl tedy i na některých místech, jak vidíme, restituován.

Ve Vrač. aprakos-ev. máme ojediněle jen v Mt. 7, 29 книгочиѫ, všude jinde starší výraz a ten je výlučně v Dobrějš., kde tedy bylo ještě více restituováno, pokud ovšem bychom mohli souditi z neúplné kap. Mt. 23.

Nyní můžeme pokračovati a posouditi Jagićův další materiál.

Na str. 302: v Lc. 7, 24 za ἄγγελος ve významu ‚posel' je v Mar. вѣстникома a v Zogr. оученикома, toto i v Nik., Hval., Trn., dále Lc. 9, 52 вѣстьникъ Mar., Zogr., Nik., Hval., Trn., Dobrějš., bohužel jinde zde nemáme ἄγγελος ve významu posel' (jen v Jac. 2, 25, kde zůstalo slovo nepřeloženo: аглъ Slèpč., teprv. v Šiš. a Christ. съходьникъ za variant κατασκόπους), jen podobně ни апълъ, болеи посълавъшаго и za οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος Jo. 13, 16, Mar., Zogr., Trn., Sav. kde potom bylo slovo nahrazeno obyčejným съпъ, tak Ass., Nik., посалъ Hval. Mohli bychom tedy snad očekávati, že by zůstal výraz nepřeložen, kdyby pocházel překlad též od Cyrilla, obě místa pocházejí ovšem z kompletorního textu.

Na str. 310—311: v doplňku je опона Mc. 15, 38, Mar., Zogr. a dodejme ještě Nik., Nik. b., Hval., kdežto v starší části je катапетазма Mt. 27, 51 a Lc. 23, 45. Mar., Zogr., Ass., Ostr. a dodejme ještě Nik., Nik. b. a Hval. (катыпезма na 1. místě a na 2. jako v Nik.). Savina má též již Mt. 27, 51 опона. To přesvědčuje

a netřeba zde připojovati nějakých poznámek. Jen co se týče Nik. Nik. b. a Hval. třeba zvláště vytknouti, že zde úplně souhlasí, co se týče nového výrazu, s Mar. a Zogr. nerestituovali starý výraz катапєтазма v Mc. 15, 38, neprojevují zde tedy žádný zvláštní archaisující sklon.

Na str. 316. Zde již není věc tak jednoduchá. Jagić podotýká, že πήρα (пира) zůstalo nepřeloženo Mc. 6, 8, Mar., Zogr., Lc. 9, 3, Mar., Zogr., Ass., Lc. 22, 35, 36 Mar., Zogr., na dvou místech že je přeloženo: Mt. 10, 10 мошьна Mar., Zogr., Lc. 10, 4 врѣтиштa Mar., Zogr., na obou místech, která nejsou v aprakos-ev., což prý je význačné, že má Nik. пирн. Trn. má мѣхꙋ Mc. 6, 8. Lc. 9, 3, Mt. 10, 10 мѣшцл, Lc. 10, 4 пиры a můžeme připojiti, že má toto slovo i v Lc. 22, 35, 36. Konečně soudí Jagić, že se zdá nepochybným, že první překladatel nechal slovo пира. Ale pak by bylo пира jen v Lc. 9, 3, neboť jen toto místo bylo v aprakos-ev. a všecka ostatní místa jsou v doplňcích, jen v Ostr. je již také Mc. 6, 8, ale v Ass. ještě ne. Zdá se, že Jagić soudil tak jen o Mt. 10, 10 a Lc. 10, 4, pak by se ale nemohl toho dovolávati na str. 479. Správněji řekneme, že jak původce překladu aprakostextu tak i překladatelé kompletorního textu užívali nepřeloženého slova пира, které bylo pak záhy zaměňováno jinými, spíše domácími výrazy, ale to se dělo jen v některých redakcích. Byl by jistě málo pravdě podobný předpoklad, že již překladatelé kompletorního textu zavedli slova мошьна a врѣтиште (Mt. 10, 10 a Lc. 10, 4), neboť pak by bylo musilo býti пира v některých textech, zase restituováno, ale to se sotva mohlo státi (nestalo se tak na př. u опона, jak jsme viděli). Staré пира se drželo v památkách dosti houževnatě, ač mu ani nerozuměli (srovn. спиры Mc. 6, 8, спиръ Lc. 22, 36 Sreč., což si vykombinevali z бєспиры Lc. 22, 35 a спира Mt. 27, 27 atd.; máme dokonce i рини Vrač. Lc. 9, 3).

Str. 319. Zde by byla věc podle Jagiće jednodušší. V Lc. 22, 4 je za στρατηγός воєводамъ Mar., Zogr., Nik., Nik. b., Hval., Trn., kdežto ib. 22, 52 je nepřeložené стратигомъ црквнымъ Mar. Zogr. a mimo to můžeme ještě dodati Nik., Nik. b., Hval., Trn., Dobrějš. (ale ib. 22, 4 воєводамъ). Přeložené místo že není v aprakos-evang., ale není tam ani Lc. 22, 52, je to vůbec všecko jen kompletorní text. V starých ruských textech Mst., Dobril., Typogr. je již i Lc. 22, 52 воєводамъ. Staré apošt. mají též ještě стратигъ. Za to bych však upozornil na воєводa za ἡγεμών jen v

kompletorním textu a jsou jen dvě taková místa Mc. 13, 9 a Lc. 20, 20, Mar., Zogr., Nik., Hval., kdežto v aprakos-textu je иħемонъ neb владыка. Zde tedy zřejmě vidíme, že kompletorní text byl zde přeložen osobou, která se řídila jinými překladatelskými pravidly.

Str. 329—330. Kdežto v apr.-ev. máme za πρόφασις Lc. 20, 47 v starých textech jakož i v apošt. вина, vyskytuje se v kompletorním textu sice jednou též jěstě вина v Mt. 23, 13, ale vedle toho také již Mc. 12, 40 za to непъщеванне Mar., Zogr., Karp., a dodejme ještě, že týž stav vyskytuje se v Nik., Nik. b., Hval. Trn. Dobrějš. Zde tedy snad též třeba předpokládati aspoň dva překladatele kompletorního textu.

Str. 330—331. Kdežto v aprakos-textu máme za σπήλαιον v Jo. 11, 38 пешть nebo пештера je za to v kompletorním textu врътьпъ Mt. 21, 13, Mc. 11, 17 a Lc. 19, 46 a toto slovo je v aprakos-ev. za κῆπος vedle врътъ, врътоградъ (градъ). To je jistě jeden z nejvážnějších důvodů pro předpoklad jiného neb spísě jiných překladatelů kompletorního textu. Podotkl bych jen ještě, že pak je zase i mezi пешть a пештера rozdíl, starší bylo první (je v Mar., Zogr., Nik., Nik. b. a Hval., druhé je v Sav. a Ostr.).

Str. 343 snad myslil Jagić na единаче za ἀκμήν Mt. 15, 16 v Mar., Zogr., Nik., Hval. Jinak podotýkám, že единаче se vyskytuje za ἔτι mezi nejstaršími památkami jen jednom v Ass. Mt. 17, 5 a na témž mistě též jen jednou v Ostr.

Str. 351—352. V kompletorním textu Lc. 4, 13 a 11, 4 máme za πειρασμός искоушение, kdežto v aprakos-ev. je напасть: Mt. 6, 13; 26, 41; Lc. 8, 13, avšak třeba zase vytknouti, že напасть máme i v kompletorním textu: Mc. 14, 38; Lc. 22, 28; 40, 46. Podotýkám, že týž stav se vyskytuje v Nik. a Hval., dále v Trn., Dobrějš. (pokud je v něm mazerovitý text zachován), avšak ve Vrač. proniklo искоушение již i do Mt. 6, 13. V kompletorním textu je tedy i zde nedůslednost.

Str. 357. Za γράμματα je v aprakos-ev. кънигы: Lc. 23, 38; Jo. 5, 47; 7, 15, v kompletorním textu však боукъви: Lc. 16, 6, 7, Mar., Zogr. To je také přesvědčivé. Zde musíme ještě dodati, že týž stav je v Nik. a Hval., Nik. b. má však v Lc. 16, 6, 7 zase книгы. Pak i Trn., Dobrějš. a j. Zde máme tedy neklamný důkaz, že v pozdějších textech mohly býti starší slovanské

výrazy zase restituovány, což se mohlo státi podle parallelních míst. Původně zde sotva bylo кънигы.

Str. 358. Kdežto v aprakos-textu je корабь (корабль), корабиць (корабльць) za πλοῖον, πλοιάριον, je v kompletorním textu vedle toho též ладии Mc. 1, 19, 20; 4, 36, 37, ладиница Mc. 3, 9; 5, 18, jen Jo. 6, 17 má též ладьи, ač je v aprakos-textu, ale v Nik. b. vrátil se (zachoval se) výraz въ корабль (Nik. a Hval. i zde ладию) a toto корабль zde ještě v Mc. 5, 18 (proti Nik. a Hval. s въ ладию). Jinak se shodují Nik. a Hval. se staršími texty, hlavně též, co se týče zachování výrazu корабль. Trn. restituoval veskrz корабь, корабль. Souhlasí dále Dobrějš., Vrač. zachovává корабль a má slovo i v Jo. 6, 17, což by mohlo zde býti původní vzhledem k Nik. b. Toto střídání obou slov celkem přesně podle obou druhů textu jest nápadné a můžeme to pochopiti a vysvětliti jen různými překladateli. Zvláště jsou nápadny kapitoly, ve kterých jsou oba druhy textu a podle toho se i v nich střídají oba výrazy, tak Mc. 4; 5; Jo. 6. Avšak v překladu komplet. textu vidíme zase dva směry.

Str. 394. Za θλῖψις nalézáme печаль pravidelně jen v kompletorním textu: Mt. 13, 21, Zogr., Mar., Nik., Hval., Dobrějš., Trn., Mc. 4, 17 Zogr., Mar., Nik., Hval. Mimo to máme za pravidelné скрьбьни вьждете θλῖψιν ἔχετε Jo. 16, 33[1] Zogr., Mar., Ass., Nik., Hval. v Sav. печальни. Naopak máme jednou скрьбь za λύπη Jo. 16, 6 (očekávali bychom печаль) Mar., Zogr., Ass., Sav., Hval., Trn. Dále třeba k Jagićovu výkladu připomenouti, že v Jo. 16, 21 máme λύπην ἔχει ... τῆς θλίψεως a tomu odpovídá pravidelně печаль имать ... скрьби Mar., Zogr., Hval., (Nik. chybí). Trn., Vrač., ale je pochopitelno, že zde bylo vyrovnáno a tak máme již v Sav.: печаль имать ... не помьнить печали a tak i Dobrějš. a v Ostr. máme obě redakce: печали na l. 172 b a скърьби na l. 50 b. Místo to chybí v Ass.

Str. 416. V kompletorním textu máme za δοχή пиръ Lc. 14, 13 Mar., Zogr., Nik., Trn., Dobrějš., ale v aprakos-textu Lc. 5, 29 чрѣждение Mar., Zogr., Ass., Ostr., Nik., Hval., Dobrějš.

To by bylo všecko z materiálu, na který Jagić právě v tom smyslu upozorňuje. Upozornil bych však mimo jiné na následující. Na základě mnohých dokladů seznáváme, že Cyrill překládal dosti volně, více podle smyslu, nelpěl otrocky na řeckém slově, jak to dělali pozdější překladatelé a upravovatelé,

[1] Jagić nedopatřením 38.

kteří Cyrillův text často dosti znešvařili. Tak máme v Mat. 19, 9 z aprakos-ev. подъпѣга *ἀπολελυμένη* a развѣ словесе прѣлюбодѣина za *παρεκτὸς λόγου πορνείας*. Obdobná místa máme ještě v kompletorním textu Mt. 5, 32 a Lc. 16, 18. Podotkli jsme již, že překlad kompletorního textu nepochází od jedné osoby. Tak volil zde jeden zase slovo подъпѣга v Mt. 5, 32, ale druhý lpěl otrocky na výrazu *ἀπολελυμένη* a přeložil doslova поуштеноѭ отъ мѫжа *ἀπο . . . νην ἀπὸ ἀνδρός* Lc. 16, 18, Mar., Nik. Že přídavek отъ мѫжа nemusil přivoditi part., ukazuje nám поуштеницеѭ отъ мѫжа ib. Zogr., Nik. b. Přilnutí k řeckému textu ukazuje nám i отпоущеницеѭ misto подъпѣгоѭ v Mt. 19, 9 Trn., tedy měnili zde i v textu Cyrillově, ovšem později. V tomto verši je dále развѣ словесе прѣлюбодѣина *παρ. λ. πορνείας* (někt. rkp. též *ἐπὶ πορνείᾳ*). Cyrill rozuměl zde slovu *πορνεία* jako cizoložství (tak i Schirlitz, Gr. d. Wtb., zum N. T., 6. Aufl. 1908). To je tedy původní znění překladu, jak se zachovalo v Mar., Ass. Avšak pozdější upravovatelé viděli v *πορνεία* jen ‚smilství', což toto slovo obyčejně též znamená, a tak zde máme většinou pak развѣ словесе любодѣаньнааго a pod. Zogr., Nik., Nik. b., Hval., Dobrějš. Vrač. (a Trn. šel ještě dále: блѫднаго).

Jako pozdější upravovatelé tohoto verše, pojímal slovo *πορνεία* i překladatel kompletorního textu v Mt. 5, 32: развѣ словесе любодѣинааго Mar., Zogr., Hval. (Nik. chybí). Tak má i Procházka zde: kromě příčiny smilstva za ‚excepta fornicationis causa' a vykládá to, že bylo židům povoleno propustiti manželku pro smilství, to jest před sňatkem spáchané, aneb po sňatku pro cizoložství a tak má i v Mt. 19, 9: leč pro smilství, ale v Kral. bibli je v Mt. 5, 32 kromě příčiny cizoložstva a 19, 9 odchylně: leč pro smilství.

Zajímavý a — jak myslím — docela přesvědčující důkaz, že překladatelé kompletorního textu jinak posuzovali věci a jinak tudiž prekládali než Cyrill, původcé aprakos-překladu, je následující. Jde o místo *ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου, ὑποπόδιον* je zde praedikát, tedy ‚až učiním nepřátele tvé podnožím nohám tvým'. V tom smyslu to překládal též Cyrill. Tak Psal. sin. 109, 1: доиждеже положѫ врагы твоѩ подъножие ногама моима. Tak i Bon. Později dávali zde cílový dativ подъножию a tak máme zde již v Pog. a Psalt. croat. ve Vajsově vydání. V aprakos - evangeliu vyskytuje se též starý překlad дондеже положѫ врагы твоѩ

подъножие н. тв. Mt. 22, 44, Mar., Zogr. b., Ass., Trn. a Hval., naproti tomu подъножию Sav., Ostr., Nik. a Nik. b. (mají i подъложѹ). Dobrějš. Vrač. — Dále je v aprakos-textu Mc. 12, 36 jako Mt. 22, 44, Mar., Zogr., Ass., Trn. a — což zvláště zase vytýkáme — Hval. (sice подъножьіе, ale již подъложѹ), naproti tomu подъножию Nik. (Nik. b. má mimo to подъложѹ). Dobrějš. (Sav., Vrač. chybí). Nejstarší, tedy původní doklad pro cílový dat. je v kompletorním evang., kde čteme již Lc. 20, 43 подъножию Mar., Zogr., Vrač., Nik. b. (má положѹ подъножию, docela volně Nik.: подложѹ вр. тв. ѹ подъножие ногама твоима), významné je však, že v Hval. se zde zachovalo подъножию tak jako správně je jeho подъножие v Mt. 22, 44 a Mc. 12, 36. Podle tohoto dvojího překladu — staršího v aprakos-evangeliu a pozdějšího v kompletorním textu — upravovaly se pak pozdější texty. Tak máme v Trn. подножие Lc. 20, 43, což se sem dostalo podle textu aprakos-evangelia.

Obdobně to pozorujeme v apoštolu. V nejstarším prax-apoštolu zde bylo jistě místo Hebr. 1, 13 a tak zde máme v Ap. Ochrid. донъдеже положѫ врагы твоѭ подножие ногама твоима (str. 74), tomu odpovídá úplně Šiš. a Hval. Christ., jen Slěpč., tvoří výjimku: подножию (str. 88), což je zde rozhodně pozdější. Hebr. 10, 13 je odchylně: дондеже положатсѧ ... въ подножие Slěpč., Christ., Hval., avšak v Ochr. a Šiš. chybí místo to; Act. 2, 35 má подножие Šiš., Hval. (při tom ještě подъложѹ), avšak v Ochr. a Slěpč. chybí misto to.

Za ἐπηρεάζω máme v aprakos-textu творити напасти (neb. напасть) Mt. 5, 44, Zogr., Mar., Ass.. Vrač., Hval. a Ostr. (Sav. напастьствовати), avšak v kompletorním textu творити обидѫ Lc. 6, 28, Mar., Zogr., Trn., Nik., Nik. b., Hval.

V aprakos-ev. zní v. Mt. 6, 12: и отъпоусти намъ длъгы нашѧ ѣко и мы отъпоуштаемъ длъжъникомъ нашимъ Mar., Zogr., Nik., Vrač., naproti tomu остави ... оставлѣемъ ... Ass., Sav., Ostr., Deč. avšak i Hval.(!) Místo to opakuje se v kompletorním textu Lc. 11, 4 a zde máme остави намъ ... оставлѣемъ již v Mar., Zogr., Nik., Nik. b., Hval., Trn., Dobrějš. V nejstarším aprakos-ev. nebylo ještě toto místo (Lc. 11, 4), jak nám ukazuje Ass., kde místo to chybí, taktéž ve Vrač., za to vyskytuje se již v Sav. a Ostr., ovšem ve znění jako v Mar. Zogr. atd. Místo toto je velmi průkazné a nabývá ještě tím větší váhy, že zde následuje v 4.

verši slovo искоушение za πειρασμός, kdežto v Mt. 6, 13 máme ještě напасть, o čemž jsme se již nahoře zmínili.

Při tomto srovnávání jsne zároveň shledali, že začátek onoho dualismu co do jednotlivých výrazů, který můžeme v církevně slov. památkách pozorovati, stal se již na Moravě a projevil se při překladu kompletorních částí textu proti aprakosu. Tak zde máme dvojici отъпоустити : оставити a dříve jsme měli чрѣждение : пиръ; напасть : искоушение; подъпѣга : поуштеница a pod.

Myslím, že uplně stačí, co dosud uvedeno bylo, a že již není třeba uváděti dalších důkazů. Vychází tedy z toho na jevo, že Cyrill nepřeložil kompletorní části evangelia. Překlad těchto doplňků byl pořízen asi několika osobami, neboť není jednotný, jeho původcové neřídili se, jak jsme viděli, stejnými zásadami. Někdy rozhodli se pro výrazy, které se vyskytovaly v aprakos-evangeliu, jindy volili zase docela jiné. Kdyby překlad doplňků pocházel od jedné jen osoby, byl by jistě jednotnější. Jedné zásady se však přece drželi: na hotovém překladě aprakos-evangelia neměnili nic, a tak se stalo, že v doplňcích pojímali a překládali některá místa jinak, než-li jsou přeložena stejně znějící místa v aprakos-evangeliu. Týče se to ovšem také i jednolivých výrazů.

Avšak text aprakos-evangelia neušel přece všelijakým změnám, které pak na něm přepisovači byly prováděny a to začalo velmi záhy. Tak se stalo, že ani Mar., který nám ještě nejlépe zachoval znění původního překladu — nehledě ovšem k hláskosloví — není prost všelijakých takových změn. Nápadné je na př., že se zde vyskytuje často єдинъ proti єтеръ jiných památek (tak Mt. 12, 47; Lc. 1, 5; 7, 36; 8, 27, 49, atd.). A tak musíme považovati dvakrát se vyskytující жтроба *χοιλία* v Mar. (Lc. 1, 42 a 44) za takovou novotu, která pronikla již také do Sav. (Lc. 1, 44: въ жтробѣ, což ušlo Jagićovi str. 421 a Marianus 193 pozn. 20, dále pak жтроба Sav. Lc. 11, 27), jiné památky jako Ass., Nik., Hval. atd. zachovaly slovo чрѣво ještě i na našich dvou místech.

Mnoho všelijakých takových novot bylo zaviněno tím, že se přepisovači zároveň domáhali textu, který by doslovně souhlasil s řeckým originálem, kdežto Cyrill překládal dosti volně a dbal více smyslu než doslovného znění, jak máme pro to mnoho a mnoho dokladů. Přepisovači opravovali, vlastně můžeme

říci znešvařovali obyčejně Cyrillův text tímto způsoben. Tak máme и не оубоите сѧ оубивающихъ тѣло и дша не могѫштъ оубити *καὶ μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι* Mt. 10, 28, Mar., Zogr.

Tak zajisté překládal Cyrill, nedal se zmásti řeckým *ἀπὸ*. Přepisovači však myslili, že i ř. *ἀπό* musí býti přeloženo a tak máme již v Ass.: ... отъ (оу)бивающихъ тѣло а дѫша не могѫштихъ оубити. Pozdější úprava prozrazuje se i v genitivu не могѫштихъ místo prvotního не могѫштъ. Tak i Ostr. Toto prožluklé отъ máme i v Nik. (zde i tvar могоуште m. могѫштъ). Hval. (отъ ... а могоуштыхъ). Dobrějš. (wт ... а могѫщимь). Trn. (не боите же сѧ отъ оу ... щихъ и дша не могѫтъ, tedy v dalším nová variace). V Sav. a Vrač. chybí toto místo. Opětuje se obdobně ještě jednou v Lc. 12, 4, 5, avšak sem již proniklo záhy отъ: не оубоите сѧ отъ оубивающихъ тѣло и потомь не могѫштемь лиха чесо сътворити... оубоите сѧ имѫщаго власть... *μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα καὶ μετὰ ταῦτα μὴ ἐχόντων περισσότερόν τι ποιῆσαι... φοβήθητε τὸν... ἔχοντα ἐξουσίαν* .. Mar., Ass., Dobrějš., Nik. b., Hval. I kdybychom předpokládali, že zde toto отъ uklouzlo Cyrillovi v nějakém slabém okamžiku, přece zde máme zase něco, podle čeho můžeme jehož důkladnou znalost řečtiny a jeho správný překlad v slovanštině posuzovati. *ἔχω* s inf. znamená zde ‚moci' a tak to také přeložil. Mohli bvchom jen zde spíše očekávati gen. pl. místo dat. abs. Pozdější upravovatelé textu myslili však, že třeba doslovně překladati, ač имѣти s inf. má v slovanštině zcela jiný význam. A tak máme již v Zogr. не оуб. сѧ отъ оу ... штихъ т.... потомь не имѫштемъ лиха чесо сътворити, tak i v Ostr., Nik. (имоуштимь, ale Nik. b. zachovalo ještě могоуштимь, отъ mají ovšem obě památky, taktéž má Hval. отъ, ale ještě не могоуштимь). Trn. (отъ а имѫщемъ). Jen Vrač. má zde не оубоите сѧ убивающихъ тѣло и потомь не имѫщи чесо лиха створити, tedy bez отъ, ale zato má zase имѫщи, tak že nemůžeme rozhodovati, je-li znění bez отъ zde původní, nebo byla-li zde pozdější oprava provedena. V Sav. chybí zase toto místo.

Zajímavé je, že se nám citat Mt. 10, 28 opakuje v Supr. a zní tam takto: не оубоите сѧ отъ оубивающихъ тѣлеса, дѫша же не могѫштемъ оубити. оубоите же сѧ паче могѫштаго ... 175, 15—20. Zde je tedy již отъ, ale zachováno могѫштемъ, ovšem v jiném pádě.

U Klimenta bulharského byl to oblíbený citát, který se vyskytuje často v jeho spisech (viz autorovy Studie z oboru cksl. písemnictví. V Praze, 1903, str. 21). Má také отъ, ale zachoval ještě part. od мошти. Tak čteme u něho не оубоите сѧ ѡт оубивающихъ тѣла а дши не могоущимъ что зла створити, нъ паче оубоите сѧ имоущаго власть по оубиѥнии въврѣщи въ геоноу; еи того оубоите сѧ. Jest to celkem Lc. 12, 4—5, ale дши je zde z Mt. 10, 28 a v této kombinaci vyskytuje se pravidelně tento citát u Klim., tak že se tím též prozrazují jeho spisy.

V prvotním překladě bylo v Mc. 7, 36, jak je ještě zachováno v Mar.: и запрѣти имъ, да никомоуже не повѣдѧтъ; еликоже імъ тъ заповѣдааше, они паче излиха проповѣдаахѫ *καί διεστείλατο αὐτοῖς ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν. ὅσον δὲ αὐτὸς αὐτοῖς διεστέλλετο, μᾶλλον περισσότερον ἐκήρυσσον.* To je docela cyrillovský překlad. Pak přišli malicherní upravovatelé textu a shledavše, že se opakuje zde v řeckém textu sloveso, učinili obdobně i v slov. a tak máme již v Zogr. запрѣштааше za *διεστέλλετο.* Tak i Nik., Hval., Trn., Ostr.. Vrač., Dobrějš. запрѣщашетъ Sav., запрѣти Ass.

Této snaze po otrockém přizpůsobení k řeckému originálu neušel ani překlad kompletorního textu. V Mc. 10, 49 máme ... *φωνήσατε... φωνοῦσιν... φωνεῖ,* ale v Mar. възгласити... зъваахѫ... зоветъ, v Zogr. celkem ještě také tak: възгласите... възъваахѫ... зоветъ. Trn. začal opravovati: възгласите и възгласишѧ... зоветъ. Proti očekávání pokročil Nik. a Nik. b. nejdále. V Nik.: вьзгласѣте и и глашають (ačkoliv círk. slov. nepřipouštěla praes. hist.) ... глашаеть те a Nik. b.: рече его вьзгласити и възгласише... глашаеть те. Hval. souhlasí zde s Nik.

Někdy nebyli upravovatelé důslední a přehlédli lecos. V Mat. 8, 22: остави мрътвыѩ погрети своѩ мрътвъцѧ *ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς* Mar., Zogr., Ass., Ostr., Nik., Hval., Vrač. má остави мрътвымъ погрести своѫ мрътвьцѧ, za to Sav. již остави мрьтвыѩ погрети своіхъ мрьтвыхъ (nechtěli zde dvakrát opakovati мрьтвыѩ, ale subst. мрьтвьць vymýtili). Místo to se opakuje ještě Lc. 9, 60: остави мрътвымъ п. своѩ мрътвъцѧ (řecky jako Mt. 8, 22) Mar., Zogr., Ass. (о. мрътвъиѩ п. св. мрътвьцѧ, tak i Ostr.). Nik. (jako Ass., ale погрести, Nik. b. мрьтвѣмь, shoduje se tedy více s Mar. Zogr.), Hval. (jako Nik.), Dobrějš. (jako Mar. jen погрести). Naproti tomu má Sav.: остави мрьтвыѩ погрети мрьтвыѩ своѩ, týž výraz se tedy opětuje jako v řeckém textu.

Kompletorní text Mc. 13. 19: вѫдѫтъ бо дьнье скръбьни ѣко не бꙑстъ тако отъ начѧла зъданию v Zogr. je tak volně a správně přeložen proti řeckému textu: *ἔσονται γὰρ αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι θλίψις, οἵα οὐ γέγονεν τοιαύτη . . .*, že by mohl pocházeti spíše od Cyrilla. Ale již v Mar. byla spáchána chyba vlivem řeckého textu: бѫдѫтъ бо дъне ти скръбьни ѣко не бꙑстъ такова отъ начѧла зъданию. такова = *τοιαύτη* je zde chyba, neboť nepředchází скръбь *θλίψις*. A zrovna tak to máme v Nik. (. . . ти дьние скрьбни, ѣкоже не бысть такова ѡть начела зданию, tak i Nik. b., jen бы m. бысть). Avšak v Trn. máme již doslovný překlad: дние . . . скръбѣ ꙗкаже не бꙑстъ такова . . . a zrovna tak v Hval. ти дьнье скрьбь велиѣ . . . ostatní jako v Nik. Zde tedy vidíme, že Mar., Nik. a Hval. podlehly opravám či lépe změnám podle řeckého textu.

V kompletorním textu Lc. 5, 36: приставление еже отъ новааго *τὸ ἐπίβλημα τὸ ἀπὸ τοῦ καινοῦ* scil. *ἱματίου*, o kterém se mluví, v slov. je ale o ризѣ řeč a tak by mělo býti отъ новꙑѩ. Chyba ta je již v Mar., Zogr., Nik., Hval., Trn.

V Mat. 11, 8: нъ чесо изидете видѣтъ. чл҃вка ли въ мѧкъкꙑ ризи облъчена. се, иже мѧкъка носѧтъ... je podle řecké redakce . . . *ἄνθρωπον ἰδεῖν ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφιεσμένον; ἰδοὺ οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες* . . . Mar. máme-li v slov. překladě ризꙑ (Mar. ризи), mělo-by zde býti иже мѧкъкꙑ носѧть. Vedle Mar. ještě tak v Zogr. a s мѧкькаѣ Ass., Ostr., Nik., Dobrějš., Vrač. (v Sav. chybí). Možná, že prvotní překlad byl pořízen podle takového řeckého textu, kde nebylo *ἱματίοις* a byl pak záhy upraven podle jiné redakce, ale ne přesně.

Škaredé nedopatření vzniklo otrockým napodobením řeckého textu v Jo. 8, 44: егда гл҃етъ лъжѫ отъ своихъ гл҃етъ ѣко льжь естъ и отц҃ъ его *ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστὶν καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ* scil. *τοῦ ψεύδους*, o čemž byla řeč, v slov. textě je ale femininum лъжѫ a tak by mělo zde býti еѩ, ne его. Nemůžeme předpokládati, že by byl již Cyrill udělal tuto chybu, neboť mohl ji udělati jen ten, kdo nerozuměl dobrě řeckému textu, což u Cyrilla nemůžeme předpokládati. V případě nejistoty měl zajisté i Vulgatu k disposici, tak že by jej byl poučil i latinský text o pravém smyslu. Jest pravdě podobnější, že opisovač a zároveň upravovatel textu četl v řeckém originalu *ὁ πατὴρ αὐτοῦ* a myslil si (myslil-li si vůbec něco), že jde zde o jeho (= ďábla) otce a tak honem opravil či lépe znešvařil

slovanský překlad. Chyba ta vznikla záhy, neboť ji máme nejen již v Mar. a Zogr., nýbrž i v Ass. (v Sav. chybí). Nik., Nik. b., Hval., Trn., Dobrějš., Vrač.

Pozdějším přilnutím k řeckému textu vzniklo v Ass. podobné nepěkné nedopatření: аште бѫдетъ отъ стѣра чловѣка ѕоо овецъ и заблѫдитъ единоѳ отъ нихъ . . ., v řeckém textu je ovšem ἑκατὸν πρόβατα a proto ἓν ἐξ αὐτῶν, ale v slov. textu mělo býti единa jak máme na tomto místě — jde o Mt. 18, 12 — správně v Mar., Sav., Nik., Nik. b., Hval., Trn., Dobrějš.

Mohla-li se otrockým napodobením dobře nepochopeného řeckého textu vyskytnouti v Ass. chyba, jakou jsme uvedli naposled, můžeme s velkou pravděpodobností předpokládati, že tímto způsobem vznikla zde i jiná, kterou jsme si dosud nemohli dobře vysvětliti. Mám zde na mysli známé къ динѣ πρὸς τὸν δεῖνα Mt. 26, 18 v Ass., kde se v jiných památkách zachovalo ještě správné къ стѣрѫ (Zogr., Mar., Nik., Karp.), pozdější къ иединомѫ Ostr., къ нѣкомѫ Sav., къ оньсицн Trn., Gal., Mst. a. t. d. Tento výklad, že къ динѣ vzniklo pozdějším upravovatelem na základě nepochopeného řeckého významu podal jsem vlastně již dříve ve svých Studien, Wien 1890 na str. 72, jen že jsem jej nemohl ještě tak podepříti, jako se — jak doufám — tuto stalo. Stejným způsobem jsem na uvedeném místě vykládal по срѣдѣ аринѣва лѣда ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου πάγου Act. Ap. 17, 22, Ochr., Šiš. a j. Jagić naproti tomu vychází od předpokladu, že toto къ динѣ bylo v prvotním překladě a že to byl buď lapsus calami, aneb že výraz динa zůstal úmyslně nepřeložen, což se mu zdálo pravdě podobnější (Entstehungsgesch.[2], str. 169). S výkladem tím bych se ovšem nemohl spřáteliti, myslím spíše, že původce Ass. neznal dobře řecky a viděl v πρὸς τὸν δεῖνα nějaké vlastní jméno tedy nějakého ‚Dina'. Obdobně mohl někdo *аринѣъ пагъ později pod vlivem řeckého Ἄρειος πάγος, čemuž dobře nerozuměl, znešvařiti.

Jiného rázu je známá chyba v и келевеи нарѣченъı тадѣ, vzniklá chybným čtením řeckého textu καὶ λεββαῖος Mt. 10, 3 a poněvadž je to v kompletorní části, byla chyba ta bezpochyby již v prvotním překladu a proto se vyskytuje v Mar., Zogr., Nik. a Hval. (v obou jako клевеи). Teprv v Trn. je správně и леѳи прииарѣченъıи ѳаддеи. V aprakos-ev. místo to není (index v Sav. a Vrač. ukazují chybně na příslušných místech, správně v Ass.).

Ještě na jednom případě vidíme zde, jak řecký text působil i dále na hotový již překlad slovanský a to se jeví nápadně též zase i v Ass. Jde o slovo плѣвелъ za ř. plur. ζιζάνια. V Mat. 13, 25—40 vyskytuje se slovo to 8 krát (v Zogr. 9 krát) a sice v Mar. 6 krát v sing. (tedy jako collectivum) a 2 krát v pl. (притъчѫ плѣвелъ селъныхъ v. 36 a събираѭтъ плѣвелы v. 40) a zrovna tak je to v Zogr., jen ještě ve v. 39 je také sg. плѣвелъ za ѩ v Mar. Ve v. 28 má jak Mar. tak i Zogr. ѩ za ř. αὐτά, ačkoliv se mluví jen o плѣвелоу v sg., mělo by tedy zde býti и, v Mar. se to opakuje ve v. 39. Je to ovšem již vliv řeckého originálu. Jiný poměr jeví se nám však již v Ass. Zde je jen na začátku ve v. 25 плѣвелъ ještě v sg., pak veskrz již v plur. (v. 26, 27, 29, 30, 36, 38 a 40), tedy pod vlivem ř. plur. ζιζάνια vnikl plur. i do slov. textu. Zajímavý je materiál tento v Nik. Tam je ve v. 25 a 26 ještě sg. плѣвель, pak veskrz plur., ale ve v. 29 ěteme zde еда вьстрьгающте плѣвелы вьстрьгнете коупьно с н мь(!) и пшеницоу. Tato chyba je zde významná, neboť nám ukazuje, že zde byl původně též sg. плѣвелъ, jako je ještě v Zogr. a Mar., podle ř. textu pronikl sem též plur., ale с нимь zůstalo nezměněno. V Hval. je ještě sg. ve v. 27. Chyba Nik. ve v. 29 je, jak se zdá, i zde. V Trn. je plur. ve v. 29, 30, 36, 38 a ovšem i 40. V Dobrějš. zachoval se sg. ještě 4 krát (25, 26, 27, 29) a 4 krát je již plur., avšak máme zde doklad, který nám zase ukazuje, že sg. zde původně byl a že je tedy starší: сьберѣте прьвѣе плѣвелы и свѧжите и(!) v. 30.

Co se týče Ostr., je nápadné, že se zde úplně shoduje s Nik. Máť též sg. jen ve v. 25 a 26 a všude jinde plur., ale mnohem více proniká shoda v tom, že má touž chybu, kterou jsme nalezli v Nik. ve v. 29, totiž: еда како въстьрьзающе плѣвелы въстьрьгнете съ нимь(!) и пьшеницѫ. Ostr. má ještě ve v. 28: да шьдъше възберемъ ѥ συλλέξωμεν αὐτά (Mar. a Zogr. mají zde ѩ) a obdobně v Mar. оставите е коупьно расти ve v. 30. Můžemě si to vysvětliti snad jen tak, že v jistých případech kladl se za nom. akk. pl. neutr. u adj. a pron. v slovanštině singular na př. съберѫ тоу вьсѣ жита моѣ и добро мое proti καὶ τὰ ἀγαθά μου Lc. 12, 18 Mar. (доброе Ass., Sav., ale благаꙗ моꙗ Ostr.). Ostatně máme i v našem textu: оставите коупъно расти обое до жѧтвы, ř. ale ἄφετε συναυξάνεσθαι ἀμφότερα μέχρι τοῦ θερισμοῦ v. 30. Zogr., Ass. a j. Nik. se zde shoduje s Mar. tím, že má zde též е: оставите е коупьно расти обое до жетви (обое je v Mar. zkomoleno v оубо).

Tak se mohlo státi, že i plur. neutr. *αὐτά* řeckého originalu byl přeložen singularem ѥ, což pozorujeme v Ostr. a v Mar.; zde jest to ovšem chyba. Za ř. plur. vyskytuje se sg. ještě v Mt. 9, 17 a Lc. 5, 38: обоѥ za *ἀμφότεροι* a tak i Mc. 2, 22 v Nik. b.

Zde se můžeme dotknouti ještě otázky, o kterou zavadil též Jagić (Entstehungsgesch.[2], str. 316—317) u slova nepřeloženého практоръ v kompletorním textu Lc. 12, 58 v Nik. a Hval. proti Zogr., Mar. Trn., atd., kde je слоуга, дѣ ствитель, což je nápadné a Jagić proto myslil, že je třeba přezkoušeti, zda-li nepřeložené výrazy tak nápadně se vyskytující v Nik. a Hval. pocházejí z prvotního již překladu, či neuplatnil-li se tento konservativní sklon spíše teprv dodatečně v některých památkách ze zcela zvláštních příčin (Jagić zde asi myslil na konservativní ráz bogomilské sekty). Řešení této otázky není ovšem snadné. Co se hned našeho zhora uvedeného výrazu týče, třeba připomenouti, že v Nik. máme vlastně: . . . и соудиѣ те прѣдасть практорoу слоузѣ и практорь те вьсадить вь тьми цоу a tak i Nik. b., jen že má na druhém místě слоуга za практорь. Hval. pak souhlasí s Nik. Je zde docela zřejmé, že písař Nik. (nebo písař již jeho předlohy, třeba i několikáté) měl před sebou text, v němž bylo практоръ nepřeloženo a byla při tom glossa слоуга a původce zachované redakce v Nik. že pojal glossu do textu. Z toho pak jde dále na jevo, že практоръ bylo již v prvotním překladu a nedostalo se tudíž do textu teprv na srbskochrvatské půdě. Původce redakce zachované v Nik. nerozuměl tomu, co glossa má znamenati, považoval ji spíše za nutný doplněk textu, nestaral se tudíž o další úpravu textovou a tak si dobře můžeme vysvětliti, že nechal практоръ na druhém místě v dalším textu beze změny. S Nik. souhlasí zde Hval. Původce redakce zachované v Nik. b. byl čipernější, poznal platnost glossy, ovšem když byl již napsal před tím практорь, které již nechal, ale za druhé практорь položil již správně слоуга.

Že původcové skupiny Nik., Nik. b. a Hval. nezaváděli do svých textů slov. řeckých nepřeložených, vychází na jevo též z následujícího. Na str. 321 (l. c.) praví Jagić: „форъ (*φόρος*) übersetzt durch дань Luc. 20, 22; 23, 2, so in allen alten Texten, nur Nik. Gal. und Karp. unübersetzt форъ“. Na základě toho by se mohlo zdáti, že v prvotním překladě bylo дань a do některých textů že se teprv později dostalo форъ, ale věc se měla právě naopak. Tak jako zůstalo v prvotním

překladě кинъсъ (кинсь a pod.) za *κῆνσος*, tak tam bylo i форъ, které se zachovalo v naší skupině již jen na jednom místě: Lc. 20, 22, Nik. (a tak i Gal., Karp.), avšak Nik. b. má již дань a Hval. má кинось, nezamlouvalo se mu také форъ a volil raději výraz, který se zachoval ještě několikrát na jiných místech. Co se týče druhého místa Lc. 23, 2 má již jak Nik. tak Nik. b. a Hval. дань. V naší skupině jeví se tedy proti nepřeloženému řeckému slovu zde nechuť jako i v jiných památkách. дань nemohlo býti na uvedených místech v prvotním překladě, neboť bylo zde za ř. *τέλος* ‚clo' (daň ze zboží) = дани ли кинсь *τέλη ἢ κῆνσον* clo neb daň z hlavy (jmění) Mt. 17, 25 a Rom. 13, 7, Ochr., Slěpč., Šiš., Christ., Hval.

тривлие (nom. a rod nejisté) za ř. *τρυβλίον* vyskytuje se v Nik. Mt. 26, 23: въ тривли (tak i Nik. b., Hval. въ тровылы) a v kompletorním textu Mc. 14, 20: въ тривлии (Nik. b. тривьли, Hval. zase тровыли), pak jen ještě v Karp.

Ve všech ostatních textech je солило, a přece nemůžeme tvrditi, že by se byl nepřeložený výraz dostal teprv do naší skupiny, když se vyskytuje již i v Karp. Taktéž o slově кирии (*χειρία*), jež zůstalo nepřeloženo v Karp., Nik. a Hval., kdežto ostatní texty mají оукрон, myslil Jagić (l. c. str. 311), že je pochybné, je-li tento nepřeložený výraz skutečně zde původní. Avšak když se vyskytuje i jinde, je větší pravdě podobnost, že by již v prvotním překladě. Kdyby bylo zde оукрон, nebylo by proč zaměňovati výraz ten řeckým.

Nemůžeme též říci, že by skupina Nik., Nik. b. a Hval dávala přednost na př. slovu nepřeloženému икономъ. Jako оукономъ vyskytuje se jen v Nik. a Hval. dvakrát: Lc. 16, 1 (proti приставьникъ v Mar. Zogr. a — Nik. b.) a 16, 8, zde v souhlase s Mar., Zogr., Dobrějš. a proti Nik. b. (který má домоу приставьникъ). Jinde je v Nik. a Hval. приставьникъ v souhlase s Mar., Zogr. a jednou je v Hval. (Lc. 12, 42) вѣрьнъı рабъ, ale to je podle cod. sin. *πιστὸς δοῦλος*, kdežto ostatní památky předpokládají redakci s *πιστὸς οἰκονόμος*, což je ovšem nápadné. Původně bylo snad v těchto kompletorních částech také jen икономъ.

Velké potíže způsobuje též výklad, jak se dostalo ара do cksl. textu v Nik. b. a v Hval. (zde jako орь), ale slovo je též v Gal. a v Trn. (zde jako ꙗра) a to nám dosvědčuje,

že se slovo to dostalo do textu dříve než-li teprv na srbsko-chrv. půdě. Ano, zdá se mi, že bylo již v prvotním překladě. Musíme uvážiti, že Lc. 18, 8, kde se výraz vyskytuje, patří ke kompletornímu textu, nevyskytuje se ani v Ass., ani v Sav., nýbrž místo to dostalo se teprv až do Ostr. Toto ἄρα je právě v celem ev. textu jen na našem místě se vyskytující tázací částice, předpokládající zde negativní odpověd. Snad si tedy původce překladu této kompletorní části s timto slovem navěděl rady a ponechal je v ckslov. textu, buď tak jako tam shledával mnoho jiných řeckých výrazů, aneb ponechal je tam jen prozatím, až by se dopátral hodícího se výrazu církevně-slovanského. K tomu pak již nedošlo a tak by tam bylo zůstalo ара. V Ostr. máme za to (vedle ли ještě) ѣи: обрѧщетъ ли ѣи вѣрж a to by snad nasvědčovalo tomu, že se ара nezamlouvalo a hleděli jinak slovo to nahraditi. V Nik. je jen обрѣщетѣ ли вѣроу на землы, tedy by bylo ара prostě vynecháno a tak je tomu i v Dobřejš. Naproti tomu máme v Mar. a Zogr. оубо ... ли: сн҃ъ члвчьскъı пришедъ оубо обрѧштетъ ли вѣрж на земи. Toto оубо je v ostatním textu pravidelně za ἄρα lišící se jen přízvukem a sice se vyskytuje v aprakos-textu 8 krát (Mt. 7, 20; 17, 26; 18, 1; 19, 25, 27; 24, 45; Lc. 1, 66; 8, 25) a v kompletorním 7 krát (Mt. 12, 28; Mc. 4, 41; 11, 13; Lc. 11, 20, 48; 12, 42 a 22, 23). 2 krát máme toto ἄρα též v Ap. a na obou místech (Act. 8, 30 a Gal. 2, 17) nalézáme v textech ли оубо (na 1. místě Slěpč., Šiš., Hval., Christ.) a оубо ... ли (na druhém Ochr., Šiš., Hval., Christ., ale Slěpč. нбо ... ли, tak jako Zogr. Lc. 11, 48, což je spíše chybou). Kdo psal zde Hval. text, neměl tedy nic proti ли оубо za ἄρα a kdyby byl měl ve své předloze k ev. textu tento výraz, byl by jej byl zajisté též ponechal. Správněji řekneme, že to platí vůbec o původci této redakce.

Co se týče výrazu ѡзмьрено вино za ř. ἐσμυρνισμένος οἶνος Mc. 15, 23, Ass., осмрьнено Nik., осьмирьнено Nik. b., измоурьно Hval. proti оцьтъно вино Zogr., Mar., Ostr., оцьтѣно Sav., Vrač., jeví se nám v tomto оцьтьнъ tak volný překlad, při němž rozhodoval též v. 27, 34 v Mat. (дашѧ емоу пити оцьтъ съ жлъчиѭ размѣшьнъ), že může pocházeti spíše od Cyrilla. Pozdější upravovatelé přilnuli zase více k řeckému textu, zde zase musil býti v popředí ovšem i Ass., a tak vzniklo ono ѡзмьрено a pod., ale ne snad teprv na srbsko-chrv. půdě; Trn. má огорчено, Dobrom. размѣшено.

Jiné nepřeložené výrazy řecké vyskytují se nejen v našich památkách, nýbrž i také jinde (to platí ostatně i o uvedených zde), tak že nemohou rozhodovati. Výrazů více méně průkazných vlastně tedy ani není. Nemůžeme tedy vůbec tvrditi, že by se ve skupině Nik., Nik. b. a Hval. projevovala soustavně neb aspoň poněkud nápadně zvláštní snaha po zachování staršího rázu textového. Ano mohli jsme dokonce již i jakési novotaření v této skupině památek pozorovati, aspoň v některých případech. Jsou zde sice zachovány i mnohé archaismy, avšak něco obdobného můžeme pozorovati i v jiných srbsko-chrvatských památkách. Vzpomeňme si jen na Ap. Šiš.

Crkslov. text tetra-evangelia dostal se podle všeho již záhy na srbsko-chrvatskou půdu, přece však měl již za sebou jakousi historii svého vývoje. Skládal se, jak jsme viděli ze dvou částí různého původu: byla to starší část původního aprakos-evangelia a o něco později přeložené části kompletorní. Původcové překladu těchto kompletorních částí neprovedli unifikaci celého tetra-evangelia co do lexikálního materiálu, na hotové části aprakos-evangelia neměnili nic, ač tu a tam sami v částech jimi přeložených volili jiné výrazy než-li byly v aprakos-evangeliu. Práce jejich byla dobrá, byť se i nemohla rovnati práci vykonané Cyrillem. Ta byla až na to, že ponechal v textu ještě velmi mnoho řeckých nepřeložených výrazů, ovšem výtečná: překládal volně, hleděl všude spíše vyhověti smyslu a nelpěl otrocky na liteře. Poněkud to můžeme také ještě pozorovati u překladatelů kompletorních částí. Na tuto dobrou práci přišla však později pohroma. Přišly generace, které nelpěly na duchu, nýbrž na bezduché liteře, překlad musil se doslova shodovati s řeckým originalem, čímž utrpěl někdy i smysl. Původcové tohoto potvoření neby-li mnohdy ani dostatečně mocni řeckého jazyka. Tímto způsobem vznikly též některé hrubé chyby, za které ovšem nemůžeme činiti Cyrilla zodpovědným. Utrpělo stejně jak jeho dílo — tedy text původního aprakos-evangelia, tak i dílo jeho pokračovatelů — tedy kompletorní text: zde nebylo již rozdílu.

V Brně, dne 7. dubna 1925. *Václ. Vondrák.*

Језичко јединство Срба, Хрвата и Словенаца код Ђуре Даничића и његових савременика.

У XIX веку један народни диалекат постао је заједничким књижевним језиком свих Срба и Хрвата. Примајући свесно једно наречје штокавског говора за свој књижевни језик, и Срби и Хрвати показали су у току XIX века да се осећају као један народ. Чак у случају кад би се могло претпоставити да су некада били два народа, они су тим актом показивали у XIX веку да су постали један народ.

Али овако општим закључцима наука о језику не може се задовољити. Она је морала утврдити, полазећи од тачно одређених и правилно протумачених факата, како стоје узајамно и у прошлости и у садашњости они диалекти којима су говорили и којима говоре данас Срби, Хрвати и Словенци, јер од тога зависи и обим и садржај њеног предмета.

Наука о српскохрватскоме језику улази у велику област словенске филологије или лингвистике. Зато су, нарочито у прво време развитка српскохрватске лингвистике, до Даничића и Јагића, мишљења словенских филолога имала велики значај и за разумевања питања о српском и хрватском језику. Нарочито мишљења двојице од њих, Шафарика и Миклошића, имала су снажнога одјека код Срба и Хрвата. Последњи утицаји њихови изгубили су се тек око 90тих година прошлога века, иако су наши домаћи научници већ знатно пре тога времена изнели своја мишљења, која су у науци најзад и победила.

Павле Јосиф Шафарик био је врло уман научник, са ретком научном проницљивошћу. Истина, он није био ни искључиво филолог, ни лингвист, већ учени етнограф; али је морао стално мислити и говорити и о језику као о једној од најбитнијих етнографских црта свакога народа. Он је у груписању словенских језика ишао за Добровским, узимајући руски језик и јужнословенске језике у једну групу, а западно-

словенске у другу (Geschichte der slawischen Sprache und Literatur, Ofen, 1826, стр. 33—34); али ја нећу говорити о првом времену његова рада када је он и бугарски језик сматрао диалектом српског језика. Већ ћу се задржати на његовом мишљењу изнесеном о нашем језику у знаменитој и данас књижици Serbische Lesekörner, које је доцније и у својим „Старожитностима" и у „Slovanský Národopis" још више развио и удубио. Међу јужнословенским језицима, које спаја са руском језичком групом у југоисточну грану словенску, он разликује бугарску групу, са старословенским језиком и новобугарским, и илирску групу, са српским, хрватским и корушко-словеначким наречјем. Иако је Шафарик друкчије гледао на ова наречја него што ми данас гледамо, његова општа концепција јужнословенских језика ближа је данашњој него ли иједног другог слависта тога времена.

Из овога се види да је оваква концепција о некадашњем језичком јединству Срба, Хрвата и Словенаца, за које Шафарик даје, са много оштроумља, и главне језичке особине (Slov. Národopis, Praha, 1842, стр. 47), била потпуно у духу Шафарикова времена и у складу са великим духовно-културним препорођајем који се вршио код Срба, Хрвата и Словенаца, са Илирским покретом, који се доцније претворио у Југословенски покрет. Зато су претставници ових покрета и били верни заступници идеја Шафарикових, бар у овим њиховим општим контурама (исп. ниже).

Ако упростимо Шафарикове називе и преведемо их на данашње, онда би његове мисли о главним диалектима нашим биле ово: све што говори и штокавским и чакавским диалектом — он је називао српским именом[1]; истина, он је поштено и искрено додавао да се они који се јужно од Купе находе, затим становништво Истре, великог дела Далмације до Цетине, па и преко ње чак до Неретве, затим на исток у турској Хрватској — називају Хрватима, као и у време Константина Порфирогенита; али их је он, не дирајући у њихово име, приписивао све српскоме језику. За Шафарика, дакле, чакавске особине нису биле такве да му дају довољно права да чакавски диалекат одвоји од штокавског. Хрватски кајкавски диалекат

[1] В. Serb. Lesekörner 7, Slov. Star. II 325, Slov. Národ (издање III, 1849), стр. 63.

сматрао је Шафарик хрватским наречјем (иако се оно у ранијим књигама назива „словенским"), а словеначко-крањски (или ранији словеначко-корушки) — словеначким наречјем, за које је сматрао да је блиско — хрватском. Са оваком поделом диалеката и оваквим називима ми се данас не можемо сложити; али има нешто што је код Шафарика и у овоме врло драгоцено: он је јасно осетио сву близост чакавског диалекта према штокавском, која се порећи не може, а тако исто је осетио и сродност хрватског кајкавског диалекта са словеначким; само би, како изгледа, Шафарик био спремнији да словеначки диалекат назове хрватским него ли обрнуто.

Иако је Шафарик, у главноме, кајкавски диалекат грађанске Хрватске називао хрватским језиком, из његова изношења било је јасно да у највећем делу своје земље Срби и Хрвати говоре једним (илирско-српским или српским, како га је он називао) језиком. С друге стране, и Срби и Хрвати и Словенци чинили су једну већу, „илирску" језичку заједницу. На основу тога су могли рећи 1850. г. учесници „Књижевног договора" (и Срби, и Хрвати, и Словенци) да један народ треба једну књижевност да има, па зато примају јужно наречје штокавског диалекта као свој, заједнички књижевни језик . . .

Али многи други, иако су примали идеје Шафарикове, нису могли да се помире са оним потцењивањем чакавског диалекта које се находи код Шафарика. Тако Б. Шулек у своме чланку о Србима и Хрватима („Neven" за 1856, 233 — 244) труди се свима силама да докаже да су Хрвати и Срби — штокавци, а да су чакавци[1] — остаци од оних Словена који су на Балканском Полуострву били пре доласка Срба и Хр-

[1] Он је имао интересантних података о чакавском диалекту, које је добијао од М. Сладовића (исп. Вукове Скупљ. Грам. и Полем. Сп. III 449—450). Међу цртама које спомиње Шулек има их које су за оно време могле значити открића (интересантно да Шулек није знао за чланак А. Мажуранића у Kolu III!): исп. *b* = *e* и каткада о: *sesec, mrtveški, ves* (село), *čo* (= *ča*); вокално *l*: *pln, pelniça, valk* (vlk), *vona, jabelko* (jaboko); облици као *jag'a* (igla); *ę* = *a* иза непчаника; *jatra, jati, jazik, čado; kri* (поред *tiki* и т. д.), облици part. praes. *gledaje, leže, govore; vineti* (изнети); имперф. *veljahomo*; облици *budu, volju* 1 p. praes., као и *vaju* gen. dual., вероватно су узети из старијих споменика. У лексичком материалу има такође интересантног и значајног.

вата, јер је и Шулек држао причање Порфирогенитово о доласку Срба и Хрвата (од 634—638) за апсолутно тачно. Под овим утицајима, с почетка Шафарика, а после Б. Шулека, находио се и Антун Мажуранић, најбољи у то време познавалац чакавског диалекта[1]. Како је у својој граматици (Hèrv. Slovnica (1859, § 1) исповедао да је хрватски и српски једног истог народа — исти језик и доказивао да се акцентуација слична чакавској находи и у Босни, Славонији, у Новом Пазару, Црној Гори и т. д., дакле, сасвим у духу Шафарикову, он у својој доцнијој студији посвећеној значају чакавског акцента (O važnosti accenta hèrvatskoga za historiu Slavjanah, г. 1860.) показује да је у чакавском диалекту акценат на оним слоговима на којим и у руском језику. Из тога он изводи, у духу Шулекову, да је чакавски диалекат припадао старом словенском народу на Балканском Полуострву, који је ту био пре Срба и Хрвата и од којега су се и Руси развили[2]. Међутим нову акцентуацију донели су међу те Словене Срби и Хрвати када су се доселили на Балканско Полуострво, у првој половини VII. в. (op. cit. 6). Дакле, и овде је тежња да се од штокаваца Срба и Хрвата одвоји „словенско" чакавско наречје, које се тек доцније подвргло, по Шулеку, утицајима штокавским и ушло у сферу српскохрватског језика.

---

[1] В. Вразово Коло III (1843) 87—92, где у расправи под називом „Zakon Vinodolski od l. 1280" (ib. стр. 50—97) говори и о чакавском диалекту. Доста података о чакавском диалекту даје и у својој Hèrv. Slovnici (ја ћу наводити издање од 1859. год.). О чакавском акценту, који је први Мажуранић тачно забележио, говори, са теориске стране, у расправици „O važnosti accenta hèrvatskoga za historiju Slavjanah" (Programm des K. k. Gymnasiums zu Agram am Schluße des Schuljahres 1860. Agram 1860. 4°, стр. 3—7).

[2] Он је тачно утврдио, већ у првој расправи својој, да се ово наречје пружа по Истри, по свом истарском (т. ј. кварнерском) и далматинском острвљу, и у свима старим градовима далматинским у колико га није потиснуо други који диалекат као у Задру талијански, у Дубровнику штокавски. Тако исто тачно он говори о особинама чакавским, само још тачно не износи особине чакавског акцента. Као чакавске особине он наводи: *ča* и *č*, *bil*, *đ* > *j*, *va*, *v* = шток. *u*, *m* > *n* на крају речи, *saki* и сл., *ě* > *e*, *i*, *pramik* и сл. м. *pramen* и сл., *zelĭ* = *zelje*, *buki* = *bukva*, *nav* и сл. = *na ov* = *na ovaj*, *l* = *li* упитно, *san* и *ću* као акценатске облике, *h* које остаје сем у *otiti* и *oditi*, *l̥* > *u*, кондиционал *bin*, *biš* и сл., *gradi* loc. sing., *vuki* и *vuci* n. pl., gen. pl. *brâv* и сл. и *bravih*, acc. pl. *voli*, gen. sing. *vode* у Новоме и Леденицама, а другде *vodi*, nom. acc. pl. *vodi*, gen. pl. *knjíg*, *vód* (са још непоузданим акцентом), акценат у *vodà*, *govèdo* и сл.

Из овога се види да је у схватању Шафарикову било двоје: а) старо језичко (илирско) јединство словеначког, хрватског и српског диалекта и б) чакавско-штокавско јединство у илирскосрпском језику. Миклошићево је мишљење било овоме сасвим супротно. Пре свега он је, исто онако као и Копитар, полазећи од тога да је Панонија постојбина старословенског језика, проповедао непосредну близост и узајамно сродство словеначког, старословенског, дакиско-словенског и бугарског. Тај појас словенског живља проломили су својим доласком Срби и Хрвати (наравно, све то, у главноме, по Порфирогениту), који су говорили на два блиска, али ипак различна језика: штокавском или српском и чакавском или хрватском (исп. о томе на пр. код Јагића, Ein Capitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen, Arch. XVII 48—51). И поред тога што Миклошић разматра на једном месту српски и хрватски језик, којему приписује и икавске говоре, ипак он држи да су то два засебна језика, као што је словеначки према њима сасвим засебан језик (исп. Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen, I изд. 1852, стр. VIII—IX, затим 309—310).

Овим својим идејама и својим великим ауторитетом утицао је Миклошић на многе претставнике наше науке, па и на Вука Караџића, којега у овом прегледу не можемо обићи, и на Даничића, у прво време његова рада.

И тако, из ових се уводних напомена јасно види да се у оба случаја, и код Шафарика и код Миклошића, концепција о словеначком и српскохрватском језику находила у зависности од претпоставке о старословенском језику. Шафарик, који га је сматрао за македонски диалекат, правилно га је одвајао од словеначког и спајао са бугарским; тако су српскохрватски и словеначки могли код њега образовати једну језичку групу; Миклошић, који је старословенски језик спајао са словеначким, морао је од словеначког одвојити српскохрватски. Примивши тако претпоставку о продору старога словенског појаса, који су на Балк. Полуострву извршили Срби и Хрвати, Миклошић је примио од Порфирогенита и српскохрватско двојство, притврдивши га за штокавско и чакавско наречје. У детаљима Шафарик је сматрао да и Срби и Хрвати говоре једним, српским језиком; а хрватско кајкавско наречје називао је хрватским диалектом; Миклошић је чакавце везао за Хрвате, штокавце за Србе, а хрватске кајкавце за Словенце.

Шафарикову теорију ја сам изнео овде само у оном делу њену који се тиче Порфирогенитових причања; што се тиче њене целине (о њој в. излагање Нидерла, Slov. Starožitnosti II 93—99), она за нас овде нема значаја. Тако исто горе код Шулека и Мажуранића видимо одјеке теорије о аутохтоности Словена на Балк. Полуострву[1] комбиноване са теоријом Шафариковом.

Шафарикове и Миклошићеве мисли огледају се, наравно у неједнаком степену, и код Вука, код Јагића и Даничића, који су сви у ово време, од 40тих до 70тих година прошлога века, говорили о овоме предмету. Разлика је међу њима у толико што се Вук у прво време свога рада находи под утицајем Шафариковим, а у доцније — Миклошићевим. Даничић се, сасвим у почетку свога рада, находи под Миклошићевим утицајем, па се доста брзо од њега ослобођава и иде својим путем; а Јагић, који се, можда, находио у почетку више под Шафариковим утицајем а знатно мање под Миклошићевим, већ првих почетака свога рада тражи нове, оригиналне путове. У даљем развитку овог питања Даничићеви се погледи сусрећу са Јагићевим, Јагић их прихвата и даље разрађује. И тако се ствара савремени начин посматрања основних односа међу чакавским диалектом и штокавским.

I.

Већ 1836. г. у предговору својим пословицама Вук је приметио да се на Корчули место *ђ* и *љ* говори *j;* али тада то није схватио као чакавизам, већ је то приписао талианском утицају.[2] Поводом речи *војко* м. *воћко* у песми из Горњег Приморја (1841. г. Срп. Нар. Пјесме, Држ. Изд. I 74) Вук примећује да има и *којца* м. *коћца* и да је то налик на поменуту корчулску особину, које има и по другим местима у Приморју. Али већ после овога времена сусрећемо се и са по неким

[1] О томе види такође код Нидерла Sl. Star. II 71 и даље.

[2] Зато ја и сумњам да је Караџић чланак Срби сви и свуда, који је изашао 1849. год., а у коме су врло тачни језички подаци о чакавском и кајкавском говору, могао у том облику написати већ 1836. год. (исп. Решетара, Der Stok. Dialekt, стр. 3). То се види и по томе што је Караџић и 1846 год. (исп. Ск. Гр. П. Сп. 195 напомена) врло детаљно говорио о чакавском говору и на крају додао: „Други ћемо пут о овоме говорити више". Да је имао готово оно што је у Ковчежићу изнео 1849. год. о чакавском диалекту, он би то вероватно већ тада изнео.

тачнијим напоменама о чакавцима. Тако 1843. г. (Скупљ. Грам. Пол. Сп. III 95) он вели да чакавци, т. ј. они који место *што* или *шта* говоре *ча*, имају и *рекал*, *пришал*. То је прва одређенија белешка код њега о чакавском диалекту. 1845. г. он иде још даље и вели: „Чакавци говоре уопћено језиком далматинскијех примораца и острвљана“ [1]; а за тај језик примораца износи на истом месту да ће по свој прилици бити остатак језика Порфирогенитових Хрвата.

О кајкавском диалекту, иако то изреком не стоји напоменуто, Вук је, вероватно, мислио на овом месту своје књиге: „Крањци пак заносе много на прави хрватски или крањски језик“,[2] т. ј. прави хрватски јесте „кајкавски“ диалекат, дакле, онако како је о Хрватима и хрватском диалекту мислио Шафарик.

Тек у поменутом чланку од 1846. год. Вук даје потпуну карактеристику чакавског диалекта. Чакавци су остаци Порфирогенитових Хрвата, вели он и сада као што је и раније већ спомињао. „Њихова је данас права земља или домовина далматинска острва и гдјекоја приморска мјеста . . .; осим тога има их по Хрватској, по западној Мађарској и по Аустрији готово до Беча. Језик се њихов мало разликује од правога српскога, али је опет њему ближи него и какоме другоме славенском нарјечију.“ [3] Вук износи ове његове главне разлике од српскога: 1. *ѣ* = *и*. „Сад дакле знамо откуда су и наши људи примили гдјешто те говоре: *гди*, *овди*, *онди*, *прид* кућом, *прико* Дунава, *ники* људи, и т. д.“ 2. На крају се речи *л* задржава: *котал*, *рекал*, *молил* и т. д. 3. *ђ*, *љ* = *ј*: *постеја*, *земја*, *скупје* и т. д. 4. *х* се свугде изговара као у нем. језику. 5. Gen. plur. *градов*, *жен*; loc. plur. *градових*, *женах*. 6. У 3. plur. *ду*: *пишеду*, *сидиду*, *хоћеду*, *молиду* и т. д.; infin. без *и*: *писат*, *молит*, *вућ* и т. д. 7. *ки*, *ка*, *ке*; *ма* и сл. 8. Место *шт* — *шћ*: *пришћ*, *огњишће*, *шћаћ* (али *пошћен* где је *ш* од *ч*). 9. Gen. plur. на *их*: *голубих*, *прстених*, *пућих* и т. д. („Може бити да је и у нас отуда: *црви*, *мрави*, и у Сријему и Бачкој — *пући*“.) 10. *м* на крају = *н* као што је раније изнео за Паштровиће.[4] 11. *зајик* („од чега је и око

[1] Писма, Ск. Гр. П. Сп. III 181—1.

[2] Ibid.

[3] Ск. Гр. Пол. Сп. III 195.

[4] Исп. код мене, Глас LXXXII стр. 185.

Ријеке постало *заик*"); тако говоре и *јаш, пријаш, ујаш; јамаш, јамање, јамашва* које би речи требало да имају *е*, на пр. *јемати* (*брати* виноград), *јемање* и *јемашва*. Засебне речи: *ча* м. *што* („по чему их *чакавцима* називају"); *крух, криж*, откуда је и *кришка, крижати*.[1] Сем овога он наводи још да је чуо у Хрватској *коћач* м. *точак* и пореди то са „*заик*"[2]; да „кекавачко" *хоћеју* одговара „чакавачком" *хоћеду*[3]; а узгред такође помиње да је сремачко и бачванско *на коли, по ливада* по свој прилици од „кекаваца" и чакаваца који у тим падежима имају још на крају *х*.[4] И за *тја* (= „чак", слов. *даже*), које је сам употребио у *Новом Завјету*, он вели у предговору да је можда по „чакавачком" изговору као „*нетјак*"; али он га је чуо у Дубровнику, а у Босни и Црној Гори има *ћа*.

Све ове особине, наравно, немају подједнаку вредност и данас их ми не бисмо овако износили; по нешто је и нетачно (на пр. оно што он мисли за *пути*, за сремско *на коли* и сл.); али ми у то овде нећемо улазити, јер је за нас главно његово основно или опште мишљење о чакавском диалекту и његову односу према штокавском, а не анализа његовог сваког појединачног податка, која је на другим местима и у другој вези већ одавна извршена.

Академија Наука у Бечу поверила је Вуку да поднесе оцену књиге академика Ауера „Sprachenhalle". Вук је у договору („in Verbindung") са Миклошићем и поднео о њој извештај, у којем говори и о јужнословенским језицима и њиховим односима. Ја ћу навести те Вукове мисли овде због тога што се оне делимице огледају и у доцнијем његову раду, и што је по свему јасно да је он од тога времена у основним питањима о српском и хрватском језику стајао под Миклошићевим утицајем.

„У хрватској Војној Граници, вели он, говоре православни чисто српски, а католици делимице хрватски делимице неке врсте словеначким језиком, а у Дубровнику говори се чисто српски."[5] Одавде се види да је чакавски — хрватски, а кајкавски — једна врста словеначког језика, дакле, онако како је о томе

[1] Све то у напомени. Ск. Гр. Пол. Сп. III 195.
[2] Ibid. 197.
[3] Ibid. 198.
[4] Ibid. 195.
[5] 1848. г. Ск. Гр. Пол. Сп. III 288.

учио Миклошић, а не Шафарик, дакле, и противно ономе што је сам Вук раније износио. За тај хрватски језик вели се даље да не претставља модификацију српскога језика, већ један диалекат који је по пореклу од српскога засебан говор, али му се у току времена приближио.[1] Опет — идеја која је морала потицати од Миклошића.

Хрватски „цивилне Хрватске", т. ј. кајкавски, претставља, вели се даље, словеначки језик, измењен под утицајем српскохрватскога који га постепено потискује.[2]

Ове су мисли ушле и у Вуков чланак Срби сви и свуда у Ковчежићу (1849. г.), наравно, са неким модификацијама. Ако оставимо Бугаре, Јужни Словени се деле ту на троје: Србе, који говоре *што* или *шта* и који се према томе могу назвати штокавцима; они имају на крају слогова *о* м. *л*; затим Хрвати или чакавци који имају *ча* м. *што* и не мењају на крају *л* у *о*, а у осталоме се мало разликују од Срба; најзад Словенци или Крањци, који место *што* имају *кај* и зато их називају и кекавцима; они се много више разликују од Срба и Хрвата, него Срби и Хрвати међусобно, али су ипак њима најближи. „Међу Словенце иду и данашњи Хрвати у вармеђи Загрепској, Вараждинској и Крижевачкој, којијех је језик као пријелаз из крањскога у српски."[3] Вук се само чуди, позивајући се на Порфирогенитове Хрвате у Панонији, а мислећи да су Хрвати по пореклу само чакавци, откуда ту кајкавци, а не чакавци (ibid.). У целом овом разматрању Вук се јавља као ученик Миклошићев; примивши од њега основну тезу, Вук даље независно од Миклошића износи свој материал и своје мисли, од којих је многе доцније и сам Миклошић примио (в. ниже).

Али Вук ипак није мислио у овом делу свом да Хрвати и Срби не могу никако бити један народ по пореклу. Пошто је изнео њихове разлике (исп. ииже), он вели: „Свак може видјети да су ове разлике, кад се говори о два различна језика и народа, врло малене; а још кад се узме да их је највише могло и морало постати у нашијем крајевима (пошто су се Срби и Хрвати амо доселили) за хиљаду и двјеста година; *тако врло ласно може бити да су Срби и Хрвати, кад су се амо доселили,*

[1] Ibid.

[2] Ibid. 287, 288.

[3] Ковчежић 1849, Ск. Гр. П. Сп. III 295—6.

били један народ под два различна имена, као н. п. сад гдјекоји што говоре и пишу: Срби и Далматинци, или: Serben und Raizen и т. д."[1]

Ова је мисао противна оној коју је Вук изнео, заједнички са Миклошићем, 1848. г. Сличност међу штокавским и чакавским диалектом своди се овде на стару заједницу, а раније се она сводила на узајамни утицај; разлике међу њима сада се нису сводиле на разлике по пореклу, као раније, већ на доцније диференцирање. Несумњиво је овде Вук осетио праву вредност сличних црта у чакавском и штокавском диалекту и дао врло интересантну хипотезу, за коју се доцније видело да је потпуно тачна, али којој Вук није дао у своме излагању довољну вредност; он је, у ствари, не износи као какву научну претпоставку, већ само као једну идеју, једну могућност.

Што се тиче броја Јужних Словена, Вук је мислио да штокаваца има најмање три пута онолико колико и кајкаваца и чакаваца заједно, а да кајкаваца (кекаваца) има опет много више од чакаваца.[2]

Вук се пита, откуда је то да тих чакаваца данас тако мало има; да их је у Далмацији тако мало и да их има само у приморским местима (на пр. Трогиру, Омишу), а да их у Босни сасвим нема.[3] „Како их је нестало у Далмацији? Ја мислим да су се од Срба и од Турака разбјегли, а који су ондје остали они су се посрбили задржавши само *и* на онијем мјестима гдје је у староме славенском *ѣ*".[4] Они пак који сада живе у западној Мађарској и по суседној Аустрији, и које Немци зову Васер-Кроботен, јамачно ће бити потомци панонских Хрвата. Али у таком случају Порфирогенит им није тачно место обележио или су и они у новија времена побегли од Турака.[5] Ово је последње и било тачно.

Вук је осећао потребу да се у речничком правцу чакавски диалекат испита, и да се према речнику одреде његове везе, када се пређе преко онога што је у њему једнако са цртама

[1] Курсив је мој. Ibid. 292.

[2] Ibid. 296.

[3] Ibid. 290—1, 295.

[4] Ibid. 295. Доцније он одређује међу њима тачније разлику; исп. ниже.

[5] Ibid.

српскога језика, са словеначким језиком и другим словенским језицима.[1]

Иначе, што се тиче досељења Хрвата он и сада, као и раније, потпуно прима сведочанство Порфирогенитово,[2] врло просто и схематично.

У Ковчежићу у поменутом чланку Вук даје и основне особине чакавског диалекта које се мало разликују од онога што је о њему износио 1846. год.; у већини случајева чак се од речи до речи слажу. Ја ћу овде изнети само оно што није обухваћено у карактеристици од 1846 коју сам горе изнео. 1. *Ча* се изговара по варошима као *ца*[3]; 2. место *ћ* говори се на много мјеста *т̄ј*: *брат̄ја, п̄рут̄је*; исп. у Босни *брат̄ја*, у Хрватској *нет̄јак* (СНПј. I 510 п. братја), по неким местима *т̄ја*[4] = *ћа*; 3. као у штокаваца *могу, хоћу, виђу, вељу* тако се тамо говори и *у* и *им*, али опет *у* више[5]; 4. за наставак *ду* у чакаваца вели да су неки наши то од чакаваца примили или сами искварили; 5. *греб (гроб), вребац, рест̄ем* као у дубровачком говору; можда је чакавски и *ласт̄овица*, што се говори не само у свему Приморју (и код штокаваца) него и у самој Црној Гори; 6. поред већ споменутих засебних речи, он наводи као чакавизме: *жудим, п̄ожудим, п̄ожуда*, откуда и у Тршићу *„жудан и гладан“*.[6]

После тога времена Вук, сем онога што има у његовом II издању Српског Рјечника, није износио ништа о српским диалектима. И тек 1861. год., поводом чланка Б. Шулека Srbi i Hrvati, Вук је још једном укратко изнео своје погледе, које је до тога времена несистематски износио, о одношају имена Србин и Хрват према основним диалекатским групама српскохрватским на Балканском Полуострву.

---

[1] Ibid.

[2] Ковчежић 1849, Ср. Гр. П. Сп. III 290.

[3] ... „слушао сам у Сењу гдје се говори и сенича мјесто шеница“... Ковчежић 1849, Ср. Гр. П. Сп. III 294 (nota).

[4] Исп. горе.

[5] Ово Вуково тврђење не потврђује се данашњим диалектолошким материалом. Мени се чини да се он у овоме повео за особином коју је у изобиљу могао наћи у старијим споменицима (тога има доста и у дубровачко-далматинских писаца, Даничић, Ист. облика 258 и даље).

[6] 1849. г. Ковчежић, Ср. Гр. Пол. Сп. III 291—2.

Вук ту није дао, према својим ранијим погледима, готово ништа ново. Полазећи од Порфирогенитова сведочанства,[1] он даје тачније него икада дотле „станишта" чакаваца. „Главна су станишта данашњијех чакаваца острва или отоци Јадранскога мора од Истрије до иза Корчуле."[2] Осим тога они станују: 1. поред мора од Реке до Сења; 2. у Далмацији у гдекојим приморским местима, на пр. Омишу, Сплету, Кастелима, Трогиру и Шибенику; али се свугде, сем Омиша и Трогира, умањавају сваки дан: у Сплету и у Кастелима помешали су језик са српским; у Шибенику, изван града, нема их никако; мешају се људи због „параплова", а тако и њихов језик. У Задру је сва „служба" од чакаваца са острвља. 3. Чакаваца има у хрватској Војној Граници, а особито у Оточкој регименти, али и ту се меша са српским. 4. Сем свега тога чакаваца има особито много у Западној Мађарској и у суседној Аустрији готово до Беча, које Бечлије зову „Васер-Кроботн", а чији је језик, по свој прилици, измешан са словеначким.[3]

Ако се примети да је изостављена Истра као хрватска земља у којој се чакавски говори, онда у основним и главним цртама дата је тачна претстава о размештају чакавског говора.

И овде, као и раније, као главну разлику међу Србима и Хрватима, износи Вук *што — ча* и чување *л* на крају слога и његову промену у *о*[4] код штокаваца.

У чланку Srbi i Hrvati, који је изашао 1856 године у загребачком „Nevenu",[5] Б. Шулек је покушао да уклони све оно што се у теорији противило јединству Срба и Хрвата и хтео је да докаже да су они браћа по крви и по млеку, народ једнога рода и језика.[6] Да би то доказао, он је претпоставио, као што смо видели, да су се чакавци доселили пре Срба и Хрвата на острвље, и да је чакавски диалекат у основи сродан више бугарском и старословенском, само је у току времена и под непосредним утицајем српскохрватског (штокавског диалекта) језика постао њему ближи. Према томе и Срби и Хрвати били би само штокавци; међу њима не би било никаквих разлика.

[1] Срби и Хрвати 1861. Ср. Гр. Пол. Сп. III 465.
[2] Ibid.
[3] Ibid. 465—6.
[4] Ibid. 467.
[5] Прештампан у Ск. Гр. Пол. Сп. III 443 и д.
[6] Ibid. 462.

Вук се са тим мишљењем није слагао, јер је Вук идентификовао само Србе са штокавцима. Зато је он и могао рећи да, ако и чакавци нису Хрвати, онда Хрвата уопште не само сада нема него их и никад није било.[1] Ако је тачно, вели он, оно што износи Шулек, онда се једна грана српског народа (т. ј. штокаваца) звала Хрватима онако као што се данас неки Срби зову Црногорцима, Херцеговцима и сл. По себи се разуме да се могло и обрнуто рећи.

Полазећи од тога да су сви штокавци само Срби, Вук је мислио да се Хрватима могу назвати: 1. сви чакавци; 2. кекавци (кајкавци) у Краљевини Хрватској „који су на то име већ навикли".[2] То је он додао због тога што је мислио да су, у ствари, кајкавци Словенци,[3] који су пристали да се зову Хрватима. Како је сем чакаваца у Војној Граници, која управо Хрватској и није припадала, и извесног броја приморских чакаваца, у њој било и Срба и Словенаца (кајкаваца), то је Хрватска Краљевина, вели он, само „политично" и „географично" име као на пр. Швајцарска, и било би правилније да се њени становници зову Хрвaћанима, а не Хрватима.

Ако пак когод у себи помисли, развијао је Вук своје идеје даље, да би према свему овоме било мало Хрвата, он нека има на уму и то: да су сви икавци[4] некад били

[1] Ск. Гр. Пол. Сп. III 464.

[2] Ibid. 467.

[3] Ibid.

[4] Караџић, врло тачно, одређује разлику међу различним икавцима: „једни говоре чисто српски, само што место *је* или *е* на поменутијем мјестима изговарају *и*, а други осим особитијех појединијех ријечи у гдјекојијем ријечима на другијем слоговима глас растежу или оштрије изговарају него што се чини у српском језику, и по томе се одмах како отворе уста познају да су Шокци" (op. cit. 466). Први се находе у Бачкој, где се зову Буњевци, у Барањи, где се зову Бошњаци и у Војној Граници у Хрватској, где се зову Буњевци, Мађари и Мађуке; овако говоре Шокци и у Босни, Херцеговини и Далмацији. За њих је Караџић држао (према традицији која се код њих сачувала) да су се доселили из Босне или Херцеговине и да су се „одавно посрбили" (ib. 466); за оне друге држи да су се посрбили доцније „и може бити да су постали од онијех Хрвата који су били између Драве и Саве, за које би и то могла бити свједоџба што они највише станују у Славонији, а особито поред Саве" (ib. 467).

Из овога се јасно види да је Караџић знао за два икавска говора: најмлађи (модерни икавски), са савременом акцентуацијом, и најстарији икавски или посавски (славонски), са врло старом акценатском системом. Сасвим је било природно да он у посавским икавцима види остатке Порфирогенитових Хрвата из севернијих крајева.

чакавци, па су се посрбили. Онда ће њихов број бити онолики колики је и некад био.[1]

Осећајући, вероватно, ма на основу само ове последње напомене, да су диалекти наши мало непоуздано мерило за одређивање засебне целине српске и хрватске, Вук је, прелазећи на једно сасвим друго поље, више узвикнуо него што је озбиљно доказивао: да се православни неће одрећи српскога имена ма где се находили, а од католика — нека каже да је Хрват који год хоће. Истина, додавао је он, смешно је да се тако дели народ у данашње време, „али шта ћемо кад смо несрећни људи те се друкчије не може".[2]

Вук се находио под утицајем Миклошићевим. За њега је штокавски диалекат био само српски; када су неки тражили да га он прогласи и за хрватски, Вук није хтео ни по коју цену то допустити. И пошто није налазио никаквог мерила по којему би се језички разликовали штокавци-Срби од штокаваца-Хрвата, нека, узвикнуо је он, вероисповест буде то мерило.

Тако је ово питање код Вука из области филологије и историје прешло у област националног осећања и националне суревњивости!

II.

Пре него што пређем на Даничићев рад, морам се задржати на једној Јагићевој студији. Иако је Јагић био знатно млађи од Даничића, његови су погледи, изнесени у њој, могли имати значаја за образовање дефинитивног суда Даничићева о српском и хрватском језику, наравно, после 1864 године.

Своје погледе изнео је млади Јагић у расправи под називом „Iz prošlosti hrvatskoga jezika" 1864. г. (Književnik I 332—358, 447—485). У првоме делу говори о прошлости српскохрватског језика до краја XVIII в., а у другом — о Доситеју и Вуку. За нас овде има значаја, наравно, само први део.

Јагић је већ у тој расправи показао велику ерудицију, познавање и старе књижевности и језика у великим размерама. Он наводи дубровачке писце: Рањину, Златарића, Наљешковића, Ветранића, Чубрановића, Држића и др., затим

[1] Ibid. 464.
[2] Ibid. 468.

далматинске: Хекторовића, Зоранића, Армолушића (Шибеничанина), Бараковића, Кашића, Микању, Витаљића (Вишанина), Мацуката, Радовчића (Сплећанина), Луку Бишчанина, Луку Боначића (Брачанина), Јосипа Бановца, Ангела дела Коста (Сплећанина) и др.; босанске писце: М. Дивковића, Бандуловића, Ивана Анчића, Маргитића, Филиповића, Добретића, Ловра Ситовића (из Љубушког у Херцеговини) и др.; славонске писце: Грличића, Павића, Рељковића и др.; најзад, позива се за раније време на споменике грчке и латинске, на наше старе повеље и сл. Једном речју, никада дотада није употребљен оволики материал за питање о основним проблемима нашег језика. Зато је Јагић мислио да има права да изнесе и сасвим нову теорију о чакавском и штокавском наречју.

У првим речима свога чланка он износи своју главну мисао: **Predpostavljajući historičku istinu, uz koju danas pristaju svi glasoviti muževi našega i inieh naroda,[1] da je jezik hrvatski i srbski bio od vieka jedan te isti, ali da je razlika nabožnoga i državnoga života tečajem viekova razvrgla uda istoga tiela i brata bratu otudjila bila — naslikat ću najprije tamnu sliku narodopisne zamršenosti o nazivu“[2]** (op. cit. 333). Ми ћемо у главноме, пратити Јагићево излагање о односу међу чакавским и штокавским диалектом.

У VI и VII в. пошли су Срби и Хрвати на југ „kao veliko posebno pleme“. То се може доказати променом гласовних група *tj* и *dj* у различним словенским језицима. У српскохрватском имамо увек *ć* и *dj*, док у словеначком имамо *j (dž)* и *č* (стр. 336). Из овога се види да чакавскоме *j* место штокавског *ђ* Јагић не придаје велики значај. И, заиста, ако погледамо шта он даље о томе говори, видећемо да му он одриче сваку важност за историју нашег језика. *Dj* (т. ј. *ђ*) изговарало се, вели он, у „хрватских приморских странах“

[1] Ту је свакако имао на уму извесне погледе Вука Караџића (в. горе) и П. Шафарика.

[2] Првобитно су била свега два назива, хрватски и српски, док разлике државне не дадоше називе: Далмација, Дубровник, Босна и т. д. Учени су називи — илирски и словински. После пада српске независности српско се име везало за православну цркву, чак и преко границе некадашње државе, а према томе и име хрватско за католиштво (стр. 333—334). Доцније је о називу „словински“ из основа променио ово мишљење своје (в. чл. VI).

„толи танко и њежно" да је било врло блиско обичноме *j*, те га тако у латиници и писаху. Али сви чакавци га не изговарају подједнако (ту се позива на Микаљин речник и на то да се у *моја* = староме *moja* и *меја* = *međa* — *j* друкчије изговарало, op. cit. 343, напомена исп. текста).

Сем тога, има таквога *j* и у босанским ћирилским листинама, иако има икавских босанских повеља и без тога *j*. Зато он сматра да њиме не треба обележавати разлику између чакавског и штокавског наречја. Најзад, вели он даље, Јукић износи да се тако „танахно" изговара *ђ* и уз Неретву, а сем тога и само *ћ* може који пут дати *j* (на пр. *vojka* = *voćka*, стр. 342—343).

Таква је уопште система код Јагића у овоме чланку: за све што се износило као разлика између штокавског и чакавског до њега он показује — да то није тачно: да извесне особине такве врсте има и код штокаваца, и обрнуто.[1] На тај начин, као што ћемо видети, он основну разлику међу штокавским и чакавским диалектом хоће да замени сасвим друкчијом поделом наших диалеката.

Када су тако Срби и Хрвати дошли као једно племе, са истим језиком, на Балканско Полуострво, нашли су се у новом друштву трију сродних племена која су они раставили: на истоку — бугарско, на западу — корушко, и у средини — панонско, које су Мађари уништили доцније (op. cit. 356), све ово — по познатој теорији Копитара и Миклошића.

Јагић износи цео ред црта којим се српскохрватски језик као целина, до XII. в., одликовао од осталих словенских је-

[1] Тако прелаз *ę* иза *č*, *ž* и *j* у чакавским говорима у *a* „није нити хрватски нити српски", „већ једно и друго" и позива се на примере код Пуцића и Миклошића (Mon. Serb.) (op. cit. 341—2); један полугласник место стара два — сматра за најбитнији „биљег" сродности језика Срба и Хрвата; не треба мислити да сви чакавци изговарају *l* на крају слога (исп. *vomi* из Драганића 1436, *dioci* из Рмања, 1451, *bia*, *dia*, *imia* из Тнина, 1451); за *šć* и *št* вели да се по њима разликовао и разликује исток од северозапада (343); *vь* изговарало се подједнако и код Срба и Хрвата и то се одржало код чакаваца, али и код њих има нешто *y* место *в* (op. cit. 344—5); чакавско *ča*, вели он такође, добило је незаслужени значај, јер има говора (у босанским листинама) који су по свему другом чакавски само немају *ča*, а у Далмацији има говора који су по свему другом друкчији само имају још *ča*. Према томе Јагић сматра да само „случај хтједе да се *ča* одржало на западу нашега народа још и данас" (346).

зика (ѫ > *у*, ѧ > *е*, *ć* и *đ*, ы се изговарало „муклије“ него *и*, тако су се исто изговарали мукло и полугласници и *ŗ* и *ļ*).[1] Само у једној црти он види извесну разлику међу различним деловима српскохрватске језичке територије: то је изговор гласа *ђ*. На западу се већ у XI. веку јавља *і* место *ђ*, а на истоку *е* (на пр. *stiniza*, *svidoz*, *tribis* из лат. споменика и *Βελεγραδα*, *πλεβα*, *τριβουνια* код Константина Порфирогенита). Иако, наравно, примери нису поуздани као хронолошки критериуми, ова црта — прелаз *ђ* у *е* и *і* има за Јагића врло велики значај. За Јагића је *западно* (икавско) наречје — *хрватско*, а *источно* (екавско) — *српско; чакавско* наречје он не сматра као нешто засебно. Њега, вели он, „сматрам по језиковних захтјевих старијим одсјеком онога другога нарјечја, које долази под именом штокавштине“ (341). Зато и мисли да су његове особине, које су само архаичније од особина штокавских, а „које неки узимају само за хрватско нарјечје“, — биле познате у историско време по „читавом истоку нашег народа, или барем много даље према истоку него су границе истакнуте Хрватом од Константина Порфирогенита“ (341).

Када се све то имадне на уму, тада ће се лако схватити целокупна Јагићева мисао. Икавски су говори на западу, екавски су на истоку; јужни говор он сматра као „симбол“ у којем су оба говора (и *і* и *е*) „здружена“ и „помирена“, па зато и сматра да је једино јужни диалекат достојан да уђе у књигу (342). Тако он закључује да је до XV—XVI века могао бити у Дубровнику икавски говор (чакавски), па органски прећи у овај компромисни јужни диалекат[2]!

По себи се разуме да је сва ова символистика далеко од правог научног схватања и да би било немогућно овакво мешање *е* и *і* и стварање нових диалеката са гласовном групом *је*; али све је то јасно показивало намеру Јагићеву да прекине са дотадашњом деобом нашег језика на чакавски и штокавски диалекат. Јагић је правилно и тачно опазио да су

[1] Када су постале рецензије српска и хрватска — разлике у „битности“ језичкој међу њима није још било; само су се разликовали писмом и ортографијом — Хрватима припаде глагољица, Србима — ћирилица (338).

[2] Ако се сложимо са Вуком Караџићем, вели Јагић, да је чакавски диалекат — хрватски, онда то име припада дубровачком песништву, јер је „посвема основано на чакавштини, што тако наравски бива кано да се кћи роди од мајке“ (стр. 351).

многи далматински споменици XV, XVI и почетка XVII века писани икавским говором и чакавским диалектом; међутим у књижевности XVII и XVIII века имамо или икавски или јекавски диалекат штокавски. Он је на основу тога и закључио да је „чакавизам" старија фаза развитка која органски прелази у штокавску као што икавизам прелази у јекавизам (354). Тако је штокавштина добила у XVII и XVIII веку прво место у књижевности, само је икавски изговор био — свакако због тога што га је било и у Далмацији, и Босни и Херцеговини и Славонији — претежнији од дубровачког јекавског (ibid.).[1]

Јагићева теорија у овом облику није могла бити примљена ни тада ни доцније. Али је она несумњиво значила напредак у изучавању ових питања. Пре свега, Јагић поново узима као саставни део нашег језика — чакавски диалекат, називајући га старијом епохом штокавскога. Нема никакве сумње да је чакавски диалекат многим својим особинама то заиста и да се и језички и хронолошки многе штокавске особине своде на старије чакавске (на пр. чакавско *l* на крају слога — штокавско *o* и т. д.); али је тако исто несумњиво да има чакавски диалекат особина које су само његове и које се своде, заједно са штокавским диалектом, на заједничке. На пр. прелаз чакавски *đ* > *j* своди се на заједничко штокавско-чакавско *đ*. И Јагић је овако нешто претпостављао, али не докраја; њему је било лакше да одрече важност овоме појаву него ли да га лингвистички протумачи. У томе је, несумњиво, недостатак Јагићева разлагања. Али има нешто што претставља и значајну новину у њему.

Насупрот Миклошићу, који је сматрао чакавски диалекат засебним језиком, Јагић је доказивао да је његов значај сасвим незнатан. Језик Срба и Хрвата — један је, и тек од XI века он се почео диференцирати; чакавизми — то су архаизми, а штокавизми — новије су особине; они, као што је и природно, побеђују у XVII и XVIII веку. Борба је та била упорна, али се водила на терену једнога српскохрватскога језика. Нису се борили Срби или Хрвати о превласт; већ прогресивне (новије) и консервативне (старије) црте у језику.

Иако је Јагић несумњиво имао права што је доказивао јединство српскохрватског језика, он није имао права потце-

[1] „Од почетка праве књижевности у Далмацији до друге половице 18. виека: виек борбе; побједа штокавштине" (стр. 347 и даље).

њивати значај чакавског диалекта за историју нашега језика. То потцењивање његово у време када га је Миклошић сматрао засебним језиком, а други (Шулек, Мажуранић и сл.) и сасвим другим словенским језиком него што је наш, чинило је утисак намерног прикривања његова значаја. Тај утисак је појачавало Јагићево стално старање у поменутом чланку да покаже нетачност дотадашње оцене значаја и других чакавских особина.

Тако исто и стварност се није поклапала са Јагићевим изводењима. Ако су икавски и екавски два основна говора, и ако од икавског постаје, под утицајем екавског, јекавски, зашто и у западној Далмацији од старог чакавског икавског није постао у XVIII веку штокавски јекавски (као по Јагићу у Дубровнику) него је остао штокавски икавски.

Ма како ово било оштроумно, у ствари је преносило до извесне мере лингвистичко размишљање у једну сасвим другу област, у област тадашњег „југословенског" покрета; и код Јагића се, као и код Шафарика раније, културно-национални покрет сувише јасно огледао у начину мишљења о језичким питањима. Можда је код Јагића то било у то време несвесно; али, наравно, од њега се тада и није могло тражити да се питања језичка расправљају по принципима који су знатно после овога времена овладали науком.

Али и поред све несавршености Јагићевог научног апарата у то време, поред тога што он није дао довољно значаја правим историским чиниоцима у процесу стварања наших диалеката и победе штокавског наречја, и поред тумачења језичких која се не могу примити, његови су погледи били у једном правцу врло значајни: у њима се сматрало као апсолутно доказано језичко јединство Срба и Хрвата и све су језичне разлике тумачене као позније. До тога постулата дошла је, само другим начином, и доцнија наука. Друго, код Јагића се већ тада, истина још у сасвим примитивном облику, говори о узајамности, утицају (борби) диалеката и победи једних особина над другим. Доцнија наука далеко развија та првобитно примитивна схватања; али у апстракцији остају стална колебања међу диалектима и њихови узајамни утицаји — као несумњива основица развитка свих наших говора. Тако исто доцнија је наука дефинитивно одбацила многа Јагићева тврђења, као на пр. и оно да се у Дубров-

нику некад говорило чакавским икавским диалектом који је прешао у јекавски штокавски; и то не само зато што је несумњиво да се историски и лингвистички то не би могло тако извршити него зато што је доказано да је дубровачки диалекат од почетка свога херцеговачки (јекавски). Сасвим је друго питање, откуда икавизми и чакавизми у његовим споменицима XV и XVI в. (па по негде и доцније).

На тај начин, Јагићева разлагања су остављала широко поље за нове дискусије и усавршавање и поправљање онога што је он у њима дао.

III.

У прво време свога рада Даничић се находио под утицајем Миклошићевих и Вукових погледа; али ипак он и у то време поступа врло опрезно. Он је израдио већ 1857 год. и штампао велику расправу под називом „Разлике између єзика Српскога и Хрватскогъ“ (Гласникъ Друштва Српске Словесности IX 1857, стр. 1—59), у којој је у 107 тачака продискутовао све разлике које је нашао.

Нема никакве сумње да је то најбоље што је у овом правцу у то време израђено. Рад се одликује познатом Даничићевом оштрином критике и поузданошћу и дубином анализе. Али нигде се не говори, нигде се не тврди сасвим поуздано, да су српски и хрватски језик — два засебна језика. То истиче из саме стилизације чланка и факта што на крају књиге Даничић износи три особине којима се заиста хрватски језик (чакавски диалекат) одликује од српскога језика (штокавског диалекта). То би биле непомирљиве особине, због којих је, вероватно, та два диалекта требало сматрати као засебне језике.

Свој чланак Даничић отпочиње овим речима: „Колико є име Хрватско чувено у свету, самъ є народъ Хрватскій врло непознатъ. У истой књижевности коя се највише зове Хрватска распра э коэ су Хрвати. Како се народи најяче разликую између себе єзицима коимъ говоре, могло би се и за Хрвате најпоузданіє знати коє су кадъ бы имъ се сазнао єзикъ. Єзикъ њиховъ радъ самъ показати у овомъ чланку и то изъ књига у коима се или изрекомъ каже да су писане Хрватскимъ єзикомъ или ако се у коіой то не каже а оно є у њой єзикъ са свимъ онакій каковъ э у онима у коима се то каже. А да

ће то доиста быти єзикъ Хрватскій, може се мислити и по томе што бы быо безъ имена и онъ и народъ кои ньимъ говори кадъ се не бы тако звали и што бы онда име Хрватско было безъ народа кои бы се ньимъ звао, єръ свакій другій народъ и єзикъ кои бы ко хтео ньимъ звати има друго име" (стр. 1).

Из овога се већ види све. Даничић пре свега утврђује објективни критериум за одређивање у којим се књигама налази хрватски језик, — у оним где писци сами називају свој језик хрватским и, друго, у књигама у којима је језик исти са језиком тих књига. Такве су ове четири књиге: Винодолски закон (Kolo III, 1843), Pistule i evanyelya[1] (Млеци, 1586), П. Хекторовића Рибање и рибарско приговарање (издање С. Љубића, Задар, 1846), Х. Луцића Складања (издање Љ. Гаја, Загреб, 1847). Сем тога Даничић је употребио још хрватске старине штампане у Arkivu, Рањинине пјесни разлике (Загреб, 1850), И. Иванишевића одломке (Ковчежић, 1849, 20 – 22) и чланке А. Мажуранића (Kolo III 87—92) и Караџића (Ковчежић, 17—19).

Одавде се јасно види да је Даничић већ a priori идентификовао чакавски диалекат са хрватским језиком. То је, као што смо видели, чинио и Миклошић, тако да се ту може видети утицај његов на Даничића. Али питање је сада, да ли је Даничић знао да има велики број штокавских књига чији су писци називали свој језик хрватским, почевши од Електре („хрвацким језиком стумачене") Доминка Златарића до различних штокавских икавских писаца. То је већ 1856. год. знао Шулек (op. cit. стр. 455) и тиме се послужио као аргументом против оних који су изједначавали само чакавско наречје са хрватским језиком. Или се ово може протумачити тиме да у то време Даничић то још није знао, а чланак му Шулеков још није дошао до руку. Али када је једном стао на такво формално гледиште, он би морао сасвим одустати од свога чланка, чим би видео да писци који су писали штокавским икавским, па и штокавским јекавским говором, ма и врло ретко, — називају такође свој језик хрватским. То је свакако утицало доцније на Јагића када је писао свој чланак о српскохрватском језику, па је то свакако утицало доцније, можда и највише, и на Даничића, када је одустао од

[1] Даничић не наводи писца. То је свакако J. Зборић, Трогиранин.

садашњег свога мишљења да је само чакавски диалекат хрватски. Али сада му то још није било познато, па је у овоме целом, иначе врло исцрпном и врло поучном чланку, остао на овом погрешном гледишту. Међутим, и стварно, могло се очекивати од Даничића да на основу разматрања свога материала не остане на њему.

Којим је начином он продискутовао свој материал? Иако је „разлике" изнео у 107 тачака, сам их је Даничић, или на основу језика штокавсхих писаца или поређењем са другим словенским језицима, свео на врло малу меру, на свега три особине. Када говори о прелазу *ѧ* иза непчаника у чакавским диалектима у *a*, на пр. *jazik*, *jati* (отети, узети), *žati*, *počati* и сл. он вели да и Срби имају *жалац*, *жаока*, *обујати* (обузети) на пр. код Качића. То му је довољно да не сматра ту особину као праву чакавску (стр. 5). То исто вреди на пр. и за *resti* м. *rasti*, јер се находи код Качића, за *greb*, које се такође код њега находи; такво је и *tega*, јер се и оно находи код Качића и у народној песми (7). Кад говори о новом јотовању нашег језика, он вели да у српском језику остаје *лозје*, *класје*, *подножје*, *обличје*, а у хрватском да то неизвршено јотовање остаје и у другим случајевима: *grozdje*, *ufanje*, *zdravje* и т. д. Даничић као да не види у овоме разлику у времену (он и не истиче нигде да је ово сасвим млад појав, у почецима својим од 16 века), већ као неку разлику у природи једног и другог језика (стр. 18—20). Даничић наводи (стр. 23—24) као разлику између српског и хрватског — српско *шт* (од *ст* и *ск*) и хрватско *šć* (у *kršćen*, *šćedit*, *šćenci* и сл.); доцније га не износи међу непомирљивим цртама, можда, зато што га је могао наћи по негде и код Качића (исп. Т. Маретића, Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka, 1916, 28), иако сам то у својој расправи не наводи. Каткада по неку праву и значајну црту чакавског диалекта не истиче као такву, на пр. instrum. sing. fem. на *u*: *volu*, *penu* и сл. у Винодолском статуту (36) или облике као *uli* и сл. (11) које пореди са *nidna* код Рањине, које нема никакве везе са њим.

Овако поступајући, Даничић утврђује ове особине као најглавније разлике између језика српског и хрватског:

1. Што Срби имају глас *ђ*, а Хрвати место њега имају *j*.

2. Што Срби врше ново јотовање („преливају" сугласнике у друге са *j* у наставку), а Хрвати га не врше.

3. Што Срби глас *л* на крају слога претварају у *о*, а Хрвати — то не чине.

„Ово є троє и потребно и довољно да се може најпоузданіє разазнати єли што писано Србски или Хрватски“ (стр. 58).

Ја мислим да овај закључак Даничићев јасно показује да у ово време Даничић још није детаљније проучио штокавске старије споменике. То се види и по томе што се он, у своме прегледу чакавских особина, врло мало позива на штокавске старије споменике, иако је по нешто у томе правцу било издато (Карано-Тврковић, 1840 и др.); истина, Миклошићева Mon. Serbica и Пуцићеви Споменици Српски још нису били изашли. Али ипак и за другу и трећу црту могло се утврдити да оне немају онај значај за чакавски диалекат, као знак дубоке разлике према штокавском, који им се овде приписује. Али иако то Даничић није учинио сада, он је морао врло скоро то увидети, т. ј. да се прелаз сугласника *л* на крају слога отпочео крајем XIV века у штокавском говору, а ново јотовање да се отпочело тек почетком XVI в., тако да је ту разлика између чакавских и штокавских говора хронолошка; пре краја XIV века они су у том правцу били једнаки. На тај начин Даничић је морао ускоро доћи до закључка да од његових трију најглавнијих разлика остаје као стварна разлика између „српскога“ и „хрватског“ — само његова прва тачка. Дакле, и само фактичко познавање материала штокавских споменика морало је упутити Даничића (нарочито после у том правцу врло важних Monumenta Serbica Миклошића, 1858) да посумња у озбиљност тврђења о постојању језичких разлика између српскога и хрватског језика.

Најзад, још га је нешто на то морало упућивати. Ми смо видели да начин на који је Даничић оспоравао значај извесних чакавских особина — није поуздан. Јер ако је *жалац* и *жаока* довољно да се прелаз *ѧ* у *а* у извесним случајевима не сматра као особина само чакавског говора, онда, у ствари, и нема чакавских особина! Јер се све чакавске особине находе у извесној мери и у извесном броју штокавских диалеката или споменика. Да не говорим о чакавском *šć* или сл., него то вреди и за чакавско *j*! О узајамном утицају диалеката — тада се још сувише мало водило рачуна; а,

наравно, о засебним изоглосама које су од најстаријих времена могле захватити цео чакавски диалекат и један део штокавског, — у то време није могло бити и помисли. Ми смо видели, говорећи о Јагићу, да је и он претпоставку о могућности јављања у локалним штокавским говорима особина сличних чакавском диалекту на основу појединачних примера, у којима су се могли огледати утицаји једних на друге, довео такође **ad absurdum**, тако да заиста није остајало ништа као специфична особина чакавског говора. Код Даничића тога нема у толикој мери; али је Даничић својим паралелама свакако утирао пут Јагићу.

На тај начин, студија Даничићева није показала јасно које су праве разлике између чакавских и штокавских диалеката; његов закључак о три најглавније особине има само методолошки значај: да се по њима најлакше и најпоузданије може познати, који су текстови чакавски, а који — штокавски.

Питање је само, да ли је језичке особине, изнесене у 107 тачака, Даничић сматрао као стварну илустрацију тврђења да су Срби и Хрвати два народа, као што би могло изгледати на основу његовог целокупног излагања, или га је баш разматрање свих тих особина навело да мало посумња у то тврђење и натерало да не даје никаквих дефинитивних судова, већ да изнесе само материал, примивши и сам тадашње мишљење Миклошићево о непомирљивости црта чакавског и штокавског диалекта. Ја мислим да смо имали овај други случај и да је све то заједно већ значило спремање за преокрет у погледима Даничићевим.

Према томе језичко разматрање, у то време још без историске перспективе и разумевања узајамног живота и утицаја диалеката, није могло дати Даничићу јасног одговора на питање о српском и хрватском диалекту. Зато је Даничић и истакао као критериум за дела писана хрватским језиком — сам назив „хрватски језик“ у њима.

Али ускоро после тога Даничић је добио могућности да се увери у нетачност својих ранијих схватања. Из дела као што је Кукуљевићева **Bibliografia Hrvatska (Zagreb, 1860)**, којом се и Јагић послужио за помињати свој чланак, он је могао видети (ако није хтео веровати на пр. Б. Шулеку) да су несумњиво и неки писци штокавски (чак и у Босни!) називали свој језик хрватским; на тај начин, у колико се

он хтео и даље држати оваког признања као критериума за одређивање онога што треба назвати чакавским диалектом или не треба, он је морао одустати од свога ранијег мишљења да је само чакавски диалекат хрватски; а кад је дошао до тога да је штокавски диалекат и српски и хрватски, онда је морао доћи до закључка да је српски језик идентичан са хрватским, да имамо само један језик — српски или хрватски.

Јасно се види, по његовим доцнијим расправама, да су овакве идеје сазревале у њему сасвим спонтано и самостално, на основу суђења о реалним фактима и проширавања његових ранијих знања. То разматрање реалних факата доводило га је и у другим правцима до нових погледа.

Од 1857 год. па до 1865 г. Даничић је знатно проширио своје познавање прошлости штокавског диалекта. 1858 год. издао је Српску Синтаксу, а од 1863—1864, свој Рјечник из књижевних старина српских. За мене је несумњиво да се тада Даничић морао уверити[1] да ново јотовање и претварање *л* на крају слога у *о* — нису особине којима се по пореклу разликују чакавски и штокавски говори, јер се прва од њих јавља у штокавским диалектима тек после XV в., а друга — пред крај XIV в. Да је у том правцу дошао до негативних резултата, види се донекле и по томе што 1867 год. говори о *j* и *ђ* (дакле, о првој од оне три особине) сасвим друкчије.

Ту другу и дефинитивну фазу развитка, која је у Даничићу сазревала више година, претставља већ у потпуности Даничићева расправица под називом „*ћ* и *ђ* u istoriji slovenskih jezika“ (Rad I, 1867, 106—123). Њоме је хтео Даничић да реши питање о међусобном сротству и близости различних словенских језика. Она и данас претставља известан интерес и показује да је Даничић имао несумњивог лингвистичког смисла, иако је само расправљање доста примитивно. За нас је главно у овај мах да Даничић сматра да је наш језик, који назива хрватским или српским, најстарији словенски језик (стр. 121) по томе што су се у гласовима *ћ* и *ђ* најбоље сачувале прасловенске гласовне групе *tj* и *dj* (оне се изговарају „мало се стапајући“, као што је говорио Шлајхер). Што „u

[1] То се и види из критике на Književnik од 1864 где замера Хрватима, који траже од Срба да се зову Хрватима, — што се и они не зову Србима (исп. Р. Врховца, Карактер и рад Ђуре Даничића, Нови Сад 1923, 41—42).

jednom dijelu našega naroda“ имамо *j*, то се може протумачити испадањем *d* испред тога *j*.

Као што се види, Даничић је сада већ исповедао не само јединство српскохрватског језика него потпуну идентичност српскога и хрватскога језика.[1] Главну разлику чакавског диалекта од штокавског, т. ј. *j* чакавско место штокавског *ђ*, он је тумачио испадањем *d* у групи *dj* коју и претставља, у мало сливеном облику, наше *ђ*. Према томе *ђ* је архаичнији звук, добивен од *dj*, а *j* је млађи звук, добивен такође од *dj*, само не стапањем оба гласа него испадањем сугласника *d*.

Даље у овом правцу он није ишао. Јасно је да се овим питањем упоредне граматике словенских језика он и почео бавити због тога што је хтео да објасни однос штокавског *ђ* према чакавском *j*, иако се то у самом чланку нигде нарочито не истиче. Из овога се види да је Даничић ипак самостално, и поред тога што је знао шта је и Јагић и шта су и други о томе писали, дошао до новог уверења. Оно је сада било основано и на националној свести народа, на томе што су се Хрватима звали и штокавци, и на лингвистичким разлозима, што се и *ђ* штокавско и *j* чакавско могло протумачити из исте гласовне групе, из *dj*, која се тако најбоље сачувала код штокаваца и чакаваца. Истина, савремена наука не би се сложила са тумачењем постанка чакавског *j* испадањем сугласника *d* у групи *dj*, како је тумачио тај појав и Миклошић (Vergl. Gram. I 222—223); али је био ипак врло оригиналан и духовит поглед — изводити блискост или, можда, и јединство чакавског и штокавског диалекта из тога факта што су та два диалекта у потпуној изворности сачувала прасловенско *dj* и *tj* на тај начин што је штокавски диалекат стопио *d* и *t* са *j* у *ђ* и *ћ*, а чакавски је стопио *t* са *j*, а *d* је испред *j* избацио. Према томе, ова црта дубоке архаичности, која је, по Даничићу, чинила наш језик најста-

[1] Ове своје мисли Даничић понавља и у Диоби словенских језика (Биоград, 1874, стр. 13). Ту ставља у I групу само српски или хрватски језик (са два говора), са групом *dj* и *tj* и њеном изменом у *ђ* и *ћ* и у *j* и *ћ*; у II групу ставља руске диалекте, у III западнословенске. Најинтересантније је да код Даничића словеначки језик по гласу *j* м. *dj* долази у I групу, а по *č* м. *tj* у II групу словенских језика! Поред механичкога тумачења свих промена карактеристичних гласова горњих група, ово цепање словеначког језика, сасвим неоправдано, и такође сасвим механички извршено, на две словенске групе језика — велики је недостатак Даничићева груписања словенских језика.

ријим и прасловенском најближим словенским језиком — обједињавала је чакавски и штокавски у једну целину.

Ја мислим да овако ваља протумачити Даничићев поглед на ствари. Истина, тај поглед је за самога Даничића био врло значајан, али стварно он, лингвистички. не би могао издржати критику. Чим је Даничић морао да своди штокавско *ћ* и *ђ* на *tj* и *dj*, а чакавско *ć* и *j* такође на *tj* и *dj*, он је сводио звуке двају диалеката на прасловенске гласовне групе. Према томе, ако има њихова јединства, има га по томе у прасловенским звуцима, дакле, у прасловенском језику; а ту су сви словенски језици чинили један језик, тако да то ништа не значи за јединство чакавског и штокавског говора. Међутим требало је доказати нешто друго: да се између прасловенског језика и двају диалеката, чакавског и штокавског, находила једна епоха специфички српскохрватска, у којој су поменута два диалекта чинила потпуно јединство, и тек после које су добивена два говора. То Даничић овде није доказао. Факат чувања *tj* и *dj*, баш да се и може доказати (исп. гл. V) у оба диалекта, не би значио много. Значио би да су оба говора чувала старину прасловенску.

Према свему овоме Даничићево лингвистичко разлагање могло је довести многе до супротног резултата: да није било заједнице чакавско-штокавске, пошто Даничић гласове сваког од та два говора понаособ изводи из прасловенских гласова. И тај су закључак и извели, са несумњивим правом, из његова разлагања и Миклошић и, доцније, Решетар. Јасно је да сама аргументација Даничићева није била довољно лингвистичка. Њена је грешка у томе што штокавско *ђ* и чакавско *j* није изводила из једног гласа (*ď*), као што је то доцније с правом чинио Јагић. Тако је тек добивена чакавско-штокавска заједница.

Даничић је имао прилике да покаже, још боље, на једној другој особини нашег језика шта мисли о узајамним односима штокавског и чакавског диалекта. То је акцентуација. Пошто је у својим ранијим расправама показао особине наше садашње акцентуације (исп. Slav. Bibl. Миклошића I, 1851, Гласник VIII, 1856, XI, 1859, Rad VI, 1869, XIV, 1871), он је у студији „Prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske (Rad XX, 1872, 150—233), изнео акценатски материал из извесног

броја штокавских (Monumenta Serbica, рук. Н. Рањине од 1503 г., Градића Либарца од дјевства 1567, Гучетића Розариа од 1597, Златарићеве Електре и др., Бандулавића Пиштола од 1613, Микаље Блага од 1649) и чакавских (Будинића Исправника од 1582 и Вранчића речника од 1595 и Живота од 1606) споменика, наравно, у колико се у њима и акценти и дужине обележавају.

Ја нећу улазити детаљно у критику Даничићевих акценатских погледа; напоменућу само да у то време, и поред изношења чакавских примера у граматици Антуна Мажуранића, чакавска акцентуација није ипак била довољно позната. Даничић је сам баш А. Мажуранића, који је једини тачно познавао чакавску акцентуацију и доста тачно судио о њој, строго и без милости критиковао (op. cit. 152); у ствари, значај чакавске акцентуације могао се свестрано одредити тек на основу доброг познавања акцентуације свих словенских језика; а то је тек доцније дошло.

Али и поред тога, начин како је Даничић продискутовао штокавски и чакавски акценатски материјал — врло је карактеристичан за њега у ово време. Налазећи у чакавском *vodȁ* — акценат на крају, а у штокавском *вòда* — на првом слогу, он, руководећи се и свим осталим примерима које је утврдио, долази до закључка да је у заједничком језику, штокавско-чакавском, акценат био на оба слога, па у чакавском је претегао онај део акцента који је био на крају, а у штокавском — онај што је био на почетку. „Нађосмо да нити је штокавска акцентуација постала од чакавске, ни чакавска од штокавске, него обје од старије заједничке, као што ни друге особине штокавске нијесу постале од особина чакавских, нити чакавске од штокавских, него и једне и друге од старијих заједничких; — нађосмо да је та старија заједничка акцентуација, којој главно показавши не могу појединости овдје разлагати, била у нашем језику и у штокаваца и у чакаваца у оно вријеме, које стоји пред нама у изворима овдје употребљеним“ (233).

Даничић то доказао није и нема сумње да се он варао у својој хипотези, јер је у штокавском диалекту крајем XV и почетком XVI в. — акцентуација у извесним говорима већ била пренесена, а чакавска је акцентуација била онака каква је данас, а не његова заједничка штокавско-чакавска; али је овде главно да Даничић стално говори о једном заједничком је-

зику, из којега се, с једне стране, развио штокавски диалекат (за све црте, не само за акценат), а, с друге, — чакавски. У томе је Даничић имао потпуно право. Ни штокавски се диалекат није могао развити из чакавског ни обрнуто; већ оба — из једног заједничког језика. Без обзира на то, какве су се грешке могле чинити и тада (као, уосталом, и данас) у утврђивању фактичких особина те заједнице, велика је добит била за науку што се научно, теориски та заједница сматрала као научни постулат. То је она епоха развитка нашег језика која се находила између чакавског и штокавског диалекатског времена и прасловенске заједнице. Њу је Даничић претпостављао за све особине и једног и другог диалекта.

На тај начин, и поред тога што се не можемо сложити са Даничићем ни у тумачењу *ћ* и *ђ* : *ć* и *j*, ни старије акцентуације, морамо признати да је око 70тих година Даничић имао већ потпуно тачно теориско схватање о некадашњој језичкој заједници чакавског и штокавског диалекта. Истина, ми не налазимо да је у доцнијим Даничићевим радовима (као што је на пр. Историја Облика или сл.) тај Даничићев теориски поглед добио стварну примену, али концепција о српскохрватској језичкој заједници у Даничића је тада већ несумњиво постојала.

То јединство Даничић није доказивао само теориски у ово време свога рада; он га је показивао и на онај исти начин како је раније говорио о самосталности хрватског и српског језика, на основу онога како су себе и свој језик називали они који су говорили штокавским и чакавским диалектом. То се види најлепше из Даничићевог предавања „Диоба словенских језика“ прештампаног из Видовдана (бр. 192 и 193 од 1874, г.) у засебну књижицу (Београд, 1874).

„Не мисли се свуда једнако, вели он (стр. 5), које су Срби које ли Хрвати. Зато мислим да ће добро бити да се ту — код самијех себе — мало забавимо. Код нас се најобичније мисли да су Хрвати у три старе жупаније краљевине Хрватске, који мјесто *што* говоре *кај*, те их зато зову кајкавцима. Они се доиста и сами зову Хрвати, и кад год треба, дјелом доказују да осјећају и знају да су Хрвати. Али је језик њихов пријелаз од новога словенскога на најближи сусједни; по томе ако се тај језик и зове Хрватски, нити се управо може звати другачије, опет име хрватско није могло

за њ постати, па не може ни припадати само њему, него је на њ прешло од сусједнога, ка којему је оно пријелаз, па очевидно томе сусједноме ваља да припада име хрватско још више него њему" (стр. 5—6).

Овај трезвени поглед био је у то време цело откриће. Даничић тврди: 1. да је хрватски кајкавски диалекат по пореклу своме прелаз од словеначког ка српскохрватскоме; то је истина која се и данас опорећи не може; 2. да се тај диалекат мора звати хрватским, пошто његови претставници осећају хрватски и Хрватима се називају; и данас не можемо више од тога рећи, пошто је слободна национална свест највише мерило за одређивање припадања извесног краја и његових претставника овом или оном народу; најзад, сасвим је вероватно, већ a priori, и треће тврђење Даничићево да хрватско име није могло постати да се њиме називе један прелазни говор.

Било је и пре Даничића и после њега различних колебања у одређивању припадања кајкаваца словеначком или хрватском народу; али Даничић је, сасвим правилно и оштроумно, одвојио језичку страну питања од националне. По националној страни они су Хрвати, а по језичкој — њихов језик, да се изразимо савременије, чини прелаз од онога језика којим данас говоре Словенци ка језику Срба и Хрвата.

Ово своје зрело и одмерено размишљање Даничић на истом месту продужава у истом тону. „Други, вели он даље, прибрајајући к Словенцима те Хрвате против њихове воље, против њихова осјећања и против самога језика њихова, који колико би могао бити словенски [т. ј. словеначки] толико и није, — други, велим, прибрајајући их к Словенцима мисле — као што сам и сам негда мислио — да ће Хрвати бити народ у хрватској војничкој крајини на западу, по сусједном приморју далматинском и оближњим острвима и у неким жупанијама западне Угарске до самога Беча, који се сами такође зову Хрватима и између осталога мјесто *што* говоре *ча*, те их зову чакавцима. Али су разлике у језику, којима се они разликују од својих сусједа у Хрватској и Далмацији врло мале и незнатне, а и које су најзнатније оне су готово све у старо вријеме биле и у сусједа њиховијех, те су се у старо вријеме још мање разликовали него сада, тако да је тешко мислити да би тијех разлика ради постало само за

тај дио народа особито име народно, а по томе да би и име хрватско припадало само том дијелу народа“ (6).

Из овога можемо констатовати ово: 1. Даничић се одриче дефинитивно свога некадашњег погледа да су Хрвати само чакавци; 2. Даничић сматра да су разлике чакаваца од оближњих штокаваца по Далмацији и Хрватској „врло мале и незнатне“, а које су најзнатније, оне су „готово све“ биле и у штокаваца; овде он даје своје погледе на лингвистичку разлику међу чакавским и штокавским говором: у дубокој старини ње готово и нема; 3. пошто у старини те разлике нема, нема смисла претпоставити да се за те разлике, којих у ствари нема, — стварало засебно хрватско име.

Своје размишљање Даничић овако завршује: „Доиста, осим поменутијех Хрвата, једнијех и других, кајкаваца и чакаваца, има народа који говори сасвијем овако као ми, али се не зове Србима него Хрватима, а то име љуби и њим се поноси исто тако као што ми љубимо Српско име и њим се поносимо. По томе ја мислим да не може бити друго него да су Срби и Хрвати један народ, само имају два имена, па се један дио зове Србима а други Хрватима. А што имају два имена, томе су узроци могли бити различни, и то још од почетка њихова. Осим свега другога што је могло бити, споменућу само да је и од првијех породичнијех старјешина, од којих се послије народ народио, могла доћи разлика у имену; та се разлика — био јој узрок тај или који му драго — послије утврдила политичким животом, кад обје стране основаше свака себи државу, па ако и бијаху у сусједству, не би прилике да се сједине и државно име једне половине народне пренесу и на другу или да сједињеној држави надјену треће име, које би учинило оба она непотребним, оба их замијенило, и од државе прешло и на народ који је у њој. Што је народно и државно име било исто, а државе биле двије, — што је исти народ био у двије државе и по њима се у имену разликовао, зато кад се и једној и другој половини држава разби, те људи и једне и друге половине помијешаше задржавши своја стара имена, зато — велим — сада се не могу никако разликовати, међу њима не може бити разлике. — А кад су Срби и Хрвати један народ, – кад говоре истијем језиком, онда није чудо него је сасвим наравна ствар, ако они који се зову Срби оне који се зову Хрвати — видећи их гдје

говоре исто онако као они — зову по себи Србима, — или ако они који се зову Хрвати оне који се зову Срби — видећи их такође гдје говоре исто онако као они — зову по себи Хрватима" (6—7).

Одавде се јасно види како је сазревала мисао Даничићева, почевши од 1857 године када је написао прву расправу о хрватском и српском језику. Тада је знао да се језик у неким чакавским књигама зове хрватским, а доцније је сазнао да се он тим именом каткада назива и у штокавским књигама, чији се језик иначе зове српским. Морао је у овом међувремену сазнати, а то је било познато и пре његовог првог писања, да се многи штокавци икавци називају Хрватима, иако говоре одличним штокавским говором; уосталом могао је знати да и неки јекавски штокавски писци називају свој језик хрватским. Како се претставници штокавског говора у великом броју називају Србима, он је морао извући закључак да Срби и Хрвати говоре истим језиком. Име Срби и Хрвати било је, како он тачно примећује, именима родова (племена), одакле је пренесено и на државе, тако да се десило да исти народ, са истим језиком, али у две различне државе, — добије два имена. Тако су та два имена остала истом народу и онда када је оних двеју држава у којима су она поникла као самосталних јединаца нестало.

На тај начин Даничић, полазећи од истих критерија које је применио и у својој расправи од 1857 године, само проширивши у току времена свој круг знања, удубивши научно извесна питања, дошао је до тврдог уверења о јединству српскохрватског језика и истоветности српског и хрватског народа. Нема никакве сумње да је и сва литература која је за то време изашла — имала на њега известан утицај.[1] Али и по својим аргументима и јасном извођењу, он је ишао самостално својим путем. Утврдивши једном несумњиву истину, он се одвојио у том правцу и од својих учитеља, Вука Караџића и Фрање Миклошића.

Даничић је јасно видео да се ово питање не може цепкати. Срби и Хрвати су једно по пореклу својих диалеката; они су исто и по томе што данас истим диалектом говоре. У том правцу за њега су диалекти штокавски и чакавски

[1] В. о томе и Јагићеву примедбу, Arch. XVII 66—67.

подједнако српски или хрватски, пошто се именима Србин и Хрват не одређује један говор као особина или својина само једног од носилаца тих имена. Тако је он дошао до свога назива: српски или хрватски језик, којим се показивала необично рељефно потпуна идентичност језика Срба и Хрвата.

IV.

После целокупног рада Даничићева и после поменуте студије Јагићеве Фрања Миклошић у новом издању своје Упоредне Граматике (I, 1879, 391—392) не само да је остао при свом старом схватању, да су чакавски и штокавски — два засебна језика, него га је још пооштрио. Чак се опажа извесна тежња да се његово неслагање са Даничићем, којега је иначе Миклошић веома ценио и поштовао, што јаче истакне.

Ја мислим да ће овој опозицији бити узрок, прво у томе што Миклошића Даничићеви лингвистички разлози нису довољно уверили да је на погрешном путу, а, друго, можда, и у томе што се Миклошићу могло учинити да је Даничић подлегао „југословенском покрету", за који је национално јединство Срба и Хрвата било основица свега схватања. Међутим то је Миклошић сматрао да треба одвајати од језика. Пошто је изнео да он сматра израз „српски језик или хрватски" за погрешан, он додаје да то не значи да Србе и Хрвате треба одвојити и у животу; напротив, они су једни другима преко потребни.

Као што се види, анонимна, али одлучна полемика са Даничићем! Шта је Миклошић хтео да стави место Даничићева, врло напредног, новог схватања?

Он је подгрејао старе идеје своје и Караџићеве, по којима излази да Хрвата готово и нема. У ствари, Миклошић је и тада, као и раније, био за то да су Хрвати само чакавци, штокавци — Срби, а кајкавци — Словенци. Осећајући да би се тиме број Хрвата смањио на коју стотину хиљада, он је тражио ма какав критериум на основу којега би се бар привидно њихов број повећао. И он га находи, као и раније, у икавцима. Миклошић напушта разлику према *ђ* и *j* (уосталом само *j* објашњава као и Даничић испадањем *d* испред њега, op. cit. 222—223) и узима, нешто друкчије него раније Јагић, као основицу деобе на Србе и Хрвате различну

замену звука *ѣ*: тамо где се *ѣ* замењује звуком *е* и *је* — налазе се Срби, а тамо где се оно замењује звуком *и* — налазе се Хрвати. И није чудо што се за тачност таквог схватања позива на сведочанство Константина Порфирогенита, као што је чинио и Карацић. Уосталом, Миклошић се на Вука позива и у објашњавању својих икаваца.

Називање икавског диалекта хрватским налазило се у очигледној противречности са основним погледом Миклошићевим о томе да је само штокавски диалекат — српски, а чакавски — хрватски, јер је икавски диалекат, у већем свом делу, — штокавски; и он је из те тешкоће излазио на тај начин што је, поводећи се опет за Вуком, сматрао да су се једни икавци, Буњевци или Бошњаци, раније посрбили, а други икавци, у чијем језику има више архаизама (у акценту и у извесним изразима), — да су се посрбили доцније. Да би то „посрбљавање" некадашњих Хрвата учинио вероватним, Миклошић говори о непобедној асимилаторској снази српског народа који је, за време турске власти на Балкану, посрбио на западу Хрвате, на југу Шкипетаре (Албанце), свугде Романе („Влахе", Румуне) и на истоку и југоистоку Бугаре.

Као што се види из ове апотеозе српству, икавци штокавци би сада морали бити Срби, а не Хрвати, и само они икавци који су у исто време чакавци били би Хрвати.[1]

Код Миклошића имају у основици две ствари: прво, његово уверење да су чакавски и штокавски диалекат два засебна језика. То уверење није могао поколебати Даничић својим извођењем о једној језичкој групи штокавско-чакавској; а то уверење је пре учвршћавало објашњење прелаза *dj* отпадањем *d* у *j* у чакавском диалекту него што га је слабило, објашњење које је и Даничић примио и које је и доцније задржао Миклошић. Требало је дати или ново тумачење или нових факата. Али њих моментано није било. Друго, слаба тачка Миклошићеве теорије била је у изједначавању диалеката са националношћу. Никада нико није оспоравао да су чакавски и штокавски диалекат или језик два врло блиска диалекта и никада нико није оспоравао да је велики или највећи део штокаваца био првобитно у српској држави, а велики или највећи део чакаваца да је био првобитно у хрватској држави. Али живот

[1] Исп. његове речи: „Die ikavci sind jedoch nicht alle Chorvaten, čakavci; es giebt auch ikavci, die rein serbisch sprechen"... (op. cit. 392).

тих диалеката ишао је независно од судбине хрватске и српске државе; они су развијали заједничке црте, они су узајамно утицали једни на друге, заузимали земљиште једни других. Ту није било ни посрбљавања ни похрваћивања, већ заједничког ширења нових особина за које се увек не може ни рећи да ли су првобитно чакавске или штокавске. Развијао се узајамни језички живот штокаваца и чакаваца и изједначавање њихових језичких особина, каткада у корист штокавских особина (и то већим делом), а каткада у корист чакавских особина; међутим могло је бити и непосредног ширења једног диалекта на земљишту другом. На тај је начин добивено да један део штокаваца има и знатних чакавских особина (на пр. штокавци икавци у исвесним деловима својим и др.), а тако исто да известан део чакаваца има много штокавских (југоисточни чакавски говори и т. д.). Такав је увек живот блиских диалеката и језика. Али то не значи да се тиме и име Србин мора протегнути тамо где су штокавске особине, а име Хрват тамо где има чакавских особина. Јер никада се та имена нису поклапала са диалектима и њиховим цртама. Један је диалекат, у унутрашњим процесима, могао знатно утицати да се прошире извесне црте његовога језичкога склопа, али то не значи да се на тај начин преносе и националност и национално име његових претставника на све остале.

У овоме правцу остајање Миклошићево и даље, после писања Даничићева, на старом изједначавању чакаваца са Хрватима, а штокаваца са Србима — значило је несумњиво застој у овом питању.

Не овако одлучно као Миклошић, али са добрим познавањем предмета, покушава, на десет и нешто више година после овога, да одржи, бар у главним тачкама, у науци схватање Миклошићево — проф. М. Решетар.

У својој, у многим правцима заслужној студији, **Die čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen (JArch. XIII, 93—109, 161—199, 361—388)**, Решетар износи као главне разлике између старе чакавштине и старе штокавштине ових 10 особина: 1. шток. *ђ* = прасл. *dj* а чак. *j*; 2. консонантске чакавске групе *šć* и *žj* место којих стоји у штокавском *шт* и *жд*; 3. према чакавском *ča (č)* — стоји штокавско *што*; 4. прелаз чак. *ę* иза непчаника у *a* м. у *e* као у штокавском; 5. присвојне заменице употребљавају у чакавском сажете облике у свима

падежима; 6. у instr. sing. fem. може бити у чакавском *u*; 7. помоћни глагол за потенциал може гласити и *bim, biš (bi), bimo, bite (bi)*; 8. са именицама средњег рода слажу се каткада придеви женског рода; 9. презент перф. глагола има каткада у главној реченици значење футура; 10. императив се може употребљавати и у зависним реченицама.

Као што се види, све су ово особине гласовне, морфолошке и синтаксичке природе. И то, вели г. Решетар, није још све; али тек тадашње стање испитивања тих говора допушта му да утврди те тачке као основне разлике између старочакавског и староштокавског.

Пошто је тако одредио те разлике, г. Решетар чини ове закључке: 1. пошто се може са вероватноћом утврдити где се говорило старочакавски (г. Решетар и наводи те крајеве), мора се, заједно са Миклошићем, претпоставити да је „чакавски" једнако са „хрватски", а „штокавски" — са „српски" (op. cit. 387—388). „У сваком случају, додаје он, ово се схватање може сматрати само као теориска истина, којом се обележава само првобитна разлика међу Србима и Хрватима." „In den letzten Jahrhunderten haben sie [sich] aber durch das Vordringen der Serben (štokavci) in kroatische (čakavische) Gegenden, durch Štokavisirung eines grossen Theiles der čakavci, durch Aufnahme von gemischten (slovenisch-kroatischen und serbisch-bulgarischen) Elementen in die serbokroatische Nation die Verhältnisse so sehr geändert, dass es absolut unmöglich und auch unrationell wäre, diese theoretische Abstraction als Richtschnur bei einer praktischen Theilung des ganzen Volkes heute anwenden zu wollen" (op. cit. 388). После тога било је сасвим природно да проф. Решетар своје разлагање заврши Миклошићевим речима из Vergl. Gramm. I, 392.[1]

При утврђивању основних особина чакавског диалекта проф. Решетар је узео три рада: Караџићев чланак из Ковчежића, Даничићеве „Разлике" (Гласник IX) и Зимине Ńekoje većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine (Загреб, 1887).

[1] „Hier möge noch bemerkt werden, dass mir serbisch und chorvatisch als zwei Sprachen gelten, und dass ich den Ausdruck jezik srpski ili hrvatski für falsch halte. Selbstverständlich darf diese Ansicht nicht als Versuch gedeutet werden, beiden Völkern die Bahnen der Politik zu weisen: sie bedürfen einander."

Иако је проф. Решетар на крају свога испитивања дошао до негативних резултата, ипак његово испитивање, са методолошке стране, значи знатан напредак. Пре свега, да би се могло лингвистички говорити, потребно је знати којим се цртама у најстаријим споменицима нашим, дакле, у најстарије време, чакавски диалекат разликује од штокавског. Решетар је то и покушао да уради. Он, истина, није формулисао питање, али је јасно из целог његовог излагања да је он хтео да утврди црте којима се чакавски диалекат разликује од штокавског у споменицима најранијег времена.

Ако прегледамо ових десет категорија, видећемо да су оне махом тачно утврђене: 1, 2, 3, 6, 7, 9, 10, дакле, од десет особина седам. Што се тиче осталих особина, о њима је питање спорно. Тако, прелаз *ę* у *a* ја сматрам као особину једног дела чакавских диалеката (икавских или источних), тако да она не може бити карактеристична за цео чакавски диалекат. Баш северозападни чакавски диалекти, који су највише старине сачували, не знају за ту особину (по један два примера — унесени су из источних говора). Затим, наводи г. Решетар да се у присвојних придева у чакавским споменицима употребљавају и несажети облици (*ma*, *tve* и сл.). Али у чакавским диалектима употребљавају се и несажети облици (исп. *mojä*, *mojë* и сл. у цреском говору, JArch. XXX, 173, у новљанском говору, Белић, Замѣтки по чакавскимъ говорамъ, 1910, стр. 57 и др.) као сасвим обични; а сажети су се облици употребљавали и у неким штокавским говорима (о томе другом приликом). Што се са именицама средњег рода у множини слажу придеви женског рода, то је особина само по спољашњем обележју синтаксичка, а — стварно, морфолошка. Исто онако као што су наставци старе двојине, добивши значење множине, имали врло велики значај за развитак падежних наставака у штокавским говорима после XIII в., тако су такви наставци били и од извесног значаја и за развитак наставака у множини чакавског диалекта. Међу резултате ових утицаја долази и употреба облика придева на *e* или *i* уз именице свих родова у множини (исп. код мене op. cit. 73—74), а тако исто и употреба наст. *a* у nom. plur. именица мушког рода. Према томе, и та је особина новијега датума и треба је изоставити из реда најстаријих црта. С друге стране, проф. Решетар није унео међу те особине

задржавање *va*, *v* у чакавским говорима, а прелаз њихов, у отвореном слогу, у *u* (у) у најстаријим штокавским споменицима; или, на пр., прелаз *čr-* у штокавским споменицима врло рано (већ у прво време) у *cr-* и т. д. Али — није важно питање, да ли се број особина које је навео проф. Решетар може попунити још којом или не може, већ је за нас од значаја само основно питање, како је изнесене особине оценио проф. Решетар и какво им је тумачење дао.

У даљем продужењу своје расправе о томе проф. Решетар ништа не говори, већ ставља питање, да ли су чакавски и штокавски диалекат чинили некад целину из које су се оба могли развити, па један сачувати архајичније особине, а други — добити новије. На то проф. Решетар одговара: да историја о томе јединству ништа не зна, — као да смо ми очекивали да нам историја да доказе језичкога јединства чакаваца и штокаваца. Међутим од историје то нисмо ни очекивали. Друго, он вели, остављајући све друге особине које је раније побројао, да се *đ—j* и *šć—žj* и *št—žd* не могу свести на заједничке звуке. Пошто је навео да и у историско време српскохрватски народ није чинио државно јединство (а да је то и било, не би се тицало ових удаљених епоха о којима говоримо!), он изводи да су чакавски диалекат и штокавски два блиска диалекта или језика који иду напоредо.

Према овоме јасно је да је овакво размишљање морало навести проф. Решетара на оне мисли којих се држао и Миклошић о језичком двојству по пореклу чакавског и штокавског диалекта. Он се, заиста, у томе и слаже са Ф. Миклошићем; али он се ипак не слаже са свим оним што Миклошић говори о чакавском или хрватском језику. Проф. Решетар је, сасвим тачно, приметио да се не може сложити са Миклошићем у томе да су сви икавски диалекти по пореклу чакавски, пошто има икавских диалеката за које је несумњиво да су и по пореклу своме штокавски; већ, вели проф. Решетар, он би само као претпоставку („als blosse Vermuthung“ стр. 165) изнео мисао да су они икавци били некад чакавци који и данас чувају *šć* место штокавског *št*. На то га гоне две околности: прво, што се ти икавци находе или на некадашњем чакавском терену или на терену за који је вероватно да је некадашњи чакавски и, друго, што се пред притиском штокавских говора најдуже од свих чакавских црта држи *šć*.

Ово је ограничење сасвим умесно. Али, наравно, ми не можемо знати, колико међу тим икавцима има заиста некадашњих чакаваца, а колико штокаваца који су примили *šć* од некадашњих чакаваца или који су имали то *šć* као језичку црту која је прешла преко територије чакавског диалекта и заузела један део штокавске територије. Таквих изоглоса има увек међу сличним говорима и примедба Јагићева (испод текста стр. 165—166), дата у овом смислу, има потпуну теориску оправданост.

Овим би било посматрање факата проф. Решетара исцрпено. Додаћу само још толико да се ове мисли о двојству српског и хрватског језика не слажу са оним што проф. Решетар говори у почетку своје расправе: да српскохрватски језик има четири диалекта, два чиста (чакавски и штокавски) и два смешана (кајкавски и сврљишки, Archiv XIII, 97 и даље). Да ли то треба разумети као да је двојство проф. Решетара само теориско, а да се језичка заједница развила узајамним везама диалеката; да смо некада имали два засебна диалекта или језика који су, повезани у току времена узајамним везама, дали два диалекта једне језичке целине?

V.

Видели смо да студија проф. Решетара значи у извесном правцу напредак у решавању питања, иако га она још не решава. Проф. Решетар је свео цело питање на лингвистичке критерије и покушао је да утврди најстарије разлике међу језиком штокавских и чакавских споменика. Питање имена с правом је елиминисао. Могу људи говорити и различним језицима и осећати се као једна национална целина и звати се истим именом; а могу људи који истим језиком говоре — осећати се као засебне целине и чак се, према томе, називати и различним именима. Име се, као што је познато, код извесног народа може и мењати. Кајкавски су се Хрвати називали до XVIII века „Словенима", а отада Хрватима, и нико нема права, када је то извршено њиховом слободном, унутрашњом еволуцијом, да им спори право на то.

Проф. Решетар који је, као и Миклошић, хтео свести аргументе о јединству српскохрватског језика само на језичке елементе, дао је правилан закључак према своме посматрању

факата. *Ђ* штокавско и *j* чакавско, *šć* чакавско и *шт̄* штокавско — не могу се, по његову мишљењу свести ни на шта друго него на прасловенске групе *dj* и *skj* или *stj*; према томе, то су два језика или диалекта који од прасловенског језика иду паралелно, напоредно; иако су врло блиски између себе — ипак међу њима остаје увек непремостив јаз као између две паралелне линије, ма како оне биле блиске између себе.

Тачност или нетачност овог погледа зависила је, наравно, од тога, да ли има какав звук који би, као заједнички српскохрватски, *морао* стајати између прасловенског *dj* и чакавског *j*, а из којега би се могло извести и штокавско *ђ*. На то је питање, са много оштроумља, одговорио В. Јагић у напоменама испод текста (Arch. XIII, 161—162) поменуте расправе Решетарове и у своме чланку („Einige Bedenken") који је поводом Решетарове расправе написао.

Јагић поводом одвајања чакавског диалекта од штокавског вели: „то је велико питање које, по моме мишљењу, још није решено, и за које треба предузети детаљна диалектолошка, антрополошка и старинарска испитивања која се морају у узајамној вези вршити" (op. cit. 390). Али ипак он и сам одговара на то питање. Пре свега он сматра да се чакавско *j* и штокавско *ђ* нису развили непосредно из прасловенског *dj*, већ из *d'* (*d* умекшаног) из којега се, с једне стране, развило чакавско *j*, а, с друге, штокавско *ђ*, исто онако као што су се чакавско *ć* и штокавско *ћ* развили из заједничког *t'*. Јагић иде тако далеко да мисли да се још и данас може видети разлика[1] између *j* у *moja* и *meja*. То је, наравно, за ово питање споредно, али је врло важно што је Јагић једном за свагда избацио из науке нетачно тумачење чакавскога *j* испадањем сугласника *d* и заменио га савременим, модерним и једино могућним схватањем (исп. ниже) — преко мекога *đ*. Према томе, Јагић је овим пошао знатно унапред и дао је средњи ступањ у развитку између прасловенског *dj*, *tj*, с једне, и штокавског *ђ*, *ћ* и чакавског *j*, *ć*, с друге стране, заједничко чакавско-штокавско *đ* и *t'*, исто онако како је раније нешто слично давао Даничић за акцентуацију чакавску и штокавску, и то у тео-

[1] Исп. напред његово мишљење о томе.

рији претпостављао и за остале особине поменутих говора. Тако бисмо имали:

dj, *tj* прасловенско > *đ*, *ť* српскохрватско / *ђ*, *ћ* шток. \ *j*, *ć* чакавско.

За чакавско *ć* Јагић сасвим тачно примећује да се оно одликује од *ћ* штокавског и бележи их: штокавско знаком *ć*[1], а чакавско знаком *ć*[2]. То је довољно па да се разумеју разлози за двојако *đ*, једно које одговара штокавскоме *ђ* и које би требало да је Јагић обележио знаком *đ*[1] и друго, из којега се развило *j*, а које би одговарало, кад бисмо докраја извели Јагићеву мисао, знаку *đ*.[2]

„То ме потстиче, вели Јагић даље, да ставим питање на које ја, наравно, не могу одговорити: да ли ми имамо стварнога права да за тако удаљени период као што је време када су Срби и Хрвати населили данашњу своју отаџбину, — претпостављамо да је разлика између *ђ* и *j* постојала. Зар није вероватније да су у то време оба племена имала исти изговор *dj* као *đ*, *tj* као *ť*. И ја бих још са већом поузданошћу тврдио да разлика између *št* и *šć* коју толико писац [Решетар] истиче није толико стара да би могла послужити као знак разлике међу старим племенима. Изван сваке је сумње да у основици оба данашња изговора лежи гласовна група *št*“ (392). Према томе, по Јагићеву мишљењу, и *šć* и *j*[1] и остале разлике нису тако старе да би могле дати критерије за стару језичку разлику међу Србима и Хрватима.

Ова даља извођења Јагићева, наравно, доказати се не могу; али су његове језичке констатације и тачне и врло лепо и критички изведене: да се *j* и *ђ* своде на заједничко *đ* и да се *šć* и *шт* своде на заједничко *št*. После овога не остаје ни једне знатније разлике која би била међу старим чакавским и старим штокавским диалектом; они се језички своде на заједничке, исте гласове. Према томе, у далекој старини они чине један језик. Јагић је хтео доказати да је то јединство трајало још и онда када су Срби и Хрвати дошли на Балканско Полуострво; али доказа за то он није дао.

Овим је, после целога низа покушаја, питање о односу чакавског и штокавског диалекта скинуто дефинитивно са

[1] То *j* од *đ'* у *moja* Јагић бележи нарочитим знаком *j*.

дневног реда. Са језичке стране, чакавски и штокавски диалекат своде се на заједнички језик; *ć, šć, j, žj* и *h, šš̄, ђ* и *жд* нису звуци и гласовне групе које се томе противе. Али када је то питање решено, искрсла су многобројна друга питања, исто тако важна и са поменутим основним питањем у блиској вези; питање на пр. о односу према српскохрватском језику — словеначког језика. И Јагић се и о њих није оглушио.

VI.

Ја нећу улазити у појединости о њима; већ ћу изнети само оно што је од највећег значаја.

На то се питање вратио Јагић у својој духовитој и познатој расправи, под називом „Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen“ (Arch. XVII, 1895, 47—87). Пошто је имао права сматрати у то време да је јединство чакавског и штокавског диалекта доказано, њега је сада интересовало питање о односу српскохрватског језика према осталим јужнословенским језицима. Познато је како су Копитар и Миклошић доводили старословенски језик у ближу везу са словеначким језиком него ли словеначки са српскохрватским и спајали их у велики појас „словенског језика“ на Балканском Полуострву пре доласка Срба и Хрвата. За њима је то некада, у грубим цртама, чинио и сам Јагић. Отуда је долазила њихова претпоставка о сродности словеначког и са бугарским језиком и о једнакости назива „словенски“ (**мзъıкъ словѣньскъ**) за све те језике.

Јагић је јасно схватио да су се они (Копитар и Миклошић) оснивали више на имену и предању, које је забележио Константин Порфирогенит, него ли на испитивању језичких црта. Зато он показује, идући ту за Рачким и другим историцима, сву неоснованост ранијих мишљења по којима се сматрало да Словени, који су насељавали Балканско Полуострво од друге половине VI в. до времена када су се Срби и Хрвати доселили по Порфирогениту (634—638), — нису могли бити Срби и Хрвати.[1] То своје мишљење он оснива на врло вероватној претпоставци да је име хрватско у западном делу Балканског Полуострва почело да се шири као име политичко или државно тек онда када су Хрвати показали своју државну моћ или политички значај, збацивањем са себе

[1] Исп. о томе сада код Нидерла Slov. Starož. II 283 и даље; 373 и даље.

аварског ропства. Слично је нешто морало бити и са српским именом, које се шири са једне племенске политичке области на друге. Међутим остало становништво, које још није потпало под власт политичку хрватску или српску, остајало је са именом „словенски“. Отуда назив „Славонија“ (наравно, овај је облик латинизиран), отуд назив словенски код хрватских кајкаваца, отуда он у Дубровнику (наравно, од околног становништва), по Далмацији и другде по нашим крајевима. Легенда Порфирогенитова о доласку Срба и Хрвата — доцнијег је порекла, и удешена је према доласку каквих знатнијих племенских породица.[1]

На тај начин, из основног посматрања узајамних веза балканских словенских језика Јагић је елиминисао двоје: назив „словенски“ код различних племена и уопште националне називе (Србин, Хрват), а затим причање Порфирогенитово. Остајало је да се само на основу критички утврђених и несумњиво засведочених језичких црта — покаже право, унутрашње сродство балканских словенских језика. Полазећи од тога као од базе Јагић прима (стр. 72), као несумњиву истину, три групе словенских језика: северозападну, североисточну и јужну, од којих свака има известан број карактеристичних језичких црта.

Јагић је сматрао да сви јужнословенски језици, словеначки, српскохрватски, старословенски и бугарски образују једну заједничку групу, јужнословенску, тако да се не може ни говорити о некоме продору или пролому који је српскохрватски језик учинио у словеначко-старословенској и бугарској компактној маси. Све старање Јагићево у томе је да покаже да сви јужнословенски језици образују ланац диалеката повезаних узајамним блиским цртама, почевши од словеначког језика па све до најисточнијих бугарских диалеката. Сем тога, Јагић се нарочито труди да покаже, коликим су узајамним цртама повезани баш словеначки диалекти са српскохрватским (op. cit. 78–81).

Ја нећу улазити у даље излагање Јагићеве теорије о ланцу диалеката, јер нас се она овде не тиче. Из ове расправе Јагићеве јасно је истицала мисао о узајамној блискости свих јужнословенских језика и могућност претпостављања њихове некадашње језичке заједнице. То је било врло важно и потребно

[1] Испор, Niederle, Slov. Star. II 244 и даље.

да се истакне. Остајало је да се ближе одреде унутрашњи односи међу самим јужнословенским диалектима. Јагић је износио сродност словеначког језика са српскохрватским (исп. нарочито Arch. XX 34 и даље), али њихове односе није довољно јасно формулисао према осталим јужнословенским диалектима. То је било остављено науци нашој после овог времена да учини. И, заиста, иако се признавала тачност претпоставке о неједнаком пружању језичких црта у сродним диалектима (о неједнаким изоглосама или изофонама и сл.), ипак се увидело да су извесни делови извесне диалекатске територије гушће повезани једнаким особинама него ли други, тако да се може говорити о ближој сродности по језичким цртама једних крајева него других. Полазећи од тих констатовања утврђено је (опет не без помоћи и самога Јагића[1]) да се на Балканском Полуострву једна језичка заједница Јужних Словена развила у две диалекатске групе: источнојужнословенску, са некадашњим старословенским језиком и бугарским, и западнојужнословенску, са словеначким и српскохрватским језиком.

Ја нећу излагати даљи рад у том правцу; али морам нарочито истаћи да су ови резултати наше науке дали могућну основицу за још дубље и још тачније одређивање односа међу нашим диалектима и реконструкцију историје нашега језика.

*

У току ове расправе видели смо да међу свим питањима централно место припада утврђивању српскохрватског језичког јединства. Оно је отварало нове видике и даље перспективе. Велики део заслуге што се до њега дефинитивно дошло, после многих лутања и колебања, припада несумњиво двојици великих научника нашега народа: Ђури Даничићу, који је и сам имао неко време сумње и колебања, и Ватрославу Јагићу, који је готово од првог дана свога научнога рада исповедао то као научну истину, и то још онда када је научно није могао доказати. Доцније, они су обојица за њу дали и врло богат материал и врло чврстих доказа. Тако је најзад утрвен пут правилном развијању погледа о прошлости нашег језика.

А. Белић.

---

[1] Исп. напомену у Arch. XIX 276 и даље, затим Arch. XX 34 и даље; Arch. XXII 11—38.

Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga.[1]

Napisao M. Murko.

Književni rad jugoslavenskih reformatora, glagolskom, ćirilskom i latinskom azbukom, koji je bio namenjen Hrvatima, Srbima i Bugarima sve „do Carigrada", još nije dovoljno proučen, ocenjen i iskorišćen za istoriju srpsko-hrvatskoga jezika.

U kratko doba (od g. 1561. — 1565., 1568.) naštampali su jugoslovenski protestanti 30 spisa[2], koji imaju veliku važnost, jer su ih izdali čakavci, većinom iz krajnjeg severo-zapada. Prvi je glavni radnik kod ovog pokreta bio Stepan Konzul, rodom iz Buzeta u Istri. Istrani su bili također: prevodilac Juraj Cvečić te slagač i korektor Matija Pomazanić; osim toga korektori, koji su radili u domovini: Ivan Fabjančić iz Pazina, Matija Živčić, kapelan i vikar u Pazinu, Franjo Hlej, župnik u Gradišću,[3] Ivan Lamella, župnik u Toplicama u donjoj Kranjskoj, a rodom iz Pazina. Odličan saradnik Juraj Juričić bio je iz Vinodola u Hrvatskom Primorju[4].

Svećenik u Istri (i Kranjskoj) bio je također Antun Dalmatin[5] (latinski Dalmata), koji je najviše uređivao ćirilska izdanja, te je svakako polazio iz susednih krajeva Dalmacije, možebiti već iz Senja, koji se je tada brojio u Dalmaciju, ili ostrva kao Rab. Sličan Dalmatinac bio je i Leonardo Merčerić, koji je preveo proroka Isajiju[6].

---

[1] V. moju raspravu „Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven", Slavia IV. (još nije štampana).

[2] Fr. Bučar, Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije, 240—241.

[3] Ib. 85, 205, 107, 208. G. vicekonzul dr. Krecar iz Istre me je opozorio, da bi Gradišće moglo biti Gračišće.

[4] Ib. 118.

[5] Bučar o. c. 94. Hrvatski se je potpisivao Antun Dalmatin kao Konzul Stipan Istrian, retko pravilnije Istranin.

[6] Ib. 126.

Reformacija je svuda mnogo uradila, da je književne jezike postavila na osnovu živog govora, ili je neke jezike uvela u red literarnih (kao slovenački i oba lužičko-srpska), jer polazeći od 14. glave I. poslanice sv. Pavla Korinćanima morali su reformatori širiti evanđelsku nauku na „razumljivom“[1] t. j. narodnom i savremenom jeziku. To je vredilo i za naše protestante, te je radi toga jezik ovih čakavaca 16. stoljeća iz Istre i susednih krajeva veoma važan. Nikad pre, a ni kasnije nije Istra igrala u kulturnom životu takovu ulogu.

Na žalost se od ovih protestantskih knjiga u Zagrebu i Beogradu sačuvalo veoma malo, a filolozima je bilo odveć daleko do Ljubljane i Beča, a još dalje do Nemačke, gde ih se je najviše sačuvalo, osobito glagolskih i ćirilskih, koje su nemački vladari i gradovi dobivali na dar, te kao kuriozitete bolje sačuvali, nego li one latinicom štampane. Od 9 latinicom štampanih knjiga sačuvalo se 6 samo po u jednom izvodu. Tako si možemo tumačiti, da Đura Daničić za svoju „Istoriju oblika srpskog ili hrvatskog jezika“ (1878.) nije upotrebio nijedne ovake knjige (o „Sintaksi“ da i ne govorim), i da su za „Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika“ Jugoslavenske Akademije bili upotrebljeni samo glagolski Katekizam, glagolska Postila, „Prvi i drugi del Novoga Testamenta“ ćirilski (Apostoli pars iz Šafaříkove ostavštine u Pragu je deo Novoga Zaveta[2]), ali i ove najvažnije knjige nije bilo u Zagrebu, tako „da se primjeri iz nje ne mogu kontrolirati ni prema potrebi raširivati“.

Posle g. 1897. upotrebljen je latinicom štampani prevod Proroka, koji je izdao Jagić po jedinom sačuvanom eksemplaru. Dakle svega veoma malo za veliki istorijski Rječnik!

---

[1] Sr. osobito stih 9 (po Vuku): Tako i vi, ako nerazumljivu riječ rečete jezikom, kako će se razumjeti šta govorite? Jer ćete govoriti u vjetar. —

U predgovoru k glag. (najvažnije ćirilske variante u zagradi) Novomu Testamentu pozivlju se Antun Dalmatin i Stipan Istrian na Pavlovu poslanicu Rimljanima I, 14: „znamo ... da dužni esmo svim ljudem, Grkom zaiedno i Barbarom i tako učenimь kako neučenim. Toga radi esmo va ovo naše tl̃mačeňe ove priproste, navadne razumne, obćene, vsagdaňe, sadašnega vrѣ(ʜ)mena besede, koie Ĥrvatь, Dalmatini i drugi Slovѣ(ʜ)nci, i Kranci najveće va ńih govorenju govore, hotѣli postaviti.“

[2] Rječnik hsj., VI., 936. Osim toga je krivo, ako se knjiga pripisuje A. Dalmatinu, jer i Stipan Istrian (t. j. Konzul) ne stoji zabadava na zaglavnom listu.

Kako lepo mogu služiti protestantske knjige za istoriju srpsko-hrvatskoga jezika, dokazao je Leskien u glavnom samo na primeru deklinacije u Prorocima.[1]

Po svemu mogli bismo misliti, da su naši protestanti pisali čistim čakavskim, u glavnom istarskim govorom svoga vremena. Tako bi i bilo, kada bi bili naši Istrani i severni Dalmatinci počeli pisati sasvim na novo; ali oni su imali pred sobom već dalmatinsko-čakavski prevod Lekcionara (poslanice i evanđela za nedelje i praznike) za sto godina stariji po postanku i već štampan od Bernardina Splećanina (1495, II. izd. 1543). Da su se njim mnogo služili, sasvim je razumljivo. Najpre je ovo mišljenje izrazio Leskien[2] i Rešetar[3], a tačno dokazao Ivan Polović[4] za evanđelje po Mateju.

Osim toga bili su Konzul i njegovi Istrani, a i Primorac Juričić, popovi glagoljaši, a svakako i Antun Dalmatin, jer je sam uzimao učešća kod štampanja glagolskih knjiga i ćirilske po njima uređivao. Za njegovo glagoljaštvo govori i njegova živa hrvatska svest, tako da čitamo na pr. u ćirilskim Artikulima [str. к r^{b}]: Хрвацкога изика, в хрватцки, предраги Хрвате, gde stoji u glagolskom izdanju: Словенскога, ва словенски, Словенцн.

Osobito glagolski misali i brevijari su mnogo uticali na prevode naših protestanata, ne samo štampani i pisani tekstovi, nego treba misliti i na to, da su mnogo iz ovih knjiga popovi imali u pameti i nehotice prenosili u svoje prevode i sasvim novih protestantskih knjiga, kako su: Edni kratki i razumni nauci[5] (t. s. Loci communes theologici Melanchtona), Artikuli ili deli prave stare krstianske vere (Trubarova kontaminacija Confessiones tres, augsburske, würtemberške i saksonske), Postila[6] (tumačenje evanđelja za nedelje i praznike), Crikveni ordinalic (Würtembergische Kirchenordnung), Spovid i spo-

[1] A. Leskien, Grammatik der serbokroatischen Sprache, 425—430.

[2] Berichte der sächsischen Ges. d. Wissenschaften zu Leipzig, phil. hist. Gruppe, 33 Bd.

[3] Arhiv f. sl. Ph. XIII, 184.

[4] Trubarov zbornik (Zbornik Matice Slovenske, X. zv., 1908) 56 — 73. Bila je to obična domaća radnja za državni ispit, koju sam zadao svojemu gračkome đaku.

[5] Podvučeni deo titula ćemo dalje citirati kao kratice.

[6] Prema predgovoru glagolskog Novog Testamenta izvađena iz postila Lutheri, Melanchtonis, Losii; u predgovoru Postile same stoji na poslednjem mestu Brentii (Brenz).

znanje prave krstianske vire (Confessio Augustana), Bramba augustanske spovedi Apologia imenovana (Apologie der Augsburger Confession), Edna kratka Summa nikih prodik od tl̄če [tuče] i od čarnic, Beneficium Christi, govorenje vele prudno. Osim toga ima u ovim novijim knjigama puno citata iz sv. Pisma, koje izdavači barem obično nisu na novo prevodili, nego su ih uzimali gotove iz prvih knjiga.

Dalje je poznato, da su se Konzul i Dalmatin, dok je Trubar vodio njihovo preduzeće, služili njegovim slovenskim prevodima. Oni sami kažu, da su prevodili „iz kranjskoga" Novi Testament, Razumne nauke, Artikule i Postilu, a to vredi svakako i za Katekizam[1] i Abecedarij. U koliko su uticali slovenački tekstovi, i kako, pokazali su do sada Fr. Vidic[2] za Artikule, a I. Polovič za evanđelje po Mateju.[3]

Slovenački uticaji su dakle još malo proučeni, ali se ne smeju ni precenjivati ni podcenjivati. Nemci, kojima su bili pristupni samo nemački Trubarovi predgovori, pripisuju Trubaru previše učešća kod izdavanja srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga, i naročito Th. Elze je u svojim studijama nepravedan prema Konzulu i Dalmatinu. Istina je, da Trubar nije bio običan prevodilac, kao Konzul i Dalmatin, jer je svoja vrela samostalno prerađivao, a neka dela i sastavljao iz raznih knjiga; osim toga je on početnik sasvim novog književnog jezika, ali i Dalmatin i Konzul su znali napisati barem svoje predgovore, a njihov jezik stoji svakako više Trubarova.

Jezik naših protestanata ne može dakle biti čist i jedinstven istarski ili severodalmatinski čakavski govor druge polovice šestnaestoga veka, već ima u njem i starijih i južnijih čakavskih, crkvenoslovenskih[4] i slovenačkih elemenata. I tako premda nije doduše čist i jedinstven, ipak se lakše podnose u njemu crkvenoslovenski elementi, nego germanizmi u Trubarovim knjigama.

[1] U nemačkom predgovoru glag. Katekizma priča Trubar, kako je savetovao Konzula, da prevede s pomoćnicima njegov (vidi se to iz sadržaja) Katekizam wölche von den Crobatischen Priestern in Lands Crein übersehen, corrigiert und uns zu trucken übersent seind. Ovakih mesta moglo bi se više navesti iz korespondencije Trubarove i drugih izvora.

[2] Letopis Slovenske Matice za l. 1898., 113 — 129.

[3] Trubarov zbornik, 59 — 62.

[4] Nisu isključeni mali uticaji i drugih slovenskih jezika, češkoga, poljskoga i ruskoga, jer se naši protestanti pozivaju i na ovake knjige, ali dokaza zato dosada nemamo.

Dokaze za sve to nalazimo u marljivoj i zaslužnoj radnji Franja Fanceva „Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka“. (Rad jsl. akad. knj. 212/92, Zagreb 1916, str. 147 — 225, 214/93 [doštampana 1917.] str. 1 — 112. V. ocenu Miloša S. Moskovljevića u Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор. I. 260—265, A. B(elića), Јужнослов. филолог III. 192—195.)

U ovom „Prilogu historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga“ nalazimo pregled glavnih osobina u ortografiji (bolje grafici), akcentu, glasovima, oblicima, rečniku i sintaksi. Ova studija će dugo vremena dobro služiti gramatičarima, ali treba odmah kazati, da je tek početak izučavanja jezika hrvatskih protestanata.

Najpre treba istaknuti, da je pisac proučio samo 17 dela, što je doduše bilo mučno, ako se promisli, kako je teško do njih došao. Dobro je i to, da su među ovim delima sva glavna u jednoj ili drugoj azbuci. Ipak valja spomenuti, da osim pokusnih listova sa glagolicom, ćirilicom i latinicom Fancev nije proučio: Katekizam štampan latinicom, Abecedarij (Tabla za dicu) glagolicom, drugi deo Novog Testamenta glagolicom, Postilu ćirilicom, Brambu glagolicom i ćirilicom, Crikveni ordinalic glagolicom, Spovid ćirilicom, Beneficium glagolicom, Prvi del Postile latinicom. Osim toga imao je pred sobom samo jedno izdanje Artikula i Kratkih razumnih nauka, ali ne kaže koje, glagolsko ili ćirilsko. Osobito se može požaliti, da nisu obrađene mnoge glagolske knjige, koje su se obično najpre štampale i u više narodnom jeziku nego ćirilske. To ističe pisac češće ali retke su opaske, u kojom su odnašaju latinske knjige prema latinskim i ćirilskim. Latinska Postila ima za izvor svakako glagolsku.

Uopće bilo bi treba kod svakog dela odrediti, u kojem izdanju je izvornik[1] i kako je promenjen u drugim izdanjima.

[1] Obično u glagolskom, ali ne uvek. Na pr. čitamo u predgovoru ćirilskog Prvog dela Novog Testamenta, list a [4]: Ѡве кн҃иге полакь Євангелиовь исмо Цѹрѹлицом штампали, сада ю̀ре дрѹгочь з глаголскими словмі се штампаю. Ne može se drugoč iterum, rursus secundo (ARj. II, 803) tumačiti u smislu, da su se evanđelja već drugiput štampala glagolicom, jer nemamo za to nikakvih dokaza. Sa druge strane ne smemo misliti, da je ćitav Novi Testament bio štampan najpre ćirilicom. Po gornjem mestu vredi to za sada samo za evanđelja, koja su najpre mogla izići osobito i tek kasnije biti vezana u knjigu Novog Testamenta, jer ovakih slučajeva ima više u protestantskoj literaturi, tako da ima kod raznih delova jedne knjige (na pr. i kod slovenačke Biblije J. Dalmatina) i razne naslovne listove.

Sa vremenom mora i doći do kritičkog izdanja raznih dela, gde bismo imali promene u varijantama, kojih ne bi bilo premnogo; tekst je obično isti, samo ne doslovno (nicht buchstäblich) preštampan, što je već Leskien[1] opazio. Glavne razlike su ipak grafičke (osobito više ili manje ь u ćirilskim knjigama, ligature, kratice i znakovi nad vrstom u glagolskim knjigama, kojih nema u ćirilskim), glasoslovne (osobito mnogo *i* za staroslovensko *ě* u ćirilskim knjigama), malo ih ima u oblicima, više u rečima. Dokaza za sve to ima kod Fanceva. Još bolje nego razne pojedinosti i sitnice mogu pokazati odnošaj između raznih izdanja dva primera. Veoma male su razlike u naslovnom listu glagolskog i ćirilskog Abecedarija. Štampam samo ćirilski tekst (po knjizi u Ljubljani), varijante glagolskog (u Tübingenu) u zagradama, | označuje konac redaka u glagolskom, gde ima razlike u drugoj polovici.

Таблл за дицѫ.[2]

ѥдне ма-
лаѯне книжице, из
коиѯсе та[3] мллада прѣдрага дит-
ца тѣре припрости лю҃ди Сцирѫлс- (з гла-)
кими (голскими) словми чтати, и по |глави-
тѣи, и потрибнеі артикоу |ли, илі
члени ѡ(о)вѣ праве старе | карстианс-
ке вере, коиа(ѣ) сва|кога човіка
Ізвели|ча,(,nema) лаѯко могѫ навчити.

Dalje navodim drugi predgovor Postile, glagolski (fol. A, str. XXV.) u latinskoj transkripciji[4] bez oznake ligaturâ; ći-

[1] Realenzyklopaedie f. protest. Theologie, hg. v. Hauck, III. 161. O Katekizmu sudili su Dobrovský, Kopitar i Šafařík (Gesch. d. südslav. Lit. II. 211), da su glagolsko i ćirilsko izdanje „nur allein in der Schrift verschieden: die Sprache ist in beiden dieselbe".

[2] I. Kukuljević (Bibliografija hrv. 9), koji nije vidio nijednog izdanja, izmislio je: Azbukvar. Glagolski Crikveni ordinalic je kod njega (str. 4., br. 25 Red crkveni, što je prevod za nemački Kirchenordnung po Schnurreru.

[3] Nemački članak prema slovenačkomu: ti mladi inu preprosti Slovenci (Trubar, Abecedarium 1555).

[4] Osim svoga prepisa imao sam i prepis g. Bizjaka, asistenta seminara za slov. filologiju u Ljubljani, koji je g. prof. Fr. Kidrič od slova do slova kolacijonirao. Lepa hvala obojici!

Ovaj glagolski predgovor preštampao je za širu publiku i Fr. Bučar (Povijest 215) bez ь i drugih filološki važnih osobina.

rilske varijante stavim u ćirilici u okrugle ( ) zagrade; uglate [ ] zagrade pokazuju, što je u ćirilskom tekstu izostavljeno.

Vsim dobrim bogoljubnimı[1] Slovѣnskim i Hr̄vackimı Kırstianom (в Хрватскои, Єрпскои, Рѹскоі[2], и проч. земли Кьрстіа́нѡмь) svako dobro ot (ва) IS̄ H̄A (IЄ̄ X̄Ѹ̄) prosimo.

Vızlubleni(í) va Isukr̄ste (IЄ̄ X̄Є̄) budućı se tim (и^м) starim(ь) Kırstia(ꙗ)nom i uć(!ч)enikom (о^м) [за] dobro i koristno videlo, radi mladih (и^х) i priprostih(ь) ljùdi, Evangelistov(ь) pisma ₒ^t (ѡ^дь) Isukr̄stova pripovѣ(и)daňѣ (нꙗ́) i diaňa, tako posebѣ i razlučno po nedelah tere praznikih(ь) čtati, pripovѣdati učiti, i razdiliti, Esmo (takođe ECM°) takova razdѣlena Evangelistov (в̄) pisma ₒ^t (ѡ^т) IS̄ H̄A takaiše na o(ѡ)ve kňjige posebѣ [hoteli] postaviti (лí) i radi [ovih] mladih (и^х) i priprostih(ь) takovih (и^х) Evangeliovı (в̄) [ove] nai bole i potrѣbneé (ѥ) nauke i utišenѣ̄ (ꙗ) pokazali tere nakratko istumačili. Takova Evangelia (ꙗ́) i kratko tumačeňe ima vsaki verni bogoljubni gospodar i O(ѡ)tac ₒ^t (ѡдь) o(ѡ)bitelѣ (í) vsaku sobotu večer(ь) i navečer(ь) svakoga praz(д)nika ili svetka ali vı(в̄)jutro rano obı (ѡб̄) svakom(ь) praz(д)niku svoéi (ѥ́í) o(ѡ)biteli zaé(ѥ)dno skuplenoi, lѣpo lagodno i razumno predňimi čt(чт̄)ati, Da besѣde [od tihı Evangeliovı] ukazane i zamѣrene nauke i utišenѣ̄ (нꙗ́) Evangelska zamѣre, Tere da potom jure nato va crikvu na pripovѣdané (ѥ) gredu. Tere o(ѡ)no što plebanuš ili pripovѣdavac(ь) veće izı Evangelia (ꙗ) učiti budu (e), da to isto takaiše poli o(ѡ)vih (и^х) naukov(в̄)[3] koésu (коѥ́сѹ) pr̄vo[4] slišali, dobro zamѣre o(ѡ)hrane i poňem se žnih (и^х) veru dr̄že, službu Božıju (жю) i savsemı (е^м) nihı (н̄и^х) diaňem(ь) i dugovanem(ь). Tako čineći gospodari i O(ѡ)tci ₒ^t (ѡ^т) o(ѡ)biteli, hote Bogu naiveću čast(ь) i

[1] Ostavljam ı za *ь* i ne beležim ove ćirilske varijante, gde stoji *ь* u oba teksta.

[2] Na Ruse (Malo- i Veliko-) naši protestanti obično nisu mislili, premda im je bečki građanin Ambrosy Frölich 16./VI. 1561. savetovao: Es wer guet, das der catechismus in der ziruliza vertollmetscht war. Dieselb, wie ich gewisslich erinndert, geet durch Littaw, Reyssen, (t. j. poljski iz ruski Ruś, lat. Ruthenia) Moscowittern, Moldaw, Walachia, Sirfei, Dalmatien, Constantinopl und auch an des turkhischen khaiserchoff wurd mit gottes hilff und segen viel guets schaffen. I. Kostrenčić, Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559—1565 (Wien 1874), 39.

[3] Ovde svršava prva strana.

[4] Prvo Bizjak i Kidrič.

službu iskazati, sebѣ, svoíoí (íои) dící (дицí) i o(ѡ)biteli dobro učiniti, Ere veća Božia (ꙗ) služba se nemore iskazati, nego ovo n(н̃)ega slovo čtati, poslуž(ꙋш)ati i po n(ň)emse dr̃žati i živeti. I niedan (takođe ние-) svoíoí (íои) dѣci (дитцí) i o(ѡ)biteli nemore (-м°-) veće koristnoga blaga (ko nigdar nepogiba, i koga budu vaveki va (в̄) nebesih(и^{x}) uživali)[1] dobiti tere spraviti, nego kadı (д̄) ih(ихь) ka (в̄) pravoi veri, na pravo zazivaňe [ka] Bogu(a), k̄ pravim (и^{м}) Božiim (ни^{м}) službam(ь) navaѣ̄ (ꙗ) i pela. Kakono(н°) o(ѡ)d(ь) toga sam ĪS H̄T (ĪG̃ X̄) svѣdočastvo dae (н́) Luk̄. (ka) na 10̄. 11̄.[2] Koi Martѣ govoraše (koѣ(ꙗ)mu ẽ (н́) spiću (!) gostujućiga[3] zveliku pomňu (нѕ!) skr̃bno stregla[4] (слѫжила), a ňeé (н́) sestra Maria sѣdiše ňega slovo poslušajuć) da Maria ẽ (н́) boli del(ь) i zabrala,[5] ňemu i sebѣ bole služila. I ka ženi koѣ(ꙗ) Dѣvu Mariju blagoslavlaše i za blaženu dr̃žala Koѣ ẽ (н́) Isusa nosila i doila, govoraše. Pače blaženi koi slovo Božé (н́) slišaju(!)[6] i o(ѡ)hrane. Edno drugo d̄lgo obilno tumačeňe sv(в̄)rhu svih(ь) Evangelii hoćete takaiše svrѣmenom (о^{м}) zvolju Božju o(ѡ)d(ь) nas(ь) imeti, v̄tomtoga prosite Boga za nas, kako i mi zavas.

Vaši služabnici.

Anton Dalmatin
Stipan Istranin (Истрнан.)

Dalje treba odrediti, ko je koju knjigu preveo, redigirao ili korigirao, što je moguće naslovnim listovima, predgovorima, dopisima (v. Kostrenčić, Urkundliche Beiträge, i Elze, Trubers Briefe) i arhivalnom građom u Tübingenu i Stuttgartu.[7] Gde ima više prevodilaca jedne knjige (na pr. za drugi deo glagolskog Novog Testamenta privodi Bučar[8] četiri: Dalmatin, Konzul, Juričić i Cvečić), treba tražiti što je rad svakog pojedinca. Već Fr. Bučar[9] je dobro spomenuo, da je Konzul Abe-

[1] Zagrade u izvorniku.

[2] ҂. ñ ҂. (ⳑ. ã ⳑ)

[3] Svakako iz slovenačkoga: spričo (u prisutnosti!) gostujučiga. Bizjak-Kidrič čitaju: gostu|ćíga, ćir. ima jasno — ѭцига.

[4] Za slov. stregla.

[5] I ovu štamparsku pogrešku (m. iza —) je Dalmatin u ćirilici preštampao.

[6] Za slov. slišijo. Hrv. prevodilac je kontaminirao *slišijo slušaju*.

[7] Mnogo je već izneo Fr. Bučar u svojoj Povjesti i u raznim člancima.

[8] Povijest hrv. prot. knj. 246.

[9] Ib. 217.

cedarij i Katekizam „sam napisao a poslije je bio više puta odsutan . . . Dotle je dakako Dalmatin s ostalim pomoćnicima sam radio. Prema tome morao bi se njihov rad i s jezikoslovnoga gledišta još napose proučiti, što bi svakako iznijelo zanimljivih rezultata". Na žalost jezikoslovci do danas nisu slušali istoričara! Osobito važno bi bilo, da se što više odrede redakcije ili prevodi i samostalni predgovori Dalmatinovi, jer bi se moglo po njegovim dialektičnim osobinama i zaključiti, odkuda je bio rodom. Fancev misli nasuprot, da bi bilo potrebno pre znati njegovu domovinu, što je istina, ali kad te neznamo, mora filologija misliti i na obratni put.

Nije teška zadaća odrediti, što su naši protestanti mogli preuzeti i što su faktički preuzeli iz Lekcionara, misala i brevijara. Fancev misli i na druga crkveno-slovenska vrela ali teško je bila među njima i kakva biblija, jer sve što se o tom priča u Trubarovoj korespondenciji, do sada nije nikako potvrđeno. Svakako treba kod ovakvih dela kao što je Postila paziti na razlike među evanđelskim tekstovima, za koje su prevodioci imali Lekcionar i druga dela, i tumačenjima, koja je trebalo sasvim prevoditi.

Trebalo bi tačno proučiti one knjige, koje su prevedene „iz kranjskoga", koje iz latinskoga (Bramba), iz latinskoga i nemačkoga jezika (na pr. Spovid), iz nemačkoga (na pr. Crikveni Ordinalic), i koje iz italijanskoga jezika (na pr. Beneficium) i sravniti ih sa izvorima. Kad budemo imali što više ovakvih studija i monografija, koje će dobro oceniti rad naših protestanata i sa kulturno-historičkog gledišta, dobićemo i prave temelje za proučavanje njihovog jezika. Za radnje kao što je Fanceva vredi, što je V. Oblak[1] rekao o Daničićevoj lstoriji oblika, da je napisana „v jedni livreji, kakor bi ne bilo narečij", a u našem slučaju, kao da osim narečja raznih osoba ne bi bilo i mnogih različitih vrela naših tekstova.

II.

To su dakako želje i zahtevi za budućnost. G. Fr. Fancev nam je svakako hteo izabrati, srediti i oceniti samo jezičnu građu, koja se je njemu činila važna za istorijsku gramatiku. Dao je dakle u glavnom pregled zanimljivih pojava,

[1] V. moju monografiju „Vatroslav Oblak", Knezova knjižnica, izd. Slovenska Matica, VI., str. 179. U nemačkom izvatku V. Oblak, str. 14.

koje često i tumači sa gramatičkog gledišta. Sve je to nama dobrodošlo, ali nije potpuno i savršeno.

Pisac se je premalo služio statističkom metodom. Ako nalazimo različite glasove ili oblike kod istih reči ili gramatičkih kategorija, hoćemo i moramo znati, u kakvom su razmerju, a ovde nije dovoljno ako se kaže, ova ili ona pojava je obična, ili nalazi se često ili češće, u važnim slučajevima treba prosto navesti brojeve. Kao najasniji primer uzmimo deklinaciju substantiva kod Fanceva (Rad *92*, 212—225, *93*, 1—16) i sravnimo s tim, što je sabrao Leskien (Grammatik der skr. Spr. 425—430) samo iz prevoda Proroka. Po Fancevu u instr. sgl. ženskih *a*-osnova „u poznijim izdanjima", kao i u Prorocima, „pored završetka *-u* već vrlo često (pače i češće) dolazi i završetak *-om*" (*92*, 223), ali Leskien (426) kaže, da je *-om* „fast durchgehend, doch findet sich eine geringe Anzahl der alten Formen auf *-u*". Kome da verujem? Pre Leskienu, jer je on celi prevod tačno proučio i navodi češće i brojeve. Za gen. pl. *otac* ima Fancev samo jedan primer, Leskien je prebrojio sve: „22mal nur so". Za gen. pl. m. na *-i* ima Fancev iz Proroka samo *trsti* (pored *trstov*), Leskien (427): konji 3 puta, muži 17, meseci 4, „vereinzelt" neprijatelji, oltari, progonitelji, učitelji, a između tvrdih osnova: boki, (civi kao fem. treba brisati), dari, kusi, do oblaki, postoli, puki, devet rogi, trupi. To je sasvim druga slika! Za neutra privodi Fancev iz Proroka *kraljevstvi* 2 puta ali Leskien kaže da je „diese Form regelmäßig (achtmal), offenbar zur Vermeidung der unbequemen Form"* *kraljestav*. Kod acc. pl. m. kaže Fancev (*93*, 8), da uz redovan završetak *-e* „još vrlo često dolazi i nekadašnji završetak *-i* nepalatalnih osnova", ali nema iz Proroka ni jednoga primera, Leskien „im ganzen 60 Fälle". O tom i ne govorim, da je Leskien svoje primere bolje razredio i primetio, da je stari oblik na *-i* „kod jednosložnih reči mnogo češći nego kod višesložnih". Isto vredi i za slovenštinu. I kod ovakvih acc. na *-i*, običnih u čakavštini, treba ipak paziti i na to, nisu li u onim delima, koja su prevedena iz slovenačkog jezika, bar do neke mere slovenizmi. Kod instr. pl. m. n. privodi Leskien 13 substantiva sa završetkom *-mi* sve jednosložnih (važno, sr. slovenačku deklinaciju), Fancev 11 iz svih upotrebljenih knjiga. U nom. pl. po Fancevu završetak *-ove* dolazi „vrlo rijetko" kod m. osnova na *-o* (*93*, 1), Leskien (429) ih nalazi samo kod jednosložnih substantiva na pr. bogove 7, bogovi 5, bogi 2.

Rado priznajem, da ima i kod Fanceva dobrih opažanja, ali moram dodati, da se sam nije dosta njima služio. Tako kod *a*-osnova u inst. sgl. misli na razmerje, koje vlada kod završetka na stari *-u* i novi *-om*, što se može „otprilike odrediti prema izdanjima. U ranijim izdanjima t. j. u Katehismima, prvom (i drugom) dijelu Novoga Testamenta, glagolskoj Postili, Artikulima, Razumnim naucima redovan je završetak *-u*, noviji završetak dolazi još vrlo rijetko".[1] Ovde imamo jasan primer, kako starija izdanja stoje više pod uticajem crkveno-slovenskih knjiga i starijeg Lekcionara, a poznija izdanja su sve sasvim samostalni prevodi osim velikih delova Proroka, a kod latinicom štampane Postile, koja je bila priređena za Hrvate u zapadnoj Ugarskoj, je razumljivo, da su Dalmatin i Konzul jezik više modernizirali. U opće traži Fancev češće tragove crkveno-slovenskih knjiga u protestantskim izdanjima. Tako odbija loc. na *-eh* na grafički uticaj crkvenoga jezika, koji se radi toga nalazi „samo u glagolskim i ćirilskim izdanjima, a vrlo rijetko u izdanjima štampanim latinicom" (*93*, 10).

Da su hrvatski protestanti preuzeli puno slovenačkih jezičnih osobina iz svojih vrela, dokazuju jasno razprave Vidićeva[2] i Polovićova[3], premda upravo o jezičnim pitanjima ne zasecaju duboko. Osobito iz Vidičevih paralelnih citata iz slovenačkih, glagolskih i ćirilskih Artikula vidi se, da su Hrvati često preuzimali slovenački tekst od reči do reči te ga menjali samo delomice i površno prema glasovima i oblicima srpsko-hrvatskog jezika, ali i ovde je mnogo više menjao Dalmatin, koji je osobito mnogo slovenačkih reči ispravio, na pr.:[4]

slov., glag.	ćir.
rešila	odkupila
izveličan	spasen
rešena	izbavlena
od Rimskih odpustkov	od Rimskoga prošćenja
odreši, gl. odriši	odkupi
pravičniga, gl. pravična	pravadna
odrešenika, odrišitela	odkupitela
se izbavo, izbavlaju	čuvaju
vekoma	va veki

[1] Rad *92*, 222—223.

[2] Fr. Vidic, Letopis Slovenske Matice za l. 1898., 116—129.

[3] Trubarjev Zbornik, 59—62, 70—72.

[4] Vidic l. c. 126—127.

To vredi i za fonetičke osobine:[1]

slov. noternih	gl. vnuternih	ćir. vnutrnihь
terplene	terplenie	trplenie

Dialektički slov. oblik *periazen* za *prijazen* (per t. j. pr̥ iz pri) je ostao u glag. i ćir. izdanju.[2]

Premda i sam Fancev privodi ovakve slovenizme kao *jast* (t. j. *ja*, slov. jest) i *kaj*, ipak ne priznaje kao slovenizme *o* mesto *u* za *ą* u primerima kano *ločiti* (pored *lučiti*), *odločena*, *naročena*, *modrosti*, *jedno pesan*, *sveto krv* i t. d., premda se svi primeri nalaze u knjigama prevedenima iz slovenštine. Fancev se poziva na imperfekte na *o* (davaho, začeho), kojih slovenština već nije imala,[3] ali upravo imperfekti i aoristi, kod kojih u 16. do 17. stoljeću nalazimo već na svakojake oblike, nisu zgodni za ovakvo dokazivanje, osobito, kad se može misliti i na analogije po 1. os. pl., čije *-smo* je uzeto iz aorista.[4] Radi toga sam skeptičan i prema tvrdnji A. Belića (J. F. III, 193), da se je u ovim slučajima sačuvalo *o* za *u* (iz *ą*) srednjih istarskih narečja. Ovo pitanje može rešiti samo potpuno i tačno proučavanje svih primera ili barem velikog dela. Ja sam proučio Summu nikih prodik od t̃lče i od čarnic (Rad 93, 99—112,) a nisam našao nijedan takav *o*, za to ima za stl. *ъ* sve puno *ъ*, *e*, *i*. Slovenačko je ispadanje *v* u korenu: *utrdiše* glag. (ćir. utvrdiše), *gozdu*, *stori*, *storil*.[5]

Osobito jasan je primer: *oskruniti* (pored oskvrnuti) za **oskvrnuti* stsl. *skvrьna* i *bruna* za *greda*,[6] gde Fancev dodaje: i slov. ima *bruno* pored *brvno*.[7] Da su hrvatski protestanti govorili *skrvnost*, dokazuje glosa za slov. *madež*: *bez skvrnosti i madeža* Art., *oskvarnjeni* i *omadežani* Post. I u slovenštini je ova vokalizacija *v—u* samo dialektička; ja na primer osećam *duri* za *dveri*[8] kao bi Zagrepčan osećao *Durce* za *Dverce* u gornjem gradu. Za jezik srp.-hrv. ne nalazim ništa slično kod Maretića i Leskiena. Odkuda ima Miklosich (E. Wb. 305) „Kr." (hrvatski) osim *ckvrna*

[1] Ib. 129.
[2] Ib. 125.
[3] Rad *92*, 185.
[4] Leskien, Gramm. str. 530, 531.
[5] Rad *92*, 205.
[6] Prema *greda* promenio je prevodilac i rod nepoznatog mu slov. subst. *bruno*.
[7] Rad *93*, 60.
[8] V. Fr. Ramovš, Slavia II. 207—210.

još *skruna, oskruniti*, bilo bi treba ispitati, ali svakako su i to slovenizmi. Osobito važna je reč *skrunost* iz „Spovedi" (Fancev l.-c.,) jer dokazuje, da mogu ovakvi slovenizmi, sasvim razumljivi kod popova, koji su mnogo živeli i radili među Slovencima, te čitali i pisali (kao Juričić) slovenačke knjige, nalaziti se i u knjigama, koje nisu iz slovenštine prevedene. To vredi i za gen. kod adj. *-iga*, m. *-ega*, dat. *-imu* za *-omu, -emu*. Spor je moguć samo kod loc. *-im* m. *-em, -om*, jer se mešanje loc. i instr. kao u poljštini nalazi i u štokavskom narečju.[1] Kod mnogih duala u deklinaciji nije uvek lako odrediti, jesu li staroslovenski ili slovenački, ali svakako nije nikakav dokaz protiv slovenizma i kod konjugacije u prezentu, da slovenština već nije imala aorista i imperfekta. Treba sve dobro razlikovati i držati se vrela.

Veoma važno je, da se odrede reči, uzete iz slovenačkih vrela, da ne dođu krivo u rečnike kao srpsko-hrvatske, barem ne bez primedbe, kakvog su izvora. Ovaj posao vanredno je težak, osobito što se tiče jezičnoga blaga, koje još nije ušlo u Rječnik jug. akademije. Fancev je „zabilježio svaku iole znatniju riječ, za koju nema potvrde iz drugih pisaca, ili je poznata samo iz novijega doba", ali spomenuo je „samo najznatnije" i hteo je pokazati, „kako su hrvatski reformatori nastojali, da u svoja izdanja unesu što više sinonima iz jezičnog blaga, da budu tako što razumljivija". Što se ovih sinonima tiče, imali su upravo za nje najbolji uzor u Slovencima i nemačkim protestantima, koji su za manje poznate ili ne svuda obične reči in margine stavili glose (ovim terminom treba se služiti) ili je već u tekstu glosirali, da budu njihova izdanja razumljivija što više u raznim krajevima. Najlepši primer je u slovenačkoj Bibliji Jurija Dalmatina „Register nekaterih beséd, katére Kranjski, Koroški, Slovénski ali Bezjački, Hervacki, Dalmatinski, Istrianski, ali Kraški se drugači govoré" na 13 strana fol., što je prvi slovenački i slovenačko-hrvatski rečnik; početak mu nalazimo doduše već u Jurija Dalmatina prevodu knjiga Moisijevih (Ljubljana 1578), gde ima na koncu na 3 strane u 2 stupca: „Register, v katerim so nekotere Krainske besede, za Hrvatov inu drugih Slovencov volo, v nih jezik stolmačene, de bodo lete inu druge naše bukve bule zastopili."

Fancev je naštampao (*93*, 57—58) nekoliko ovako glosiranih reči, među kojima su mnoge slovenačke kao: *spelan* — potaknut,

[1] Rešetar, Der štokav. Dialekt 181—182.

izveden, *ljuctvo* — puk, *očito* — na svetli, *prilika* — podoba, *tuega* — straniga, *koprc* kao glosa za anet i kumin, *zapela* — prelasti, *zapelani* — prelašćeni, *trsnoga* — loznoga, *meč* (s.-hr. mač) — nož. Mogli bismo dodati još nekoliko takovih reči, ali treba spomenuti da i među izabranima ima ih nekoliko, koje su poznate i u Istri i dalje na jugu: spelan, zapelan, ljuctvo, očito (u Dubrovniku, Vuk Rj.).

Iste teškoće imamo sa domaćim rečima (Rad *93*, 59—70) i sa tuđicama (78—88), koje Fancev privodi. Među domaćim rečima nalaze se mnoge, o kojima mogu Slovenac i štokavski Hrvat ili Srbin misliti, da su slovenačke, ali ko je čitao stare pisce ili se malo brigao za geografiju reči po našim rečnicima (i ovde je Vuk uzor), zna da ima mnogo reči, koje su zajedničke Slovencima (obično i kajkavskim Hrvatima), Istranima, Dalmatincima i čak Dubrovčanima. Takove su reči (dokazi u ARj:) *deželа* (u Art. doduše ima za slovenačko: v tih slovenskih *deželah* glag. prevod: va slovenskih *zemlah*),[1] *deželski, deželanin, draginja, hotnik, hotnica* (concubina), *hrup* (kod Barakovića), *hudobija, kadilo* (i u Dubrovniku), *lenoba (linoba), ljucki alienus* (i u Kotoru), *madež* (i u Herceg-Bosni, ali svi primeri kod Fanceva su glosirani: bez skvrnosti i madeža, poroka ili madeža, madeža ali vraske), *malin, medenica, mekina, mlaj* (mladi mesec, dokazano iz Istre), *mošna* i *mošnja, muka* (brašno), *osal* asinus, *oslica, oslić, rotiti se* (zaklinati), *rubača*.

Među rečima, koje privodi Fancev, brojim ja u slovenačke: *drošje (l), drožje* (š za ž prema nepotpunoj Trubarovoj grafici), *bruna* (pored brvno), *gostilnica, izlaga, hvaležan* (zahvalan), *jablana* (tako sudi i ARj.), *kokalnica* (Gluckhenne, u Pleteršnika iz Dalmatina i Krelja), *koprc, kraljevi* (određeni oblik za lat. regulus, pazi na glosu: niki kraljevi *ili službnik ili opravljavac krala*), *lakotan* (u ARj. jedini primer iz Pavlinovića *lakotno*, ali u smislu *lako, ugodno*), *lastan* (m. vlastan), *ločiti se, osobenik* (glosiran: gost, v. *osobenjik* der Inwohner, Pleteršnik, Slovar), *otpustak* (glosirano: prošćenje ili otpustak)., slov. odpustek po nem. Ablaß, z odpustki BrA. imaju prevodioci iz starijih izdanja), *otroče, pikast, plenice* (štok. pelene), *postava* (slov. po nem. Gesetz, primer u Spovedi je tradicija), *prilika* (proverbi, v. gore glosu: podoba), *strup* (venerum, Miklosich EWb. ima hrv. *strupovit*, otkuda?), *uganka, vas*

[1] Letopis Slov. Matice 1898, 122.

(na selih ili na vasah!), *vejalnica, vejnica, velnica, vodeničan, zabava* aerumna *zabavan* molestus, *zdražba, žibak* pravilno *šibak* (*ž* za *š* prema nepotpunoj Trubarovoj grafici), slov. šibek, v. Miklosich EWb. 339.

Pri tom Fancev mnogo ovakih reči nije sakupio. Samo iz Vidičevih citata iz Artikula[1] možemo navesti: *godile* se — događale se, *grozovito* jesu Boga *resrdili* (svi primeri za *grozovito* u ARj. su iz ovakih prot. vrela, slovenizam je i *srdili* sa reduciranim *a* u raz.), *izveličan* — ćir. spasen, *lastine* ili sobstva (slov. oli Persone), *odrišiti* — ćir. odkupiti, *odrišenie* — ćir. odkuplenie, *odrišitel* — ćir. odkupitel, *pogublene* (va večno — vode), *pravični* — pravedni, *rešen* — ćir. izbavlen, *razlučene* (slov. razločene), *rešen* — ćir. izbavlen, *rič* res (ne verbum), *skušnjave* — ćir. skušnje.

Tuđice: *lotrice* (bludnice i lotrice, slov. kurbe inu lotrice), *zamerkati.*

Osobito zanimive su izreke:

slov. nove božie službe *gori perpraviti* inu *narediti*
glag. *gore* nastaviti, zvišati i *narediti*
slov. Ceremonie od ludi *gori nareiene* inu postavlene
glag. od ljudi *narejene* i *gori* postavlene
ćir. crikveni čini od ljudi *narejeni* i *gori* postavleni.

Slov. *gori narediti, postaviti* je užasan pleonastički germanizam za aufrichten (govori se danas: gor odpreti aufmachen, dol zapreti zumachen), ali našim protestantima je kao crkveni termin iz Trubara tako prešao u krv da ga na raznim mestima opetuju.[2] Prvi put čitamo u predgovoru glag. i ćir. Novog Testamenta: ove (ćir-i) dve (i) stampe (posle štampe) glagolsku i cirulsku u Nѣmškihь stranah iznova *gorѣ naredili i postavili* [jesmo].

Razumni nauci ćir. (B^{b}): и wдь стaрuхъ бaбъ смuшлeнuх и гоpѣ нaрѣчeнuхъ (tako i glag.) Бжнx слaжбaх на гоpaх . . .

Iz Polovičeve rasprave o evanđelju po Mateju[3] može se dodati: *učenik* u smislu učitelj (na pr. krivi učenici, Trub. falš vučeniki — falsche Lehrer,) *prititi* slov. pretiti drohen, *rič* — stvar, *spraviti* ili smiriti se — se spraviti Trub.

[1] Letopis Matice Slov. 1898, 122—124.

[2] Iz Proroka je Jagić u svom izdanju (str. VII.) zabilježio: stani *gori*, stehe auf.

[3] Trubarjev zbornik, 60—61.

Ne mogu se nikako slagati s tim što Fancev[1] kaže, da je u svađi među Trubarom, za kojim su stajali kranjski staleži, i među Konzulom, kojega je branio Ungnad, „cijeloj raspri oko jezika bio uzrok ..... prenarodan govor (podvukao ja), kojim je bila povrijedjena crkvena jezična predaja". Jednako ne stoji što misli A. Belić,[2] da su usled Trubarove kritike Konzul i Dalmatin izgubili samopouzdanje i da ima radi toga „u njihovim delima, naročito poznijim, pored uticaja latinicom pisanih lekcionara, i uticaj crkvenih tekstova pisanih glagolicom i ćirilicom". Treba i ovde najpre kazati, kako je došlo do ove raspre. Slovenačke i srpsko-hrvatske knjige štampale su se u Nemačkoj radi propagande „evangelija" među južnim Slovenima. Trubar je doduše počeo svoj posao iz svoje volje i idealnih razloga, ali od 1555. hteo ga je bivši koparski biskup P. P. Vergerije voditi i izkorišćati za svoje dalekoiduće diplomatičke namere. Trubar se je brzo emancipirao, ali pokušao je jednaku grešku sa Konzulom i Dalmatinom, prema kojima je i suviše isticao „principala" u velikom preduzeću, koje je pokrenuo baron Ungnad pomoću Würtenberškog vojvode Kristofa i njegovih teologa, te posle pomoću drugih nemačkih vladara i gradova pretvorio u faktičku „erste deutsche Bibel- und Missionsanstalt". I Konzul nije podnosio dugo Trubarovo prvenstvo, o kojem su počele prvu svađu njihove žene. U ovoj borbi je Trubar tražio svedočanstva hrvatskih popova u Kranjskoj i pograničnim krajevima Hrvatske, a s druge strane zvali su Konzul i Ungnad na pomoć popove u Istri i Kranjskoj. Kad je Trubar počeo raditi i na tom, da se hrvatska štamparija prenese u Ljubljanu, gde bi se lakše našli prevodioci i drugi pomagači, bila je ugrožena i Konzulova egzistencija i Ungnadovo preduzeće. Raspra se nije ograničila na jezično pitanje, nego svedočanstvo, koje je dobio Trubar u Kranjskoj od jednog franjevca iz Bihača, da ima u knjigama Konzulovim „viel falsch", preneslo se je na mnogo opasnije polje, na teološko i crkvenopolitičko. U tom su bili Würtenberški protektori naših protestanta veoma osetljivi i radi toga je se Ungnad najviše ljutio na Trubara.

Što se tiče jezika, tvrdio je Trubar, da Konzul „ist kein Crobath" i radi toga je molio svoje prijatelje u Ljubljani: „schauet

[1] Rad. *92*, 159.

[2] JΦ. III. 193.

umb ein rechten Boßniaken und Uskoken, der recht crobatisch cirulisch reden und schreiben khan."[1] Osim toga je isticao, da Konzul nije znao dobro slovenački (khan auch nicht perfect windisch), što je bila istina i veoma važna u očima Trubarovim, koji je tražio, da se njegova dela prevađaju. Trubar je bio čovek zdravog razuma, učio je u mladim godinama na Rijeci, te je razumeo i hrvatske glagolske knjige. Kao Dolenjac (iz Donje Kranjske) je svakako osećao, da i slovenački jezik na severo-zapadu nije najbolji. Vodio ga je zdrav instinkt, kad mu Istran Konzul nije bio pravi Hrvat i kad mu se njegovo narečje nije činilo podesnim za veliki cilj, da se šire protestantske knjige po Hrvatskoj, Bosni i dalje do Carigrada. Znao je dobro, da je dalje na jugu obična ćirilica i radi toga je tražio „pravog Bošnjaka ili Uskoka", koji zna dobro hrvatski ćirilicom pisati.[2] Pravoslavni popovi M. Popović i J. Maleševac iz „Bosne" i „Srbije" mogli su mnogo koristiti, ali nisu bili za posao i trebalo je posle dvadeset nedelja da ih vrate (došli 20. IX 1561., primili poslednju platu 10. II. 1562.). Njihov uticaj na knjige usled toga nije mogao biti veliki i pripisuje mu se suviše važnosti, ali ipak bi bilo potrebno ga tražiti u ćirilskom tekstu jevanđelja (Novi Testament) i Razumnih Nauka (loci communes), kod kojih su sarađivali „beim vertieren, bei deren drucken und corrigieren"[3] Važnije je to, da je ovim popovima na put u Urach bilo potrebno osim njihovih konja i „magarca, koji je nosio uskočke knjige".[4] Ove knjige su barem većinom ostavili u Ungnadovoj štampariji, jer su natrag imali samo po jednog konja.[5] Dalmatin je dakle

[1] Th. Elze, Trubers Briefe, 107, 108. U nekoliko drugom smislu kažu isto Konzul i Dalmatin sami, kad su u svojoj obrani protiv Trubara isticali, da nisu hteli prevoditi u nerazumljivi jezik hrvatskih brevijara i misala: In Istria seien viele priester, die nicht rechte Crobatten sind, seien allda geboren und könnten nichts mehr, denn ein wenig lesen in ihrem brevier und messbuch, und verstehen nicht alle solche Wörter, die herr Anton [Dalmatin] als ein rechter und geborener Dalmater geschrieben und vertiert. Th. Elze, Trubers Briefe, 238—239.

[2] Konzul i Dalmatin mislili su više na Dalmaciju (v. gore primedbu 1): Denn das dalmatische [umfasse] alle anderen windischen Sprachen in der ganzen Welt (Elze, Trubers Briefe, 242). Poznato je, da je i Vrančić u prvom štampanom rečniku srpskohrv. jezika (1595) nazvao ovaj jezik dalmatskim i da se je to dugo održalo u rečnicima severnih Slovena.

[3] Elze, Trubers Briefe 240.

[4] Bučar, Povijest hrv. prot. knj. 103 (po aktima u Tübingenu, fasc. III. 42)

[5] Ib. 104.

od jeseni 1561. imao svakako više nego u početku crkveno-slovenskih ćirilskih knjiga, štampanih u srpskim štamparijama, može biti i u mletačkim, kojima knjigama se i služio, premda je za njega kao i za Konzula i dalje vredilo pravilo da pišu „sadašnim pitomim obćenim jazikom".[1] Kao u predgovoru „Novog Testamenta" kude češće nerazumljivi jezik glagolskih misala i brevijala.[2]

Nema sumnje, da je Dalmatin u onim knjigama, za koje je imao ćirilske prevode jezik arhaizirao (na pr. poplavio ih sa ѣ i ѡ za *o*, restituirao *ę* za *u*, *v* za *u*, često *jasti*, *jadi* itd. za *jesti*, *jisti*,[3] stavio kod glagola u 3. licu cksl. *t* češće nego u glagolskim izdanjima,[4] i aor. *pojat* pored *poje*), ali u glavnome se ipak drži glagolskog izdanja i svoga narečja, jer i starija ćirilska izdanja imaju mnogo češće *i* za *ъ*,[5] gde ih nema u glagolskim, a u srpskim crkveno-slovenskim knjigama ih uopšte nije bilo. Dalmatin je ostavio u Novom Testamentu iste glose i takove moderne oblike kao *nis* m. nisam, *nemoj*.[6] Osobite inicijative kod starog i boležljivog[7] Dalmatina, kojega mirnu ćud hvali sam Trubar, nije bilo. Njegove promene su ipak najviše samo grafičke. Na žalost se on i Konzul nisu dosledno držali svoje namere, da u ćirilskim knjigama ispuštaju „vele onihъ nadmetic, črčaievъ ili titulov, žašto va štenju malo ili ništar prude nego da priprostiь ljudi mute."[8] Osobito možemo požaliti, da nisu izbacili nepotrebnoga ѣ, kako mu savetovaše hrvatski popovi iz Istre i doktor Skalić, te ga stavili „in vielen Wörten" da se nebi zamerili drugim hrvatskim popovima, u Spovidi i Postili.[9] Bilo bi dakle zanimljivo proučiti ove dve knjige prema drugima i paziti osobito na kasnije. Svakako su sve to radili bez sistema: prosto smešno je gledati, kako su menjali svoje podpise u predgovorima. U glag. katekizmu: Stipan Istrianin, a ćir. Primuž

[1] Iz predgovora k ćir. Razumnim Naucima.

[2] U istom predgovoru Razumnih Nauka fol A„; u obrani protiv Trubara, Elze, Trubers Briefe, 238.

[3] Fancev, Rad *93*, 46, 48, 50, 51, 54.

[4] Fancev, Rad *93*, 37, 41.

[5] Id. Rad *92*, 165.

[6] Id. Rad *93*, 41, 51.

[7] Bučar o. c. 95.

[8] Predgovor glag. (i ćir.) NT. U predgovoru ćir. Razumnih nauka: нємо wва словa бєз надмітниц чрчав, зрочниц и тнтьлов чинилн нздлїстн.

[9] Elze, Trubers Briefe, 192.

Kranac, Anton Dalmatin, Stipan Istrian, sve bez ь, u glagolskom Novom Testamentu: Anton Dalmatin, Stipan Istrian, u ćir. svuda na koncu ь (i Юрaи Юрнчищь), u ćir. Razumnim Naucima su samo Anton i Stipan bez ь, ali Dalmatinь, Istrianь, u ćir. Postili su takođe krstna imena bez ь, ali Kraňacь, Dalmatinь, Istrianь (u glag.: Dalmatin i pravilni oblik Istranin), u ćir. Artikulima podpisao se je Primuž Truber Kraňac bez ь, Anton Dalmatin i Stipan Istrian imaju ga svuda. U pitanju ь Dalmatin i Konzul zaista nisu imali „samopouzdanja", stavili su ga i na mestima, gde je bio nehistorijski,[1] ali sasvim krivo je misliti, da ima u njihovim „naročito poznijim" delima više crkvenoslovenskih uticaja.[2]

U stvari samoj to nije bilo moguće, jer kasnije knjige nisu prevodi biblijskih tekstova (osim u citatima), za koje su im mogli služiti Lekcionar i crkveno-slovenski izvori. Sa druge strane su Konzul i Dalmatin na samopouzdanju upravo mnogo pridobili, kad Trubar nije hteo više imati posla sa hrvatskim izdanjima (izjavljuje to 22. XI. 1562.).[3] Osobito im nije bilo potrebno više paziti na Trubarove slovenačke knjige, kojih su se često držali suviše ropski, tako, da je njihov jezik u kasnijim izdanjima već radi toga bolji. Isto vredi i za crkveno-slovenske uticaje. Uzmimo samo završetak -t u 3. l. sing. i pl. koji je ograničen samo na biblijski tekst a u ostalim izdanjima redovno na citate iz biblijskog teksta.[4]

Malo orijentacije o tom, što se je činilo popovima u Istri krivo u glagolskom Novom Testamentu, našli bismo kad bi se uporedilo ćirilsko izdanje, u kojem su se imale ovake pogreške „Errata" po Konzulovoj želji odmah ispraviti.[5]

Videli smo već češće, da je mnogo razlika samo u „ortografiji" t. j. više grafičkih i da Konzul i Dalmatin nisu u svom jeziku dosledni. Kao kuriozan primer navodim iz predgovora ćirilskih Razumnih Nauka (A„); бесѣде . . . нике Латинскога, неке Грчкога, нѣке Іюдискога, нике рѹскога, нике мошковицкога, Чешкога, и Полскога, и многих незнаних ꙗзиков. Dakle *i*, *e* i *ѣ* kod sigurnog ikavca u tekstu, za koji nije imao nikake predloge!

[1] Francev, Rad *92*, 160.
[2] JF, III. 193.
[3] Elze, Trubers Briefe, 255.
[4] Fancev, Rad *93*, 37.
[5] Bučar o. c. 210.

Primer za *ļ*: u glag. Katekizmu na naslovnom listu: s kratkim *istomačenem, istomačena,* na drugoj strani naslovnog lista u 2. retku *tumačenie,* u 4. *tomaccͤi,* u 5. *utl̄mačeńu.*

A šta da čini filolog, koji traži samo *ča* i *što,* ako čita u „Predeslovju" (drugom i samostalnom predgovoru) ćirilskog i glagolskog (u zagradama) izdanja Razumnih Nauka: сѣ ѡ(о)но, ч а ѥсть (t) Іс҃с҃ прнповндаѡ (l), ꙗ о (što sa *š* i *t́*) сѣ пророцн и апостолн прнповндалн и писалн.[1]

Jer Fancev privodi (Rad *93,* 21) samo *ča, čto, što* bez ikakvih citata, pregledao sam iz nemačkog jezika prevedenu „Summu nikih prodik" te našao (Rad *93*) ove primere za *čto*: ovo čto est' naihue 100, čto bi tada jure oteli nĕgovi posli i sluge...? 105, Začto kako-e godi Gospodin' Bog' vsemoguć, tako-e suproti tomu d'ꙋval' ... nemoguć duh 104, začto (quamobrem, relativno) tada ti vapieš 108, začto (quoniam) ča esam' suprot nĕmu sagrešil ... 111. *šta*: ništare 106, 107. *ča*: vse ča biše na polih 103, to ča mu gospodin' Bog' va-usta da 104, da-e ono ča ni 107, to čine, ča listo iz' Bož'ega dopušćen'ja d'ꙋval' čini 106, kada-mu jure ča godi dopusti 104. *začͤ* 100, 104, 107, 112 možemo ostaviti na strani, jer ovaj arhaizam od Istre do Dubrovnika je sačuvan još danas i kod Čeha i Poljaka.

Vidimo dakle, da su istarski čakavci u 16. stoleću u delu, za koje nisu imali crkvenoslovenskog izvora, pisali 5 puta *čto,* 2 puta *šta* (ništare) i 5 puta *ča.* Po gornjim primerima ne može

---

[1] Takovih primera ima puno i kod dalmatinsko-dubrovačkih starih pisaca. N. pr.

ni ćeš znati, starost *ča* je,
od inoga, *što* ću t' riti

A. Čubranović, Jegjupka, Stari pisci hrv. VIII, str. 147, stihovi 176, 177.

I u prvom rečniku F. Vrančića iz Šibenika (Fausti Verantii Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae. Venetiis 1595): Quid *cſa ſto,* quamobrem *za-ſto,* quare *zaſto, zaacs,* quidam *ſto,* quidni *zaſto nè,* quidanid *ſto-godir.* I prvi gramatičar B. Kašić privodi kao interogativa (Šrepel, Rad CII, 17 s. o.): *tkò* ili *kò? kà? što* ili *ča.* Ovde nije jasno, znači li *ka* quis ili quid. Ako stoji za *quid,* imali bismo oblik, koji se traži za tumačenje slovenačkoga i severozapadnohrvatskoga *kaj,* t. j. *ka*+*j* kao i *kedaj, zdaj* itd. Sa druge strane mogli bismo imati *ka* za *kъ* kao *ča* za *čъ,* kao što nalazimo u listinama sa Krka u 13. i 14. stol. *ta* i još danas u čakavskim narečjima na Kvarneru samo *ta* za *taj.* A. Leskien, Gramm. d. skr. Spr., § 744 i 753.

se odrediti, od čega zavisi upotreba oblika *ča* ili *čto*. I. Polović[1] je u evanđelju po Mateju nabrojio *ča* 36 puta, *što* 37 puta. Dakle jednako razmerje, ali u delu, koje stoji pod uticajem crkvenoslovenskim. Pitanje glavnog znaka čakavizma[2] u književnosti i u narečjima mora se još proučiti.

Naveo sam nekoliko primera, da pokažem što vredi za istoriju jezika filološka metoda, koja pobira kako kažu Slovenci samo „ocvirke" na čorbi, ili stručno kazano zanimljivosti, kadkad samo kuriozitete u celim knjigama. Svakako treba dublje zaviriti, tražiti što je pravilo, a u slučajevima raznolikosti raditi statističkom metodom i paziti na to, što može biti preuzeto i što je piščevo.

Iz gornjih nedoslednosti i kurioziteta ipak ne sme se praviti zaključak, da jezik naših protestanata ne vredi mnogo. Da je zaista narodan i da se sasvim lepo čita, može se svako osvedočiti iz prevoda Proroka u Jagićevom izdanju ili iz prevoda „Summe nikih prodik od Tlče i od čarnic", koji je preštampao Fr. Fancev.[3]

Spomenuo sam već kako bi bilo važno imati monografije o jeziku pojedinih knjiga, osobito onih kojih prevodilac je poznat. Ovakva knjiga može biti Crikveni Ordinalic, koji je Juričić preveo „sam bez ikakvih pomoćnika",[4] kad se već bio povratio iz Uracha u Kranjsku. Pod nemačkim i hrvatskim predgovorom su doduše potpisani Anton Dalmatin, Stipan Istrian i Juraj Juričić, ali u ovom slučaju Dalmatin i Konzul knjigu su samo štampali i korigirali a može biti popravili i nekoliko rukopis. I „Summu nikih prodik od Tlče" preveo je Juričić, jer je na zaglavnom listu imenovan na prvom mestu pred Dalmatinom i Konzulom. Svakako se nisu ni Juričić ni Dalmatin ni Konzul služili Trubarovom „Cerkovnom Ordningom". Ovoga pitanja nije bilo potrebno Rešetaru ni pokrenuti,[5] jer već na zaglavnom listu je kazano, da je to Crikveni Ordinalic „hrcestva virtemberskoga — Würtenbergische Kirchenordnung"; već radi toga je knjiga mnogo manja nego Trubarova kompilacija

[1] Trubarjev Zbornik, 66.

[2] I za kajkavštinu opazio je F. Fancev (Archiv f. slav. Phil. XXXII, 86), da u starije vreme *kaj* prema *što* „gar nicht so vorherrschend" (war) kao danas.

[3] Rad *93*, 99—112.

[4] Bučar o. c. 121.

[5] Archiv f. slav. Phil. XXVIII, 470.

iz Würtemberške i još 6 drugih,[1] a glavno: kad su se Ungnad i njegovi radnici razišli sa Trubarom, nije im došlo ni na um, da bi još prevađali njegova dela, naopak oni su hteli pokazati i svoju pravovernost time, da su se držali samo virtenberških knjiga, te su i intrigirale protiv Trubara ističući, da se on ne drži ni augsburške ni virtemberške nauke.[2] Osim toga su i dobro poznavali sve neprilike, koje je imao Trubar radi svoje „Cerkovne Ordninge", koju su Konzul i Dalmatin morali delomice i cenzurirati za Ungnada i vojvodu Virtemberškoga.[3] Ako bi se našli slovenački uticaji u „Crikvenom Ordinalicu", morali bi se tumačiti tim, da ga je Juričić prevodio u Kranjskoj i dobro poznavao slovenački jezik, na kojem je i sam pisao, a Konzul i Dalmatin mogli su Juričićev prevod mestimice ispraviti po Trubarovoj kompilaciji. Iz svega se opet vidi, kako se i najprostije pitanje kod naših protestanata ipak može komplicirati.

III.

Slovenci su kod štampanja svojih protestanskih knjiga mislili i na susedne Hrvate, osobito na „Bezjake", t. j. kajkavce u severozapadnoj Hrvatskoj, ali nisu imali uspeha kao što ga nisu postigli zagrebački Ilirci u XIX. stoleću, koji su opet zvali Slovence u svoje „Ilirsko kolo", jer oba puta su smetale istorijske, političke i kulturne prilike. Zato je primer slovenačkih i hrvatskih reformatora ipak delovao i na hrvatske kajkavce, da su počeli pisati „materinim slovenskim jezikom".[4] Kao što je poznato znači ovde slovenski što ikavski oblik „slovinski" u jugozapadnim krajevima.

Već Postila, koju su naštampali Konzul i Dalmatin 1568. u „Ratisponi", t. j. Regensburgu u Bavarskoj, bila je namenjena za hrvatske koloniste u zapadnoj Ugarskoj. Bilo bi sasvim razumljivo, da su ova knjiga i druga protestantska izdanja, osobito latinicom štampana, delovala i na prve kajkavske knjige, štampane u Nedelišću kod Čakovca u Međimurju od M. Bučića (1574.). Na žalost, ne možemo suditi o jeziku ovih kajkavskih knjiga, jer se do sada nije ni jedna našla. Najstarija knjiga

[1] V. sada Kidrič, Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen, 61 sl., osobito 88–89.

[2] Bučar o. c. 197.

[3] Kidrič o. c. 49 sl.

[4] A. Vramec, Postila, list 2b

Ivana Pergošića prevod Verbőczy-jevega ugarskog pravničkog dela „Decretum Tripartitum“ (1574.), koje je preštampao K. Kadlec.[1] Za uvod napisao je glavu o jeziku J. Polívka i došao do zaključka, da ima u delu koje u prvoj trećini pokazuje dve redakcije, jednu više kajkavsku drugu više štokavsku, uopće mnogo ikavsko-štokavskih uticaja.[2] Jednaki dualizam opazio je Fancev u delima kanonika Antona Vramca: Kronika vezda znovich zpravliena Kratka Szlouenzkim iezikom[3] . ., v Lublane, 1578) i Postila u dva dela: Postilla na vsze leto po nedelne dni vezda znouich szpraulena slovenszkim iezikom (Varaždin 1586.). II. Postilla veszda znouieh zpraulena szlovenskim iezikom po godoune dni, na vsze leto (Varaždin, 1586).

Jezik ovih knjiga I. Pergošića, A. Vramca i raznih pisanih spomenika proučio je također F. Fancev u svojoj jednako marljivoj i zaslužnoj radnji „Beiträge zur historischen serbo-kroatischen Dialektologie“.[4] Među drugim došao je do zaključka, da je jezik Pergošićev mnogo više jedinstven nego Vramčev, i mnogo se muči da objasni dualizme[5] *e, i* za *ѣ*, *o, u* za *ą* (ili *ǫ*) i za *ļ* i druge slične pojave, ali odlučno odklanja svaki čakavski ili štokavski uticaj.[6]

Čudi me to tim više, što je V. Jagić[7] već g. 1866. bio na pravom putu, kad je imao nameru „dokazati upliv književnosti hrvatske (glagolizma) na probudjenje kajkavštine u XVI. vieku, kao i utjecanje hrvatskoga jezika (štokavštine i čakavštine) u narječje kajkavsko“. Osim toga je V. Jagić podao primer, kako se čuvala jezična tradicija u evangelistarima: zagrebački biskup P. Petretić je u svom izdanju „Sveti Evangeliomi“ (v Nemškom Gradce 1651.) Vramčevu Postilu „na mnogo mjesta rieč po rieč samo ispisao“.[8]

---

[1] Зборник за историју, језик и књижевност Српске Кр. Академије, књ. V. (Београд 1909).

[2] O. c. LXXV.

[3] Na novo izdao V. Klaić, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionaliam, V. XXXI., Scriptores v. V. Zagreb 1908. U uvodu: A. Vramec i njegova djela.

[4] Archiv f. slav. Phil. XXXI—XXXIII.

[5] O. c. XXXI, 380, XXXIII, 50, 52.

[6] O. c. XXXI, 379—381.

[7] Književnik III. 307.

[8] O. c. 309.

Mnogo više nego Petretić Vramca ispisao je A. Vramec jevanđelske tekstove iz Postile A. Dalmatina i S. Konzula, štampane latinicom u „Ratisponi“ (označujem je sa R.), koji opet polaze iz glagolske Postile (1562, označujem *Pg.*) i glagolskog Novog Testamenta (1562, 1563, *NTg.*)

U kakvoj su vezi glagolska, ćirilska (za ovu se služim samo varijantama) i latinska Postila sa Novim Testamentom, kako su odvisni od njih Vramec *(V.)* u svojoj Postili i Petretić *(Pet.)* u Sv. Evangeliomima, pokazaću na primeru dvaju neđelskih jevanđelja.

1. Evanđelje prve nedelje po Uskrsu, po Jovanu XX, 19—23.

NTg.	Buduć	tada	večer	onoga	istoga	dne,
Pg.			rı			
R.	ch		ts		ß	
V.		teda	ch		z	

NTg.	koi	biše	prvi	od	Subot,[1]	a	vrata	budući zatvorena,
Pg.				t o	o tı			
R.	yi	ſſ	ar		ſzobòt	i	buduch	
V.	koteri	beſſe	ieden	zmej	zobot	i	boduch	-rie- ali zaperta[2]

NTg. Pg.	gdise	bѣhu	učenici	skupili	radi	straha
R.	kadiße	i	utsniczi	ß		ß
V.	gdeze	e	vcheniczi	zprauili	zauoliu[3]	z

NTg. Pg.	ljudeiskoga.	Pride	Isus	i	sta	posridu	ňih hı	
R.	Su ß[4]		sz sz		ß	ß		
V.	Sidouzkoga		Jeſus		z	napozred	n	

[1] U Lekcionaru Bernardina Splećanina: onoga dne jedne subote, što odgovara Vulgati: cum ergo sero esset die illo una sabbatorum. I na Lutherov prevod Dalmatin i Konzul nisu pazili: Am abend aber desselbigen Sabbaths po 1. izd. Lutherove biblije, Wittemberg 1534. jednako i u drugim izdanjima do 1567. g.).

[2] Glosa, kakvih ima više.

[3] *a* nejasno štampan.

[4] Žudejski nalazi se češće. Lekcionar B. S.: žudiskoga.

NTg. i reče ňim : Mir vam . I to rekši ukazaim
Pg. mı rı
R. ts ſs
V. ch n ſ po

NTg. ruke i rebra[5] svoѣ. Obradovašese zato
Pg.
R. ß ya ſſ ß
V. zuoia -duvaſeze *ali obuezeliſeze*

NTg. učenici videvši Gospodina. Reče ňim
Pg.
R. ts cz i ſs ß ts
V. ch cz[6] ſ ch nỹm

NTg. drugovıѣ[7] Mir vam. Kako me ē poslal
Pg. est
R. — vya yeßt ß
V. zato opet mene ieſzt z

NTg. Otac, tako i ja šalju vas. Ovo kad biše
Pg.
R. ya ſſalu ß ſſ
V. otecz ia vaz poſiliem -a gda eſſ

NTg. rekal, dahnu vaňe,[8] i reče ňim . Primite Duha
Pg.
R. ts
V. -el *ili zgouoril* dehno vunie ch n e d

NTg. Svetoga. Kim godi otpustite grѣhe timsu oni
Pg. t
R. -ire ot ß *i* ß [ ]
V. zu Koterim gode od z *ali opro-ztite* *ie* e z [ ][9]

[5] Prsi. Lekcionar B. S. latus. Vulg. Seite Luth. rebra je dakle samostalni prevod.

[6] Red reči promenjen: vcheniczi zato.

[7] Iz Lekcionara B. S.: drugovja. U ćir. NT.: сопеть.

[8] duhnu Lekc. B. Spl. insufflavit Vulg. blies er sie an Luth. va-ńe pod uticajem Luth.?

[9] Znači, da je nepotrebna reč (germanizam!) *oni* izpuštena: den ſind *ſie* erlassen. Luth.

NTg. otpuščeni. A kim godi zadržite zadržani jim esu.
Pg. mı
R. d ſſch irye ars ars [ ]yeßu
V. . ſch a koterim gode erſ erſ [ ] iezu.

Petra Petretića: Szveti Evangeliomi . . . str. 70^{v} (podvučena mesta pokazuju odvisnost od A. Vramca).

Gdabi vecſer bil on dén pérvi ſzobótni, tebi vráta bila záprta gdeſzu bili Vucſeniki zkupa zprávlyeni pred ztrahom Sidóvszkem, pride Jeſus, i zta ópoſzred, teim récſe: Mir vam budi. I gdabi tó bil rekel pokázaim rúke i rebro. Obraduvaſseſze záto Vucſeniki videvſsi Gozponna. Récſe adda nyim opét: Kakje mene poſzlal Otecz, i já poſsílyem vaſz. Ova gdabi rekel bil dehnu vú nye i récſe nyim: Vzemete Szvétoga Duha: Koterem odpuztite gréhe, odpuzſcaju ſze nyim, i koteremje zadersíte, zaderſani jeſzu.

Vidi se već iz ovog kratkog teksta, da je Petretić mnogo samostalniji i da je više prevodio po Vulgati, dok je Vramec protestantsku Postilu prosto preštampao te jezik izmenio samo prema osobinama svoga narečja i manje poznatima rečima dodao glose (4 u tako malom tekstu!).

Ovaj način, da se štampaju samo varijante izvornog teksta, je doduše veoma ubedljiv, ali pravi neprilike kod ispisivanja i kod štampanja. Radi toga preštampam jedan tekst iz raznih izdanja potpuno, ali ispuštam glagolsku Postilu kao nepotrebnu, a stavim na prvo mesto Lekcionarij Bernardina Spljećanina (izdao T. Maretić u Djelima Jugoslav. akademije, Zagreb, 1885, bilježim: Lekc.). Gde treba, stavim varijante drugih izdanja u primedbe.

Lekc. Dominica post penthecostes.
Zborovčić (1543.) Vdrugu ned. po dusih.

Pg. Druga nedъla po svetoi Troici.
R. Druga nedilla po Troiczi.
V. Druga Nedela po Troisztve.
Petr. Nedelya po ſz. Troyztve, Druga.

Evanđelje po Luci XIV. 16—24.

Lekc. [16.] Človik niki učini večeru veliku i nazva
NTg. Človik niki biše pripravil veliku večeru i mnozih
R. Tſlovik niki utsini vetseru veliku i zvà
V. Chlouek neki vchini vecheriu veliku i zua
Pet. Néki cſslovek vcsíni vécſerju veliku i vnoge

Lekc. veliku množ[10] na ńu [17.] I posla slugu svoga u vrime[11]
NTg. nazva[10] I posla slugu svoga va vrime
R. vnoge[10] I poßla ßlugu ßvoga va vrime
V. vnoge I pozla zlugu ſzuoiega v vreme
Pet. pózva ná nyu I poſzla ſzlugu ſzvojega vu óru[11]

Lekc. večere, da reče onim,[12] ki su zvani, da pridu,[13] jere su
Ntg. večere, da pozvanim[13] reče: pridite[13] ere
R. vetsere, da retse zvanim Pridite, yere
V. vecherie da reche zuanim Pridete, ar
Pet. vecſerje povedati zvánem, dabi doſli,[13] ar ſzu

Lekc. jure[14] fsaka opravlena.[14] [18] A oni fsi počaše se
NTg. svaka gotova[14] esu. A oni svi se počeše
R. vßaka gotova yeßu. A oni vßi ßkupa[15] ße
V. vſza gotoua iezu. A oni vſzi zkupa ze
Pet. vre[14] vſza gotova. I pocſéſe ſze vſzi

Lekc. odnimati[15] i prvi reče ňemu: Kupio sam
NTg. odnimati skupa.[15] I prvi reče ňemu: Kupil sam
R. potséſſe odnimati. Parvi retse ňemu: Kupil yeßam
V. pocheſe odimati i[15] Perui reche niemu. Kupil iezem
zprichavati ze.
Pet. k jednu zpritcſávati. Pervi récſe nyemu Szelo[16] ſzem

Lekc. selo,[16] i potribu imam[17] izajti i viditi ga: molu
NTg. Selo, i potribu imam izaiti i vidẖti ga molju
R. ßelo i tribi mi ye[17] izaiti i videti ga Mollu

[10] Vocavit multos Vulg. lud viel dazu Luth.

[11] Hora coenae Vulg. vura, *ora* (s dod. D. tj. dalmatinski), *ura* Belostenec Gazophyl. 634, *vura*, *óra* Jambrešić Lex. 364, slov. ura. Miklosich EWb. 225, privodi iz Jambrešića *hora*, što je krivo. va vrime NTRV. iz Lekcionara.

[12] Maretić štampa *i* kursivno za *ȳ* u Bernardinu Spl. i Zborovčića.

[13] Invitatis ut venirent Vulg. Potpuno se drži Vulg. samo Petretić. NTRV. po Lutheru: zu sagen den geladenen, k o m p t, denn.

[14] Quia iam parata sunt omnia Vulg. *iam* je prevedeno samo u Lekc. i kod Petr.

[15] Et coeperunt simul omnes excusare Vulg. Lekc. je izostavio *simul*, Petr. preveo samostalno, *odnimati se* uzeto je svakako iz Lekc., V. odimati(!) i glosa i Pet. (preuzeo samo V. glosu) bilo je sasvim nerazumljivo.

[16] Villam Vulg. V. ima glosu (glosi *ves* odgovara dalje *niu*), koje Pet. nije primio. Bez obzira na Luthera: einen acker.

[17] Et necesse habeo exire Vulg. Bez obzira na Luthera; mus hinaus gehen.

V.	ßelo[16] i	potrebno ie mene[17] ziti	i videti niu	prozim
	ali veſz			
Pet.	kupil, i	potrebno mi je vun[18]	iziti te je videti	proſzim

Lekc.	te, imaj me za skuzana.[19] [19]	A drugi[20] reče:	Kupio
NTg.	te odgovori me	A drugi reče	Kupil
R.	te odgovori me	A drugi retse	Kupil
V.	te zprichai mene.	A drugi reche	Kupil
Pet.	te, imay me zpritcſanoga.[19]	I drugi récſe	pét

Lekc.	sam	pet	plugof[21]	volof,	i grem	jih kušati,
NTg.	sam	pet	plugov	volov	i grem	je skušati,[22]
R.	ßam	pet	yáram[21]	volov	i grem	ye ßkußiti,
V.	zem	peth	iarmov	volov	i poiti mi	ie nie zkuziti,[22]
Pet.	jármov	volóv	ſzem	kupil	te idem	nyih kuſzit.

Lekc.	molu te, imaj me za skuzana.[19] [20]	A treti[24] reče:
NTg.	[mólju te odgovori me[23]]	I treti reče
R.	mollu te odgovori me	I drugi[24] (!) retse
V.	prozim te zprichai mene.	I drugi reche
Pet.	proſzim te imay me zpritcſanega.[19]	I drugi récſe

Lekc.	Ženu sam priveo,[25]	i za to ne mogu dojti tamo.
NTg.	Ženu sam poѣl[25]	i za to ne mogu priti.
R.	ſenu ßam poyal.	I za to ne mogu priti.
V.	ſenu zem pripelal[25]	i za to ne morem priti.
Pet.	ſenu ſzem vzél[25]	te záto ne morem póyti.

[16] Villam Vulg. V. ima glosu (glosi *ves* odgovara dalje *niu*), koje Pet. nije primio. Bez obzira na Luthera: einen acker.

[17] Et necesse habeo exire Vulg. Bez obzira na Luthera: mus hinaus gehen.

[18] Pleonazam pod nemačkim uticajem, kakvih ima mnogo u slovenštini.

[19] Habe me excusatum Vulg. Pet. je uzeo reč Vramčevu a celu konstrukciju iz Vulg. NTR po Lutheru: entschuldige mich.

[20] Alter Vulg. der ander Luth.

[21] Juga boum Vulg. ꙗрамь NTć. Moglo bi se misliti, da je ova reč u R. uzeta iz ćir. NT., ali je zanimivo, da je u ćir. Postili nema (plugov kao u glag. P.). Može biti, da je isti redaktor redigirao ovo jevanđelje u NTć. i u R. Svakako *pet jaram, jarmov* bolje odgovara Vulg. i stvari. fünff ioch Luth.

[22] Et eo probare illa Vulg. Bez obzira za Luth.: ſie zu besehen.

[23] Nema takođe u Pg. i Pć. молю те ѥзговорiме NTć. Vidi se, da je R. restituirao mesto po gornjemu.

[24] Alius Vulg. der dritte Luth. RVPet. držali su se dakle Vulgate.

[25] Uxorem duxi Vulg. Ich habe ein Weib genomen Luth. NTR. po Lutheru, V. po Vulg. Pet. je mogao imati kakvo nemačko izdanje.

Lekc. [21.] A sluga vrativši se dopovida gospodinu
NTg. A sluga vrnuvši se navisti ova Gospodinu
R. A ßluga var*nuvſi* ße navißti ova Goßpodinu
V. A zluga verno*uſi* ze nazveztiu*ſi*[26](!) ova Goßpodinu
Pet. I pover*núvſi* *ſ*ze *ſ*zluga názvezti[26] ova Gozponnu

Lekc. svomu. Tada se razsrdivše otac od obitili[27]
NTg. svomu. Tada rasrdivši se otac od obiteli
R. ßvomu. Tada raßardiv*ſi* ße Otacz tseladi[27]
V. *ſ*zuoiemu. Teda razerdiu*ſi* ze otecz dru*ſ*ine[27]
Pet. *ſ*zvojemu. Onda raz*ſ*erdiv*ſi* *ſ*ze otecz dru*ſ*ine

Lekc. reče sluzi svomu: Pojdi brzo[29] po trzih[28] i po
NTg. reče slugi svomu Izaidi hrlo[29] po placẖh[28] i po
R. retse ßlugi ßvomu Izaidi harlo po placzeh i po
V. reche *ſ*zuoiemu zluge Izidi herlo po piacze[28] i po
Pet. réc*ſ*e *ſ*zluge *ſ*zvojemu: Izidi berzo[29] na pijacze i

Lekc. stazah od grada,[30] tere sfih ubozih i nevolnih,
NTg. stazah od grada, tere ubozih i slabih, nevolnih,
R. ßtazah, tere uboge i ßlabe,
V. stezah Varaskih,[30] ter v Boge (!) i *ſ*zlabe,
Pet. i vulicze vára*ſ*ke te vuboge i mlohave,

Lekc. hromih i slipih, susih i klastih[31] uvedi ovde.
NTg. hromih i slipih i kňastih[31] uvedi ovde.[32]

[26] Nazveztiu*ſi* odjek predašnje reči verno*uſi*. Pet. ispravio V.

[27] Pater familias Vulg. der Hausherr Luth.

[28] In plateas Vulg. *Strassen* Luth. Lekc. je *plateas* krivo preveo NTR. preuzeli su krivo shvaćenu reč i formalno, VPet. dali su joj obični oblik talijanske tuđinke.

[29] *hrlo* reč zapadnih krajeva (ARj. III. 703), koju je radi toga Pet. promenio a koja se radi V. ne bi mogla pripisati kajkavštini, ako nema drugih dokaza.

[30] Vicos civitatis Vulg. gassen der *ſ*tad Luth. Mesto jasno dokazuje, da se je Vramec držao i Vulg, jerbo u R. nije bilo reči za civitatis.

[31] Et pauperes ac debiles et caecos et claudos Vulg. die armen und krüppel, und lamen und blinden Luth. Lekc. je imao pred sobom latinski tekst sa tri para prideva, NT. je umetnuo *slabih* prema Vulg. i ispustio *susih* (radi *s* za *h* bila je reč malo razumljiva), R. i po njome V. reducirali su prideve prema Vulg., ali za *claudos* ostavili ipak dva prevoda, premda *klaste* ne odgovara, jer znači membris captus, mutilus, decurtatus, mancus (ARj. V. 93), potpuno se je Vulg. držao samo Petretić. Oblik *kňaste* nije pogrešan, nego je dokazan češće u severnih čakavaca, ARj. V. 117.

[32] Huc Vulg. Pod njezinim uticajem *simo* već ćir. NT. Sr. gore. 21 (jaram.)

R. i hrome i ßlipe i kňaßte uvedi ßimo[32]
V. hrome i zlepe, i klazte vpelai zimo.[32]
Pet. i ſzlepe, i ſsantave dopelyay ſzim.

Lekc. [22] Tada mu reče sluga: Gospodine, učińeno je fse,
NTg. Tada mu reče sluga Gospodine, učiňeno ē
R. Tada mu retse ßluga Goßpodine utsiňeno yeßt
V. Teda mu reche zluga Goſzpodine vchineno ieſzt
Pet. I récſe ſzluga Gozponne vcſineno je

Lekc. kako si zapovidio, da jošće mista ostaje.[33]
NTg. kako si zapovꙋdal, da *ošće* mista ostae.
R. kako ßi zapovidal da oſſche yeßt mißto.[33]
V. kako zi zapouedal, da iſche ie mezto.
Pet. kak ſzi zapovedal, te izda mezto jé.

Lekc. [23.] I opet reče gospodin sluzi svomu: Izidi
NTg. I opet reče Gospodin slugꙋ.[34] Izidi
R. I retse Goßpodin ßlugi: Izaidi
V. I reche Gozpodin zluge. Izidi
Pet. I récſe Gozpon ſzluge: Izidi vun

Lekc. snažno[35] na pute i okolo plotof i usiluj fsih,[36]
NTg. na pute i okol plotov i posili jih[36]
R. na pute i okol plotov i prißili[36]
V. na pute i okol plotou i priſzili
Pet. na púte i megy plote i nareni je ſzilum

Lekc. da ulizu,[36] da se napuni hiša moja, [24] jere stanovito[37]
NTg. da vlizu da se napuni hiža moꙋ. Ere stanovito[37]
R. vníti[36] da ße napuni dom[38] moi. I[37]
V. nuter iti,[36] da ze napuni hiſa moia. I
Pet. vlezti vnuter,[36] da ſze napuni hiſa moja. Ali

[32] Huc. Vulg. Pod njezinim uticajem *simo* već ćir. NT. Sr. gore. 21 (jaram).

[33] Et adhuc locus est Vulg. Es ist aber noch raum da Luth. NT. je još pod uticajem Lekc. R. i s njim VPet. stoje pod uticajem Vulg., možebiti i Luthera.

[34] Et ait Dominus servo Vulg. Und der herr sprach zu dem knechte Luth. Pod njihovim uticajem izostavili su RVPet. *opet*, i već NT. *svomu*.

[35] Nema u Vulg. i kod Luth.

[36] Et compelle intrare Vulg. und nötige ſie herein zu komen Luth. Pod Vulg. uticajem izostavili su RVPet. *fsih, jih, ih* Pgć., te restituirali infinitiv; lepo za intrare je *vniti*, VPet. imaju običajni domaći germanizam, ne pod uplivom kakvog nemačkog teksta.

[37] Dico autem vobis Vulg. Pod njezinim uticajem su izostavili *stanovito* Lekcionara NT. i P (gl. i ćir.) RVPet.

[38] V. na str. 31.

Lekc.	govoru	vam, da	nijedan	od	onih	*ſudij*[39] (?),
NTg.	govoru	vam, da	niedan	od	onih	muži[40]
R.	govoru	vam, da	niedan	od	onih	musi
V.	govorim	vam, da	niiedan	od	oneh	muſi
Pet.	govorim	vam, da	nijeden	zmegy	oneh	*Lyudih*[39]

Lekc.	ki su zvani bili,[41]	ne okuset se[42]	večere moje.
NTg.	koi zvani bihu[41]	ne okusѣt[42]	večere moje.
R.	koyi zvani yeßu[41]	neokußet	vetseru moju.
V.	koteri zvani iezu,	okuziti hote[42]	vecheriu moiu.
Pet.	kij ſzu zvani,	ne bude koſtal	vecſerje moje.

Ova dva odlomka jevanđelja dokazuju:

1. hrvatski protestanti služili su se već štampanim Lekcionarom na narodnom jeziku, v. opaske 4, 11, 15, 16, 28, 30 (samo NT), 31, 33.
2. Novi Testament prevodili su ipak samostalno prema Vulgati, v. op. 10 (i Luth.) 17, 21 (delomice), 22, 31, 32, 34, 36, 37.
3. i po Lutheru (razume se i po Trubaru, što je osobito pitanje), v. op. 8(?), 9, 10 (i Vulg.), 13, 19, 24, 25, 33(?), 34 (i Vulg.), 41.
4. Konzul i Dalmatin u Ratisponi nisu prosto štampali latinicom jevanđeljske tekstove iz Novog Testamenta i Postile nego su je pažljivo revidirali prema Vulgati, v. op. 24, 31, 33, 34, 36, 41, i Lutheru, v. op. 13, 32(?), 34(?), 41.

---

[38] домѣ мои ćir. NT., ali ćir. P. hiža. Redaktor R. je imao dakle pred sobom NTć. ili je isti kao za R., u tom slučaju Dalmatin, koji je *domi* našao u Misalu 1483 (I. Berčić, Ulomci sv. pisma IV. 75) te preuzeo cksl. arhaizam kao često.

[39] U originalu svakako kao kod Zborovčića *gliudŋ* što se može čitati i *ljudi*, v. gore *onim*, op. 12.

[40] Virorum Vulg. der menner keiner Luth. Zanimivo je, kako je Pet. došao do iste reči kao Lekc. Sr. op. 14, 29. *muži* može biti pod uticajem Vulg. i Luth.

[41] Qui vocati sunt Vulg. die geladen Sind Luth. Prema njim RVPet. Zanimivo je, da su mesto perfekta *su . . bili* stavili imperfekt NT. i P(gć).

[42] Nemo) . . gustabit coenam meam Vulg. (keiner) . . mein abendmal Schmecken wird Luth. NT. i P. (glag. i ćir.) izostavili su *se* Lekc., ali sačuvali crkvenoslovenski oblik sa *t*. vkusitı Misale 1483. Lekc. je imao stariji izvor sa — et za cksl. — аѣ. V. je arhaizam promenio, ali krivo, jer je izostavio *ne*. Dobro prema Vulg. je ispravio tekst Pet.

5. Iz ratisponske Postile A. Dalmatina i St. Konzula preuzeo je barem jevanđeljske tekstove katolički pop i protivnik protestantizma Anton Vramec u svoju Postilu, ali je ipak imao pred sebom i Vulgatu (v. op. 25, 30). Fonetičkih, formalnih, sintaktičkih i leksikalnih promena ima kod njega mnogo manje nego kod Petretića. Može se misliti, da je Vramec jednako postupao i sa tumačenjima poslanica i jevanđelija, ali to treba ipak još dokazati.

6. Petretić je mnogo ispisao Vramca, ali je najviše samostalan te se najviše obazire na Vulgatu (v. op. 13, 14, 19, 31, 42). Čudnovato je, da se kod njega neka mesta podudaraju sa Lekcionarom (v. op. 14, 29, 39), a nije isključeno, da se je i njim služio kao prvim štampanim čisto katoličkim evangelistarom.

Kod Vramčeve Postile nije isključeno, da se je služio i Trubarovom, ne samo posredno, jer je ona bila izvor Dalmatino-Konzulovoj, nego da je imao u rukama i Trubarov original u „Regištru“ (v Tibingi. 1558).[1] Naslov za drugi deo Postile glasi u ćirilici i glagolici (varijante u zagradama): дрꙋги дел ове кратке Постиле сврхь Євангелꙗ (la!), коꙗ (ѣ) се ꙋ днѣхь (bez ь) празникоѿ (vi) ѿ (od) Светац приповидаю. Svakako je naslov isti u ratisponskom izdanju (R), kojega nemam pri ruci, jer se ne može misliti, da su ga Dalmatin i Konzul nanovo premenili prema Trubaru, kod kojega čitamo: Ta drugi deil te kratke summariske postille ino tiga registra, zhes Evangelie, kir ſe ob tih dneh ali godeh tih Svetnikou pridiguio.[2] A iz Trubara bi mogao imeti Vramec: po godoune dni,[3] što bi bila kontaminacija Trubarovih dneh ali Godeh. Ako pomislimo, da je Vramec svoju Postilu štampao u Varaždinu kod istog protestantskog tiskara Ivana Manliusa, kod kojega je pre štampao svoju Kroniku u Ljubljani, i da je kao najbliži sused imao mnogo veza sa slovenačkim zemljama i da je bio čak župnik u Brežicama na Savi (u Sloveniji), poznavao je svakako i slovenačku protestantsku književnost, koja ga je mogla također poticati na rad za kajkavske Hrvate. Razume se, da bi bilo potrebno tačno dokazati moju slutnju na osnovi zaglavnog lista i radi toga usporediti Vramčevu i Trubarovu Postilu.

[1] V. potpuni naslov, Fr. Simonič, Slovenska bibliografija, 537.

[2] Simonič l. c.

[3] V. Klaić, Monumenta hist. v. XXXI, p. XXXII. (v. gore str. 23).

A. Vramec, kako je poznato, sa svojom Postilom, posvećenom katoličkom biskupu zagrebačkom, nije imao sreće.[1] Misli se, da je bio napadan radi toga, što je svoje knjige štampao kod protestantskog tiskara i u narodnom jeziku, što se je smatralo tada pristajanjem uz reformaciju, ali sad kad znamo, da je većinom preštampao protestantsku Postilu, što je bilo savremenicima dakako lako mnogo bolje poznato nego danas nama, razumemo lakše, da Vramčeva Postila nije bila u milosti i da je po „vjerojatnoj tradiciji" inkvizicija spalila njegovu „Kroniku".[2]

Za nas je glavno, da je Vramec po svedočanstvu Skrinjarića bio napadan upravo radi Postile.[3] To je razumljivo u Hrvatskoj, gde je biskup Drašković odmah posle svoga povratka sa Tridentskog koncila strogo provodio načela protireformacije, ali moglo je ipak biti više razloga, da je Vramec imao ljutih neprijatelja, jer ovako preštampavanje protestantskih tekstova u katoličkim izdanjima nije bilo ništa neobično. Vođa protireformacije u Kranjskoj, biskup Chrön (t. j. Hren) i njegovi suradnici jezuite I. Čandik i Mali preštampali su za svoja „Evangelia inu lystovi" (1613.) tekste prosto iz Dalmatinove biblije, promenili su samo nekoliko mesta prema Vulgati, izbacili mnogo germanizma i još koješta ispravili. Naslednici su ovaj evangelistar prosto preštampavali, tek na koncu 18. i u 19. stoleću su novi prevodioci i izdavači mnogo promenili, ali još danas ima u slovenačkom katoličkom evangelistaru „prilično" mesta, koja polaze iz Trubara i Jurija Dalmatina i njihovog glavnog izvora, iz Lutherove biblije.[4]

Kad vidimo, kako je Vramec prepisao protestante i Petretić njega, možemo si misliti, da je svakako u kajkavskim evangelistarima a možebiti i u drugim ostalo dugo vremena više ili manje protestantskih tragova, samo treba to tako proučiti, kako je učinio kod Slovenaca A. Breznik. Osobito Vramčevu Postilu treba dobro proučiti i sa ovoga gledišta.

Razume se, da ova odvisnost vredi i za jezik Vramčev. Zabadava se Fr. Fancev bori protiv jezičnog uticaja pro-

[1] V. Klaić o. c. XXXIV—XXXV.

[2] Br. Vodnik, Povijest hrv. književ. 209.

[3] V. Klaić o. c. XXXV.

[4] Dr. A. Breznik, Dom in Svet, 1917. Novi katolički prevod Novog Zaveta na osnovi grčkog originala i drugih vrela te bez ovakih mana priređuje se tek sada u Ljubljani.

testantskih knjiga na Vramca i Pergošića kao što se zabadava bori i protiv slovenačkog uticaja na hrvatske protestantske pisce. Ako se dobro prouče razni tekstovi i njihovi izvori, biće objašnjenih barem mnogo slučajeva jezičnog dualizma. Najlakše i najsigurnije bi se to moglo dokazati kod Vramčeve Postile, ako se sravni sa ratisponskom i njezinim glagolskim izvorom (ne sme se zanemariti i ćirilsko izdanje Novog Testamenta i Postile) te sa Vulgatom i Lutherovom biblijom. Svakako treba paziti i na slovenačke Postile: Trubarova je bez sumnje delovala na glagolsku, osobito u tumačenjima, a nije isključeno, da su se Dalmatin i Konzul zanimali i za Seb. Krelja „Postillu slovensku", prevod Spangenbergove, koja je g. 1567 bila štampana „Ratisponae" kod istoga Joannes-a Burger-a kao hrv. Postila latinicom godinu kasnije.

Naštampana dva odlomka jevanđelija daju premalo građe, da bih mogao kazati nešto osobito o jeziku A. Vramca. Jedno je sigurno, da je naginjao okavštini, jer je promenio 3 puta *u* za *ą* svoje predloge u *o*: boduć (R. buduć, dakle samo u korenu gore str. 24, dehno (dahnu) 25, vernovši se (varnuvši) 29, gde ima Petretić opet *u*: dehnu, vernuvši (boduć je odpalo). Uz to je sačuvao *u* u korenu 4 puta: buduć, ruke, pute, muži, u završetku 8 puta: buduć, boduć, večerju veliku, slugu, jesu (2 p.), nju. Najvažnije Vramčeve promene su mnoge glose u reči, koje su bile kajkavcima manje razumljive; tima glosama Vramec najviše izdaje svoju odvisnost od Dalmatina i Konzula. Ako se njegova Postila bolje prouči, naćiće se i grešaka, koje će njegovu odvisnost još sigurnije dokazati nego varijante u gore navedenim odlomcima, premda je i ovih dovoljno.

Ovom raspravom sam hteo nekoliko pokazati, zašto jezik protestantskih pisaca 16. stoleća i jezik prvih kajkavskih pisaca nije i ne može biti jedinstven i da prava istorija književnog jezika, koja je svuda vanredno zapletena, nije moguća bez istorije književnosti. To je moje staro uverenje i ne mogu se ga odreći, premda ga često poriće lingviste i literarni istoričari. Veoma dobro je shvatio nove zadaće Miloš S. Moskovljević u svojoj oceni radnje Fr. Fanceva o jeziku hrvatskih protestantskih pisaca:[1] „Na ovom pitanju najočiglednije se vidi kako su jezik i istorija nerazdvojno vezani jedno s drugim, jer dok se ne provere nemački, slovenački ili raniji čakavski i st. slovenski izvori

[1] Прилози за КЈИФ I. 261.

i uzori ne može se dati potpuna studija jezika ovih pisaca, i obrnuto, nemajući potrebna znanja iz istorije jezika i dialektologije kako će se moći izvršiti te komparativne studije iz književnosti"?

To je za sada moj odgovoror i onima,[1] koji sve još ne mogu verovati tomu, što ja tvrdim već od g. 1906.[2] i što sam u glavnim crtama već dokazao,[3] da imamo Bartulu Kašiću, čakavcu sa ostrva Paga, prvome gramatičaru srpsko-hrvatskog jezika (1604.) i najplodnijemu protirefirmacijskome piscu, te u opće protireformaciji zahvaliti na principu i osnovama zajedničkog književnog jezika Hrvata i Srba.

Naši protestanti 16. stoleća nisu zanimivi samo radi jezika, veoma važan je u opće njihov kulturni rad: oni su nam stvorili prvi jasni južnoslovenski program, kad su hteli pomoću „evangelija" sjediniti u Hristu sve južne Slovene „do Carigrada"; oni su naterali i radnike rimske protireformacije, da su išli dalje po njihovim tragovima; u prvim i drugim imali su svoje prethodnike zagrebački Ilirci[1] i tako su stoleća radila na našem ujedinjenju.

---

[1] Naposled JΦ. III. 266.

[2] Kroaten und Serben, Österreichische Rundschau, B. IX. (15. Dezember 1906), 243. Članak je prevela Narodna Obrana u Osijeku te preštampala u brošuri: Hrvati i Srbi, Osiek 1907 (Naklada knjižare R. Bačića.) Za vreme svetskog rata preštampavala se je brošura u Americi. V. dalje moju Geschichte der älteren südslavischen Literaturen (Leipzig 1908), 9, i članak, Наука о језику и књижевности Хрвата и Срба, Српски Књижевни Гласник 1911, 16. дец. (str. 9 - 14 s. o.).

[3] Već u Срп. Књ. Гласнику l. c. i u članku „Početek jedinstvenega jezika Hrvatov in Srbov", Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay (Kraków 1921), 116—124.

[1] V. moje nastupao predavanje u Pragu „O předchůdcích illyrismu" Nové Athenaeum r. II. (1920), 97—109, u prevodu „O predhodnicima ilirizma", Nova Evropa (Zagreb 1921), II. 83—90.

Dva priloga za poznavańe Daničićeva života.

1. Daničić hoće god. 1853. da konkurira za profesora u novosadskoj gimnaziji.

Iz dosadašńih prikazivańa života Daničićeva znamo, da je Daničić god. 1852., kad je svršio posao oko štampańa Vukova Rječnika u Beču, došao na početku marta u Novi Sad, a otud u mjesecu juniju u Beograd, odlučivši, da se više ne vraća u Beč, i ne mareći za ono, što mu je dotad bilo najmilije, dok ga nije Vuk opet na stari put navratio.[1]

Govoreći R. Vrhovac o tome periodu Daničićeva života piše: »Želeći da se smesti negde u sredini svojega naroda, kako je napred utvrđeno, kaže A. Pavić, pa po ńemu i Jagić, da je god. 1853. tražio u Novosadskoj gimnaziji ispražńenu katedru (za srpski jezik) i da je nije dobio; a l i u z a p i s n i c i m a P a t r o n a t a s r p s k e g i m n a z i j e u N o v o m S a d u n e m a t r a g a o t o m e, a n i j e n i v e r o j e t n o d a j e t o č i n i o,[2] kad se zna da je u Patronatu sedeo i odlučnu reč tada imao Jovan Hadžić (Miloš Svetić). Nego je istina da je, valada 1852. god., trebao da postane profesor u Beogradskom Liceju jer, kad je bio u Beogradu, da mu je sam ministar Cukić javio to cedulicom kao svršenu stvar, ali sutradan da se sve razbilo...«[3] — Da je Daničić god. 1853. htio da dobije profesuru u N. Sadu, spomińe i Đ. Magarašević, no i on to ničim ne dokumentira.[4]

Budući da se tako najnoviji Daničićev biograf Vrhovac ne slaže sa starijima, a pravo je stańe prikazano ispravnije u ńih, razložit ću ja na osnovi dokumenata, kako je upravo bilo; iz ńih izlazi, da je Daničić doista god. 1852. htio da dođe do profesure u Beogradu, a god. 1853. u N. Sadu.

---

[1] V. o tom i u knizi R. Vrhovca, Карактер и рад Ђуре Даничића ... 1923, str. 18—21.

[2] Ovdje istaknuto.

[3] V. o. c. str. 21. To kazuje Vrhovac po pismu Jov. Boškoviću od 11. X. 1862, (v. JIMC kń. 188, str. 152).

[4] V. JIMC 187, 120.

U pismu Jov. Boškoviću od 11. X. 1862. iz Beograda piše Daničić: »... Ti znaš s kakvom sam mukom ja došao do profesure. A znaš valada da mi je još (čini mi se) 1852. godine načelnik ministarstva prosvete (tadašńi sam Cukić) javio cedulicom (ovde u Beogradu) da je svršeno da budem profesor u Liceju, kad sutradan sve se razbi«.[1] — Kako vidimo, Daničić se god. 1862. nije pravo sjećao, je li to bilo upravo god. 1852., no ja mogu reći, da je to bilo baš te godine; u Daničićevoj se korespondenciji u arhivu Jugoslavenske Akademije sačuvala cedulica, što ju je K. Cukić 30. junija (po starom) 1852. pisao Daničićevu bratu Milošu.[2] Na toj cedulici nema doduše godine, ali da je mogla biti pisana samo god. 1852., znamo odrukud, jer je Daničić u Beograd došao negdje oko 15. junija (po starom) te godine.[3]

Da je Daničić god. 1853., prije nego što ga je Vuk pozvao u Beč, mislio i o profesuri u N. Sadu, dokazuju dva pisma ńegova prijatela dra. Julija Radišića iz N. Sada: jedno od 26. II. (po novom), a drugo od 19. III. (po novom) 1853. Po tim pismima, u kojima Radišić odgovara Daničiću na ńegova pisma od 8. (20.) II. i 17. II. (1. III.) 1853. vidimo, da se Daničić na početku god. 1853. htio natjecati za profesorsko mjesto u novosadskoj gimnaziji, pa da je, prije nego što je to učinio, pisao prijatelu Radišiću, neka mu javi, koliko je nade, da bi mogao i dobiti mjesto. Drugi je Radišićev odgo-

---

[1] V. ЛМС 188, 152.

[2] Та cedulica glasi:

Господину

М. Поповићу

учреднику

у мѣсту.

Господине!

За Ђуру є свршено, іошъ само незнамо кои ће предмети нѣму припасти, кажите дакле Ђури нека данасъ после подне оде Бранковићу да се съ њимъ о овой ствари разговори, єръ ће се сютра у Попечъ. съ Бранковићемъ о предметима рѣшавати.

30. Юнія Вашъ

К. Цукић.

[3] Dolazak se Daničićev u Beograd god. 1852. može pobliže odrediti i po pismu Vuku od 11. VII. 1852., u kojem kaže, da je u Beograd došao prije tri nedjele, a to bi bilo negdje poslije 15. VI.

vor takav, da je Daničić vidio, da bi propao, jer mu je Radišić javio, da se vladika Platon Atanacković, od koga su se najviše nadali, obećao drugomu.[1] Kad je Daničić čuo, kako je, nije se ni natjecao, pa zato razumijemo, zašto »u zapisnicima Patronata srpske gimnazije u Novom Sadu nema traga o tome«. Vrhovac je mislio, da »nije ni verojetno, da je Daničić tražio ispražńenu katedru, kad se zna, da je u Patronatu odlučivao Jovan Hańić (v. naprijed). Daničić je i sam znao, da bi mu Hańić mogao smetati, pa zato i Radišić piše: »... Za Hańića izrekao si i sam tvoju brigu. On je neprijatel ne samo tvoj, no sviju nas koji se nećemo da povodimo po ńegovome ćefu... Ali još kromje ove mrzosti ex principio on je na tebe — u koliko je meni poznato — ozlojeđen na tebe[!], jerbo si ga u tvom ratu za jezik lično vređao kao što on svuda pripoveda di je razgovor o tebi, još sa tim dodatkom, da je on tebi neznam kakva dobra činio. A ti prema ńemu neblagodaran... Ti veliš da će možda meni za rukom izaći da Hańića ako ne tebi priklonim al barem neutraliziram. Ja se skoro do izvesnosti sumńam o tome: već zbog toga, što bi on u mojoj preporuki možda vidio antijerovsku agitaciju. Za to ja ńemu neću o tom ni spomenuti, već govoriću Vladici svojski pa ako je ko u stańu prekloniti Hańića to će biti samo jedini Vladika ... I zato ja mislim da će biti najrazumnije da se ti poveriš Vladiki, koji je pokazivao naklonost prema tebi pa kad se on zauzme ja opet ne gubim nadeždu.« — Iz toga odgovora doznajemo i to, da je Daničić pisao Radišiću, da bi se natje-

[1] To je Radišićevo pismo štampano, i to pomutńom kao Radičevićevo uz Radičevićeve pjesme u izdańu Matice Srpske i Srpske Knńiževne Zadruge 1924., str. 480—1. To se dogodilo tako, što je to pismo u Daničićevoj korespondenciji u arhivu Jugoslav. Akademije bilo među Radičevićevim pismima, a izdavači se nijesu zabavili ńegovim sadržajem niti su se zaustavili pitańem, kako bi Radičević mogao pisati to pismo 19. III. 1853. iz N. Sada, kad se zna, da je u to vrijeme bolovao u Beču. Kad se zna, da je to tobožńe Radičevićevo pismo upravo Radišićevo, onda se pored drugoga u tome pismu razumije i pripis u ńemu, po kojem Radišić poklańa Daničiću 1000 komada pjesama. Takav bi poklon Radičevićev bio neobičan, a ovako je za Radišića razumliv, jer se radi o ńegovim pjesmama »Na novo leto« god. 1850.

cao, kad bi znao, da će biti izabran.[1] Mjesto, za koje se Daničić mislio natjecati, bilo je ispražńeno smrću prof. Đorđevića, koji je predavao srpski, latinski i ńemački jezik. Zato je karakteristično za tadašńe prilike, kad Radišić Daničiću piše: »... Za tebe bi bilo najbolje da samo za historiju univerzalnu rekuriraš a za Srbski jezik da i nespomińeš.«[2] No Daničić se, kako je već rečeno, nije uopće natjecao.

2. Iz Daničićeve korespondencije s knegińom Julijom Obrenovićkom.

Poznato je, da je Daničić od druge pole godine 1853. do početka godine 1856. učio srpski knegińu Juliju, rođenu groficu Huńadijevu, ženu kneza Mihaila. U arhivu Jugoslav. Akademije ima 250 pisama, što ih je knegińa Julija od god. 1855. do god. 1877. pisala Daničiću. Pisma su ta, osim nekih neznatnih kraćih, koja su pisana srpski, pisana ńemački, kako je i Daničić knegińi Juliji pisao. Korespondencija je između Daničića i knegińe Julije od god. 1863., kad se Julija, ne slažući se s knezom Mihailom, odbila od Srbije, bila neobično živa, i Daničić nije zacijelo nikomu toliko pisao, koliko je knegińi Juliji, koja u svome pismu Daničiću od 20. XII. 1867. veli, da pisati ńemu ide među ńezine najmilije poslove. Jesu li Daničićeva pisma, što ih je pisao knegińi Juliji, koja ih je zacijelo spremala, sačuvana, ne mogu zasad kazati, jer ne znam, kamo su eventualno dospjela poslije smrti knegińe Julije, koja je umrla u velikoj starosti (u 88. godini) 19. II. 1919. u Beču, gdje je živjela kao udovica iza vojvode Karla Arenberga († 9. VI. 1896.), za koga se po drugi put udala 16. I. 1876. Posledńe Julijino pismo Daničiću u korespondenciji u arhivu Jugoslav. Akademije pisano je 24. II. 1877., a kako se ta korespondencija nije zacijelo prekinula za Daničićeva života, bit će potońa Julijina pisma Daničiću do ńegove smrti negdje zametnuta, ako nijesu propala.

[1] Ispor.: »... Ti veliš dale u tvom pismu: kad bi znao za celo da ću biti izabran, ja bi rekurirao.«

[2] Ovdje istaknuto.

Knegińa Julija nije Daničića cijenila samo kao naučńaka, koga je pomagala u ńegovim knńiževnim nastojańima, nego i kao čovjeka, kojemu se kao iskrenu i odanu prijatelju povjeravala u teškim danima, kao na pr. kad se radilo o razvodu ńezina braka s knezom Mihailom, kad je poslije smrti kneza Mihaila († 1868.) imala parnicu sa srpskom vladom poradi baštine, kad je poslije atentata na kneza Mihaila dignuta optužba protiv Aleksandra Karađorđevića, i u drugim nekim prilikama. U rasuđivańu Julijina odnosa prema knezu Mihailu stajao je Daničić na Julijinoj strani. To nam potvrđuje i J. Subotić, koji govoreći o nesretnom braku kneza Mihaila s groficom Julijom kaže: »Meni je Daničić u punoj zbili kazivao, da je krivica na strani muža. Ovaj je čestiti naučeńak okolnosti sasvim potanko poznavao, i sa osobitim oduševleńem o knegińi govorio.«[1]

Po sačuvanim pismima knegińe Julije vidimo, da je Daničić za mnogo godina Juliju izvješćivao o Srbiji. Kako je Daničić vršio tu svoju izvješćivalačku službu, t. j. kako je govorio o srpskim prilikama i nekim svojim suvremenicima, iz Julijinih pisama ne doznajemo doduše, no, sudeći po ńima, mislim, da bismo u Daničićevim pismima našli štošta, po čemu bismo i Daničića mogli bole upoznati

O čemu se govori u spomenutih 250 pisama, ne kanim ovdje potańe kazivati, nego ću reći samo toliko, da bi se pregled sadržaja Julijinih pisama dao udesiti ovim redom:

1) pisma, koja se tiču Daničića i ńegovih knńiževnih nastojańa;

2) pisma, koja se tiču knegińe Julije, i to:
   a) razvoda ńezina braka s knezom Mihailom;
   b) ńezine baštine poslije smrti kneza Mihaila;
   c) drugih prilika;

3) pisma, koja se tiču kneza Mihaila;

4) pisma, koja se tiču parnice protiv Aleksandra Karađorđevića;

5) pisma, koja se tiču Srbije i srpskih stvari uopće;

6) pisma, koja se tiču lica i prilika izvan Srbije.

---

[1] Живот Дра. Јована Суботића. Књиге Матице Српске. Бр. 5., str. 153.

Ja ću u ovom prilogu prikazati ukratko samo sadržaj pisama, koja se tiču samoga Daničića i ńegovih književnih nastojańa.[1]

Knegińa se Julija vladala prema Daničiću uvijek kao zahvalna učenica, pa tu svoju zahvalnost kazuje i u pismima ističući, da ńemu treba da zahvali, što može čitati srpske novine „*Видов дан*“ i tako doznavati o prilikama u Srbiji; u pismu od 22. I. 1866. iz Beča veli ona: »... mit grosser Ungeduld erwarte ich immer Vidov-Dan und immer Dank für Sie, lieber Popović, erfüllt mich, wenn ich dies Blatt gelesen, denn sicher ohne Ihnen hätte ich es nie so weit gebracht.« U pismu od 28. XII. 1868. iz Beča veli Julija, da ńega ide hvala, što ju je knez Nikola, kad ju je pohodio, pohvalio, što tako dobro govori srpski.[2]

No knegińa Julija svoje zahvalnosti nije iskazivala samo riječima. Kad je Daničić u mjesecu decembru god. 1864. zbog poznatih prilika u beogradskoj Velikoj školi dao ostavku (v. o tom u Vrhovca o. c. str. 30/31) i o svojoj odluci pismom od 28. XII. obavijestio knegińu, koja je tada došla na neko vrijeme u Beograd, moleći je, da ne utječe na odluku kneževu, odgovorila mu je ona pismom od 30. XII., neka se samo u ńu uzda, a ona je poslije i pokazala, da se mogao u ńu uzdati.[3]

[1] Korespondenciju Daničićevu s knegińom Julijom iz arhiva Jugoslav. Akademije spominje Rad. Vrhovac u svojoj knjizi o Daničiću, ali on je nije dospio da prouči i upotrebi (v. Карактер и рад Ђуре Даничића. Књиге Матице Српске Бр. 48., str. 19).

[2] Iz sačuvanih se Julijinih s r p s k i h pisama vidi, da je u toj pohvali kneza Nikole bilo više komplimenta nego istine. Knegińa Julija nije naučila srpski ni toliko, da bi bila sigurna, da je pravo razumjela ono, što je čitala, pa je zato, dobivši kadšto koje srpsko pismo, molila Daničića, da joj ga prevede na ńemački jezik (v. na pr. u pismu od 27. XII. 1865).

[3] Koncept Daničićeva pisma od 28. XII. čuva se s Julijinim pismima, i ja ću ga, jer je to pismo karakteristično za Daničića, priopćiti ovdje. Pismo glasi:

Eure Durchlaucht!

Ich halte für meine Pflicht, Eurer Durchlaucht mitzutheilen, dass ich soeben meine Entlassung eingereicht habe. Ich sehe vollkommen die Tragweite dieses Schrittes sowol für meine Person als auch nach anderen Seiten hin, und weiss wol, dass derselbe mehrfach in einem für mich ungünstigen Sinne aufgefasst werden kann. Dennoch enthalte ich mich

Jagić u svojoj »Istoriji slav. filologije« (str. 741) veli, da je knegińa Julija Daničića, kad je ostavio profesuru, preporučila biskupu Štrosmajeru. Vrhovac u svojoj knizi spominući tu Julijinu preporuku veli, da »tačnijih podataka o tome nemamo« (v. o. c. str. 35). Po ovoj korespondenciji i po korespondenciji Štrosmajerovoj, što se čuva u arhivu Jugoslav. Akademije, možemo sasvim pouzdano tvrditi, da je knegińa Julija učinila sve što je mogla i kod biskupa Štrosmajera i drugdje, da Daničić postane pravi član i tajnik Jugoslav. Akademije. Kad je knegińa Julija biskupu Štrosmajeru prvi put spomenula za Daničića, to ne znamo, no iz ńezina pisma od 10. X. 1865. iz Beča biskupu Štrosmajeru doznajemo, da je ona već prije toga govorila sa Štrosmajerom o Daničiću.[1]

U pismu od 19. X. 1865. iz Beča piše knegińa Julija Daničiću, da žali, što ga Srbija gubi, i dodaje, da je pisala za ń biskupu Štrosmajeru, koji će ovih dana doći u Beč, a u pismu od 30. X. 1865. iz Beča piše Julija Daničiću, da je govorila s biskupom Štrosmajerom, koji joj je rekao, da je

---

jeder Rechtfertigung, indem ich dieselbe ganz getrost der Zukunft überlasse, wenn ich sie auch nicht erleben sollte; überdies sind die Tatsachen, nach welchen die Gegenwart ihr Urtheil zu fällen hat, für Niemanden ein Geheimniss. Man hat mich auch bei meinem Austritte aus der Gelehrtengesellschaft misskannt, und doch hatte ich damals nur dasjenige eingesehen, was viele erst nach zwei Jahren, und zwar als es zum Eclat kam, einzusehen vermochten. Ich hätte nur die einzige Bitte: Eure Durchlaucht mögen die Entscheidung Seiner Durchlaucht und des Ministers in der gegenwärtigen Angelegenheit auf keine Weise beeinflussen, und zwar darum, damit es nicht den Anschein habe, als thue ich etwas in übermüthigem Vertrauen auf meine bisherigen Beziehungen zum fürstlichen Hofe.

In unerschütterlicher Ergebenheit

Eurer Durchlaucht

dankbarster

Belgrad 28. Dez. 1864. G. Daničić.

[1] Julija piše: »... Daničić hat seine Entlassung in Belgrad schon eingereicht, sie wurde angenommen; bis in Frühjahr gedenkt er noch in Belgrad bleiben zu können, wegen einer literarischen Arbeit. Wenn daher die Stelle des Sekretärs bei der Agramer Académie zu besätzen wäre bis zu der Zeit, so würde ich Bischöfliche Gnaden auf Ihr gütiges Versprechen erinnern Daničić eine Stelle zu geben.«

ńegovo tajničko mjesto u Jugoslav. Akademiji sigurno, čim pitańe Akademije prođe u hrvatskom saboru. U pismu od 31. XII. 1865. iz Beča piše Julija Daničiću, da je govorila s biskupom Štrosmajerom, koji ga neobično cijeni i koji joj je obećao, da će mu, čim bude što pouzdano, sâm pisati. — Iz Julijina pisma Daničiću od 22. I. 1866. iz Beča doznajemo, da su neki u Beogradu radili oko toga, da Daničića zadrže, i da se Daničić, sudeći po Julijinim riječima, počeo kolebati u svojoj odluci, da ostavi Srbiju.

Iz Julijina pisma biskupu Štrosmajeru od 1. II. 1866. iz Beča doznajemo, da je i Lešjanin bio među onima, koji su radili oko toga, da Daničić ostane u Beogradu.[1]

U pismu od 28. I. 1866. iz Beča piše Julija Daničiću, da joj je pisao biskup Štrosmajer i da ju je ovlastio, da mu piše, da je ńegov izbor za akademika siguran. U P. S.—u toga pisma dodaje Julija, da je sigurno i to, da će on biti p r v i tajnik s plaćom od 1600 forinata na godinu, i da Štrosmajer misli, da bi dobro bilo, da dođe u Zagreb, dok je on još ondje. Na to je pismo odgovorio Daničić moleći Juliju, da mu javi, bi li radi svojih književnih poslova mogao ostati još koje vrijeme u Beogradu. U pismu od 9. II. 1866. iz Beča javla mu Julija, da je poradi toga pisala biskupu Štrosmajeru i zamolila ga, neka sâm javi Daničiću, što treba da učini. Pisma, što ga je na to Štrosmajer pisao Daničiću, nemamo, no iz Julijina pisma Štrosmajeru od 1. III. 1866. znamo, da je Štrosmajer pisao Daničiću pozvavši ga, da ga usput u Đakovu pohodi.

---

[1] Julija piše: »... Was unsern braven Daničić betrifft, habe ich Ihnen so überaus viel Dank zu zollen, was ich aus ganzem Herzen thue; ich beeilte mich ihm die frohen Kunden mitzutheilen! und wahrlich war es hoch an der Zeit, denn wie Bischöfliche Gnaden aus dem beigeschlossenen Brief ersehen werden, bemüht man sich ihn neuerdings in Belgrad zu fesseln! Es freut mich zu sehen, dass auch in dieser Beziehung Herr Leshjanin Herz und Kopf am rechten Fleck hat, da er ungerne sieht, dass man einen so talentvollen Menschen so scheel in seinem Vaterland behandelt, und er alles thut, was in seiner Macht steht, um sein Bleiben dort zu ermöglichen; doch nun wird wohl das letzte Wort in dieser Sache gesprochen sein, da Daničić définitif für Agram gewonnen ist.«

Pred svoj odlazak u Zagreb bio je Daničić u novčanoj neprilici, ne znajući, otkud će namaći trošak za selidbu u Zagreb, pa u toj neprilici piše 14. II. 1866. knegińi Juliji kazujući, kako je najprije naumio da založi prsten, što ga je dobio od ruskoga cara, ali je sad preumio, pa je moli, da bi ga preporučila Tirki u Beču, da mu, kad dođe u Beč, dade 400 for. predujma, koje će mu on vratiti najkasnije u mjesecu oktobru, jer se nada dobiti još nešto za bibliju.[1] Na to Daničićevo pismo odgovorila je Julija pismom od 18. II. 1866. iz Beča veleći, da ju je malo koje ńegovo pismo tako obradovalo kao ovo, iz koga se vidi, da se u ńu uzda; ne k Tirki nego k ńoj trebalo je da se obrati, a kad dođe u

[1] Koncept toga Daničićeva pisma sačuvan je od česti; dio, koji govori o spomenutoj molbi, sačuvan je potpun, i ja ga ovdje priopćujem: »... Da mir jetzt wegen Übersiedlung ausserordentliche Auslagen bevorstehen, ich aber nur mit dem Nothwendigsten auf ein Paar Monate regelmässigen Zustandes versehen bin, so hatte ich beschlossen, den Ring, welchen ich vom Kaiser von Russland bekommen habe, bei einem meiner Freunde zu versetzen. Allein da es mir einerseits doch schwer fallen würde, von dieser Auszeichnung wenn auch zeitweilig mich zu trennen, anderseits aber möglich ist, dass in Agram mir Gelegenheit geboten würde, dieselbe zeigen zu sollen, so habe ich jetzt einen anderen Entschluss gefasst. Ich darf nicht, und wünsche durchaus nicht, Eurer Durchlaucht damit zur Last zu fallen, und zwar deswegen, weil die Grossmuth Eurer Durchlaucht in mehr als genügendem Maasse schon durch die Druckkosten für beide hier erscheinende Bücher in Anspruch genommen werden wird. Was ich jetzt mir zu erbitten die Freiheit nehme, ist ein gütiges Wort von Seiten Eurer Durchlaucht; nämlich: Eure Durchlaucht mögen die Gnade haben, dem Herrn Tirka zu sagen, dass er mir, wenn ich nach Wien komme und ihn darum ersuche, 400 fl. vorschiessen darf, welche ich im nächsten Oktober, wenn nicht früher, zurückerstatten werde, da ich um diese Zeit von meinem Bibelverleger wieder etwas zu bekommen haben werde, wenn ich gesund und arbeitsfähig bleibe. So viele Beweise von der Gnade Eurer Durchlaucht geben mir die Zuversicht, dass auch diese meine ergebenste Bitte gnädig aufgenommen werden wird. — Indem ich um Erlaubniss bitte meinen und meiner Mutter Handkuss sagen zu dürfen, verharre ich in unerschütterlicher Ergebenheit Eurer Durchlaucht stets dankbarster G. Daničić. 14. feb. 1866.«

Ovo pismo spomińe i Vrhovac kazujući, da ga Daničić možda i nije poslao (v. o. c. str. 35, bil. 4). Iz moga će se prikazivańa vidjeti, da je Daničić to pismo doista poslao, i da je ono imalo neobičan efekat.

Beč, mora biti ńezin gost.[1] — No u tome je pismu bilo mnogo više od tih lijepih riječi: na tome pismu čitamo Daničićevu napomenu: „*У шом је ūисму била ūриложена хиљада франака*". Tako plemenitu srcu nije se nadao ni Daničić, koji je knegińi zahvalio pismom od 23. II. 1866. iz Beograda.[2] — Međutim je 14. II. 1866. knegińa Julija pisala i biskupu Štrosmajeru kazujući, kako je bila u brizi poradi Daničićeva mjesta, pa moli biskupa, neka ili ńoj ili Daničiću javi, treba li da ide odmah u Zagreb.[3]

[1] Da se vidi toplina, s kojom je to Julijino pismo pisano, priopćit ću iz ńega ovaj ulomak: »Lieber Popović, wenig Ihrer Briefe freuten mich so sehr als den ich eben erhielt; ich ersehe daraus, dass Sie in mir Vertrauen haben; und nicht an Tirka sondern an mich selbst müssen Sie sich wenden, bedenken Sie nur, wenn es tausendmahl mehr wäre, so bleibe ich längst immer Ihre Schuldnerin! Und wenn Sie, lieber Popović, nach Wien kommen, so wäre ich wahrlich gekränkt, wenn Sie nicht in meinem Haus wohnen wollten. Ich habe ein grosses Zimmer, was zwar nicht famos eingerichtet ist, wo aber schon meine Brüder gewohnt haben; dieses Zimmer ist geräumig, und ganz ungestört ist man darin, so wie beim Aus- und Eingehen. Dieser Raum harrt Ihrer, nur in Voraus schreiben Sie mir, wann Sie ankommen werden, und während Ihren Aufenthalt in Wien müssen Sie mein werther Gast sein, wäre es auch nur um an die vergangenen Tage zu erinnern...«

[2] Koncept toga Daničićeva pisma čuva se u arhivu Jugoslav. Akademije; ja ću ga, jer je karakteristično za Daničića, priopćiti ovdje: »E. D. Ich bitte ergebenst meinen tiefsten Dank zu empfangen für den Brief vom 18. d., den ich sammt Beilage gestern die Ehre hatte zu erhalten. Ich war immer mit tiefster Verehrung gegen die edlen, erhabenen Gesinnungen E. D. erfüllt, und doch muss ich jetzt gestehen, dass ich über den Geist, welcher diesen Brief durchweht, von Bewunderung ergriffen bin. Keines Verdienstes bin ich mir bewusst, das mir so grosse Gnade, so grosses Wolwollen zu erwerben fähig wäre; denn wenn ich etwas gethan habe oder thue, so sind das nur Pflichten, die mir mein Gewissen auferlegt, und die ich zu thun nicht unterlassen kann. Ich kann daher die Gnade und das Wolwollen, welche E. D. gegen mir ausüben, nicht als Belohnung für irgend welches Verdienst betrachten, sondern ich glaube, dieselben als einen selbständigen, durch keinen äussern Anlass hervorgerufenen, sondern durch sein eigenes Überströmen verursachten Ausfluss einer grossen Seele betrachten zu müssen, welche in der Brust E. D. thront. Zu desto grösserem Dank aber fühle ich mich durch alles dies verbunden.«

[3] Julija piše: »... Ihr zweites Schreiben beruhigte mich, denn im Ersten kam es mir vor, als wenn die Secrétair-Stelle von Daničić noch in Rede gestellt sei? und da er jetzt in Belgrad ganz entschieden das Anerbieten einer Stelle zurückgewiesen hat, so wäre es sehr betrübend,

Daničić se uskoro, pošto je dobio spomenutu pomoć od knegińe Julije, spremio na put i o tom obavijestio knegińu Juliju, koja mu u pismu od 1. III. 1866. iz Beča piše, da se nada, da će ga skoro vidjeti, i da će on u Zagrebu zateći biskupa. Istoga pak dana piše Julija i Štrosmajeru zahvaljujući mu, što je Daničića i u Đakovo pozvao, i dodajući, da će Daničić između 4. i 8. III. doći u Beč, pa bi mogao i ńega zateći u Zagrebu. Po Julijinu pismu Štrosmajeru od 8. III. 1866. Daničić je imao stići u Beč 13. III.[1] Negdje oko polovine mjeseca marta bio je Daničić već u Zagrebu, jer mu 28. III. knegińa Julija odgovara već na ńegovo pismo iz Zagreba, u kojem joj je pisao, da je »prvi utisak bio povolan.«[2]

Kad su uskoro poslije Daničićeva dolaska u Zagreb bili 9. maja imenovani prvi akademici, koje je hrvatski sabor predložio 12. III. 1866., i kad Daničić među ńima, ako je i bio predložen, nije našao svojega imena, potužio se odmah knegińi Juliji, koja je brinući se za svoga štićenika 19. V. 1866. pisala biskupu Štrosmajeru, moleći ga, da joj javi, kako se to dogodilo, i što bi trebalo učiniti, da Daničić bude imenovan; ona se obratila već i k caru.[3] Odgovarajući pak

---

wenn ihm jene in Agram entgehen sollte. Ihr gütiges Telegram hat mich übrigens auch in meinen Hoffnungen für Daničić ermuthigt! Wenn daher die Secrétair-Stelle oder vielmehr deren Erhaltung mit einer augenblicklichen Reise des D. nach Agram im Zusamenhange ist, so bitte ich sehr es Daničić oder mir zu wissen machen zu wollen, damit er sich dahin zu begeben habe.«

[1] Taj dan izlazi po Julijinim riječima: »Dienstag erwarte ich Daničić.« Kako je 8. III. 1866. padao u četvrtak, to je prvi utorak došao na 13.

[2] Ovo o dolasku Daničićevu u Zagreb bilo je vrijedno spomenuti stoga, što Vrhovac u svojoj knjizi nije pobliže odredio, kad je upravo Daničić došao u Zagreb (v. o. c. str. 35). Daničić je, kako rekoh, došao oko polovine marta, a ńegova mati negdje u maju iste godine, jer Julija u pismu od 16. V. 1866. Daničiću piše, da se nada, da mu se mati odmorila od puta i da joj je dobro u Zagrebu.

[3] Evo to Julijino pismo:

Alsó-Pél 19ten Mai 1866.

Hoch verehrter Bischof!

Mit grosser Hast folgen sich meine Briefe, der heutige ist sehr dringend, da ich aber ein Schreiben von Daničić erhielt, worin er sehr niedergeschlagen scheint, und mir mittheilt, dass 14 Mitglieder der Süd-

Daničiću 25. V. javla, da je pisala nesamo biskupu Štrosmajeru, koji joj je već i odgovorio, pa mu ńegov odgovor prilaže, nego i samomu caru i ńegovu adjutantu generalu grofu Crenneville-u; odgovoreno joj je, da ńegov izbor nije zato sankcioniran, jer još nije austrijski državlanin. — Saznavši tako Julija, zašto Daničić nije imenovan, piše 27. V. 1866. biskupu Štrosmajeru preporučujući mu iznova Daničića, koji je možda već dobio otpust iz srpskoga podanstva.[1] Da bi Daničića umirila, piše mu Julija u pismu od 1. VI. 1866., da će ona, čim postane austrijski državlanin, nastojati, da bude iznova predložen, napomińući mu, da bi bilo dobro, da za koji mjesec, pošto dobije austrijsko državlanstvo, moli, da ńegovo posledńe djelo bude primleno u carevu

slawischen Akademie der Wissenschaften bereits ernannt wurden, dass aber die Ernennung von 2, worunter er einer ist, nicht erfolgte. Dies ist allerdings sehr ernst für ihn! Ich frage mich bei Ihnen, mein sehr verehrter Bischof, an, was daran Schuld sein mag, und was zu geschehen hat, damit diese Angelegenheit in's Reine komme, und beredet wird! Bischöfliche Gnaden waren bisher so wohlwollend ihm Ihre hohe Protecktion angedeihen zu lassen, dass ich mit Zuversicht hoffe, Sie werden D. auch über die jetzt möglich entstandenen Schwierigkeiten hinüber helfen; mit Ungeduld erwarte ich Ihre Ansicht, und Ihren Rath. Mit meiner ausgezeichnetsten Hochachtung verbleibe ich, Bischöfliche Gnaden, dankbarst ergeben Julie.

p. s. Ich schrieb an S. M. den Kaiser um die Bestättigung Daničić's anzusuchen. — Könnten Bischöfliche Gnaden bewerkstelligen, dass D. abermahls vom Landtag proponiert wird? oder was gedenken Sie sonst in dieser Angelegenheit noch zu thun.«

[1] Julija piše: »... Ihr werthes Schreiben beruhigte mich vollkommen, da ich gefürchtet hatte, es sei unverhofft etwas vorgefallen, was die Wahl Daničić ganz vereiteln sollte! und das war auch des armen Menschen Gedanken! denn damit keine momentane Geldverlegenheit eintritt, ist ja gesorgt. Auch von der Burg aus Wien wurde mir geschrieben, dass die Sanktionierung nur deshalb nicht erfolgte, da D. nicht das Östreichische Staatsbürgerrecht besitzt, welche von den Statuten dieses Institutes ausdrücklich vorgeschrieben ist. Da die Dinge so stehen und Bischöfliche Gnaden Ihm Ihre hohe Protecktion ertheilen, so zweifle ich nicht, das im Kurzen seine définitive Ernennungen [!] erfolgen wird. Soeben erhalte ich einen Brief Daničić's, der glücklich ist über Ihr gnädiges Schreiben, und sagt, dass er eben von Nicolas Christitsch aus Belgrad die Weisung erhielt, dass seine Entlassung aus dem Serbischen Verband bereits erfolgte, und er bis zur Stunde sie vielleicht schon in Händen hat.« — Otpust iz srp. podanstva stigao je Daničiću 29. V. (17. V. po starom k.) (v. Летопис Матице Српске. Књига 188., str. 156).

privatnu biblioteku.[1] — Kad je Daničić javio knegińi Juliji, da je postao austrijski državljanin, piše ona 24. VI. 1866. biskupu Štrosmajeru moleći ga, da sad učini što treba, da Daničić postane član i tajnik Jugoslav. Akademije.[2]

Kad Daničićevo imenovańe i poslije toga nije dolazilo, pita knegińa Julija biskupa Štrosmajera u pismu iz mjeseca septembra 1866. iz Pariza, što je s konstituirańem Jugoslav. Akademije.[3] U pismu pak od 20. IX. 1866. iz Pariza tješi Julija Daničića, što Akademija nije još konstituirana: to je poradi teških prilika, u kojima se nalazi monarhija.

Kad je Daničićev izbor bio napokon 2. I. 1867. potvrđen, i kad je knegińa Julija bila o tome odmah obaviještena, javla ona to isti dan Daničiću pišući, da je čula, da ńegov izbor nije prije potvrđen tobože zato, što je bilo glasova, da nije dovolno odan Austriji; ona mu čestita imenovańe želeći, da bude dika Jugoslav. Akademije i vjeran podanik austrijskoga cara.[4]

---

[1] Julija piše: »... So bald Ihre Eidesablegung erfolgte, und Sie mich davon in Kenntnis gesetzt haben werden, befolge ich Ihren Rath und werde an hohen Orten ansuchen, dass Ihre Ernennung wieder vorgelegt werde. Einige Monathe nach der Ernennung fände ich es für sehr passend um die Aufnahme Ihres letzten Werkes in die priwat Bibliotheke S. M. zu bitten, wer aber der Bibliothekar ist, an den Sie sich dann zu wenden hätten, weiss ich nicht; fügen Sie aber dann jedenfall's diese Phrase hinzu, die Sie mir schrieben »die Ehre die mir dadurch zu Theil wird, ist mir hinlängliche Belohnung.«

[2] Julija piše: »... Daničić legte bereits den Eid der Östreichischen Unterthanschaft ab, könnten Bischöfliche Gnaden es vielleicht jetzt bewerkstelligen, dass seine Ernennung als Mitglied und Secrétair der Académie endlich erfolge; hierüber bitte ich Sie mir bald möglichst zu schreiben, und mir gütigst zu sagen, was dafür zu geschehen hat, da der Croatische Landtag vertagt wurde, wie ich es in den Zeitungen las.«

[3] Julija piše: »... Was geschieht nun mit der Konstituierung der Akademie? Daničić schrieb, als wenn diese ganze Angelegenheit auf die lange Bank geschoben worden wäre?«

[4] Julija piše: »Empfangen Sie, lieber Popović, meine herzlichste Gratulation. — Lesen Sie den Einschluss, der Ihre endliche Ernennung bestättigt. — Zum Glück wurde ich durch Bischof Strossmayer über gewisse Zweifel benachrichtigt, auch mit Majláth sprach ich, der fürchtete, Sie seien Östreich nicht hinlänglich freundlich gesinnt, wahre Worte überzeugten; der Unterschriebene [na prilogu u tome pismu] sagte irrthümliche Berichte waren nachtheilig, man habe sich besser erkundigt und wisse nun Ihren Werth zu schätzen. Ich bin aber nun des festen

Konstituiraće je Jugoslav. Akademije i poslije Daničićeva imenovaća zapiñalo. Znajući to knegiña Julija piše 9. III. 1867. Daničiću, neka joj kaže, kako bi bilo, kad bi se nastojalo oko toga, da dođe u Beč za profesora jugoslovenskog jezika.[1] Što je Daničić odgovorio Juliji na ovo pitaće, ne vidim iz ñezinih pisama, ali prema onome, što je Daničić nekad Vuku pisao, kako ne žali, što ga je minuo Beč (i eventualna profesura u ñemu), neću valada pogriješiti, ako kažem, da mislim, da se Daničić nije baš zagrijao za tu Julijinu ponudu.[2]

Međutim se približavalo i Daničićevo imenovaće za tajnika Jugoslav. Akademije. U pismu od 3. V. 1867. iz Beča piše Julija Daničiću pored drugoga i to, da je govorila sa Štrosmajerom, koji je o ñegovu imenovañu za tajnika govorio kao o gotovoj stvari. No kad to imenovaće i kraj takoga uvjeravaña biskupa Štrosmajera nije ipak odmah došlo, piše Julija Daničiću 24. V. 1867. iz Beča, da očajava, kad pomisli, da bi se hrvatski sabor mogao i razići ne ras-

---

Glaubens, dass hätte ich mit den zwei Herrn auch nicht gesprochen, so wären Sie doch von S. M. ernannt worden, weiss ich ja von Ihm selbst, dass es nur an Ihre damahlige serbische Unterthanschaft scheiterte. — Glück und Segen, und seien Sie die Zierde und Stütze der Südslawischen Académie, möge der Ritterliche Kaiser in Ihnen stets den so gethreuen Unterthan finden, wie ich es dem Erhabenen Herrn von ganzer Seele wünsche, und wie ich es aus Erfahrung berechtigt bin es von Ihnen zu erwarten.« — I u jednom potoñem pismu, i to od 12. VIII. 1867., u kojem Julija odgovara Daničiću na ñegovo pismo, u kojem joj je javio, da je Jugoslav. Akademija započela rad (prva je svečana sjednica bila 28. VII. 1867), napomiñe mu ona, neka nikad ne zaboravi, da je austrijski državljanin.

[1] Julija piše: »... Sagen Sie mir, wie wäre es, wenn man trachten würde, dass Sie hier in der Universität Professor der Südslawischen Sprache werden? Denn mit der Konstituierung der Akademie scheint es noch weite Wege zu haben; dass Sie Mitglied der Agramer Akademie sind, das ist ja nur angenehm hierzu.«

[2] Da je Daničić nekad mislio i o profesuri u Beču, to se razabira iz pisma, koje mu je pisao Branko Radičević 9. I. 1853. iz Beča, kazujući mu, što bi po uputi prof. Miklošića trebalo da učini, da to postigne. U tome pismu kaže Branko: »... Mislim da je i sad tvoja žela katedra Srpskog jezika u Beču.« (Pismo u arhivu Jugoslav. Akademije; štampano uz Brankove pjesme u izdañu Matice Srpske i Srpske Književne Zadruge 1924., str. 479—80).

pravivši pitańe Jugoslav. Akademije; zbude li se to, neka joj piše, što hoće.[1] — Julijino očajavańe ne potraja ipak dugo, jer Daničić bude, uskoro poslije toga imenovan za tajnika, pa mu Julija u pismu od 5. VI. 1867. iz Beča kazuje svoju radost zbog toga, jer je ona, kad je ńegovo imenovańe toliko zapińalo, korila često sama sebe, što ga je nekad svjetovala na nešto, što je postigao istom poslije dvije godine, a ona je mislila, da će to biti odmah.[2] Ako je sada Julijina briga za Daničića i prestala, ona ga ne zaboravla ni poslije ńegova imenovańa, pa u pismu od 17. VI. 1867. iz Beča, u kojem mu javla, da odlazi na put, prilaže banku od 100 for., da se adjustira za svoju tajničku službu.[3]

Kad je Daničić god. 1872. počeo ozbilno misliti, da se vrati u Beograd, knegińa je Julija i tu ńegovu želu pratila s jednakom dobrohotnošću, pa mu govoreći o tome u pismu od 25. XII. 1872. iz Beča šale svoj blagoslov: gdjegod bio, sretan bio![4] a u pismu od 16. I. 1873. iz Beča ne propušta kazati, neka dobro pazi, da obećańa gospode u Beogradu ne ostanu samo obećańa.[5] Kad joj je Daničić javio, da je

[1] Julija piše: »... Ich bin desperat, dass es Aussicht hat, als würde der kroatische Landtag aufgegeben werden, bevor noch die Akademie-Angelegenheit nur besprochen werden konnte! Was glauben Sie darüber? wird dies wirklich der Fall sein? was wünschen Sie, dass in diesem Fall geschehe? Verfügen Sie ganz über mich!«

[2] Julija piše: «...ich kann Ihnen gar nicht sagen, wie sehr ich mich freue über Ihre Ernennung, da durch deren Verzögerung ich mir mehr als einmahl Vorwürfe machte Ihnen voreilig gerathen zu haben; was ich für den Augenblick hoffte, erfüllte sich erst nach — 2 Jahren.«

[3] Julija piše: »... Hier das Papier [povrh te riječi od Daničićeve ruke: 100 f.], damit bitte ich Sie für Ihre neue Stelle einen Gegenstand anzuschaffen, der Ihnen von Nutzen sein kann.«

[4] Julija piše: »...Ich hoffe, Sie erhalten von Belgrad die bejahende Antwort, auf Ihre ganz gerechten Anforderungen; für meinen Theil werde ich froh sein, wenn Sie wieder das Fürstenthum Serbien besitzt, und Ihre Gegenwart und Wirken erhalten bleibt; dass meine Wünsche die aufrichtigsten sind, dass wo immer Sie sich befinden, Sie zufrieden und glücklich sind, davon müssen Sie überzeugt sein.«

[5] Julija piše: »... ich erhielt Ihre zwei Briefe und kann Ihnen nicht genug rathen vorsichtig zu sein, und alle Versprechungen versichert zu bekommen, denn ich habe erst kürzlich ein Beispiel vor Augen, wie wankelmütig, ich könnte sagen unverlässlich diese Herrn dort sind. — War das Verhältniss auch ein ganz anderes, so hatte diese Persönlichkeit

za ńegov povratak sve udešeno, ona mu u pismu od 23. I. 1873. iz Beča piše, da će mu ona, samo ako je drugo osigurano, platiti put.[1]

Knegińa se Julija radovala s Daničićem svakomu ńegovu uspjehu. Tako mu gotovo s djetińskom radošću u pismu od 11. VIII. 1868. javla, da je ńegov prijevod Sv. Pisma na preporuku grofa Crenneville-a primlen u carevu privatnu biblioteku.

Iz pisama od 27. XII. 1865. i 13. I. 1866. doznajemo, da se knegińa Julija brinula i za prođu i rasturańe Daničićevih knjiga.

U nekim se pismima govori o Daničićevim dedikacijama Juliji; u pismu od 12. III. 1863. iz Londona piše Julija, da dedikacije u »Rječniku iz knjiž. starina srpskih« nije još čitala, ali neka se ne brine, jer je ona uvjerena, da je sve ono, što izlazi iz ńegova pera, dobro, a u pismu od 10. IV. 1863. iz Londona veli, da joj se dedikacija sviđa.[2]

Svoju je pažńu prema Daničiću knegińa Julija posvjedočavala i time, što ga je počesto (na pr. u pismima od 11. VIII. 1864., 18. II. 1866., 16. VIII. 1869., 9. VIII. 1872., 12. VIII. 1875. i dr.) pozivala, da je pohodi i bude ńen gost. Ta se Julijina pažńa vidi i iz ovoga: 12. II. 1865. bio je bal u kneževu dvoru u Beogradu, na koji zaborave Daničića pozvati, a knegińa Julija, koja je na početku god. 1865. boravila u Beogradu, moli ga odmah drugi dan, da oprosti, što se tako dogodilo.

---

doch mit denselben Menschen zu thun, von denen Sie mir sprachen, und nachdem dieser selbe hier seine sichere Stellung verlassen hatte, Briefe und Telegrame ihn nach B(elgrad) beriefen, als er dort ankam, war ein Argwohn, ein Verdacht in die Herrn entstanden, und nichts wurde eingehalten. — Ich erzähle Ihnen nur dieses, damit Sie alle möglichen Vorsichten und Überlegungen nicht ausser Augen lassen.«

[1] Knegińa je Julija i u drugim prilikama davala Daničiću novčanu pomoć; tako mu je poslala prema pismu od 19. IV. 1866. iz Beča trošak za štampu, pismom od 3. VII. 1866. iz Beča 200 franaka u ime zahvale na dedikaciji, s pismom od 23. III. 1867. iz Beča 200 for., 13. X. 1871. iz Beča 200 for. za »Poslovice«, 1. V. 1873. iz Ivanke 200 for.

[2] O dedikaciji se govori i u pismima od 8. IV. 1866., 3. VIII. 1871., 18. IV. 1872. i 25. IV. 1872.

Pažńa knegińe Julije prema Daničiću protezala se i na ńegove. Dok je živjela Daničićeva mati († 1873), Julija je u svojim pismima nije zaboravlala, a kad se god. 1868. našao u neprilici Daničićev brat novinar Miloš, ona u svojim pismima (od 10. II. 1868., 12. III. 1868., 8. IV. 1868. i 4. VI. 1868.) kazuje svoju brigu za ń, spremna da mu pomogne. Kad se god. 1876. udavala Daničićeva sinovica, Julija joj šalje prsten (v. pismo od 27. II. 1876. iz Bruxellesa) a Daničiću 200 #, da ih pokloni sinovici (v. pismo od 2. IX. 1876).

Knegińa je Julija, kako se i iz ovoga priloga vidi, zaslužila onu hvalu, koju joj je Daničić i u svojim dedikacijama kazivao: bez Julijine bi pomoći Daničićevi naučni poslovi zapińali, a gdjekoji bi možda i sasvim nesvršen zapeo.

U Zagrebu potkraj mjeseca novembra 1924.

Stj. Ivšić.

Лескин о Даничићу.

Бавећи се, ради студија, у Лајпцигу за последњих година Лескинове наставничке и научничке делатности, имао сам прилике, да, у приватним разговорима, сазнам Лескиново интимно мишљење о различним радницима на словенској филологији. Тако сам сазнао Лескиново мишљење и о Даничићеву научном раду. Иако је то мишљење дато у приватном разговору, дакле без претензије на потпуност и без документирања, ја ипак налазим за корисно да га објавим, већ и ради тога што још немамо исцрпне студије о Даничићу, још није речена последња реч о њему. Зато ја сваки прилог за познавање Даничића драгоцен, нарочито кад долази од објективнога савременика и знатнога радника такође на истој струци, какав је био професор Лескин. Овом пригодом користићу се да мимогред, као допуну Лескину, изнесем и своје схватање Даничићева научнога рада, нарочито да укажем на путове којима, по мојем схватању, треба ићи при дефинитивном утврђивању оцене тога рада, његове природе, његових узора и места које тај рад заузима у историји српскохрватске филологије.

О Даничићу ми је Лескин приповедао — имам сачувану забелешку о томе — 21. новембра 1911. Како читам у уводу у ту забелешку, тога дана било је говора о професору Јиречеку, којега је рад Лескин веома ценио, али с којим се, случајно, никад у животу није видео. Догодило се, да се Лескин на путовању задржао у Бечу, али тада Јиречека није ту затекао, а и Јиречек је једаред покушао походити Лескина у Лајпцигу и оставио му посетницу. Том приликом је Лескин зажалио што му се некако измицало да лично позна Јиречека, који је био »интересантан човек« (ein interessanter Mann). Сад не знам више како смо прешли на говор о Даничићу, знам само толико да ја нисам дао иницијативу за тај разговор. Вероватно је да се Лескин, говорећи о случајности сусрета, resp. несусрета, по асоцијацији идеја сетио свога давнашњег сусрета са Даничићем, у Загребу. Тако ми је

Лескин причао неке детаље из Даничићева живота у Загребу по својим успоменама, а притом казао и своје мишљење о Даничићу као научењаку. Истога вечера ја сам, вративши се из посете, забележио садржину Лескинова причања. Ту своју забелешку овде ћу исписати:

»Били смо неколико времена заједно у Загребу и становали у истом хотелу, врата према вратима. Даничић је био изванредно вредан човек, радио је од 7 часова изјутра до 7 часова увече. Чим би се ујутру дигао из постеље и опремио, завио би, на брзу руку, читаву гомилу цигарета за цео дан. Радећи пушио је једну за другом. У соби његовој увек су се вили облаци од дуванскога дима. Дуван је набављао из Турске, и, с царином преко Србије, коштао га је скупо. Кадшто је од тога дувана поклањао и мени.[1]

По свршеном дневном раду, под вечер, ишао је редовно у шетњу. Шетња је трајала обично један сат, отприлике од 7 до 8 часова. У шетњу је увек вукао са собом географа Матковића. Овоме који пут није било до шетње, али је морао ићи, јер је Даничић као тиранин навaљивао на њ, не хотећи сам ићи. Кад сам ја дошао, Матковић ми је једном приликом рекао да сад ја идем у шетњу, да би се он мало опоравио од њаваже. То је, разуме се, била другарска шала, и ишли смо такође у троје.

Даничић није стајао на висини науке о језику ни за своје време. Он је Шлјхеров ***Compendium*** знао такорећи наизуст, а од Шлајхера овамо као да није пратио науку. Радио је више мање механички, био је књишки научењак (**ein Bücher-gelehrter**). То се види и из његових студија о акценту. Он каже н. пр. такав је акценат у номинативу мушкога рода (у придева) а такав у женском роду, н. пр. зѐлен — зелѐна; а откуд долази разлика, то се он није питао. Уз то Даничић није био у довољној мери приправљен за научни рад. Није знао ни један словенски језик, осим што је руски могао да разуме; није знао ни литавски.

Био је врло осетљив човек. Болело га је, ако му се што замери у његову научном раду.

Вуку је Даничић неограничено веровао. Није му никад пало на ум да је Вук могао штогод нетачно забележити. Уз

[1] Лескин је тада пушио, а доцније је оставио дуван.

Вукову реформу о језику и правопису пристао је одсудно, јер је мислио да се мора у томе доћи до јединства. Случај, и то незгодан случај је био да је Вук од куће био јекавац. Боље би било да је екавски диалекат узет за књижевни језик; било би простије и за странце и за домаће. Посматрао сам у Далмацији како учитељи у народним школама муку муче учећи децу кад долази **ије**, кад **је**, кад **е**, кад **и**.«

Овим сам верно представио садржину Лексинова говора о Даничићу, како сам то у своје време прибележио, не додајући и не одузимајући и не измењујући ни у колико своју стару забелешку. Само би још требало да речем, када је то Лексим био с Даничићем у Загребу. На жалост, то случајно није означено у мојој забелешки. Свакако ми је Лескин, било сâм или на моје питање, и то казао, али сам пропустио да то забележим, а сада се тога никако не опомињем. Остаје да се то накнадно утврди. Колико је мени познато, Лескин је у 70-им годинама (које време долази овде у обзир) био више него једанпут у нашим крајевима, и зато није сасвим лака ствар да се утврди време његова дружења с Даничићем у Загребу. По томе што је Даничић становао у хотелу, могло би се мислити да је то било после смрти његове мајке (умрла у Загребу у мају 1873.), дакле за време другога Даничићева борављења у Загребу, у другој половини 70-их година. На то упућују и неки други подаци из Лескинова причања, али сигурно не могу утврдити ни толико. Јер је Лескин само о неким особинама Даничића као човека говорио искључиво по својим успоменама, док је о другим особинама (наиме, о осетљивости и неподношењу критике) могао знати такође из Даничићева књижевнога рада, као и из литературе о Даничићу. О карактеру Даничићева научнога рада судио је Лескин, разуме се, по Даничићевим научним делима, а морале су му бити познате и замерке које су Даничићеву раду чињене у 70-им годинама у Јагићеву Архиву, премда се то из његових речи не види. Зато се из моје забелешке не може утврдити, да ли је Лескиново и Даничићево дружење у Загребу било у првој или другој половини 70-их година. То треба утврдити на други начин. Ја у овај мах нисам у могућности да то утврђујем, јер ми ни сва литература о Даничићу није при руци, а такође ни сав рад Лескинов из 70-их година, а нисам имао времена ни да се о томе разабирам од људи за

које држим да би то могло утврдити. Уосталом, за саму сврху овога чланка, коме је циљ да саопшти Лескиново мишљење о Даничићеву научном раду и да тим поводом пода један прилог за познавање Даничића као научењака, сасвим је индиферентно, хоће ли се утврдити да је Лескин био с Даничићем у Загребу у почетку или у другој половини 70-их година.

Пре но што приступим да укратко претресем Лескинов суд о Даничићу, морам поново нагласити да се не сме губити из вида да је Лескин тај суд дао у приватном разговору, у току једне посете, и не слутећи да ће то кад год бити објављено. Да је он сам објавио свој суд, он би га, разуме се, друкчије стилизовао, пре свега потпуније. Он се, како се види, задржао претежно на негативној страни Даничићева научнога рада, истичући му недостатке, што је мене већ онда изненадило, јер сам навикао био на његов благ суд о другима, а строгост је као резервирао за себе и свој рад. Што Лескин није истакао позитивне научничке особине Даничићеве, по којима је Даничић заузео и до данас одржао најугледније место у историји српскохрватске филологије, то се може протумачити с једне стране тиме што је можда претпостављао да је то мени познато, а с друге стране, и још вероватније, да је то пуки случај. То је обична ствар да се у приватним разговорима не обухвати целина, да се пажња задржи на једној страни, а после већ сама од себе настане потреба да се предмет разговора промени. Али без обзира на потпуност, овај суд Лексинов је драгоцен прилог за објашњење Даничића као научењака, управо за објашњење слабих страна у његову раду, у толико драгоценији што су позитивне Даничићеве особине већ познате. Јер досадашња литература с Даничићу је већим делом панегирична, истиче његове добре стране и заслуге, а слабе стране или прећутава или само мимогред спомиње завијајући их у фразе. Додуше, савремена стручна и објективна критика учинила је и замерке, озбиљне и тешке, Даничићевим великим делима из 70-их година, али до данас није дата општа карактеристика Даничића као научењака, из које произлазе не само све врлине већ и сви недостаци који су Даничићеву раду на језику чињени и који се могу чинити. За општу карактеристику негативних страна Даничићева научнога рада дао је Лескин један зна-

тан прилог, рекавши да Даничић није био на висини науке о језику свога времена. Ово је важно, али ипак, по мојем мишљењу, није најважнија ствар у Лескинову суду о Даничићу. Пре свега, Даничић се бавио искључиво проучавањем српскохрватскога језика, и та чињеница заједно са чињеницом да индоевропска лингвистика све до половине 70-их година прошлога века није изишла из граница неразвијеног и прелазног стања, чини да Даничић не носи суверену одговорност за целокупни лингвистички део свога рада на језику. Има у Даничићеву раду на језику и таквих лингвистичких недостатака којима Даничић апсолутно није био крив, јер се у оно време није ни могло бити напреднији у том правцу (исп. н. пр. оно што ћу касније напоменути поводом Даничићеве расправе **Ћ** і **ћ** *u istoriji slovenskih jezika).* Истина, поменута Лескинова карактеристика Даничићева рада на језику односи се на 70-те године тога рада, а то је време када је Даничић свој рад на проучавању српскохрватскога језика стао доводити у везу са индоевропском лингвистиком, којом се приликом, нарочито у другој половини 70-их година, јасно испољавала његова заосталост за науком, и по методу рада и иначе. Да Даничић заиста није био на висини науке тога времена, најбољи нам доказ пружа одзив савремене стручне критике на његове О с н о в е и, нарочито, на његове *Korijene.* Према томе, морамо примити Лескинову констатацију да Даничић није био на висини науке о језику ни за своје време. Само то још није довољно да можемо објаснити с в е недостатке у Даничићеву раду на српскохрвтском језку. Јер у Даничићеву раду свега времена, такође пре 70-их година, има и таквих недостатака који немају никакве везе са индоевропском науком о језику ни са Даничићевим односом ка тој науци. Лескин није дао једно опште начело са којега се и ти недостаци могу објаснити, али је учинио наговештај за њ окарактерисавши Даничића као књишкога наученьака. Даничић је зацело најчистији представник књишкога наученьака, радника који проучава језик искључиво са папира, материал забележен од других, било у старом или новијем добу. Даничића је на то могла упућивати, поред његове природне склоности за тих и повучен живот и рад, још и потреба да се дотле нагомилани језички материал научно обради. Та чињеница, доведена, у везу са

слабим стањем српскохрватске филологије његова времена, које је стање управо кочило чисто кабинетни рад, доносила је сама собом недостатке у Даничићеву раду на језику од почетка до краја. Недостаци ове врсте били су такође констатовани од критике (Јагић у оцени Историје облика, Архив II стр. 159—160), али нису груписани и изведени као последица ове опште карактеристике радника и стања његове науке.

Из ових двеју карактеристика Даничића као научењака — да је био књишки научењак у времену које је за таку врсту научењака било прерано, јер је обрада српскохрватскога језика, његових модерних и старих диалеката, била такорећи у повоју, и да није стајао на висини науке о језику свога времена — дају се објаснити сви недостаци у лингвистичком дѣлу Даничићева рада на језику. Даничић је слабо стајао са фонетиком. То је једини део граматике који он није посебно обрађивао (изузевши акценат). Он, у објашњавању гласовних промена, није правио себи никаквих тешкоћа, за њега у пуној мери важи начело »све из свега«, тј. сваку гласовну промену он је одважно објашњавао онако како му је требало. Он гласове произвољно додаје, умеће, одбацује, избацује, један у други претвара, све како му кад треба. Тако је чинио у својим ранијим радовима, а тако је чинио и касније, у 70-им годинама. У својој фонетици он је у 70-им годинама остао исти какав је био и раније. И кад је у 70-им годинама угазио у етимологизирање, за који посао није био припремљен, критика је устала против његова рада. Погрешка у методу и неспремност за етимологизирање имали су за последицу да Даничићеви ***Korijeni*** (1877), поред свих добрих филолошких одлика Даничићева рада и поред огромнога труда, у великој мери представљају несолидан посао. На овоме немам потребе задржавати се, јер могу упутити на оцену ***Korijena*** од стране професора Брикнера (у III. књизи Јагићева Архива). Та Даничићу савремена оцена показује не само како је Даничић стајао с фонетиком и како је према томе етимологизирао, већ сама собом утврђује и чињеницу да је Даничић био заостао за науком. Толико о висини Даничићеве лингвистичне спреме.

Сад још неколико речи о недостацима друге врсте у Даничићеву раду на језику. Овим недостацима Даничић лично

није крив, они су продукат природе његова рада и времена у којем је радио. Као последица тога дошла је интересантна појава, да Даничић, који се борио за народни језик у књижевности, није тај језик у пуној мери уважавао у науци. Тако није водио довољно рачуна о диалекатским разликама, ни у старом ни у модерном језику, и није до потпуности одвајао народни језик од црквенога у старим језичним споменицима. Већ је констатовано да у својим расправама о акценту није водио рачуна о географији језика, те би неупућени читалац могао мислити да његов акценат важи за целокупну област јужнога наречја (Јагић, Историа слав. фил., стр. 739). Као прототип кабинетнога, или боље са Лескином речи: књишкога научењака, показује се Даничић у *Radu* XX (1872), где настоји дати прилог за историју наше акцентуације служећи се искључиво средствима (акцентима и ортографијом) која пружају старе књиге и рукописи. Јагић је у својој оцени Историје облика (Архив II) скретао пажњу на Даничићево недовољно разликовање диалекатских особина, а додирнуо је и питање о недовољном одвајању народнога језика од црквенога. Али ово последње (неодвајање народнога и црквенога језика) није Јагић у довољној мери истакао, премда тога има и у том Даничићеву делу, а и у различним другима. Да не бих дуљио излагање, навешћу један мален цитат из Даничића, који ће илустровати не само неодвајање народнога и црквенога језика, већ уједно и начин Даничићева тумачења гласовних промена. У расправи *Ѣ i ѣ u istoriji slovenskih jezika* (Rad I, стр. 110.) чита се: »U našim narodnijem riječima glasovi *t* i *d* kad stoje pred *j*, od kojega ih je negda dijelilo *i*, pa to *i* pretvorivši se u *j* ispalo, slijevaju se s *j* u *ћ* i *ђ*, n. pr. браћа, рођак. — I to je postanje glasova *ћ* i *ђ* novo: u starijem spomenicima imamo братиѭ, родиѭкъ; da, još se i danas gdje gdje, na ime u Bosni, može čuti братја, родјак (види у Вукову рјечнику).« Како се види, Даничић узима за народне форме старих споменика братија, родијак, и из њих изводи данашње браћа, рођак преко братја, родјак, за које је из Вукова речника знао да постоје у народу. Што Даничић тумачи да је братја постало из братија преко братјја, па после прво *j* испало, то је он могао исто тако рећи да је *и* у братија одмах испало, без претходног претварања у *j*. Обоје би одговарало

начину његове интерпретације гласовних промена, само би ово друго објашњење било ипак релативно спретније од онога које је Даничић у овом случају одабрао.

У Лескинову прилогу о Даничићу разликују се две врсте података: једни се односе на личност, други на научни рад. На подацима прве врсте нећу се задржавати, јер су они углавном већ познати, премда не знам да ли баш сви. Не знам наиме да ли је забележено о Даничићеву прекомерном пушењу. Остављајући на страну већи део података о Даничићевој приватној личности, задржаћу се само на таквима који су били или за које Лескин мисли да су били од значаја за Даничићев научни рад. Такви су подаци о знању **resp.** незнању језикâ и о претераној осетљивости која није подносила критику. Подаци Лескинови о Даничићевој осетљивости нису нови, али су врло важни, јер удружени с неким другим особинама Даничићева карактера били су од знатнога утицаја не само на живот, већ и на успех у научном раду његову. Међутим, подаци о незнању језикâ су нови и оригинални. Али је у овом случају Лескин на криву путу, и ти подаци не стоје у складу с оним што је рекао да је Даничић био књишки науčењак. Лескин као да је полазио од себе и од потреба за свој рад, кад је изнео мишљење да Даничић није знао литавски и словенске језике, и да зато није имао потребну подлогу за научни рад. Будући пак да су Лескин и Даничић два различна радника и по правцу и по природи рада, све што је Лескин рекао о Даничићеву знању језикâ је, по мојем схватању, промашено и, може се рећи, депласирано. Лескинов главни научнички задатак и значај је у довођењу словенске филологије у везу са модерном лингвистиком, док је Даничић радник на српскохрватској филологији, на посебној обради тога једнога језика, без компаративнога смера. Даничић је проучавао само српскохрватски језик, а Лескин је проучавао више језикâ, међу другима литавски и српско-хрватски. И као специалноме раднику на прибирању грађе и обради литавскога језика и као раднику који је словенску филологију доводио у везу са лингвистиком, Лескину је знање литавскога језика било неопходно потребно, док се за Даничића то не може рећи. Даничић се, заједно, овде онде у свом раду позива на литавски језик, само он то не чини по материалу из прве руке, већ по

ономе материалу што су га други унели у упоредну граматику и речник. А то је за оно што је Даничић радио било довољно. Ја имам пред собом сва Даничићева научна дела, и не могу да констатујем ни за једно да му смета Даничићево незнање литавскога језика. Што се словенских језика тиче, Даничић се већ од почетка свога научнога рада показује као добар зналац старословенскога језика, а такође и рускога, са којега је и преводио. А служио се у научном раду кадшто и другим словенским језицима, што се види из неких његових дела, н. пр. из расправе *Ѣ i ѣ u istoriji slovenskih jezika,* где за пољски језик цитира граматику Малецкога, за чешки Хаталино *Zvukosloví.* Ја бих могао навести још који доказ да је Даничић знао словенске језике у толикој мери, да би се у научном раду могао њима служити у већој мери но што се служио, али налазим да није потребно. Јер Лескин је, и у овом случају полазећи опет од себе, мислио на практично знање језикâ, на усмено споразумевање, а то се впди већ и по томе што вели да је Даничић могао руски да разуме. Лескин је, као што је познато, имао једну нарочиту врсту талента да лако учи туђе језике такође за практичну употребу. Даничић тога талента, по Лескину, није имао.[1] Тај таленат је Лескину био и потребан, јер он није био само књишки науčењак и није проучавао свој матерњи језик као Даничић. Даничићу као књишкоме науčењаку није било потребно разумевање језика преко ушију већ преко очију, а тако је словенске језике разумевао. Да је он нешто хтео прибирати материал из којега туђега језика непосредно (што он није чинио ни за свој матерњи језик, који је био предмет његових студија), он би дакако морао бар до извесног степена и практично савладати дотични језик, као што је Лескин научио литавски или као што је тај језик, пре Лескина, научио Шлајхер. Даничић је знао словенске језике колико је потребно за кабинетни рад научни, тј. могао се служити граматикама и речницима, а што он у неким својим делима из 70-их година, наиме у О с н о в а м а и *Korijenima,* обилази

[1] О овоме, као и о различним другим стварима интересантним за познавање Даничића као човека и као науčењака, могло би се, држим, још увек прикупити занимљивих података. Тога ради мислим да би било корисно да се такви подаци траже. У ту сврху могао би који од наших стручних или књижевних часописа отворити нарочиту рубрику.

словенске језике и доводи српски језик у непосредну везу са индоевропским прајезиком, то он није чинио зато што, према своме знању словенских језика, друкчије не би могао чинити, већ зато што је тако хтео чинити. То се јасно разабира из самога предговора *Korijenima*, где Даничић вели да је хтео обрађивати само српски језик и да му је »жао било и труда и времена да би се овај посао њима (другим словенским језицима) допунио«.

Лескинови подаци о Даничићеву знању језикâ могу бити интересантни за познавање Даничића као човека, и треба и на њих обратити пажњу приликом изградње целокупне слике овога знатнога човека, али ти подаци не долазе у обзир у оном смислу како је то Лескин мислио. За Даничића као научењака не долази у обзир знање језикâ већ и по томе што он није компаративно проучаво српски језик, већ га описивао сама за себе. И баш тим својим чисто филолошким радом Даничић је у науци оставио трага који се никад неће изгубити. Мислим у првом реду на његов рад на акценту. Једноме раднику не могу се чинити замерке по ономе што он није радио. Не може се замерити Даничићу што, рецимо, својим радом на акценту није отварао нове путове науци поређењем словенских језика. Тај рад отпочео је касније, када је Даничић престао радити на акценту. У погледу акцента, Даничићева је улога била да филолошки формулира стање акцента једнога диалекта у једном времену. Ту своју улогу извео је Даничић савршено, те пружио и увек пружа поуздан материал компаративним студијама о акценту. Тај рад његов неће никад изгубити своју вредност за науку, док му је остали рад на језику мање или више застарео.

Поводом Лескинова податка о Даничићевој претераној осетљивости и неподношењу критике, сећам се података што их је дао Новаковић у својим одличним Белешкама о Ђ. Даничићу у Годишњици VIII. Ту је Новаковић, између осталога, говорио довољно опширно о превеликој Даничићевој осетљивости, са које је он имао непријатности и разочарања у животу. Поред те женске особине имао је Даничић јако развијену једну мушку особину у карактеру, коју Новаковић назива постојанство у мишљењу. Те две карактерне црте удружене имале су знатнога утицаја на успех Даничићева рада, наиме у 70-им годинама. Нова-

ковић је констатовао да Даничић није био гибак и савитљив, и да га није било могућно задржати и окренути од правца који би једном одабрао, ма како му се добри разлози наводили. Постојанство у мишљењу је по себи лепа особина, али и њој мора бити граница. У Даничића је то »постојанство« прелазило границе у којима је оно врлина, а претерана осетљивост чинила је да га је критика дражила и љутила. Са таквим особинама карактера Даничић није био у могућности да критику хладно и присебно прими и да се њоме користи. Као што обично човек најмање познаје сама себе, тако и Даничић није себе довољно познавао. Новаковић (Белешке, стр. 30. посебнога отиска) је забележио како му је Даничић у првим годинама свога професорскога рада говорио да своје књижевне производе треба одмах штампати чим буду написани, и то из два разлога: да се дотичноме времену не одузима производ који му припада и да се писац користи критиком за будући свој рад. Даничић је заиста одмах објављивао или бар хтео одмах објављивати своја дела; али оно што је говорио о користи коју писац треба да извуче из критике, то су биле само празне речи које нису хармонирале с његовим карактером. А тај карактер дошао је до свога пунога израза и утицаја на Даничићев рад у 70-им годинама, када је Даничић, пошавши погрешним путем, узео доводити српски језик у непосредну везу са индоевропским прајезиком. Узалуд су биле Јагићеве оцене Историје облика и Основâ, Брикнерова оцена ***Korijena*** и Новаковићево мишљење о ***Ogledu rječnika***. Даничић се љутио, али се на критику није обазирао, и остао је до краја при своме.

Све је то већ познато, и ја овде помињем само ради тога да бих згодно прешао на друго једно питање које је Лескин додирнуо, наиме на питање о ауторитетима или узорима на које се Даничић у својем научном раду ослањао. Своје узоре помиње сам Даничић, изазван замеркама својих критичара. Тако у својем одговору Брикнеру (An meinen jüngsten Recensenten, стр. 3) вели: »Ist es aber eine Sucht (auf urindogermanische Fictionen hinzuweisen) zu nennen, wenn ich mich von *Werken* eines Schleicher oder eines Fick mehr angezogen, als durch rügende *Worte* eines Jagić abgeschreckt fühle?« А у једном писму, које се може сматрати

као епилог ове распре, јавља Новаковићу: »Изашло је у »Раду« и ваше писмо о »Огледу«. Ја мислим да не бих знао цијенити Миклошића, нити бих могао био добити његове санкције »Огледу«, кад бих се послије ње могао поколебати«. (Белешке, стр. 67). Тиме су поменута сва три ауторитета на које се Даничић у својем раду на језику ослањао и који играју мање или више важну улогу у Даничићеву научном раду: Миклошић, Шлајхер и Фик.

Од поменута три Даничићева узора споменуо је Лескин само Шлајхера, о коме ћу као узору за Даничића опширније говорити, пошто претходно објасним Даничићев однос према Вуку. О Вуку као узору за Даничићев научни рад не може бити речи. Вук је на Даничића имао утицаја као човек (исп. о томе Врховца, Карактер и рад Ђуре Даничића, стр. 11 и 17—20) и као културно-национални радник, али не као научењак специјалиста, у оном смислу како су на Даничића утицала поменута три научењака. Даничић је био стручан радник-филолог на српскохрватском језику, и као такав нашао је у материалу што га је Вук из народа покупио главни извор модернога српскога језика. Што Лескин вели да је Даничић Вуку неограничено веровао, то није тачно. Пре свега, материал који је Вук Даничићу пружао био је неупоредиво поузданији од ма којега другог материала што га је Даничић имао на расположењу за народни језик у садашњости или прошлости. Као кабинетни радник Даничић је у погледу материала био упућен искључиво на друге, а Вук му је био најсигурнији извор. Ипак он није Вуку неограничено веровао; напротив, допуњавао га је и кориговао у знатној мери, у колико му је то уопште било могућно, а могућно му је било углавном само на основу свога личнога језика. Тако је Даничић много допринео да друго издање Вукова речника буде онакво какво је, т. ј. боље од првога. Познато је да је Даничић увео у Вуков речник разлику оба акцента на кратким слоговима и да је допуњавао квантитет (исп. Јагића, Истор. слав. фил., стр. 739.). Као што прво издање свога речника Вук не би могао дати без помоћи Копитарове, тако друго издање не би могао дати без помоћи Даничићеве. Али Даничић, као кабинетни радник, није могао кориговати Вуков материал који му лично није био познат. За то ћу навести један леп пример. Познато је да је у новије време исправљан

Вуков речник у погледу дубровачкога говора. Даничић то није могао чинити. Он је дакако путовао по народу, више пута по Србији, а једаред је био баш у Дубровнику. По Србији је путовао претежно ради одмора, а у Дубровнику се завукао у библиотеку, међу књиге и рукописе, где је, свршивши свој посао, радио за Јагића (исп. Врховца, Карактер и рад, стр. 49 напом. 5).

Што се практичних питања књижевнога језика тиче, Даничић је као стручан филолог помогао Вуку у његовој борби за народни језик и нови правопис у књижевности, доказавши научну основаност Вукове реформе, односно научну неоснованост разлога Вукових противника. Даничић је прихватио јужно наречје не под утицајем Вукова личног ауторитета, већ под утицајем Вукова културно-националнога рада Прихватио је то наречје не толико разумом колико срцем, јер га је сматрао, као и други што су га сматрали, специфичним обележјем србизма. Даничић је као омладинац у Бечу давао и спољашње обележје своме романтичарском расположењу говорећи стално јужним наречјем и облачећи се кадшто у херцеговачко одело (исп. Врховца, Карактер и рад, стр. 11). Што је Даничић до смрти остао при јужном наречју, то нипошто није потребно тумачити његовим конзервативизмом, јер је оно романтичарско расположење за јужно наречје достигло управо свој врхунац у 60-им годинама, а продужавало се и даље, и у појединим таласима допрло до наших дана. При том је Даничића и сам живот и борба у животу могла донекле упућивати да се верно држи Вукова језика. Даничић је заједно с Вуком и Миклошићем и хрватским представницима потписао у Бечу 1850. године такозвани књижевни договор којим се прима Вуков језик за заједнички књижевни језик Срба и Хрвата. Међутим, са спровођењем Вукова језика и правописа међу Хрватима није ишло глатко (као ни међу Србима). Постојале су две школе, речка (Курелац) и загребачка (Вебер Ткалчевић), које су се обе разликовале од Вукова језика, а такође и међусобно. Кад је Даничић у 60-им годинама дошао у Загреб да ту живи и научно ради, затекао је обе оне школе у међусобном трењу. Представници тих школа спроводили су и на пракси своје идеје о књижевном језику и правопису такође у издањима југословенске академије. Даничић нипошто није могао имати разлога да

одступањем од јужнога наречја разбија фронт који је године 1850. био створен. О овоме не би било потребно овде даље говорити. Ипак ћу споменути да на овако схватање упућује и Даничићева кореспонденција с Новаковићем. Речка школа већ је раније била посрнула, а са Курелчевом смрћу (1874) сасвим утрнула. Али се загребачка школа још увек врло упорно држала, тако да се Даничић бојао за редакцију академијског речника, наиме да у академији не претегне мишљење да се речник пише »загребачком граматиком и правописом« (исп. Новаковић, Белешке, стр. 68). Додуше, у овом случају није било толико у питању јужно наречје, које је и загребачка школа примила (управо, наследила из старије књижевности) одступајући само незнатно од Вукове ортографије.

Лескиново искуство у Далмацији, о непрактичности јужнога наречја, важи за велики део територије српскохрватскога језика. Лескин нам је дао драгоцено сведочанство о томе да јужно наречје, с обзиром на народни говор на највећем делу територије нашега језика, није подесно за књижевни језик. Оно је управо једна невоља која још увек притискује знатан део нашега народа. То дакако није једина невоља нашега књижевног језика, али свакако она невоља која се релативно лако и брзо да одстранити, без повреде ичије на објективним разлозима засноване осетљивости.

Први и главни узор Даничићев, и то од почетка до краја научнога рада, био је Миклошић. До 70-их година био је Миклошић једини ауторитет који је имао утицаја на Даничићев научни рад, а кад је Миклошић (исп. Јагића, Истор. слав. фил., стр. 709) са 70-им годинама почео свој рад на словенској филологији доводити у тешњу везу са индоевропском лингвистиком, пошао је и Даничић за његовим примером, само је у том правцу отишао много даље од Миклошића и уопште даље но што је то смело бити: Даничић је почео доводити српски језик у везу са индоевропским прајезиком, те је обрађујући српски језик полазио од индоевропскога прајезика. Одвојивши се методом од Миклошића, који је у својем раду увек полазио од словенских језика, Даничић је морао тражити себи нове узоре, и он их је нашао у збирним делима два немачка научењака: Шлајхеров *Compendium* постао му је полазна тачка за граматику а Фиков упоредни реч-

ник за речник српскога језика. При том треба констатовати да Даничић ни за једним од својих узора није апсолутно пристајао, већ их је од чести допуњавао другим ауторима, а од чести градио своје оригиналне комбинације. Он у предговору својих Основа истиче да је његов посао био »тражити коријене само оним ријечима којих Фик не спомиње или које спомиње али које ја мислим да нијесу онога коријена којега он мисли да су, — па сам и таким ријечима коријене бирао само у његову дјелу, тражећи наравно је ли таквим ријечима — као и другим — показао коријен и какав је показао тко други«. Како се из овога цитата види, Даничић је за корене индоевропскога прајезика остао искључиво при Фикову речнику, а за суфиксе у Основама и наставке у Историји облика има детаљним поређењем тек да се утврди њихово порекло. Јасно је да му је ту био главни извор Шлајхеров *Compendium*, што је већ у своје време констатовано од критике и што ни сам Даничић није тајио. Ипак треба по могућности утврдити, да ли му је Шлајхер био једини извор, или га је делимице допуњавао другим ауторима, н. пр. Бопом, којега се упоредном граматиком Даничић иначе служио у својем научном раду и на њу се позивао у неким својим делима. Остављајући то питање на страну, ја хоћу овде дефинитивно да констатујем, какве је последице имало у различним Даничићевим делима његово довођење српскога језика у везу са индоевропским прајезиком, јер то у досадашњој литератури о Даничићу није изведено на чисто. Брикнер је у својој оцени *Korijena* (исп. Archiv für slav. Phil. III стр. 156) мислио да у том погледу стоје на једној страни Историја облика и Основе, а на другој страни *Korijeni*, тако да је хипотетични индоевропски елеменат у првом случају само неприкладан увод (ein störendes Accessorium), док је тај елеменат у *Korijenima* основна погрешка. Такво схватање не одговара истини. У погледу последица од довођења српскога језика у везу са индоевропским прајезиком стоји на једној сртани Историја облика, а на другој Основе и *Korijeni*. У Историји облика је та веза формална, и ни у колико не утиче на распоред и интерпретацију градива из српскога језика. Ма колико иначе били излишни и наивни они уводи у поједине облике, где се фиктивним и хипотетичним формансима прајезика (према

схватању науке једнога времена) чини увод у реално излагање историјских података о српском језику, с означивањем времена и навођењем места за оно што се казује, ипак су они уводи само баласт који не утиче на прави посао и који се може занемарити. У том погледу се ови уводи у поједине облике у Историји облика могу упоредити са индоевропским коренима у Огледу речника и оном делу академијског речника што га је Даничић израдио: ни овде ни тамо нема индоевропски прајезик никаква утицаја на излагање факата из српскога језика. Међутим, сасвим друкчије стоји ствар са Основама и *Korijenima*. У тим делима даје индоевропски прајезик директиву за распоред и интерпретацију градива из српскога језика. Тај прајезик омео је Даничића да у тим својим делима правилно искористи своје урођене велике филолошке способности, које је и у њима показао у великој мери. Не може бити сумње да би за науку било много корисније да је Даничић по своме језичкоме осећању обрадио основе српскога језика, да је издвојио суфиксе који се у садашњем језику осећају као такви, да је усавршио начин како је почео радити тај посао у својој расправи Српска деминуција и аугментација у Гласнику XII (1860). Наместо тога, он је разврставао српске речи полазећи од индоевропских суфикса и корена, грешећи често и са стајалишта српскога језика и са стајалишта научне граматике. Пошто није било могућно онолике хиљаде српских речи подврћи под мален број индоевропских форманса, Даничић је за потребу српскога језика такође комбиновао формансе прајезика. Као што је у Основама груписање српских речи вршио полазећи од индоевропских суфикса, тако је у *Korijenima* подводио масе српских речи под релативно незнатан број индоевропских корена. Резултат је у оба дела исти: богат и поуздан материјал, али у знатној мери произвољно распоређен и интерпретиран, и са гледишта српскога језика и са гледишта научне граматике. То је више пало у очи у *Korijenima*, јер је ту Даничић етимологизирао више по интуицији, оперирајући произвољно са гласовима, показујући притом често велику одважност и лакомисленост.

Разлика у овом случају између Историје облика с једне, и Основа и *Korijena* с друге стране, долази од саме природе тих научних дела. У првом случају се градиво

из српскога језика може упоредити са једном вертикалном линијом, која, ако уопште долази у везу са индоевропским прајезиком, долази у ту везу само својим врхом. У другом случају (у Основама и *Korijenima*) градиво из српскога језика може се упоредити са једном хоризонталном линијом, која се целокупном својом дужином доводи у везу са елементима индоевропскога прајезика. То ћу показати на по једном примеру из Историје облика и Основа. У Историји облика на страни 258 даје се овакав увод у прво лице једн. садашњега времена тематских глагола: »личному наставку *mi* отпада *i*, па се с његовијем *m* крајње *a* у основи слијева у старом словенском језику у ѫ које у српском језику гласи *у* (оу); тако се налази у нас свега времена, али што позније, то рјеђе«. После се дају потврде за прво лице садашњега времена по врстама и разредима. У овом случају је изведен непосредно из прајезика словенски облик који у нашим споменицима није потврђен. Кад су црте прасловенскога resp. старословенскога језика потврђене такође у српским језичним споменицима, онда је и Даничићево градиво у непосредној вези са прајезиком, али то опет нема никаква утицаја на излагање историјских података о српском језику, који су изложени по природном реду, по основама и хронологији, тако да у сваком случају градиво стоји на свом месту. Сасвим друкчије стоји са Основама (и *Korijenima*). Ту је градиво често произвољно распоређено, и без помоћи регистра (у ком је списак свих обрађених речи) не бисмо лако могли наћи оно што нам треба. Ко би, на пример, могао слутити, које ће градиво из српскога језика Даничић подвести под тобожњи индоевропски форманс *lija*, или тачније: за које ће градиво из српскога језика Даничић формирати форманс *lija*? Форманс *lija* (Основе, стр. 134—135): »Сложен је од *la* (види стр. 118) и *ija* (види стр. 78), тако да је првом пред другим отпало самогласно. У српском језику од *ija* отпада *i* ослабивши у ь као и кад није сложен са *la* (види на страни 78—9«. Под овај форманс подведене су речи као н. пр. бȉље и прȇља, прâља, које, ни са стајалишта српскога језика ни са стајалишта научне граматике не спадају заједно. За *Korijene* не наводим пример, јер је природа тога дела јасна већ из досадашње литературе о Даничићевим делима.

После овога кратког разлагања о Даничићевим великим делима из 70-их година можемо одмах бити готови са једним од Даничићевих ауторитета, наиме са Фиком. Пошто је Фик утицао само на Основе и *Korijene* (ако не узмемо у обзир уношење индоевропских корена у академијски речник), и то тако да је Фиков ауторитет имао велике последице на распоред и интерпретацију градива у тим делима, то је јасно да је Фик само шкодио Даничићу. Управо, Фик је био фаталан за Даничића, без своје кривице, разуме се.

Говорећи о Даничићу Лескин, ради објашњења Даничићева научнога рада, није поменуо ни Фика ни Миклошића, већ само Шлајхера. Тиме је Лескин хтео само да окарактерише висину Даничићеве лингвистичне спреме, јер Шлајхер представља једну епоху у историји лингвистике. Лескин је хтео да истакне да Даничић није био на висини науке 70-их година, које године чине у лингвистици прелаз између старије, Шлајхерове, и потоње, модерне епохе. У 70-им годинама наступа преокрет у лингвистици, напуштају се старе методе и резултати и тражи се ново. У том покрету и сам Лескин има истакнуту улогу по свом делу *Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen* (1876). Несумњиво је да Даничић није био у контакту са новим духом у науци, што се испољило и његовим за то време већ неукусним поуздањем у Шлајхеров *Compendium* и, још више, његовим произвољним схватањем гласовних промена. О овоме сам већ напоминьао раније, а такође и то да је савремена критика уочила недостатке Даничићева научнога рада. Та критика је нашла место у Архиву за словенску филологију, часопису око којега су се били окупили научењаци који су представљали нови правац у словенској филологији, људи који су стајали на висини науке тога времена, као н. пр. Јагић, Лескин, Брикнер.

Што се тиче специално Шлајхера као узора за Даничића треба констатовати да Даничић није био увек ни на висини Шлајхера. Он се у 60-им годинама није користио Шлајхеровим *Compendium*-ом, а када се у 70-им годинама, у Историји облика, такорећи испео на Шлајхерову висину, онда је то већ било мало касно. Ипак је Шлајхер помогао Даничићу да своја граматичка, напосе морфолошка схватања

дигне на висину већу од оне на којој је стајао у ранијим својим делима. Зато, као и да уједно покажем Миклошићев ауторитет за Даничића, задржаћу се нешто дуже на односу Даничићеву према Шлајхеру.

Према садржини Даничићевих дела и према времену Шлајхерова рада могли бисмо очекивати бар нешто Шлајхерова утицаја на Облике, који су изишли године 1863. као прерађена Мала српска граматика из године 1850. Даничић у предговору Облика вели да је то прерађена Мала српска граматика, »по садашњем знању мојем«. За то знање имао је Даничић на расположењу знатна дела Шлајхерова: ***Die Formenlehre der kirchenslavischen Sprache*** (1852) и ***Compendium*** (1861), којих дела није било кад је радио Малу српску граматику. У Малој српској граматици могао је доћи у обзир само један од три Даничићева ауторитета, Миклошић. И он је заиста и дошао у обзир, само се у то овде нећу упуштати, јер ми је довољно да само споменем да се Даничић ту и позива на једно дело Миклошићево, на ***Formenlehre der altslov. Sprache*** (1850). Али је и у Облицима утицај Миклошићев и сувише очигледен. Овде долази у обзир већ споменуто дело Миклошићево, а такође друга дела Миклошићева из 40-их и 50-их година. Међутим, утицај Шлајхеров нисам могао утврдити, иако сам га тражио. Понајпре бисмо могли очекивати утицај Шлајхеров на Даничићево схватање зева, у толико пре што се Даничић у том погледу унеколико разликује од Миклошића. Позната је Миклошићева погрешна наука о укидању зева, који се тобоже укида различним сугласницима, као што су **ј**, **в**, **н**, **д**. При тој својој науци остао је Миклошић углавном до краја свога научнога рада (одустао је само за **д**). Шлајхер је у својој старословенској граматици с правом критиковао такво учење, тврдећи да у дотичним случајевима (н. пр. чујем, бивати, сњим, унићи, идем) нема никаквога укидања зева, да се они сугласници нису развили на словенском тлу, већ да су у словенским језицима наслеђени, да су органски састојци основâ и речи. Даничић се у Облицима, као и раније у Малој српској граматици, слагао с Миклошићем у погледу зева само за сугласнике **в** и **ј**. У тим ранијим делима и у овој тачки јако пада у очи утицај Миклошићев на Даничића, напосе у погледу укиданња зева гласом **ј**, јер се често понавља у ко-

њугацији. Тако н. пр., рецимо у садашњем времену, ј се ради укидања зева умеће у свим лицима у глагола као што су н. пр. чујем, купујем, а само у 3. лицу множине у глагола као што је н. пр. знам. Али Даничић не укида зев гласовима **н** и **д**. За **н** се није јасно изјавио, а није се у оно време ни могао јасно изјавити, тек се види да се устезао гледати у дотичноме **н** средство за укидање зева, јер у Облицима вели само да се н. пр. између предлога и заменице личне трећега лица умеће **н** »ради предлога«, а у Малој српској граматици сасвим је избегао да о томе уопште говори. Сасвим је одређено држање Даничићево у погледу схватања сугласника **д** као средства за укидање зева. У оба своја дела учи Даничић да глаголи ићи и бити у неким облицима узимају к основи **д**, а у напомени на страни 84 Облика, поводом глагола ићи, вели, да овде **д** долази по Миклошићу само зева ради, »а Боп мисли да је од коријена од којега је дјети и дјело, тако да идем значи: чиним да идем«. Ово је из Бопа примио и касније у *Korijenima*. Дакле, Даничић је већ у првим својим делима у питању о зеву био донекле напреднији од Миклошића, али не под утицајем Шлајхера. Шлајхеров утицај имао би се у првом реду испољити против сугласника **ј** и **в** као средстава за укидање зева, али је ту Даничић пристао потпуно уз Миклошића.

Већ сам раније напоменуо да Даничић није свакад и у свему пристајао ни за једним од својих узора. У том правцу навешћу овде један врло интересантан пример из Облика. Реч је о облику трпнога придева. Даничић је у Малој српграматици учио, према Миклошићу, да се тај облик гради формансима **-т** и **-н**, а у Облицима учи да се гради формансима **-т** и **-ен**, н. пр. простр-т, плет-ен. Према томе, од глагола н. пр. знати гласи овај облик, поред знâт, такође знâн, које да је постало из зна-ен преко зна-ан; исто тако, чȳвâн је постало из чува-ен, клâн из кла-ен, и т. д. Ово оригинално и за лаика примамљиво[1] схватање и тумачење напустиће Даничић у Историји облика.

[1] Примљено је у најновије време у Српској граматици (Београд, 1922) од Живојина П. Симића, која књига и иначе представља анахронизам у нашој граматичкој литератури; у облицима стоји на висини схватања и тумачења у Даничићевим Облицима.

У Облицима се не може утврдити утицај Шлајхеров на Даничића такође ни у потоњим издањима тога дела у 60-им и 70-им годинама, јер је оно само прештампавано, без уношења коректура у тумачења. Има само једна коректура у Облицима, изазвана Јагићем. Ту коректуру држим да овде треба поменути, је је она итересантна за Даничића и као човека и као научењака. Раније сам већ напоменуо да Даничићу његова претерана осетљивост и тврдоглавост нису допуштали да се користи критиком. Али има још једна особина Даничићева карактера коју можда такође треба узети у обзир при објашњавању Даничићева држања према критици. То је његова свест о себи и вредности свога рада. Тако свој одговор Брикнеру (**An meinen jüngsten Recensenten**) завршује Даничић жељом да његов критичар напише много тако рђавих дела као што су ***Korijeni***, за које је он (Брикнер) мислио да о њима може судити. Свест о себи и вредности свога рада, коју свест обично показују људи од вредности, не би Даничића морала определити да буде глух за критику, да су оне друге особине његова карактера, осетљивост и »постојанство у мишљењу«, биле развијене само у границама у којима су оне врлине. Човека нормалне осетљивости и »постојанства у мишљењу« неће свест о себи ометати да прима савете и примедбе такође са стране које ауторитет не сматра већим од својега. Код Даничића је то било друкчије. Једини мени познат изузетак је у предговору 4. издања Облика, где је којекако примио једну Јагићеву примедбу. Даничић је у првим издањима Облика на оригиналан начин објаснио облик глаголских прилога на и (і) рекавши да су то окамењени локативи, а аналогију томе видео је у прилозима љети, зими и сл., који су такође локативи. Јагић је у ***Književniku*** за год. 1864. приказао треће издање Облика (године 1863. изишла су два издања, друго и треће, стварно прво и друго, а Даничић је издања бројио полазећи од Мале српске граматике, коју је сматрао истим делом). Јагић је Даничића и његово дело обасуо врло великим похвалама, а учинио је само једну једину примедбу, наиме односно поменутога схватања глаголских прилога. Јагић сасвим разумно вели да нема никакве синтактичне заједнице између глаголских прилога на **-и** и локатива као што су лети, зими и сл., и да се облици као плетући, плетавши не могу схва-

тити као локативи. Јагић је био склон видети у облику глаг. прилога на **-и** стари облик номинатива једн. жен. рода. На ту Јагићеву критику осврће се Даничић у предговору. 4. издања О б л и к а (1864). Примедбу је којекако примио, и као човек даровит нашао је у Јагићевим речима подстрек да ствар поново расуди и да је углавном реши у оном смислу како ми данас ту ствар схватамо. Али је интересантна Даничићева мотивација, зашто је одустао од својега ранијег схватања да су глаголски прилози негдашњи седми падеж: »Ne mislim više da su sedmi padež; ali ne za to što se sa »smislom lokala« kao što napominje g. Jagić ili što se sa smislom samoga participa u lokalu ne bi slagalo, nego samo za to što napomenu da se istorijski ne može dokazati, na čem mislim da mu niko nije zahvalniji od mene«. У негативном делу ове мотивације (по којој би се глаголски прилог на **-и** тобоже могао слагати са смислом локатива) није могућно разграничити две врсте мотива који су га могли изазвати: нетрпељивост критике и тежња да замерку што више ослаби и критичара сузбије (јер је после одбио и критичарево схватање) и произвољно и механичко схватање језичких појава, чему је Даничић био склон.

Даничић први пут помиње Шлајхера у својој расправи ***Ћ i ђ u istoriji slovenskih jezika*** у Radu I (1867). Ту је расправљао питање о деоби словенских језика, и говорећи о ономе што је дотле у науци о том предмету расправљано, задржао се највише на Шлајхеру. Даничић одбацује поделу словенских језика на две групе, западну и југоисточну, коју је Шлајхер наследио од Добровскога и Шафарика, одабравши за њу из раније литературе држање resp. недржање гласова **д** и **т** пред **н** и **л**. После те прве деобе дао је Шлајхер даљу деобу словенских језика на основу група **дј** и **тј**, којих је важност за словенске језике Шлајхер први истакао. Он, према судбини група **дј** и **тј**, дели словенске језике на три групе: западну, руску и јужнословенску, коју последњу дели на два дела: бугарски и српско-словеначки. Даничић је најпре одбацио прву поделу словенсих језика на две групе: западну и југоисточну, па онда дао своју поделу словенских језика према судбини оних гласовних група **дј** и **тј**, с којом су се последњом изједначиле и првобитне групе **гт, кт** и **хт**, о чем Даничић опширно расправља. Он разликује три раздела словенских језика: п р в и р а з д е о, у којем се ни један еле-

менат група **дј** и **тј** не мења (српскохрватски језик); другиразделео, у којем се један (други) елеменат групе мења у **с** и **з** (западни словенски језици); трећи раздео, у којем се други елеменат мења у **ш** и **ж** (један део овога раздела чини руски; други део, бугарски и старословенски језик).

Поводом ове расправе ступио је Даничић у писмени саобраћај са Шлајхером. Он је пратио Шлајхеру своју расправу, а овај му се у писму захвалио и определио своје стајалиште после Даничићеве расправе. То писмо Шлајхерово објавио је Даничић у својој у Видову дану за год. 1874. (и одатле у посебној књижици) објављеној лекцији својој Диоба словенских језика, где се вратио на исти предмет о коме је расправљао године 1867. Шлајхер, између осталога, извештава Даничића: 1. да напушта ону поделу словенских језика на две првобитне групе (западну и југоисточну) коју је раније био примио, и 2. да у принципу прима горе изложену Даничићеву поделу словенских језика, само што налази да је друга група (раздео) млађа од треће, јер *»dz* und *ts (c)* = *dj* und *tj* braucht keineswegs altertümlicher zu sein, als *dž* und *tš (č); ž* und *š*, linguale laute, stehen vielmehr dem *j*, einem palatallaute, physiologisch näher, als die dentalen *z* und *s*«. Овај цитат из писма Шлајхерова дао сам поради тога што је Даничић у овој књижици, с обзиром на то место из писма Шлајхерова, мўком модификовао своју деобу словенских језика из год. 1867. у толико што је трећи раздео узео за други, а други за трећи. Види се већ по томе да је године 1874. сматрао Шлајхера ауторитетом. Али се из те коректуре види и Даничићева и Шлајхерова произвољност у схватању времена или старине одвајања појединих група словенских језика из словенскога прајезика. На сваки начин не би било оправдано подврћи критици, са стајалишта модерне фонетике, Даничићеву интерпретацију гласовних група **дј** и **тј** (= првобитно **тј** и првобитно **гт, кт, хт**) у години 1867. Зато ћу само скренути пажњу на природу Даничићева научнога рада, која се природа и овде испољила. Он у својем кабинету ради механички, без довољно обзира на реалне односе сродности међу словенским језицима, напосе међу јужнословенским језицима. Тај механички рад, у овом случају, нарочито се испољио у његову разврставању словеначког језика: по рефлексу за **дј** он му припада у прву групу (уз српскохрватски), а по ре-

флексу за **тј** у другу групу (уз руски језик) (испор. Диоба слов. језика, стр. 13—14 посебнога отиска). Поред те склоности за механички рад долази у овом случају у обзир још једна околност, за коју сам већ рекао да је Даничићу сметала у научном раду. То је стање српскохрватске филологије у времену кад је Даничић радио. Да је он знао да и у српским диалектима од **тј** бива такође **ч**, он не би био у забуни у погледу словеначкога језика, не би га разбио међу српским и руским језиком. Уосталом, на основу самих група **тј** и **дј** није могућно извести поделу словенских језика само на три групе, јер се томе противе стварни сродднички односи међу словенским језицима. Даничићева подела је чисто кабинетна. По њој је бугарски језик сроднији са руским него са српским, а словеначки исто толико сродан са руским колико са српским. Дакле, јужнословенски језици противе се подели словенских језика на три групе на основу самих гласовних група **дј** и **тј**. Зато је Лескин у својој Граматици српскохрватскога језика (1914), делећи словенске језике по групама **дј** и **тј**, издвојио бугарски језик у засебну групу, те разликује четири главне групе словенских језика, разбивши јужнословенске језике у две потпуно одељене групе. То би теоретски било оправдано, ако се подела словенских језика проведе до краја само и искључиво по групама **дј** и **тј**. Овде иступа пред нас проблем јужнословенскога прајезика, о коме овде није место расправљати. Остављајући тај проблем на страну, да се вратим на групе **дј** и **тј** у словенским језицима. Толико је извесно да те групе, које западне и источне словенске диалекте спајају у целине, раздвајају јужнословенске језике. По тим групама (и другим цртама) деле се јужнословенски језици у две групе, источну и западну, бугарско-старословенску и српскохрватско-словеначку, а што је Шлајхер правилно схватао године 1865. у својој расправи Краткій очеркъ доисторической жизни сѣверо-восточнаго отдѣла индогермамских языковъ (стр. 60 — 61).

Даничић у Диоби словенских језика истиче да му је Шлајхер примио његову поделу словенских језика, али на пракси није ни он сам узимао у обзир своју механичку поделу. Он у истој књижици вели да се словенски језици »обично« помињу овим редом: 1. стари словенски језик, 2. нови

словенски језик, 3. бугарски, 4. српски језик с хрватским, 5. малоруски, 6. великоруски, 7. чешки језик са словачким, 8. пољски, 9. горњи лужички, 10. доњи лужички, и 11. полапски језик. То је управо Миклошићев ред словенских језика, који је старији од Даничићеве поделе и који с њом нема никакве везе. Тај ред словенских језика примио је Даничић у поменутој својој књижици, и по том реду говори о словенским језицима, иако је тврдио да се његова подела »не мало разликује и од оне Шлајхерове и од оне Миклошићеве« (**Rad I.** стр. 109). — Из поменуте књижице Дио б а словенских језика види се да су на Даничићев рад у години 1874. утицала два ауторитета, Миклошић и Шлајхер. Миклошићев ауторитет за Даничића показује се још једном у тој истој расправици. У њој се Даничић показује као одсудан присталица Миклошићеве тезе о панонском пореклу старословенскога језика (стр. 3—5 посебнога отиска).

У расправама ***Ћ і ћ u istoriji slovenskih jezika*** и Дио б а словенских језика помиње Даничић Шлајхера само по једном специалном питању из словенске филологије, али се одатле још не види да је познавао Шлајхеров рад на упоредној граматици, мада се позива такође на ***Compendium***. Али има и за то једна потврда већ у 60-им годинама, наиме у Даничићевој оцени Хаталипа дела **De mutatione consonantium quarum in linguis slavicis** у ***Radu*** II (1868). Интересантно је да су то дело Хаталино оцењивали једновремено и независно један од другога Даничић и Лескин, Даничић у ***Radu*** а Лескин у Шлајхеровим и Куновим **Beiträge V** (1868). Обе су оцене неповољне за Хаталу. Оба научењака узимају у заштиту заслужне за науку људе, Миклошића и Шлајхера, које је Хатала неоправдано нападао или бар игнорирао. Лескин је критиковао Хаталу са стајалишта упоредне граматике и њене везе са словенском филологијом, а Даничић са стајалишта словенске филологије, те према томе Лескин више брани Шлајхера, а Даничић Миклошића, истичући да се све што Хатала стварно расправља о сугласничким групама углавном већ налази у Миклошићевим делима. Тако се обе оцене управо допуњују. Ипак нема оштре границе између ширега и ужега стајалишта на којем стоје оба критичара. За нас је овде важно да Даничић брани и Шлајхера, којега је Хатала нападао због грађења такозваних ***Grundformen*** за

индоевропске језике. Даничић налази да је то користан посао, а словенски су језици, особито после дела Миклошићевих, толико познати да се могу поредити с другим језицима (*Rad* II, стр. 193—194). По томе се види да је Даничић већ тада познавао Шлајхеров рад на упоредној граматици, којим ће се служити истом у 70-им годинама, у Историји облика и у Основама. О слабој страни служења Шлајхеровим *Compendium*-ом у Историји облика и, нарочито, у Основама већ сам говорио, а овде треба да истакнем да се Даничић служио Шлајхеровим делом такође правилно и корисно за свој научни рад, наиме у Историји облика, које дело по томе представља знатан напредак према Даничићевим граматичким схватањима у Облицима. Даничић се, захваљујући утицају Шлајхерову, у Историји облика уздигао на већу научну висину не само од оне на којој је стајао у Облицима, већ, у неким појединостима, и на већу висину према Миклошићу. Ради потврде навешћу два примера. У Облицима Даничић, према ранијим Миклошићевим делима, гради садашње време с помоћу уметка **е** resp. **о.** У Историји облика (исп. стр. 256—257) не говори више о »уметку« већ о наставку за грађење основе времена садашњег. Тиме је Даничић учинио знатан корак напред за одвајање основе времена садашњег од основе начина неодређеног у словенским граматикама, премда основу времена садашњег изводи из основе начина неодређеног, ако обе основе нису једнаке. Зато није примио из Compendium-а форманс **-не** за основу времена садашњег у глагола II врсте, јер је било довољно само **-е.** Миклошић је у 70-им годинама такође учинио напредак у схватању основе времена садашњег према своме ранијем схватању, али, како се чини, нешто касније од Даничића.[1] Између Даничићева и Миклошићева схватања основе времена садашњег у овом времену има неких разлика, а главна је разлика у томе што Даничић основу времена садашњег не гради само формансом **-е** (као Миклошић), већ такође формансом **-је.** Даничић је,

[1] О Миклошићеву схватању, 70-их година, основе времена садашњег види се из расправе Das Imperfect in den slavischen Sprachen, из године 1874., али опет нешто млађе дело од Даничићеве Историје облика, и исцрпно из дела Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen (1875) стр. 489 — 493.

дакле, у овом случају, под утицајем Шлајхерова *Compendium*-а, био напреднији од Миклошића. Већ самим тим што је примљен форманс **-је** отпало је у Историји облика оно често укидање зева с помоћу **ј** (у глагола који испред формансa **-је** имају вокал) у облицима од основе времена садашњег, које смо помињали говорећи о Облицима и које је у Миклошића остало увек. (Миклошић је дакако знао за друкчије схватање у науци али га није хтео примити). — Други пример. Већ сам на свом месту споменуо да је Даничић у Малој српској граматици изводио трпни придев формансима **-т** и **-н**, према Миклошићу. Миклошић је у тој тачки остао увек на том степену. Поменуо сам такође да је Даничић у Облицима оригиналан, узимајући за трпни придев формансе **-т** и **-ен**. У Историји облика уздиже се на ниво на којем стоји и модерна наука, те узима три форманса: **-т, -н** и **-ен** (или како он пише у форми индоевропскога прајезика по схватању онога времена: ***ана, па, та***).[1] Овакво коришћење савременом науком о језику је сасвим умесно и корисно, и учинило је да Даничићева Историја облика представља кулминациону тачку научне висине до које је Даничић допро у својим лингвистичким схватањима.

Док сам говорио о односу Даничићеву према Шлајхеру испољио се сам од себе и Миклошићев ауторитет за Даничића, али се уједно испољило и то, да ни за Миклошићем није Даничић увек и у свему пристајао, да је тражио помоћи и у других научењака у исти мах, и да је тражио помоћи и у себи самоме. Миклошићев утицај на Даничића је релативно

[1] Поменуо сам да су Даничићеви Облици неколико пута прештампавани у 60-им и 70-им годинама. Интересантно је да су Облици у 70-им годинама остали исти онакви какви су били раније. У Историји облика (исп. стр. 251, напом.) позива се Даничић на шесто издање Облика из године 1872. Ту је још у реду што Облици представљају у свему стару науку, коју је Даничић делимично напустио у Историји облика. Тешко је разумети, зашто седмо, државно издање Облика (1874) стоји испод научиога нивоа Историје облика. То се може објаснити Даничићевом великом запосленошћу у том времену, која му није давала времена да линвистични део Облика прилагоди Историји облика. Може се објаснити, али се не може оправдати што је пустио у школу књигу у којој се учи штошта што није тачно и што је и сам био напустио, н. пр. поменуто укидање зева с помоћу *ј* у облицима од основе времена садашњег и поменуто образовање трпнога придева.

највећи, али се овде не мислим упуштати у појединости, јер би то далеко одвело. Морам се задовољити да само констатујем да је Даничић био ученик Миклошићев и да му научни рад од почетка до краја има везе с Миклошићевим радом, како се то унеколико видело већ из досадашњега излагања. Однос ученика према учитељу показује се јасно на неким делима Даничићевим, у којима је он или обрађивао за српски језик предмет који је Миклошић раније већ био урадио или бар почео радити за старословенски и донекле за друие словенске језике, или што је у схватању Миклошићеву налазио предмет за научну обраду. Тако је Миктошићево назирање дало Даничићу идеју за расправу Разлике између српскога и хрватскога језика у Гласнику IX (1857). Ту Даничић, сходно схватању својега учитеља, сматра хрватским језиком чакавски диалекат, а српским — штокавски, а као кабинетни наученак изводи разлику између тих диалеката само из књига. Доцније је, под утицајем живота, изменио то схватање, те чакавски и штокавски сматрао диалектима једнога језика. Нека дела Даничићева додирују се, било градивом било интерпретацијом градива, са извесним Миклошићевим делима. Тако Мала српска граматика и Облици српскога језика одговарају Миклошићевим Облицима старословенскога језика (1850) resp. Упоредним облицима словенских језика (1856), Даничићев Рјечник из књижевних старина српских (1863—64, али написан већ године 1861.) одговара Миктошићеву делу ***Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti*** (1850), који је касније Миклошић прерадио и проширио у ***Lexicon palaeslovenico-graeco-latinum*** (1862—1865). Такође Основе и ***Korijeni,*** дела у којима се Даничић методом и уважавањем других ауторитета највише одвојио од Миклошића, имају везе са Миклошићевим научним радом. Та веза није по томе што се у њима користио и Миклошићевим радом, јер се Миклошићевим радом користио и у Историји облика, које дело нема везе са Миклошићевим радом. Веза између Даничићевих Основа и ***Korijena*** и Миклошићева научнога рада је у томе што је и на тим деловима словенске граматике Миклошић почео радити пре Даничића. Ако бисмо се решили да у овом налажењу везе између Даничићева и Миклошићева рада идемо до краја, могли

бисмо поменути и то да је Миклошић пре Даничића почео радити на издавању споменика српскословенскога језика. Али не треба претеривати у овом правцу. Пре свега, Миклошићев рад имао је утицаја и на друге филологије и раднике појединих словенских народа, те нам поменуте везе у научном раду не дају ништа специфично за карактеристику Даничића као научењака. Уз то има Даничић и таквих научних дела којима не можемо ухватити везу са Миклошићевим радом. Да поменем само најглавнија Даничићева научна дела, његов рад на акценту и његову Историју облика. К томе бисмо могли додати да је Даничић почео радити на синтакси пре Миклошића. Према томе можемо извести закључак да је Даничић у довољној мери био самосталан радник такође по правцу рада или по избору предмета за научну обраду.

Али између Даничића и Миклошића има и других, за карактеристику Даничића важнијих сличности од оне делимичне по правцу рада. То су сличности по природи научнога рада и по таленту. Оба научењака били су кабинетни радници и оба су имали изванредно велике филолошке способности. К тим сличностима може се додати да су оба научењака били разноструки радници, да су били продуктивни и да им се рад добро слаже и по времену. Све то даје ми повода за једну компарацију. Ја не знам с ким бих могао упоредити Даничића, ако не с Миктошићем. У историји српскохрватске филологије нема ни једне личности која би и по времену и по природи и по разнострукости и по значају научнога рада колико-толико одговарала Даничићу. А по свему томе може се Даничић, ради јаснијег схватања његова места и значаја у историји српскохрватске филологије, упоредити с Миклошићем: што је Миклошић у историји словенске, то је Даничић у историји српскохрватске филологије. Оба словенска научењака обухватају својим радом широка поља, али им је главни по квантитету и значају рад на славистици у ужем смислу речи, на језику, и то и на граматици и на речнику, само што Миклошић својим радом обухвата шири обим, старословенски и остале словенске језике, а Даничић само српскохрватски језик. Сваки од њих представља својом личношћу целу епоху у словенској resp. српскохрватској филологији. Ако целокупну историју словенске филологије разделимо на два периода,

један претходни, старији, и један потоњи, модерни, онда нам Миклошић представља закључну фазу, резултат рада и науке претходнога доба. То исто представља Даничић у историји српскохрватске филологије. У потоњем, модерном добу словенске resp. српскохрватске филологије нема ни једне личности која за то доба значи оно што Миклошић и Даничић значе за претходно доба. О томе, мислим, нису могућна два мишљења. Ипак морам напоменути да сам ово поређење дао само заради тога да истакнем карактер и значај Даничића у историји српскохрватске филологије и да моје речи, приликом поређења научних радника у старијем добу према модерном, не значе, рецимо, неко истицање недостатака модерне науке. Дух модернога доба у науци, у вези са сталним умножавањем градива за научну обраду, доноси сам собом чињеницу да се наука не може данас унапређивати, ако радници обухватају ширину, већ само ако иду у дубину. Тога ради није ни очекивати да ће се у модерном добу науке појавити личности које ће, и по ширини рада, за ново доба науке значити оно што Миклошић и Даничић значе за претходно доба. Није више могућно да једна личност, и за граматику и за речник, и сабира и обрађује материјал. Уосталом, ни сам Даничић није узео у обзир с а в материјал онога времена, н. пр. градиво језичних споменика у глагољици оставио је неискоришћено и за граматику и за речник.

Лескин је поменуо само вредноћу као врлину Даничићева рада. Међутим, сама вредноћа не би била довољна Даничићу да успе заузети и до данас одржати најугледније место у историји српскохрватске филологије. Зато вредноћи треба додати и таленат. Даничић је заиста имао велики филолошки таленат. Оштар и довитљив ум удружен је у њега са великим филолошким способностима, које се огледају пре свега у изванредно живом и јаком језичном осећању и нарочитом смислу за излагање и класификацију језичнога материјала. Те способности и напоран и савестан рад омогућили су му да постигне да је у 70-им годинама српскохрватски језик био најобрађенији између свих словенских језика, што су у оно доба констатовали различни представници словенске филологије, као Јагић, Срезњевски, Брикнер. Велике филолошке способности омогућиле су Даничићу не само да материјал вешто пронађе и класификује, већ да се у науци тако си-

гурно служи српским језиком да му се управо морамо дивити. Даничићеве књиге и расправе важе и данас као обрасци тачности и прецизности научнога стила. Српски језик под Даничићевим пером изгледа нам савршен, јер се граматичка наука уопште не може концизније и прецизније излагати но што ју је Даничић излагао.

У овој расправи био ми је циљ да дам један прилог за познавање Даничића као научењака, и зато нисам расправљао о његовим заслугама друге врсте, на пример о његовим заслугама за књижевни језик, које такође проистичу из његових филолошких способности. Али осим тих филолошких способности имао је Даничић и других, преко којих такође прелазим. О Даничићеву полемичарском таленту, на пример, могла би се написати посебна интересантна студија. Из Даничићева полемичарског рада спада у научну литературу у ужем смислу само један његов чланчић, ***An meinen jüngsten Recensenten***, где брани своје ***Korijene*** од критике Брикнерове. Ту Даничић није био у праву, и наишао је такође на доброг полемичара, који је притом био у праву. Даничић је у овом случају успео само толико да покаже своју кураж и окретност у полемици.

У овој расправи настојао сам да што је могућно краће говорим о Даничићу као научењаку, упуштајући се у појединости и примере само толико колико ми је било најпотребније да поткрепим своје излагање. Надам се ипак да сам успео да колико-толико утрем пут за детаљно проучавање и процењивање Даничићева научнога рада. Та детаљна проучавања довешће на сваки начин до истога резултата који је јасан већ из моје расправе. Даничић као лингвиста не значи много, а тежак му је и био положај у том правцу, јер се лингвистика (скоро за све време његова рада) налазила у стању неразвијеном и прелазном. Уз то треба нарочито уважити да је Даничић био чист тип кабинетнога радника око проучавања једнога живог језика, и то у времену када је наука о српском језику истом настајала. Као филолог био је Даничић таленат првога реда, али како се филолошки и лингвистички део рада на језику не могу један од другога сасвим одвојити, Даничић лингвиста шкодио је Даничићу филологу, а Даничић филолог спасавао је Даничића лингвисту. Ту је, по мојем схватању, кључ Даничићеве загонетке. *А. Стојићевић.*

Вуков и Даничићев пријевод библијских цитата.

У српскохрватском језику имамо двије класичке редакције старозавјетних реченица, које се обилато цитирају у Новом завјету: Вукову и Даничићеву. Можда не ће бити без интереса, ако их изближе огледамо и испоредимо, и тако подамо мален прилог за дубље познавање језичних односа између мајстора и његова адепта.

Цитати се у текст Новога завјета кашто уплећу без особитих знакова, или се попраћују опћеним напоменама: писано је, написано је (на пр. Римљ. 14, 11, Мат. 4, 7), за то говори Ефес. 4, 8, као што рече Јевр. 4, 3, али неко посвједочи негдје говорећи 2, 6, јер знамо онога који рече 10, 30, јер не могаху да поднесу оно што се заповиједаше 12, 20 и т. д. За извор се неким цитатима помињу: Бог (као што рече Бог 2 Кор. 6, 16, говори Господ Јевр. 8, 8, као што говори Дух свети 3, 7), писмо (мјесто из писма које читаше бјеше ово Дјела 8, 32, да се збуде писмо Лук. 4, 4), закон (у закону пише 1 Кор. 14, 21, да се збуде ријеч написана у закону њихову Јов. 15, 25), пророци (као што стоји у про́ро́ка̂ Мар. 1, 2, с овијем се ударају ријечи про́ро́ка̂ Дјела 13, 40). Неријетко се поименце наводи писац старозавјетне књиге: Мојсије (јер М. пише за правду која је од закона Римљ. 10, 5), Давид (требало је да се изврши оно писмо што прорече Дух свети устима Давидовијем Дјела 1, 16), Исаија (даше му књигу пророка И., и отворивши књигу нађе мјесто гдје бјеше написано Лук. 4, 17), Јеремија (тада се збн што је казао пророк Ј. говорећи Мат. 2, 17), Данило (мрзост опушћења о којој говори пророк Д. Мат. 24, 15), Јоило (него је ово оно што каза пророк Ј. Дјела 2, 16), Јосија (као што и Ј. говори Римљ. 9, 25). Дабоме, ни уз такве се цитате не додају бројеви глава и стихова, јер у вријеме постања Новога завјета библијске књиге (осим донекле псалама) још нијесу биле рашчлањене. Само једном читамо (Дјела 3, 33): „као што је написано у другом псалму".

Библијски су цитати само шака зрња из велике гомиле стварних и вербалних конкорданција или паралелних мјеста, што их је на почетку XIII. вијека по латинском тексту први почео прибирати чувени доминиковац и кардинал Хуго од Ст. Кара (Carensis) у париском манастиру Св. Јакова („concordantiae S. Jacobi"). Данас се резултати рада његова и мноштва потоњих теолога могу наћи у неким пријеводима Светога писма; у нас је такво издање, „у ком су побиљежена једнака мјеста", приредио Ђ. Даничић год. 1871. („у Биограду"). Специјални списак библијских мјеста, у којима се находе цитати, доноси П. Михаило Хеценауер (Hetzenauer) у дјелу Biblia sacra vulgatae editionis (Oeniponte MCMVI) на стр. 26*—29*: „Index testimoniorum a Christo et apostolis in Novo testamento citatorum ex Veteri . . ."

Цитирана се мјеста не поклапају увијек тачно с извором, како бисмо очекивали према данашњим захтјевима навођења, него је у њима често која ријеч замијењена синонимом, или је граматичка конструкција преиначена, или је оригинална нашироко исказана мисао сажета у неколико значајних ријечи. („Прекројени цитати.") Писци новозавјетних књига, у несташици рукописâ, обично су цитирали по памћењу.[1] У латинској вулгати, а још више у (руско)славенском пријеводу православне цркве знатна је пажња обраћена на то, да у цитатима остане што мање формалних разлика између Старога и Новога завјета.

Све је то, без сумње, било познато и Даничићу, кад је на освитку педесетих година прошавшега вијека преводио псалме (који припадају међу обилније врело цитатâ), а поготову год. 1864., кад се латио превођења осталих старозавјетних књига. Међу различним библијама, којима се служио при своме послу,[2] ваљада је имао и коју са нотираним конкорданцијама. Да се дакле и у српском Светом писму постигне слога међу цитатима и њиховим изворима, Даничићу је ваљало огледати свако старозавјетно мјесто, које је ушло у Вуков Нови завјет. Даље је могао поступати на два начина: да

[1] Види Wetzer und Welte's Kirchenlexikon² III, 388—389.

[2] Даничић је 15. новембра 1863. писао агенту „Британског и иностранога библијскога друштва" Е. Миларду, да ће библију преводити „mit Benützung nicht nur aller slavischen, sondern, wenn Sie wünschen, auch anderer (deutsch, italienisch, französisch) Texte". Р. Врховац, Карактер и рад Ђуре Даничића. Нови Сад 1923., стр. 158.

Вукову редакцију задржи (дакако, с евентуалним промјенама, у којима се јављају цитати), или — сматрајући свој пријевод за бољи и исправнији — да Вукову редакцију у новом, цјелокупном издању Светога писма удеси и дотјера према своме пријеводу.

Знајући добро, колику је цијену Даничић приписивао Вукову пријеводу,[1] можемо унапријед поуздано рећи, да га се не ће додирнути ни за љубав слоге између реченица у Старом и у Новом завјету. Даничић је додуше Вукове цитате оставио нетакнуте, али их није покупио нити помијешао са својим радом. Друкчије се он владао у два маха прије превођења Светога писма.

Године 1848. Даничић је превео (и 1850. у Бечу штампао) „Приповиједке из Старога и Новога завјета". У други дио ове књижице, у којему се описује живот и рад Христов и његових ученика, Даничић је сав текст, колико је год допуштао њемачки оригинал, с малим изузецима вјерно пренио из Вукова пријевода. Па тако је и оно десетак цитата, који су се намјерили у том изводу, једнако тачно прихватио у Вукову облику. Нашле се само двије разлике: Мат. 27, 35 „за доламу моју бацише коцке" = Прип. 236[2] (слободно по њемачком): „него да баце ждријеб на њу" (доламу); Мат. 4, 4 „не живи човјек о самом хљебу, но о свакој ријечи..." = Прип. 167... „него...". — Године 1854. изашао је први пут у Новом Саду Даничићев пријевод А. Н. Муравјева „Писама о служби Божјој у православној цркви", у која је уплетен добар број дужих или краћих мјеста из Новога завјета. Па што видимо? Сви су цитати, били они назначени поименце (с бројем глава и стихова) или само наводницима, готово од ријечи до ријечи узети из Вука. Даничић је дакле свако такво мјесто Муравјевљеве књиге потражио у Вукову пријеводу.

Пођемо ли даље па размотримо наше цитате у првом дијелу Приповиједака и у старозавјетним изватцима Писама

[1] Исп. Даничићев одговор (7. септ. 1863.) на Милардово питање, би ли у поводу критике Н. Груића и других биле потребне какве измјене у Вукову пријеводу: „... in keiner dieser Recensionen habe ich Grund auch nur zu einer einzigen Änderung gefunden... Ich bin also für einen ganz unveränderten Abdruck der Wukschen Übersetzung des neuen Testamentes." Р. Врховац о. с. 153—154.

[2] Наводи се по првом издању.

о служби Божјој, наћи ћемо доста примјера, у којима се Даничићев пријевод разилази од Вукова. Тако Прип. 19 Сара ће имати сина = Римљ. 9, 9 у Саре ће бити син; 22 јер ће ти се у Исаку сјеме прозвати = Јевр. 19, 24 у Исаку назваће ти се сјеме; 22 отјерај ову слушкињу с њезиним сином = Гал. 4, 30 истјерај робињу и сина њезина. И т. д. У Писмима (по 3. издању у Биограду 1867.): 33 чини анђели да су му вјетрови = Јевр. 1, 7 чини анђеле своје духове; 169 по свој земљи отиде казивање њихово = Римљ. 10, 18 отиде по свој земљи глас њихов; 141 ћути као јагње пред онијем који га стриже = Дјела 8, 32 нијем као јагње . . . И т. д.

Како се поређене реченице у Писмима о служби Божјој цитирају из писаца старозавјетних књига, Даничић их очевидно није тражио у Вукову Новом завјету, и зато их у свој текст није унио Вуковим, него *својим* ријечима. То исто вриједи и о стотину других реченица у Старом завјету: ако је Даничић и имао пред собом коју библију са конкорданцијама, он се зацијело није хтио подврћи немалом труду, да у дугим низовима стварних и вербалних паралела, које се пречесто тичу само једне ријечи, изналази праве цитате.[1] Код превођења могле су му долазити на памет управо у Вукову облику гдјекоје чувене реченице, које су више или мање познате образовану хришћанину, али велику већину осталих цитата он је превео посве самостално.

Што *слога* између цитатâ и њихових извора уза све то није ријетка, томе се не ће чудити ко зна, како се Даничић умио поводити за језиком свога великог учитеља. У Приповијеткама се Стари завјет, који је изашао из Даничићеве руке, језиком, стилом и колоритом нимало не разликује од Новога завјета, који је управо Вуково дјело! Даничићу бијаше кудикамо лакше „да прави мајсторију, да чини намерно подражавање“, него на пр. Љуби Стојановићу, кад је послије седам деценија с њемачкога језика преводио на српски Вукову Црну Гору.[2]

---

[1] Кад га је Јов. Бошковић замолио, да му преведе *неколико* псалама, Даничић му је (19. XII. 1856.) отписао: „. . . само за онај псалам што му не знам броја запитај г. Kuzmaniho, он ће ти одмах казати који је, па ми и то јави да се не мучим и не дангубим тражећи“. Р. Врховац о. с. 79 (нота 1).

[2] Павле Поповић „Поводом Вукове стогодишњице“, СКГл. 1 јула 1922., стр. 346.

Напосе Вуков библијски језик Даничић је могао себи присвојити поновним и дубоким студијем његова пријевода: кад је о њему писао рецензије, два пута побијао В. Лазића, преписивао Вуков одговор на Груићеве Примјетве, купио из њега примјере за своју Синтаксу, уносио изватке у Писма о служби Божјој, и слагао други дио Приповиједака. Даничић је прихватио и у Старом завјету, кад би му год затребало, употребио већину ријечи, за које Вук у предговору НЗ каже, да их је из славенскога језика „задржао" (на пр., у цитатима, прељуба, ревност, жртва) и „посрбио" (на пр. скрушити). Значајно је, да су се код Даничића у Вукову облику нашле оне реченице, којима је забављао Н. Груић; тако: да гдје не запнеш за камен ногом својом Мат. 4, 6; који опсује оца или матер 21, 13; ви начинисте од њега пећину хајдучку 21, 16; из уста мале дјеце и која сисају начинио си себи хвалу 21, 16; и младићи ваши видјеће утваре Дјела 2, 17; и нијем као јагње пред онијем који га стриже, тако не отвори уста својијех 3, 32; развесели се нероткињо која не рађаш Гал. 4, 27; и др.[1]

У неким цитатима, што их је Даничић носио у глави послије проучавања Новога завјета, има лексичких разлика, којих нијесу изазвали неједнаки оригинали. У њима је он, чини се, нахвалице коју Вукову ријеч замијенио својом ријечју. Наведен је већ један примјер, у којему је мјесто Вукове ријечи „коцка" Даничић узео „ждријеб"; Вук пише: „покој", Даничић: „мир" (да не ће ући у покој свој Јевр. 4, 3 = Псал. 95, 15); Вук: „рука", Даничић: „мишица" (рука Господња коме се откри? Јов. 12, 38 = Исаиј. 53, 1); Вук: „незнабошци", Даничић: „народи" (хвалите Господа сви незнабошци Римљ. 15, 11 = Псал. 117, 1) и т. д. И такве ситнице, уз друге важније моменте, доказују, да се Даничић — као што је и посве природно — с временом удаљио од Вукова језичног типа. Он је у Приповијеткама, истина, створио „читанку, да покаже практичан пример онога и онакога језика, каквим је мислио да треба Србима писати",[2] али то је у оно вријеме заправо био још Вуков примјер. Свој, коначни, оглед књижевнога језика подао је Даничић у пријеводу Старога завјета, који је, и с пуним правом, био његов понос.

---

[1] Скупљени грам. и пол. списи Вука Ст. Караџића III, 310 и д.

[2] Ст. Новаковић „Белешке о Даничићу" 13.

Исте године (1868.), кад је на свијет изашло прво потпуно Свето писмо, Британско је друштво повјерило Даничићу задатак, да приреди ново издање са паралелним мјестима. Милард је 16. децембра упутио Даничића: да из ауторизоване енглеске библије повади онолико паралела, колико допушта српски текст; да изостави паралеле, које (поради језика) не пристају, а нове да не додаје.[1] Даничић је и тај посао, као и сваки други што га је радио, извршио савјесно, а како се придржавао Милардова упутства, требаће тек истражити на основи речене библије. При томе је морао помно огледати и сваки цитат у своме и у Вукову тексту.[2] И сада му се ето нашла добра згода да уклони гдјекоје неједнакости у језику оних реченица, које се у Новом завјету понављају као цитати. Али Даничић то *није* учинио, него је оставио без промјене и свој и Вуков пријевод, какав је у издању од год. 1868.[3]

Даничић је уопће веома нерадо мијењао језик у списима, што их је једноћ објелоданио. Ево за то само два примјера из подручја, које нас овдје занима. Пријевод псалама доготовио је год. 1852., дакле у доба, кад је још сасвим ходио по Вуковим стопама. Кад га је год. 1864. штампао, чини се да у њему није извео никакве промјене, ни стварне ни формалне. Тако је задржао облике, којих се у то вријеме био већ посве одрекао: мојијех 31, 15; 38, 10, твојијех 20, 3; 31, 22; 48, 11, својијех 21, 12; 38, 13; 37, 28; 39, 9; 89, 41, нашијех 47, 7, нашијем 44, 13, великијем 49, 6, такијех 86, 8, земаљскијех 72, 8, ва(вијек) 45, 17; 111, 8. Ни у цјелокупном издању Светога писма (1868.) Даничић није преиначио језик псалама, да га доведе у склад с осталим дијеловима библије. И тако му се није навршила нада, коју је изрекао у писму Илар. Руварцу 3. децембра 1864.: „да ће бити лако (у псалмима) дотерати све на оригинал".[4] Кад је Даничић год. 1867. опремао на свијет треће издање

[1] Р. Врховац о. с. 170.

[2] „Dass die Arbeit eine Prüfung jeder einzelnen Stelle und grosse Genauigkeit im Manuscript fordert ist einleuchtend" напомиње Милард у истом писму.

[3] Р. Врховац о. с. 79 – 80 додуше пише: „Немило нас дира кад у писму од 18. авг. 1870. читамо пребацивања што је накнадно чинио неке измене при штампању библије са паралелним мјестима." Али то се не тиче текста, како би се могло схватити, него ситних латинских слова (*a, b, c, d* . . .) уз ријечи, којима се иза линије назначују конкорданције.

[4] Р. Врховац о. с. 87.

Писама о служби Божјој, већ је имао велик дио библије не-само преведен, него и штампан (у децембру исте године).[1] Не би му задало много муке, да сад изводе из Старога завјета, који су расијани по Муравјевљевој књизи, уреди према своме новоме пријеводу. Али томе нема ни трага: изводи су остали у језичном руху, које су носили у првом издању! Исп. на пр. Исаија 1, 2—3 у Писмима: „Чуј небо и слушај земљо, јер Господ проговори: синове родих и одгојих, а они се одвргоше од мене; зна во онога чији је и магарац јасле господара својега, а Израиљ мене не зна и народ мој мене не разумије"; — у Старом завјету: „Чујте, небеса, и слушај, земљо; јер Господ говори: синове одгојих и подигох, а они се одвргоше мене. Во познаје господара својега и магарац јасле господара својега, а Израиљ не познаје, народ мој не разумије."[2]

*

Вук је Свето писмо превео са (руско)славенскога, Даничић с латинскога из **Biblia sacra** Имануела Тремелија и Франциска Јунија.[3] Како се дакле они нијесу служили истим „оригиналом", на први би се поглед могло мислити, да се њихови пријеводи цитатâ не ће моћи право поредити. Али не смијемо сметнути с ума, да се ту ради о библијском тексту, при којему се увијек и свуда главна брига водила о том, да што боље одговара оригиналу. Па тако се и у латинском Тремелијеву и у сла-

[1] Р. Врховац о. с. 79.

[2] Тако имамо 103. псалам у тројаком Даничићеву пријеводу; на пр. 1—2, 15—16:

Пријовијетке 108:	*Писма о сл. Бож.* 46:	*Стари завјет*:
1. Хвали, душо моја, Господа! и све што је у мени, нека хвали свето име његово!	Благосиљај, душо моја Господа, и све што је у мени, свето име његово.	Благосиљај, душо моја, Господа, и све што је у мени свето име његово.
2. Хвали, душо моја, Господа, и не заборављај ни једнога добра што ти је учинио.	. . . . . и не заборави ни једнога добра што ти је учинио.	Благосиљај, душо моја, Господа, и не заборављај ни једнога добра што ти је учинио.
15. Човјек је у животу својему као трава; као цвијет пољски цвјета.	Човјек је у животу својем као трава, као цвијет пољски цвјета,	Дани су човјечији као трава; као цвијет у пољу, тако цвјета.
16. Кад дуне вјетар нањ, нестане га, и не познаје више мјеста својега.	кад дуне вјетар на њ, нестане га и не познаје више мјесто његово.	Дуне вјетар на њ, и нестане га, нити ће га више познати мјесто његово.

[3] Види Даничићеву преписку са Милардом у Р. Врховца о. с. 156 и д.

венском пријеводу у големој већини стихова истим редом нижу исте (или синонимне) ријечи; они потом у неку руку предочују идентичан текст, само у два различна језика. Потврда за то наћи ће се напретек на даљим странама овога чланка. Узимајући за подлогу поређења латински и славенски као истоветни текст, не ћемо доћи у незгоднији положај од Фр. Ивековића и Т. Маретића, који у својим рјечницима Вуков и Даничићев библијски пријевод често тумаче латинском вулгатом, или од А. Мусића, који у синтактичким расправама објашњује Вуков пријевод грчким оригиналом.

Псалме је Даничић превео с рускога језика, како је двије године пред смрт сам приопћио М. Ђ. Милићевићу.[1] По многим се знацима може утврдити, да је свој пријевод израдио управо по издању Библијскога друштва.[2] Тако се на пр. у псалму 97, 7 Даничићева реченица: „поклоните му се сви богови“ поклапа са руском: „поклонитесь Ему всѣ боги“, а у славенском она гласи: **поклонитесѧ емꙋ вси аггели егѡ** (= Вук: да му се поклоне сви анђели Јевр. 1, 6), у вулгати: **adorate eum omnes angeli ejus**, у Тремелија: **incurvanto se honorem exhibentes ei omnes angeli**. Псал. 118, 6 руски: Господь со мною, не страшусь, код Даничића: Господ је са мном, не бојим се, вулг. **Dominus mihi adjutor, non timebo**, Тремелије: **Jehova adest mihi, non timebo**, слав.: **господь мнѣ помощникъ, и не оубоюсѧ** (= Јевр. 13, 6 Вук: Господ је мој помоћник, и не ћу се бојати). Псал. 102, 25 руски: небеса дѣло твоихъ рукъ, Даничић: небеса су дјело руку твојих, Тремелије: **opus manuum tuarum essent coeli**, вулг. **opera . . . sunt . . .**, слав. **дѣла рꙋкꙋ твоею сꙋть небеса** (= Јевр. 1, 10 Вук: небеса су дјела руку твојијех). Будући да су руски и Тремелијеви псалми преведени с јеврејскога оригинала, они се чешће слажу између себе неголи са славенским псалмима, који се опет више подударају с латинском вулгатом. Исп. још на пр. 116, 10 руски: вѣровалъ, когда говорилъ, Трем.: **credidi, quum loquuturus essem**, Даничић: вјеровах кад говорих, — вулг. **credidi, propter quod locutus sum**, слав.

[1] „. . . преводећи псалме, морао (сам се) много држати рускога језика“. Помени 88 (исп. Р. Врховац о. с. 72 у ноти).

[2] Не знам, како бих с тиме сложио изјаву Даничићеву у писму Илар. Руварцу (3. дец. 1864.): „Колико се год по мом мишљењу могло без велике штете, ја сам се (при превођењу Псалтира) волео држати седамдесеторице за то да би само мање вике било од нашега свештенства . . .“ Р. Врховац о. с. 87.

вѣровахъ, тѣмже возглаголахъ (= 2 Кор. 4, 13 Вук: вјеровах, за то говорих).

Из наведених се поређења види, да понеке лексичке разлике у цитатима потјечу од различног избора ријечй у изворима, из којих су преведени. А само се од себе разумије, да се и један исти текст (иако у два језика) може превести на више начина. Ако за то треба каквих нарочитих доказа осим оних, који ће се изнијети у даљем разлагању, ево их само неколико из књиге Јосипа Штадлера (Stadlera) „Sveto evangjelje po Mateju (U Sarajevu 1895.): Псал. 118, 26 Даничић: благословен који иде у име Господње (руски: грядущій, Трем.: qui venit) = Мат. 21, 9 Вук: благословен који иде у име Господње (грядый), Штадлер: благословен који долази у име Господње (вулг. qui venit); — Исаија 7, 14 Дан.: дјевојка ће затрудњети (virgo concipiet) = Мат. 1, 23 Вук: дјевојка ће затрудњети (во чрѣвѣ пріиметъ), Штад.: дјевица ће зачети (вулг. virgo concipiet); — 2 Мојс. 21, 17 Дан.: ко опсује оца својега (qui maledicit patri suo) = Мат. 15, 4 Вук: који опсује оца (иже злословитъ), Штадлер: тко прокуне отца (вулг. qui maledixerit); — Исаија 43, 3 Дан.: свјештила које се пуши не ће угасити (ellychnium ipsum fumigans non extinguet) = Мат. 12, 20 Вук: свјештила запаљена не ће угасити (лѣна внемшаєм не оугаситъ), Штадлер: стиења, што се дими, не ће угасити (вулг. linum fumigans non extinguet). — Напрема Штадлеру стоје сложно Вук и Даничић.

Поредећи Даничићев језик у цитатима са Вуковим, не ћемо се обзирати на гласовне и морфологичне варијанте и дублете, између којих само гдјекоје припадају к специјалним особинама једнога или другога писца. Тако има Вук: Авраам, Ваал, Даничић Аврам, Вал; В. Рахила, Д. Рахиља; В. пријестол, Д. пријесто; В. од (зла), Д. ода (зла); В. спасеније, Д. спасење; В. човјечиј, Д. човјечји; В. снити, Д. сањати; В. пјевам, Д. појем; В. трухљење, Д. трулост; В. правда, Д. правица; В. части (инстр. синг.), Д. чашћу; В. постаде (аор.), Д. поста; В. својијех, својијем, Д. својих, својим; В. кога, твога, Д. којега, твојега; В. коме, Д. којему; В. твојему, својему (лок.), Д. твојем, свом; В. свију, Д. свијех; В. свима, њиховима, Д. свијем, њиховијем; В. (ногама) мојима, Д. (ногама) мојим; В. оцеви, оцевима, Д. оци, оцима; В. даре, Д. дарове; В. снове, Д. сне; В. (на) ме, Д. (на) мене; В. који, Д. ко, што; В. да (посљед.), Д. те; В. но, Д. него; В. нити, Д. ни.

Да се језичне истоветности и разлике узмогну прегледније приказати, често је било нужно дуље цитате раставити у њихове реченичне дијелове.

На почетку реченица̂ поизостављани су везници и, а, да, јер, као што . . ., кад год нијесу били потребни за ред ријечи̂.

Даничићева и Вукова интерпункција (зарез) задржана је, дашто, без промјене; неједнакости су занимљиве.

Бројеви глава и стихова наводе се по Даничићеву и Вукову Светом писму (1868.), а цитати латински, славенски и руски по књигама:

Sacra Biblia sive Testamentum vetus ab Imman. Tremellio et Francisco Junio . . . Tiguri MDCCLXIX.

Біблїѧ с рѣчь книги свѧщеннагѡ писанїѧ ветхагѡ и новагѡ завѣта. Москва 1890.

Священныя книги Ветхаго и Новаго завѣта. Берлинъ 1917.

Библијске реченице у Даничићеву пријеводу, које се цитирају у Новом завјету, с обзиром на појаве у језику дијелимо на двије категорије: у првој (I) се Даничићев пријевод потпуно или релативно поклапа са Вуковим, у другој (II) је између њих разлика у једној ријечи (рјеђе у двије или у три).

I.

1. — Истоветне старозавјетне латинске (у Псалтиру: руске) реченице са новозавјетним славенскима преведене су у Вука и у Даничића посве једнако:

тако ће бити сјеме твоје 1 Мојс. 15, 5 **sic futurum est semen tuum** = Римљ. 4, 18 **такѡ бꙋдетъ сѣмѧ твое.**[1]

већи ће служити мањему 1 Мојс. 25, 23 **major serviet minori** = Римљ. 9, 12 **болїй поработаетъ меньшемꙋ.**

поштуј оца својега и матер своју 2 Мојс. 20, 12 **honora patrem tuum et matrem tuam** = Мар. 7, 10 **чти отца твоего и матерь твою.**

не убиј 2 Мојс. 20, 13 **ne occidito** = Римљ. 13, 9 **не ѹбїй.** Даничић у Прип. 67 (СЗ)[2]: немој убијати.

---

[1] Акценти се изостављају, а кратице разрешују; за *е (је)* узима се само једно слово.

[2] Значи, да је примјер из Старога завјета; НЗ = из Новога завјета.

не чини прељубе 2 Mojc. 20, 14 ne scortator = Мат. 5, 27 **не прелюбы сотвориши**. Прип. 67 (СЗ): немој чинити прељубе.

не свједочи лажно 2 Mojc. 20, 16 ne proferto testimonium falsum = Римљ. 13, 9 **не лжесвидѣтельствуеши**. Прип. 67 (СЗ): немој лажно свједочити.

будите свети, јер сам ја свет 3 Mojc. 11, 44 sitis sancti, quia ego sanctus sum = 1 Петр. 1, 16 **святи бѫдите, яко азъ святъ есмь**.

Бог . . . не гледа ко је ко 5 Mojc. 10, 17 Deus . . . non accipit personam = Гал. 2, 6 **лица богъ человѣча не пріемлетъ** (вулг. Deus personam hominis non accipit); једнако је Вук превео Римљ. 2, 11 **нѣсть бо на лица зрѣнїя ѹ̀ бога**. Прип. 262 (НЗ) као Вук.

ја ћу му бити отац, и он ће ми бити син 2 Сам. 7, 14 ego ero illi pater, et ipse erit mihi filius = Јевр. 1, 5 **азъ бѫдѫ емѹ во отца, и той бѫдетъ мнѣ въ сына**.

славом и чашћу [Вук: части] вјенчао си га Псал. 8, 5 славою и красотою увѣнчалъ его, gloria et majestate coronasti eum = Јевр. 2, 7 **славою и чести҃ю вѣнчалъ еси его**. Дан. Писма о сл. Б. 222 (НЗ): славом и чашћу вјенчавај их (Муравјев: вѣнчай).

благо човјеку, [Вук без зареза] којему Господ не прима гријеха Псал. 32, 2 блаженъ человѣкъ, которому Господь не вмѣняетъ вины, beatus homo, cui non imputat Jehova iniquitatem = Римљ. 4, 8 **блаженъ мѫжъ, емѹже не вмѣнитъ господь грѣха**.

шта ће ми учинити човјек? Псал. 118, 6 что сдѣлаетъ мнѣ человѣкъ? quid faciat mihi homo? = Јевр. 13, 6 **что сотворитъ мнѣ человѣкъ**;

благословен који иде у име Господње! Псал. 118, 26 благословенъ грядущій во имя Господне, benedictus est, qui venit in nomine Jehovae = Мат. 21, 9 **благословенъ грѧдый во имѧ господне**. Једнако Писма 30 (НЗ).

ето [у Вука зарез] дјевојка ће затрудњети [у Вука зарез] и родиће сина, и надјенуће му име Емануило Ис. 7, 14 ecce virgo concipiet, et pariet filium; et vocabis . . . nomen ejus Himmanuelem = Мат. 1, 23 **се дѣва во чрѣвѣ пріиметъ, и роудитъ сына, и нарекѹтъ имѧ емѹ Ѥммануилъ**. Писма 295 (СЗ): ево дјевојка ће затрудњети и родиће сина и даће му име Емануило (Муравјев: нарекутъ).

све горе и брегови нека се слегну Ис. 40, 4 omnis mons, collisque deprimentur = Лук. 3, 5 всѧка гора и холмъ смиритсѧ.

што је криво нека буде право Ис. 40, 4 abibit, quod curvum est in planum = Лук. 3, 5 вѣдѣтъ стропотнаѧ въ правыѧ.

метнућу дух свој на њега Ис. 42, 1 indam spiritum meum ipsi = Мат. 12, 18 положѫ дѫхъ мой на немъ.

трске стучене не ће преломити Ис. 42, 3 arundinem quassatam non franget = Мат. 12, 20 трости сокрѹшенны не преломити.

у дан спасења [Вук: спасенија] помогах ти Ис. 49, 8 in die salutis auxiliabor (вулг. auxiliatus sum) tibi = 2 Кор. 6, 2 въ день спасенїѧ помогохъ ти.

род његов ко ће исказати? Ис. 53, 8 generationem ejus quis enarraturus est? = Дјела 8, 33 родъ же егѡ кто исповѣстъ; Једнако Писма 141 (СЗ).

нити се нађе пријевара у устима његовијем Ис. 53, 9 neque est (вулг. fuerit) dolus in ore ipsius = 1 Петр. 2, 22 ни wбрѣтесѧ лесть во оустѣхъ егѡ (вулг. inventus est).

из Мисира дозвах сина својега Осија 11, 1 ex Aegypto vocavi filium meum = Мат. 2, 15 wтъ Єгѵпта воззвахъ сына моего.

У „прекројеним цитатима“ Даничић се слаже са Вуком у избору најзначајнијих ријечи:

је ли овај дом . . . у вашим очима *пећина хајдучка?* Јер. 7, 11 an spelunca effractorum fuerit domus haec in oculis vestris? = а ви начинисте од њега [дома] *пећину хајдучку* Мат. 21, 13 вы же сотвористе и [храмъ] вертепъ разбойникѡмъ. Једнако Мар. 11, 17 (хајдучку пећину), Лук. 19, 46 (пещерѹ), Прип. 212 (НЗ).

измјерише ми плату, тридесет *сребрника* Захар. 11, 12 appenderunt mercedem meam, triginta argenteos = узеше тридесет *сребрника* Мат. 27, 9 прїѧша тридесѧть сребреникъ.

у један пут *пāде* Вавилон Јер. 51, 8 repente cadet Babylon = *пāде, пāде* Вавилон Откр. 14, 8 паде паде вавилѡнъ.

2. — Пријеводи се разилазе само у реду ријечи, који је **а)** у извору Старога завјета друкчији неголи у извору Новога завјета, или је **б)** измијењен зато, што је од главне реченице начињена зависна, или је напокон **в)** удешен према индивидуалном схватању преводиоца:[1]

[1] Појави, који ће се овдје изложити, враћају се и у даљим тачкама. То исто вриједи о грађи у тачкама 3—5. С њима ћемо се чешће срести и у II. категорији.

а.

не ћу одступити од тебе нити ћу те оставити Нав. 1, 5 non deseram te, neque derelinquam te = не ћу те оставити, нити ћу од тебе одступити Јевр. 13, 5 не имамъ тебе ѡставити, ниже имамъ ѡтъ тебе ѡтстꙋпити.

старци ће ваши сањати сне, младићи ће ваши виђати утваре Јоил. 2, 28 seniores vestri somnia somniabunt, juvenes vestri visiones videbunt = младићи ваши видјеће утваре и старци ваши сниће снове Дјела 2, 17 юноши ваши видѣнїѧ ѹзрѧтъ, и старци ваши сѡнїѧ видѧтъ. Једнако Прип. 251 (НЗ). Писма 283 (СЗ): старци ваши сниће сне и младићи ваши видјеће утваре.

благословиће се у сјемену твојем сви народи на земљи 1 Мојс. 22, 18 benedictas fore in semine tuo omnes gentes terrae = у сјемену твојему благословиће се сви народи на земљи Дјела 3, 35 ѡ сѣмени твоемъ возблагословѧтсѧ всѧ отечествїѧ земнаѧ. Исп. Гал. 3, 8 : у теби ће се благословити сви незнабошци (вси ꙗзыцы).

љуби ближњега својега као себе самога 3 Мојс. 19, 18 diliges proximum tuum sicut te (вулг. teipsum) = љуби ближњега својега као самога себе Римљ. 13, 9 возлюбиши искреннѧго твоего ꙗкоже самъ себе.

б.

[знај] да ће сјеме твоје бити дошљаци у земљи туђој 1 Мојс. 15, 13 (scito) peregrinos fore posteros tuos in terra aliena = сјеме твоје биће дошљаци у земљи туђој Дјела 7, 6 бꙋдетъ сѣмѧ егѡ пришельцы въ земли чꙋждей (и у вулг. semen ejus; откуд Вуку: твоје?).

да ће ми се поклонити свако кољено Ис. 45, 23 mihi incurvatum iri omne genus = поклониће ми се свако кољено Римљ. 14, 11 мнѣ поклонитсѧ всѧко колѣно.

као што се пас повраћа на своју бљувотину Приче 26, 11 ut canis redit ad vomitum suum = пас се повраћа на своју бљувотину 2 Петр. 2, 22 песъ возвращсѧ на свою блевотинꙋ.

в.

ко вјерова приповиједању нашему? Ис. 53, 1 quis credit praedicationi nostrae? = ко вјерова нашему приповиједању? Римљ. 10, 16 кто вѣрова слꙋхꙋ нашемꙋ; Јов. 12, 38 иста је реченица преведена: ко вјерова говорењу нашему? — једнако Писма 140/1 (СЗ).

судиће Господ народу својему 5 Мојс. 32, 36 [quum] judicaverit Jehova populum suum = Господ ће судити народу својему Јевр. 10, 30 **сѫдитъ господь людемъ своимъ.**

на руке ће те узети да гдје не запнеш за камен ногом својом Псал. 91, 12 на рукахъ понесутъ тебя, чтобы ты не преткнулся о камень ногою твоею, ambabus palmis sustineant te, ne ofendas ad lapidem pedem tuam = узеће те на руке, да гдје не запнеш за камен ногом својом Мат. 4, 6, Лук. 4, 11 **на рѫкахъ возмѫтъ тѧ, да не когда преткнеши w камень ногѫ твою.** Једнако Прип. 168 (НЗ).

чуј, Израиљу: Господ је Бог наш једини Господ 5 Мојс. 6, 4 audi Jisraël: Jehova deus noster Jehova unus est = чуј Израиљу, Господ је Бог наш Господ једини Мар. 12, 29 **слыши, израиле, господь богъ нашъ** [! штампарска гријешка?], **господь единъ естъ.**

[али те оставих] да покажем на теби силу своју 2 Мојс. 9, 16 ut ostendam in te virtutem meam = [за то те исто подигох] да на теби покажем силу своју Римљ. 9, 17 **ꙗкw да покажѫ тобою силѫ мою.**

нити ћеш дати да светац твој види трулост Псал. 16, 10 не дать святому твоему увидѣть тлѣніе, neque expositurus eum, quem benignitate prosequeris, ut videat corruptionem (вулг. nec dabis sanctum tuum videre corruptionem) = не ћеш дати да твој светац види трухљења Дјела 13, 35 **не даси преподобномѫ твоемѫ видѣти истлѣнїѧ.**

3. — Између питата и његова старозавјетног извора разлика је у том, што је већ у тексту која ријеч **а)** додана, или је **б)** из њега изостављена, или ју је **в)** тек преводилац додао или изоставио.

а.

камен, који одбацише зидари, поста глава од угла Псал. 118, 22 камень, который отвергли строители, сдѣлался главою угла, quem lapidem spreverant structores, is est in caput anguli = камен који одбацише зидари, *онај* поста глава од угла Мат. 21, 42 **камень егоже некрегоша зиждѫщїи, сей бысть ко главѣ ѹгла.** Једнако Лук. 20, 17 (без зареза), 1 Петр. 2, 7 (он мјесто: онај, без зареза).

пуста има више дјеце него ли она која има мужа Ис. 54, 1 plures futuri sunt filii desolatae, quam filii conjugatae = пуста има *много* више дјеце него ли она која има мужа Гал. 4, 27 многа чада пꙋстыѧ паче, нежели имꙋщїѧ мꙋжа.

[Бог је стијена моја], у њега ћу се уздати 2 Сам. 22, 3 in quem me recipiam (вулг. sperabo in eum) = *ја* ћу се у њега уздати Јевр. 2, 13 азъ бꙋдꙋ надѣѧсѧ нань.

[да] је свако тијело трава Ис. 40, 6 omnem carnem esse gramen = [јер] је свако тијело *као* трава 1 Петр. 1, 24 всѧка плоть ꙗкѡ трава.

око за око, зуб за зуб 2 Мојс. 21, 24 oculum pro oculo, dentem pro dente = око за око, *и* зуб за зуб Мат. 5, 38 око за око, и зꙋбъ за зꙋбъ.

почину у седми дан од свијех дјела својих 1 Мојс. 2, 2 quievit ipso die septimo ab omni opere suo = почину *Бог* у дан седми од свију дјела својијех Јевр. 4, 4 почи богъ въ день седмый ѡтъ всѣхъ дѣлъ своихъ.

[послије] ћу излити дух свој на свако тијело Јоил. 2, 28 ut effundam spiritum meum super omnem carnem = излићу *од* духа својега на свако тијело Дјела 2, 17 излїю ѡтъ дꙋха моегѡ на всѧкꙋ плоть. Једнако Прип. 251 (НЗ) и Писма 283 (СЗ).

заиста ћу те благословити и сјеме твоје веома умножити 1 Мојс. 22, 17 me prolixe benedicturum tibi, et cumulatissime multiplicaturum semen tuum = заиста *благосиљајући* благословићу те, и *умножавајући* умножићу те Јевр. 6, 14 воистиннꙋ благословѧ благословлю тѧ, и ѹмножаѧ ѹмножꙋ тѧ. (Прекројен цитат.)

свако ће тијело видјети Ис. 40, 5 videant omnis caro pariter = свако ће тијело видјети *спасеније Божије* Лук. 3, 5 ѹзритъ всѧка плоть спасенїе божїе.

Према старозавјетној приједложној вези у Новом завјету стоји чист падеж:

љуби Господа Бога својега *из* свега срца својега и *из* све душе своје и *из* све снаге своје 5 Мојс. 6, 5 diliges Jehovam Deum tuum, ex toto corde tuo, et ex toto animo tuo, et ex totis viribus tuis = љуби Господа Бога својега свијем срцем својијем, и свом душом својом [и свом мисли својом] Мат. 22, 37 возлюбиши господа бога твоего всѣмъ сердцемъ твоимъ, и всею дꙋшею твоею. Лук. 10, 17: . . . свом снагом својом (всею крѣпостїю твоею).

6.

за то ће оставити човјек оца својега и матер *своју*, и прилијепиће се к жени својој, и биће двоје једно тијело 1 Мојс. 2, 24 **idcirco relicturus est vir patrem suum et matrem suam** (вулг. без **suam**); **et adhaerebit uxori suae, eruntque in carnem unam** = за то оставиће човјек оца својега и матер, и прилијепиће се к жени, и биће двоје једно тијело Мат. 19, 5 **сегѡ ради ѡставитъ человѣкъ ѡтца своего и матерь: и прилѣпитсѧ къ женѣ своей, и бѹдета ѡба въ плоть единѹ.** Исп. Мар. 10, 7—8: за то остави човјек оца својега и матер и прилијепи се к жени својој, и буду двоје једно тијело; Ефес. 5, 31: тога ради оставиће . . . (као Мат.). Писма 216 (СЗ) једнако као Вук у Мат., али без зареза̂.

ево *ја* мећем у Сиону камен Ис. 28, 16 **ecce ego fundamentum posui in Tzijoni lapidem** = ево мећем у Сиону камен Римљ. 9, 33, 1 Петр. 2, 6 **сѣ полагаю въ сїѡнѣ камень.**

ја сам први и *ја* сам пошљедњи Ис. 44, 6 **ego sum primus, et ego ultimus** = ја сам први и пошљедњи Откр. 1, 17 **азъ есмь первый и послѣдній.**

праведник ће од вјере *своје* жив бити Авак. 2, 4 **justus . . . ex fide sua vivet** = праведник ће од вјере жив бити Римљ. 1, 17 **праведный ѡтъ вѣры живъ бѹдетъ.** Гал. 3, 17 исти је текст преведен: јер праведник од вјере живљеће.

идите од мене *сви* који чините безакоње Псал. 6, 8 удалитесь оть меня всѣ, дѣлающіе беззаконіе, **recedite a me omnes, qui datis operam iniquitati** = идите од мене који чините безакоње Мат. 7, 23 **ѡтидите ѡтъ мене дѣлающіи беззаконіе.**

поставио си га [човјека] *господаром* над дјелима руку својих Псал. 8, 6 поставилъ его владыкою надъ дѣлами рукъ твоихъ, **praeficisti eum operibus manuum tuarum** = поставио си га над дјелима руку својијех Јевр. 2, 7 **поставилъ еси его надъ дѣлы рѹкъ твоею.**

Рахиља плаче за дјецом својом, не ће да се утјеши *за дјецом својом*, јер их нема Јер. 31, 15 **Rachel deflet filios suos, renuit consolationem admittere de filiis suis, quia nullus superest** = Рахила плаче за својом дјецом, и не ће да се утјеши, јер их нема Мат. 2, 18 **рахиль плачѹщисѧ чадъ своихъ, и не хотѣше ѹтѣшитисѧ, ѩкѡ не сѹть.**

ја Господ испитујем срца и *искушавам* бубреге Јер. 17, 10 ego Jehova scrutator cordis, probator renum = да сам ја који испитујем срца и бубреге Откр. 2, 23 ꙗкѡ азъ есмь испытаѧй сердца и ѹтрѡбы.

ја сам Бог *оца т̄војега*, Бог Аврамов, Бог Исаков и Бог Јаковљев 2 Мојс. 3, 6 ego sum Deus patris tui, Deus Abrahami, Deus Jitzchaki, et Deus Jahakobi = ја сам Бог Авраамов, и Бог Исаков и Бог Јаковљев Мат. 22, 32, Мар. 12, 26 азъ есмь богъ авраамовъ, и богъ ісааковъ, и богъ ꙗкѡвль.

синови ће *т̄воји* сви бити научени од Господа Ис. 54, 13 omnes filii tui edocti erunt a Jehova = биће сви научени од Бога[1] Јов. 6, 45 бꙋдꙋтъ вси наꙋчени богомъ.

приправите *у п̄уст̄ињи* пут Господњи Ис. 40, 3 (Даничић је, без разлога, ознаку мјеста из пређашње реченице пренио у ову) voce clamantis in deserto, parate viam Jehovae (вулг. vox clamantis . . .) = приправите пут Господњи Лук. 3, 4, Мар. 1, 3 ѹготовайте пꙋть господень. Мат. 3, 3: приправите пут Господу (пꙋть господень).

[него] ти је *врло* близу *ова* ријеч, у устима твојима и у срцу твојем 5 Мојс. 30, 14 propinquum est tibi verbum hoc valde, in ore tuo et in animo tuo = близу ти је ријеч у устима твојима и у срцу твојему Римљ. 10, 8 близъ ти глаголъ есть во ѹстѣхъ твоихъ, и въ сердцѣ твоемъ.

нахрани га *хљеба*, *и* ако је жедан, напој га *воде* Приче 25, 21 ciba eum pane; et si sitiat, da ei bibendum aquae = нахрани га; ако је жедан, напој га Римљ. 12, 20 ѹхлѣби его: аще ли жаждетъ, напой его.

в.

рекох: богови сте Псал. 82, 6 я сказалъ-было : вы боги, ego dico: Dii quidem estis = *ја* рекох: богови сте? Јов. 10, 34 азъ рѣхъ, бози есте;

[иди] у земљу коју ћу ти показати 1 Мојс. 12, 1 (abi) in eam terram, quam ostendam tibi = [дођи] у земљу коју ћу ти *ја* показати Дјела 7, 3 прїиди въ землю, юже аще ти покажꙋ.

Боже, Боже мој! за што си ме оставио Псал. 22, 1 Боже мой, Боже мой! почто ты оставилъ меня, mi Deus fortis, mi Deus fortis, quare dereliquisti me = Боже *мој!* Боже мој! за

[1] Међу разлике не бројимо ријечи: Бог — Господ.

што си ме оставио? Мат. 27. 46 **боже мой, боже мой, вскую мѧ еси ѡставилъ;**

ево ја и дјеца коју ми је дао Господ Ис. 8, 18 ecce ego et nati, quos dedit mihi Jehova = ево ја и дјеца *моја* коју ми је дао Бог Јевр. 2, 13 **се азъ, и дѣти, ꙗже ми далъ есть богъ.**

сваки који призове име Господње спашће се Јоил. 2, 32 eritque ut quisque invocaverit nomen Jehovae, eripiat se = *биће да* ће се сваки спасти који призове име Господње Дјела 2, 21 **бꙋдетъ всѧкъ, иже аще призоветъ имѧ господне, спасетсѧ.** Писма 283 (СЗ): сваки ће се спасти који призове име Господње.

кад их узех за руку да их изведем из земље Мисирске Јер. 31, 32 quo die prehendi manum eorum, ut educarem eos ex terra Aegypti = *у онај дан* кад их узех за руку да их изведем из земље Мисирске Јевр. 8, 9 **въ день, воньже емшꙋ ми ихъ за рꙋкꙋ, извести ихъ ѡтъ земли егѵпетскїѧ.**

кога љуби Господ онога кара Приче 3, 12 quem diligit Jehova, corrigit = кога љуби Господ онога *и* кара Јевр. 12, 6 **егоже любитъ господь, наказꙋетъ.**

сваки *је* човјек лажа Псал. 116, 11 всякъ человѣкъ обманчивъ, omnis homo est mendax (вулг. без est) = сваки човјек лажа Римљ. 3, 4 **всѧкъ же человѣкъ ложъ.**

4. — У цитатима и у њиховим старозавјетним изворима стоје исте (по значењу) ријечи, али у различним граматичким категоријама. Тако су **а)** помјерена времена, и зато је у пријеводу кашто узет сложен глагол мјесто простога; замијењени су **б)** трајни глаголи тренутнима, више пута с помоћу префикса, **в)** вријеме начином, једнина множином, актив пасивом:

а.

ружења онијех који тебе руже *п̄адају* на мене Псал. 69, 9 злословія злословящихъ тебя падаютъ на меня, opprobria probris afficientium te accidunt mihi = ружења онијех који тебе руже *п̄адоше* на ме Римљ. 15, 3 **поношенїѧ поносѧщихъ тебѣ, нападоша на мѧ.**

жртве и дарова *не ћеш* Псал. 40, 6 жертвы и даровъ ты не хочешь, sacrificio et munere non delectatus es = жртава и дарова *нијеси хт̄ио* Јевр. 10, 5 **жертвы и приношенїѧ не восхотѣлъ еси.** (Вук је објекте држао за акуз. пл.).

нађоше ме који ме не *тражаху* Ис. 65, 1 inventus sum ab eis, qui non quaerebant me = нађоше ме који ме не *траже* Римљ. 10, 20 ѡбрѣтохсѧ не ищꙋщымъ мене.

дијеле хаљине моје међу собом Псал. 22, 18 дѣлятъ ризы мои между собою, partiuntur vestimenta mea inter se = *раздијелише* хаљине моје међу собом Јов. 19, 24 раздѣлиша ризы моѧ себѣ. Писма 136 (СЗ): раздијелише хаљине моје између себе (Муравјев као слав.).

пута мирнога не *знају* Ис. 59, 8 viam pacis ignorant = пута мирнога не *познаше* Римљ. 3, 17 пꙋти мирнагѡ не познаша. — Тако и: не *знају* путова мојих Псал. 95, 10 не знаютъ они путей моихъ, sunt ignorantes viarum mearum = не *познаше* путова мојијех Јевр. 3, 10 не познаша пꙋтей моихъ.

ревност за кућу твоју *једе* ме Псал. 69, 9 ревность по домѣ твоемъ снѣдаетъ меня, zelus domus tuae exedit me = ревност за кућу твоју *изједе* ме Јов. 2, 17 ревность домꙋ твоегѡ снѣде мѧ.

б.

прорицаће синови ваши и кћери ваше Јоил. 2, 28 prophetabunt filii vestri et filiae vestrae = *прорећи ће* синови ваши и кћери ваше Дјела 2, 17 прорекꙋтъ сынове ваши, и дщери вашѧ. Једнако Прип. 251 (НЗ), Писма 283 (СЗ).

шта је човјек, те га *се опомињеш* Псал. 8, 4 то что есть человѣкъ, что ты помнишь его, quid est mortalis, quod memor sis ejus = шта је човјек да га *се опоменеш* Јевр. 2, 6 что есть человѣкъ, ꙗкѡ помниши его.

анђелима својим *заповиједа* за тебе Псал. 91, 11 ангеламъ своимъ онъ заповѣдаетъ о тебѣ, angelis suis praecipiet de te = да *ће* анђелима својијем *заповједити* за тебе Мат. 4, 6, Лук. 4, 10 аггелѡмъ своимъ заповѣсть ѡ тебѣ. Прип. 168 (НЗ) једнако, само мјесто својијем : својима.

црв њихов *не ће умријети* и огањ њихов *не ће се угасити* Ис. 66, 24 vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur = црв њихов *не умире*, и огањ *се не гаси* Мар. 9, 46 червь ихъ не ѹмираетъ, и огнь не ѹгасаетъ.

ко *се* не *би* тебе *бојао*, [царе над народима!] Јер. 10, 7 quis non revereatur te, (rex gentium?) = ко *се* не *ће побојати* тебе, [Господе?] Откр. 15, 4 кто не ѹбоитсѧ тебе, (господи;).

весели се нероткињо, која не рађаш Ис. 54, 1 canta sterilis, quae non parit (можда штампарска гријешка; вулг. paris, Лутер: die du nicht gebierest) = *развесели се*, нероткињо, која не рађаш Гал. 4, 27 возвеселисѧ неплоды нераждающаѧ.

не *кради* 2 Мојс. 20, 15 ne furator = не *укради* Римљ. 13, 9 не оукрадеши. Прип. 67 (СЗ): немој красти.

ко *псује* оца својега или матер своју Приче 20, 20 maledicentis patri suo, aut matri suae (вулг. qui maledicit) = који *опсује* оца или матер Мат. 15, 4 иже злословитъ отца, или матерь (вулг. qui maledixerit). 2 Мојс. 21, 17, 3 Мојс. 20, 9: ко *опсује*... (qui maledicit . . .).

јер *ће* ме *знати* сви од малога до великога Јер. 31, 34 nam quotque erunt, cognoscent me, a minimo eorum usque ad maximum eorum = јер *ће* ме сви *познати* од малога до великога Јевр. 8, 11 ꙗкѡ вси оувѣдатъ мѧ отъ мала даже и до велика ихъ.

он болести наше *носи* и немоћи наше узе на се Ис. 53, 4 morbos nostros ipse pertulit, et dolores ipsos nostros bajulavit = он немоћи наше узе и болести *понесе* Мат. 8, 17 той недѹги нашѧ пріѧтъ, и болѣзни понесе.

јер ћу *учинити* дјело у ваше дане Авак. 1, 5 nam opus operor diebus vestris (вулг. quia opus factum est in diebus vestris, Лутер: denn ich will etwas tun zu eueren Zeiten) = јер ја *чиним* дјело у дане ваше Дјела 13, 41 ꙗкѡ дѣло азъ содѣлаю во дни вашѧ.

в.

удари пастира, и овце ће се разбјећи Захар. 13, 7 percute pastorem, et dispergentur oves = *ударићу* пастира и овце ће се разбјећи Мар. 14, 27 поражѹ пастыра, и разыдѹтсѧ овцы. Мат. 26, 31: ударићу пастира и овце од стада разбјећи ће се (разыдѹтсѧ овцы стада). Прип. 225 (НЗ) као Мар.

очи им *затвори*, да не виде очима својим Ис. 6, 10 oculique ejus (populi) fac conniveant: ne videat oculis suis = очи *су* своје *затворили*, да како не виде очима Мат. 13, 15 ѡчи свои смѣжиша, да не когда оузрѧтъ ѡчима (Вук је нетачно когда превео „како“; Штадлер: „када“, вулг. quando).

јер *ће се* дом мој *звати* дом молитве свијем народима Ис. 56, 7 nam domus mea domus orationis vocabitur omnibus populis = дом мој *нека се зове* дом молитве свима народима

Мар. 11, 17 **храмъ мой, храмъ молитвы наречется всѣмъ языкомъ**. Мат. 21, 13: дом мој дом молитве нека се зове; исп. Лук. 19, 46: дом мој дом је молитве. Прип. 212 (НЗ) као Мат.

да *бих дао* свакоме... по плоду дјела његовијех Јер. 17, 10 ut dem cuique secundum... fructum actionum suarum = *даћу* вам свакоме по дјелима вашима Откр. 2, 23 **дамъ вамъ комужде по дѣломъ вашымъ**. (Прекројен цитат.)

немојте кушати Господа Бога својега 5 Мојс. 6, 16 ne tentatote Jehovam Deum vestrum = *немој* кушати Господа Бога својега Мат. 4, 7 **не искусиши господа бога твоего**. Лук. 4, 12: не кушај Господа Бога својега.

не *куните се* криво 3 Мојс. 19, 12 neque jurate ad fallaciam ullam = не *куни се* криво Мат. 5, 33 **не во лжу клянешися**.

у твоју *руку* предајем дух свој Псал. 31, 5 въ твою руку предаю духъ мой, in manum tuam depono spiritum meum (вулг. in manus tuas) = у *руке* твоје предајем дух свој Лук. 23, 46 **въ руцѣ твои предаю духъ мой**. Једнако Прип. 238 (НЗ).

небеса су *дјело* руку твојих Псал. 102, 25 небеса дѣло твоихъ рукъ, opus (вулг. opera) manum tuarum essent (вулг. sunt) coeli = небеса су *дјела* руку твојијех Јевр. 1, 10 **дѣла рукъ твоею суть небеса**.

У прекројеним цитатима: [ја ћу створити] нова *небеса* и нову земљу Ис. 65, 17 coelos novos et terram novam = [чекамо] ново *небо* и нову земљу 2 Петр. 3, 13 **нова небеса**. — још једном... ја ћу потрести *небеса* и земљу... Агеј 2, 6 adhuc semel ego commoturus sum coelos et terram = још једном ја ћу потрести не само земљу него и *небо* Јевр. 12, 26 **еще единою азъ потрясу не толмо землею, но и небомъ**.

Ту ћемо приклопити измјену лица у императиву:

клони се од зла и *чини* добро Псал. 34, 14 уклоняйся отъ зла и дѣлай добро, recede a malo et fac bonum = *нека се уклони* од зла и *нека учини* добро 1 Петр. 3, 11 **да уклонится отъ зла и да сотворитъ благо**.

кости да јој не *преломите* 2 Мојс. 12, 46 os ne confrigatis in illo = кост његова да се не *преломи* Јов. 19, 36 **кость не сокрушится отъ него**. Једнако Прип. 239 (НЗ).

повјерова Аврам Богу, а он му *прими* то у правду 1 Мојс. 15, 6 tunc credidit Abram Jehovae, qui imputavit ei illud in justitiam = вјерова Авраам Богу, и *прими* му *се* у правду Римљ. 4, 3 **вѣрова же авраамъ богови, и вмѣнися ему въ правду**.

Јак. 2, 23: Авраам вјерова Богу, и прими му се у правду; Гал. 3, 6: као што Авраам . . . (**ꙗкоже авраамъ . . .**). Прип. 18 (СЗ): Аврам повјерова Господу, а Господ му то прими у правду.

би метнут међу злочинце Ис. 53, 12 **cum defectoribus annumeratus est** = *метнуше* га међу злочинце Мар. 15, 28 **со беззаконными вмѣнисѧ**. Лук. 22, 37: међу злочинце метнуше га (слав. као Мар.).

Овдје ћемо додати два прекројена цитата: у једном је именица замијењена глаголом, у другом је претворена у придјев:

јер син ове робиње не ће бити *нашљедник* с мојим сином 1 Мојс. 21, 10 **non enim futurus est haeres filius ancillae istius cum filio meo** = јер син робињин не *ће наслиједити* са сином слободне Гал. 4, 30 **не имать бо наслѣдовати сынъ рабыниинъ съ сыномъ свободныѧ**.

[који човјек љуби] дане да би видио *добро?* Псал. 34, 12 (человѣкъ любящій) долгоденствіе, чтобы видѣть благо, **(vir amat) dies, amat frui bono** = да види дане *добре*, [нека . . .] 1 Петр. 3, 10 **в дѣти дни благи**.

5. — Једнаки библијски текст Даничић је превео истим (или од исте основе) ријечима као и Вук, само се код глагола, именица и приједлога послужио друкчијом језичном конструкцијом.

Код глагола налазимо **а)** замјену описаног и сложеног императива простим, **б)** слагање са различним падежима или са приједлозима уз њих, **в)** двојако разрешавање партиципа и неке сличне појаве:

а.

једимо и *пијмо*, јер ћемо сјутра умријети Ис. 22, 13 **edamus et bibamus, cras enim morituri sumus** = *да једемо* и *пијемо*, јер ћемо сјутра умријети 1 Кор. 15, 32 **да ѣмы и піѣмъ, оутрѣ бо оумремъ**.

старјешини народа својега не *говори* ружно 2 Мојс. 22, 28 **principi in populo tuo ne maledicito** = старјешини народа својега *да* не *говориш* ружно Дјела 23, 5 **кнѧзю людей твоихъ да не рѣчеши зла**.

иди из земље своје и од рода својега и из дома оца својега 1 Мојс. 12, 1 **abi a terra tua, et a cognatione tua, at-**

que a familia patris tui = *изиђи* из земље своје и од рода својега и из дома оца својега Дјела 7, 3 **изыди wтъ земли твоеѧ и wтъ рода твоегw и wтъ домѹ wтца твоегw.**

У једној је реченици Даничић мјесто глаголâ узео придјеве:

не ће бити *гладни* ни *жедни* Ис. 49, 10 non esurient, neque sitient = више не *ће огладњети* ни *ожедњети* Откр. 7, 16 **не взалчѹтъ ктомѹ, ниже вжаждѹтъ.**

Насупрот, Даничић је задржао глагол, а Вук га је превео придјевом:

немојте да вам *одрвени* срце ваше Псал. 95, 7 не ожесточите серца вашего, ne obduretis animum vestrum = не будите *дрвенастијех* срца Јевр. 3, 8 **не wжесточите сердецъ вашихъ.**

б.

појем *имену* твојему Псал. 18, 49 пою имени твоему, nomini tuo psallam = пјеваћу *име* твоје Римљ. 15, 9 **имени твоемѹ пою.**

ако буде народа твојега, Израиљу, као *пијеска морскога* Ис. 10, 22 si fuerit populus tuus Jisraël numero sicut arena maris = ако буде број синова Израиљевих као *пијесак морски* Римљ. 9, 27 **аще бѹдетъ число сынwвъ іsраилевыхъ ꙗкw песокъ морскїй.** (Прекројен цитат.)

[послије кад досађиваше] на путу к мору с оне стране Јордана *Галилеји незнабожачкој* Ис. 9, 1 (posterius illud affecit gravius:) via maris, secundum Jardenem, Galilaea populosa (вулг. novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilaeae gentium, Лутер: hernach schwerer ward am Wege des Meeres diesseit des Jordans, in der Heiden Galiläe) = [без глагола!] на путу к мору с оне стране Јордана, *Галилеја незнабожачка* Мат. 4, 15 **пѹть моря wбонъполъ іордана, галїлеа ꙗзыкъ** (Штадлер: пут на мору, с оне стране Јордана, Галилеја поганска, вулг. via maris trans Jordanem, Galilaea gentium populus).

не мисли сам *о* себи да си мудар Приче 3, 7 ne esto sapiens judicio tuo = не мислите *за* себе да сте мудри Римљ. 12, 16 **не бывайте мѹдри w себѣ.**

Господња је земља и што је год *у* њој Псал. 24, 1 Господня земля и что наполняетъ ее, Jehovae est terra, et quod implet eam = јер је Господња земља и што је *на* њој 1 Кор. 10, 26 **господня бо земля и исполненїе ея.**

вас дан пружах руке своје народу Ис. 65, 2 **expanderem manus meas toto die ad populum** = вас дан пружах руке своје *к* народу Римљ. 10, 21 **весь день воздѣхъ рѹцѣ мои къ людемъ.**

Мјесто Вукова активнога (медијалног) глагола у Даничића је рефлексиван; значење ипак може бити исто:

усташе да *се играју* 2 Мојс. 32, 6 **surrexerunt ad ludendum** (Лутер: **zu spielen**) = усташе да *играју* 1 Кор. 10, 7 **восташа играти** (једнако СЗ, Лутер: **zu spielen**).

У прекројеним цитатима:

сваки дан хули се *на* име моје Ис. 52, 5 **quotidie nomen meum irritatur** = јер се име Божије због вас хули Римљ. 2, 24 **имѧ бо божїе вами хѹлитсѧ.**

што се год дотакне горе, погинуће 2 Мојс. 19, 12 **quicquid tetigerit hunc montem, omnino morte afficitor** = ако се и звијер дотакне *до* горе, биће камењем убијена Јевр. 12, 20 **аще и звѣрь прикоснетсѧ горѣ, каменїемъ побїенъ вѹдетъ.**

Овдје нека стоји цитат, у којему је Даничић уз предикатни акузатив метнуо приједлог:

рече Господ Господу мојему: сједи мени с десне стране, док положим непријатеље твоје *за* подножје ногама твојима Псал. 110, 1 **сказалъ господь Владыкѣ моему: сѣди одесную меня, доколѣ положу враговъ твоихъ въ подножіе ногъ твоихъ, dixit Jehova Domino meo: sede ad dextram meam, donec disposuero inimicos tuos in scabellum pedum tuorum** = рече Господ Господу мојему: сједи мени с десне стране, док положим непријатеље твоје подножје ногама твојима Мат. 22, 44, Лук. 20, 42—3 (без зареза), Дјела 2, 34—5, Јевр. 1, 13 (без зареза) **рече господь господеви моемѹ: сѣди wдеснѹю мене, дондеже положѹ враги твоѧ подножїе нwгъ твоихъ.** Писма 294—5 (СЗ) као Вук.

У другом је цитату предикатни акузатив Даничић превео реченицом са „да“:

[чиниш] пламен огњени *да су ти слуге* Псал. 104, 4 (творитъ) служителями Своими пылающій огонь, **ministros suos ignem flammantem (facit)**[1] = [који чини] слуге своје пламен огњени Јевр. 1, 7 (**творѧй**) **слѹги своѧ огнь палѧщъ.** Писма 38 (СЗ): чини . . . да су му . . . слуге пламен огњени.

[1] Ту се Даничић приклонио оним пријеводима, који у Псал. 104, 2—5 мењу предикате у 2. лице сингулара. Лутер има такођер 2. лице: **Der du machest . . . deine Diener zu Feuerflammen.**

в.

немој завезати уста волу *кад* врше 5 Мојс. 25, 4 ne capistrato bovem triturantem = да не завежеш уста волу *који* врше 1 Кор. 9, 9 да не заградиши оустенъ вола молотѧща. 1 Тим. 5, 18: волу који врше не завезуј уста (вола молотѧща не ѡбротиши). Прип. 69 (СЗ): волу кад врше немој уста свезати.

глас је *некога који* виче [у пустињи] Ис. 40, 3 voce clamantis in deserto (вулг. vox clamantis . . .) = глас *онога што* виче у пустињи Мат. 3, 3, Мар. 1, 3, Лук. 3, 4 гласъ вопїющагѡ въ пѹстыни. Јов. 1, 23: ја сам глас онога што виче у пустињи (азъ гласъ . . .).

[метнућу му] кључ [од дома] Давидова [на раме]: *кад* он отвори, не ће нико затворити Ис. 22, 22 eo aperiente nemo aperiet = [који има] кључ Давидов, *који* отвори и нико не затвори Откр. 3, 7 ѡтверзаѧй, и никтоже затворитъ.

У једном прекројеном цитату према партиципу Новога завјета у Ст. завјету стоји именица, коју је Даничић превео реченицом са „да“:

у њиховијем шаторима нека не буде никога *да живи* Псал. 69, 25 въ шатрахъ ихъ да не будетъ жителя, in tentoriis eorum ne sit habitator = да не буде никога *ко би живљео* у њему Дјела 1, 20 да не бѹдетъ живѹщагѡ въ немъ.

Према инфинитиву у Нов. завјету у Ст. се завјету налази герунд, који је Даничић превео везом приједлога са глаголском именицом:

ноге им трче на зло и брзе су *на прољевање* крви праве Ис. 59, 7 pedibus suis od malum concurrunt, et festinant ad fundendum sanguinem innoxium (вулг. pedes eorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem innocentem) = њихове су ноге брзе *да прољевају* крв Римљ. 3, 15 скѡры ноги ихъ пролїѧти кровь. (Прекројен цитат.)

Додаћемо цитат, у којему је Вук мјесто изворне копулативне реченице начинио консекутивну:

ушима својим да не чују [људи] и срцем својим не разумију и не обрате се *и не исцијеле* Ис. 6, 10 auribus suis audiat (populus), et corde suo intelligat, seque convertat, et sanitas obveniat ei = да . . . ушима не чују, и срцем не разумију, и не обрате се *да* их *исцијелим* Мат. 13, 15 да не . . . оушима оуслышатъ, и сердцемъ оуразѹмѣютъ, и ѡбратѧтсѧ, и исцѣлю ихъ (Штадлер: . . . тер их

исциелим; али Лутер: mit den Augen sehen, und mit den Ohren hören, und mit dem Herzen verstehen, und sich bekehren, dass ich ihnen helfe).

Мјесто именице саме или с приједлогом у Даничића стоји придјев:

мушко и *женско* створи их 1 Мојс. 1, 27 marem et foeminam creavit eos = *мужа* и *жену* створио их Мат. 19, 4 **мѹжа и женѹ сотвори ихъ.**

да будеш моје спасење до крајева *земаљских* Ис. 49, 6 ut sis salus mea usque ad extremitatem terrae = да будеш спасеније до самога краја *земље* Дјела 13, 47 **еже быти тебѣ во спасенїе даже до послѣднихъ земли.** Писма 116 (СЗ): да би им био на спасење до краја земље (Муравјев: до послѣднихъ земли).

показаћеш ми пут *животни* Псал. 16, 11 ты покажешь мнѣ путь жизни, notam facis mihi semitam vitae (вулг. notas mihi fecisti vias vitae) = показао си ми путове *живота* Дјела 2, 28 **сказалъ ми еси пѹти живота** (једнако у СЗ).

пријесто је твој, Боже, *вјечан* и непоколебљив Псал. 45, 6 престолъ твой божественный на вѣкъ вѣковъ, solium tuum, o Deus, in saeculum et sempiternum (вулг. sedes tua Deus in saeculum saeculi, Лутер: Gott, dein Stuhl bleibet immer und ewig — одакле Даничићу „непоколебљив“?) = пријестол је твој, Боже, *ва вијек* вијека Јевр. 1, 8 **престолъ твой, боже въ вѣкъ вѣка** (исто у СЗ).

Мјесто Вукова (посрбљена) композита Даничић има везу приједлога с именицом:

[ево ја мећем у Сѝону камен,] камен изабран, камен *од угла*, скупоцјен Ис. 28, 16 ecce ego fundamentum posui in Tzijone lapidem: lapidem probationis (вулг. probatum), angularem, pretiosum = [ево ја мећем у Сиону] камен *крајеугалан* изабрани и скупоцјени 1 Петр. 2, 6 **се полагаю въ сїѡнѣ камень краеѹголенъ, избранъ, честенъ.** Како је већ Ивековић-Брозов Рјечн. I, 574 опазио, Вук Ефес. 2, 20 исту сложеницу преводи као и Даничић: гдје је камен од угла сам Исус Христос?

Различни су приједлози употребљени као префикси у глаголским сложеницама:

отјерај ову робињу са сином њезинијем 1 Мојс. 21, 10 ejice ancillam istam et filium ejus = *истјерај* робињу и сина

њезина Гал. 4, 30 **изжени рабꙋ и сына ея**. Прип. 22 (СЗ): отјерај ову слушкињу с њезиним сином.

не *пожели* 2 Мојс. 20, 17 ne concupiscito = не *зажели* Римљ. 13, 9 **не похощеши** (у СЗ **не пожелай**).

поједи ову књигу Језек. 3, 1 comede volumen hoc = *изједи* је [књижицу] Откр. 10, 9 **снѣждь ю** [**книжицꙋ**]. Исп. Писма 122 (ријечи Муравјевљеве с алузијом на мјесто у Ст. завјету): „Језекиљ . . . види и књигу од тајна, коју му даје анђео да *окуси* . . .“ (руски: вкушать).

Господ се заклео, и не ће *се покајати* Псал. 110, 4 Господь клялся и не раскается, juravit Jehova, et non poenitebit eum = закле се Господ и не ће се *раскајати* Јевр. 7, 21 **клятся господь и не раскается**. Писма 295 (СЗ): закле се Господ, и не ће се раскајати (Муравјев: раскается).

благо ономе . . . којему је гријех *покривен* Псал. 32, 1 блаженъ, чей грѣхъ покрытъ, beatus, cujus tectum est peccatum = благо онима . . . којима *се* гријеси *прикрише* Римљ. 4, 7 **блажени, ихже прикрышася грѣси**. — Насупрот: љубав *прикрива* све пријеступе Приче 10, 12 omnes defectiones obtegit charitas = љубав *покрива* мношто гријеха 1 Петр. 4, 8 **любовь покрываетъ множество грѣхѡвъ**.

гријеха њиховијех не ћу више *помињати* Јер. 31, 34 peccati ipsorum non recordari amplius = гријеха њиховијех... не ћу више *спомињати* Јевр. 8, 12 **грѣхѡвъ ихъ не имамъ помянꙋти ктомꙋ**.

јер ће ти се у Исаку сјеме *прозвати* 1 Мојс. 21, 12 nam in Jitzehako vocabitur tibi semen = него у Исаку, рече, *назваће* ти се сјеме Римљ. 9, 7 **но во ісаацѣ, рече, наречется ти сѣмя**. Јевр. 11, 18: у Исаку назваће ти се сјеме **ѡ ісаацѣ наречется тебѣ сѣмя**. Прип. 22 (СЗ) као горе Мојс.

смиловаћу се коме се смилујем 2 Мојс. 33, 19 gratiosus ero, cui fuero gratiosus = кога *ћу помиловати*, помиловаћу Римљ. 9, 15 **помилꙋю, егоже аще помилꙋю**.

утрће Господ Господ сузе са свакога лица Ис. 25, 8 absterget Dominus Jehova lacrymas ab omnibus faciebus (вулг. ab omni facie) = Бог ће *отрти* сваку сузу од очију њиховијех Откр. 7, 17 **ѡтиметъ богъ всякꙋ слезꙋ ѡтъ очию ихъ**. (Прекројен цитат.)

ово је завјет што ћу *учинити* с домом Израиљевијем Јер. 31, 33 hoc illud est foedus, quod pangam cum domo Jis-

raëlis = ово је завјет који ћу *начинити* с њима Јевр. 10, 16 **сей завѣтъ, егоже завѣщаю къ нимъ.** — не као онај завјет, који *учиних* с оцима њиховијем Јер. 31, 32 non secundum illud foedus, quod pepigeram cum majoribus eorum = не по завјету који *начиних* с оцевима њиховима Јевр. 8, 9 **не по завѣтꙋ, егоже сотворихъ ѡтцемъ ихъ.**

II.

1. — У цитатима, који су сад на реду, у изворном се тексту налази по једна ријеч друкчија од оне, која јој одговара у Старом завјету. Да је дакле Даничић паралелна мјеста и тражио у Вука, ту би опет морао био од њега одступати, држећи се својега оригинала.

До нарави глагола стоји, хоће ли у пријеводу **а)** остати иста рекција, коју има његов корелатив, или ће се она **б)** промијенити:

а.

све *си метнуо* под ноге његове Псал. 8, 6 все положилъ къ ногамъ его, omnia posuisti sub pedibus ejus = све *си покорио* под ноге његове Јевр. 2, 1 **вся покорилъ еси подъ нозѣ егѡ.** Исп. 1 Кор. 15, 25: докле не *положи* све непријатеље своје под ноге своје (**дондеже положитъ вся враги подъ ногама своима**).

остатак *ће се* његов *обратити* Ис. 10, 22 reliquum revertetur ex eo = остатак *ће се спасти* Римљ. 9, 27 **ѡстанокъ спасется.**

ко вјерује, не *ће се плашити* Ис. 28, 16 qui credit non praefestinabit = ко њега вјерује не *ће се постидјети* 1 Петр. 2, 6 **вѣрꙋяй вонь не постыдится.**

не *ће* викати ни *подизати* Ис. 42, 2 non vociferabitur, neque attollet = не *ће се свађати* ни викати Мат. 12, 19 **не преречетъ, ни возопїетъ.** За Даничићев глагол исп. Суд. 2, 4: народ *подиже глас* свој и плака (ut attollentes populus vocem suam flerent).

он ми је с десне стране да не *посрнем* Псал. 16, 8 онъ ѳдесную меня; не поколеблюсь, a dextera mea est, non dimovebor = јер је с десне стране мене, да *се* не *помакнем* Дјела 2, 25 **ꙗкѡ ѡдеснꙋю мене есть, да не подвижꙋся.**

да *се приповиједа* име моје по свој земљи 2 Мојс. 9, 16 ut enarretur nomen meum in tota terra = да *се разгласи* име

моје по свој земљи Римљ. 9, 17 да возвѣститсѧ имѧ мое по всей земли.

као хаљину *промијенићеш* их и промијениће се Псал. 102, 27 какъ одежду, ты перемѣнишь ихъ, и измѣнятся, ut indumentum mutabis ea, atque mutabuntur = *савићеш* их као хаљину, и измијениће се Јевр. 1, 12 ꙗкѡ одеждꙋ свїеши ихъ, и измѣнѧтсѧ.

свјештила које *се пуши* не ће угасити Ис. 42, 3 ellychnium (вулг. linum) ipsum fumigans non extinguet = свјештила *запаљена* не ће угасити Мат. 12, 20 лена внемшасѧ не оугаситъ (у СЗ льна кꙋрѧщасѧ).

Додаћемо цитат, у којему је Даничић сажео везу глагола с инструменталом:

ко опсује оца својега или матер своју, да *се погуби* 2 Мојс. 21, 17 qui maledicit patri suo, aut matri suae, omnino morte plectitor = који опсује оца или матер *смрћу* да *умре* Мат. 15, 4, Мар. 7, 10 иже ѕлословитъ отца или матерь, смертїю да оумретъ.

б.

не ће их *бити* врућина ни сунце Ис. 49, 10 neque feriet eos aestus, aut sol = не ће на њих *пасти* сунце, нити и каква врућина Откр. 7, 16 не имать же пасти на нихъ солнце, ниже всѧкъ зной.

Господа Бога својега *бој се*, и њему служи 5 Мојс. 6, 13 Jehovam Deum tuum timeto, et ipsum colito (вулг. illi soli servies) = Господу Богу својему *поклањај се* и њему јединоме служи Мат. 4, 10 господꙋ богꙋ твоемꙋ поклонишисѧ, и томꙋ единомꙋ послꙋжиши. Лук. 4, 8: поклањај се Господу Богу својему... поклонишисѧ господꙋ богꙋ твоемꙋ. Прип. 168 (НЗ) као Мат.

чудите се и *дивите се* Авак. 1, 5 admiratione abrepti admiramini (вулг. admiramini et obstupescite, Лутер: sehet und verwundert euch) = чудите се и нек вас *нестане* Дјела 13, 41 чꙋдитесѧ и исчезнете. (Између првога и другога глагола у слав. стоји оузрите, које је Вук у своме пријеводу изоставио.)

тражи мира и *иди* за њим Псал. 34, 14 ищи мира и стремись къ нему, require pacem et sectare eam = нека тражи мира и нека *се држи* њега 1 Петр. 3, 11 да взыщетъ мира, и да держитсѧ егѡ.

јер ће видјети што им није *казивано* Ис. 52, 15 quod non narratum fuerat eis, videbunt = којима *се* не *јави* за њега, видјеће Римљ. 15, 21 имже не возвѣстисѧ w нємъ, оузрѧтъ.

разума разумнијех његовијех *нестаће* Ис. 29, 14 prudentia prudentum ejus sese abdet = разум разумнијех *одбацићу* 1 Кор. 1, 19 разѹмъ разѹмныхъ wтвергѫ. Писма 142 (НЗ) као Вук.

пожалићу кога *пожалим* 2 Мојс. 33, 19 miserebor, cujus miseratus fuero = на кога *ћу се смиловати*, *смиловаћу се* Римљ. 9, 15 оущедрю, егоже аще оущедрю.

потражише ме који не питаху за ме Ис. 65, 1 inventus sum ab eis, qui non quaerebant me = *јавих се* онима који за ме не питају Римљ. 10, 20 wбрѣтохсѧ не ищѹщымъ мене.

[ти си] *примио* дарове за људе Псал. 68, 18 (ты) принялъ дары для людей, accipiens dedisti (курсивно, као додатак) dona hominibus (Лутер: du hast Gaben empfangen für die Menschen) = [ти] *даде* даре људима Ефес. 4, 8 дадѣ дамнїѧ человѣкwмъ.

ударићеш их гвозденом палицом Псал. 2, 9 ты поразишь ихъ жезломъ железнымъ, confringes istos virga ferrea = *пашће* их с гвозденом палицом Откр. 2, 27 оупасетъ ѧ жезломъ желѣзнымъ.

све долине нека *се повисе* Ис. 40, 4 omnis vallis attolletur (вулг. exaltabitur, Лутер: alle Täler sollen erhöhet werden) = све долине нека *се испуне* Лук. 3, 5 всѧка дебрь исполнитсѧ (вулг. omnis vallis implebitur, Лутер: sollen voll werden).

У једном цитату према Даничићеву глаголу стоји код Вука глагол с објектом; у другом је Даничић превео глагол придјевом, Вук везом приједлога с именицом:

и немој да ти *досади* карање његово Приче 3, 11 neque taedeat te correctionis ejus = нити *губи воље* кад те он покара Јевр. 12, 5 неже wслабѣй wтъ негw wбличаемъ (једнако у СЗ, само: wбличаемый).

који је *мио* души мојој Ис. 42, 1 quem benigne accipit anima mea, слав. прїѧтъ его дѹша моѧ = који је *по вољи* душе моје Мат. 12, 18 нанѣже благоволи дѹша моѧ.

Именице:

поклоните му се сви *богови* Псал. 97, 7 поклонитесь Ему, всѣ боги, incurvanto se honorem exhibentes ei omnes angeli (Лутер: betet ihn an, alle Götter) = да му се поклоне сви *анђели* Божији Јевр. 1, 5 да поклонѧтсѧ емѹ вси аггели божїи.

чиниш *вјетрове* да су ти анђели Псал. 104, 4 творитъ[1] бури послами Своими, qui facit angelos suos ventos (Лутер: der du machest deine Engel zu Winden) = који чини анђеле своје *духове* Јевр. 1, 7 творѧй аггелы своѧ дѫхи (Лутер: Geister). Прип. 38 (СЗ): чини анђели да су му вјетрови.

ко враћа зло за *добро* Приче 17, 13 qui redit malum pro bono = не враћајте зла за зло 1 Петр. 3, 9 не воздающе зла за зло. Римљ. 12, 17: никоме не враћајте зла за зло (ни единомѹ же зла за зло воздающе); 1 Сол. 5, 15: да нико не враћа коме зла за зло (да никтоже зла за зло комѹ воздастъ).

као *јагње* на заклање вођен би Ис. 53, 7 sicut parva pecus (вулг. ovis) ad mactationem ducitur (Лутер: wie ein Lamm ...) = као *овца* на заклање одведе се Дјела 8, 32 ѩкѡ овца на заколенїе ведесѧ. Прип. 257 (НЗ) једнако као Вук. Писма 141 (СЗ): као овца на заклање одводи се. (Муравјев: какъ овца ведется на заколеніе).

[обраћене су] уши његове на *јаук* њихов Псал. 34, 15 уши Его къ нихъ воплю, aures ejus ad vociferationem eorum = [гледају] уши његове на *молитву* њихову 1Петр. 3, 12 оуши егѡ въ молитвѹ ихъ.

благо ономе којему је опроштена *кривица* Псал. 32, 1 блаженъ, кому прощено преступленіе, beatus levatus a defectione = благо онима којима се опростише *безакоња* Римљ. 4, 7 блажени, ихже wтпѹстишасѧ беззакwнїѧ.

[цар] јаше на магарцу, и на магарету, *младету* магаричину Захар. 9, 9 insidens asino; idque pullo nato asinabus (вулг. ascendens super asinum, et super pullum filium asinae) = јаше на магарцу, и магарету *сину* магаричину Мат. 21, 5 всѣдъ на ослѧ и жребѧ сына подѧремнича (Штадлер: сједећи на магарцу и на магарету сину подјармљенице, вулг. ... et pullum filium subjugalis). Писма 117 (СЗ): јаше на магарцу и на магарету (Муравјев: возсѣлъ на подъяремника и жребца юнаго).

трпеза њихова нека им буде мрежа и *замка*, и то нека им буде плата Псал. 69, 22 столъ ихъ да будетъ имъ сѣтью и тенетами для беззаконныхъ, sit mensa eorum ante eos pro laqueo; et pro retributionibus, pro tendicula = да буде трпеза њихова замка и *гвожђа*, [и саблазан] и плата њима Римљ. 11, 9 да бѹдетъ трапеза ихъ въ сѣть и въ ловъ, (и въ соблазнъ) и въ воздаанїе имъ. (Сѣть може значити: мрежу и замку.)

[1] Види биљешку уз посљедњи примјер I, 5, б.

овај *народ* ... уснама својим поштује ме Ис. 29, 13 populus iste... labiis suis honorant me = ови *људи* уснама поштују ме Мат. 15, 8 людіе сіи... оустнами чтѫтъ мѧ. — посједа *народ*, те једоше и пише 2 Мојс. 32, 6 seditque populus ad edendum et bibendum = сједоше *људи* да једу и пију 1 Кор. 10, 7 сѣдоша людіе ѣсти и пити. (Али исп. први цитат на стр. 24.)

ако је гладан *ненавидник* твој Приче 25, 21 si esuriat osor tuus = ако је дакле гладан *непријатељ* твој Римљ. 12, 20 аще оубо алчетъ врагъ твой.

јер не учини *неправде* Ис. 53, 9 eo quod non fecit violentiam (вулг. iniquitatem) = који *гријеха* не учини 1 Петр. 2, 22 ѩкw грѣха не сотвори.

да нам Господ над војскама није оставио мало *остатка*, били бисмо као Содом, и изједначили бисмо се с Гомором Ис. 1, 9 nisi Jehova exercituum reliquos fecisset nobis superstites, utcunque paucos, ut Sodomum essemus, Hamorae similes essemus = да нам није Господ Саваот оставио *сјемена*, онда бисмо били као Содом и Гомор Римљ. 9. 29 аще не бы господь савawдъ wставилъ намъ сѣмене, ѩкоже содомъ оубw были быхомъ, и ѩкоже гоморрѹ оуподобилисѧ быхомъ (посљедње двије ријечи Вук није превео). Веза „над војскама“ (exercituum) управо је пријевод јеврејскога имена Саваот (Sabaoth).

не ће више учити *пријатељ* пријатеља ни брат брата говорећи: познајте Господа Јер. 31, 34 non autem solum docebunt amplius quisque amicum suum, et quisque fratrem suum, dicendo: cognoscite Jehovam = ни један не ће учити својега *ближњега*, и ни један брата својега говорећи: познај Господа Јевр. 8, 11 не имать навчити кїйждо искренняго своего, и кїйждо брата своего, глаголя: познай господа.

као *овца* нијема пред онијем који је стриже не отвори уста својих Ис. 53, 7 velut ovis coram tonsoribus suis obmutescens, neque aperit os suum = нијем као *јагње* пред онијем који га стриже, тако не отвори уста својијех Дјела 8, 32 ѩкw агнецъ прѧмw стригѹщемѹ его безгласенъ, такw не wтверзаетъ оустъ своихъ. Једнако Прип. 257 (НЗ). Писма 141 (СЗ): ћути као јагње пред онијем који га стриже (Муравјев: безгласенъ какъ агнецъ предъ стригущимъ).

он ће обратити срце отаца к *синовима* Малах. 4, 6 ut convertat cor patrum ad filios = да обрати срца отаца к *дјеци* Лук. 1, 17 wбратити сердца отцемъ на чада.

гледај те начини све ово по *слици* која ти је показана на гори 2 Мојс. 25, 40 vide igitur et fac: ex structura istorum, quae tibi exhibita est, videnda in hoc monte = гледај . . . да начиниш све по *прилици* која ти је показана на гори Јевр. 8, 5 **виждь бо . . . сотвориши вся по ѡбразꙋ показанномꙋ ти на горѣ.**

стан њихов нека опусти Псал. 69, 25 да будетъ селеніе ихъ пусто, sint castella eorum desolata (вулг. fiat habitatio eorum deserta, Лутер: ihre Wohnung) = да буде *двор* његов пуст Дјела 1, 20 **да бꙋдетъ дворъ егѡ пꙋстъ** (вулг. commoratio, Лутер: ihre Behausung).

нити ће се чути глас његов по *улицама* Ис. 42, 2 neque faciet, ut audiatur foris vox sua = нити ће чути ко по *распутицама* гласа његова Мат. 12, 19 **ниже ѹслышатъ кто на распꙋтїихъ гласа егѡ.**

духом *усана* својих убиће безбожника Ис. 11, 4 spiritu labiorum suorum morte afficiet improbum = којега ће Господ Исус убити духом *уста* својијех 2 Сол. 2, 8 **егоже господь іисꙋсъ ѹбїетъ дꙋхомъ ѹстъ своихъ.**

Чувена фраза пророка Данијела abominatio desolationis код Даничића је немило пострадала. Она се два пута цитира у Новом завјету: кад дакле угледате *мрзост опушћења* Мат. 24, 15 **егда ѹбо ѹзрите мерзость запꙋстенїя** — а кад видите *мрзост опушћења* Мар. 13, 14 (мј. **ѹбо : же**). Данило 9, 27 у вулгати: erit in templo abominatio desolationis, слав. **во свѧтилищи мерзость запꙋстенїѧ бꙋдетъ**, руски: на верху святилища будетъ мерзость запустенія, Лутер: bei den Flügeln werden stehen Greuel der Verwüstung, Тремелије: per legiones detestationum desolantes, Даничић (нејасно): крилима *мрским*, која *пустоше*, [до свршетка одређенога излиће се на пустош]. Пророк у величанственој визији предочује вријеме, у које ће „народ војводин доћи и разорити град и светињу“ (9, 26): тад ће мрзост опушћења поклопити и голема крила двају херувима, који стоје с оба краја заклопцу завјетнога ковчега (2 Мојс. 25, 18—20; 2 Днев. 3, 10—13).[1]

У другој, једнако гласовитој, фрази на мјесту глагола у Новом завјету стоји у Ст. завјету (код Тремелија) именица, коју је Даничић превео такођер именицом: моја је освета и *плата* 5 Мојс. 32, 35 mea est ultio, et retributio (руски: у меня

[1] F. X. Kortleitner: Archaeologiae biblicae Summarium. Oeniponte MCMVI, 23 и д.

отмщеніе и воздаяніе, вулг. mea est ultio, et ego retribuam, Лутер: die Rache ist mein, ich will vergelten, слав. **въ день ѡтмщенїѧ воздамъ**) = моја је освета, ја *ћу вратити* Римљ. 12, 19, Јевр. 10, 30 **мнѣ ѡтмщенїе, азъ воздамъ.**

Тако је именица према глаголу и у овој реченици:

из тебе [Витлејема] ће ми изаћи који ће бити *господар* у Израиљу Михеј 5, 2 ex te mihi prodibit futurus dominator in Jisraële = јер ће из тебе изићи человођа који *ће пасти* народ мој Израиља Мат. 2, 6 **изъ тебе бо изыдетъ вождь, иже оупасетъ люди моѧ исраилѧ.**

Мјесто именице с атрибутом у Новом завј. стоји посвојна замјеница:

поравните у пустоши стазу *Богу нашему* Ис. 40, 3 adaequate in solitudine aggerem Deo nostro = поравните стазе *његове* Мат. 3, 3, Мар. 1, 3, Лук. 3, 4 **правы творите стези егѡ.**

Придјеви нијесу замијењени само **а)** другим придјевима, него и **б)** везом приједлога с именицом, па глаголом:

а.

сунце ће се претворити у таму и мјесец у крв прије него дође велики и *страшни* дан Господњи Јоил. 2, 31 sol ipse vertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Jehovae magnus et reverendus = сунце ће се претворити у таму и мјесец у крв прије него дође велики и *славни* дан Господњи Дјела 2, 20 **солнце преложитсѧ во тмꙋ, и лꙋна въ кровь, прежде даже не прїити дню господню великомꙋ и просвѣщенномꙋ.**

Јона би у трбуху *рибљем* три дана и три ноћи Јона 2, 1 fuitque Jonas in visceribus illius piscis tribus diebus et tribus noctibus = као што је Јона био у трбуху *китовом* три дана и три ноћи Мат. 12, 40 **ꙗкоже бо бѣ іѡна во чревѣ китовѣ три дни и три нощы.**

хвата *мудре* у њихову лукавству Јов 5, 13 deprehendit sapientes in astutia ipsorum = хвата *премудре* у њихову лукавству 1 Кор. 3, 19 **запинаѧй премꙋдрымъ въ коварствѣ ихъ.** — Тако и: *мудрост мудријех* његовијех погинуће Ис. 29, 14 peribit sapientia sapientum ejus = погубићу *премудрост премудријех* 1 Кор. 1, 19 **погꙋблю премꙋдрость премꙋдрыхъ.** Једнако Писма 142 (НЗ).

б.

хљеб *небески* даде им Псал. 78, 24 хлѣбъ небесный далъ имъ, frumentum coelorum daret illis = хљеб *с неба* даде им [да једу] Јов. 6, 31 хлѣбъ съ небесе даде имъ (ꙗсти).

ти си *п̄раведан* у ријечима својим Псал. 51, 4 ты праведенъ въ словѣ твоемъ, (agnosco), ut justificeris in sermonibus tuis (Лутер: in deinen Worten) = да *се оп̄равдаш* у својијем ријечима Римљ. 3, 4 ꙗкѡ да ѡправдишисѧ во словесѣхъ твоихъ.

Мјесто старозавјетне замјенице у цитату стоји друга замјеница а) исте, б) различне врсте:

а.

бјеше *ми* [књига] у устима слатка као мед Јез. 3, 3 fuit in ore meo par melli dulcedine = у устима биће *т̄и* слатка као мед Откр. 10, 9 во оустѣхъ ти сладка бꙋдетъ ꙗкѡ медъ.

бићу *вам* Бог, и *ви* ћете бити мој народ 3 Мојс. 26, 12 ero vobis Deus, vos quoque eritis mihi populus = бићу *им* Бог, и *они* ће бити мој народ 2 Кор. 6, 16 бꙋдꙋ имъ богъ, и тїи бꙋдꙋтъ мнѣ людїе.

она [земља] ће *их* мучити четири стотине година 1 Мојс. 15, 13 qui (incoli) affligent ipsos: idque quadringentos annos = мучиће *га* четири стотине година Дјела 7, 6 ѡѕлобѧтъ [е] лѣтъ четыреста. Вук је из пређашње реченице: „да ће сјеме твоје бити дошљаци у земљи туђој“ узео за објект „сјеме“, Даничић (као и у лат.) „дошљаци“.

јер не ћеш оставити душе *моје* у паклу Псал. 16, 10 потому что ты не оставишь души моей въ адѣ, quia non es derelicturus animam meam in sepulchro = да се не остави душа *његова* у паклу Дјела 2, 31 ꙗкѡ не ѡстависѧ дꙋша егѡ во адѣ.

јер је Господ Бог *т̄вој* огањ који спаљује 5 Мојс. 4, 24 nam Jehova Deus tuus ignis consumens est = јер је Бог *наш* огањ који спаљује Јевр. 12, 29 ибо богъ нашъ огнь поѧдаѧй есть.

т̄воја . . врата . . . не ће се затворати ни дању [ни ноћу] Ис. 60, 11 portas tuas, jugito interdiu et noctu, non occludentur = врата *његова* не ће се затворати дању Откр. 21, 25 врата егѡ не имꙋтъ затворитисѧ во дни.

нема страха Божијега пред очима *његовијем* Псал. 36, 1 нѣтъ страха Божія предъ очами его, coram oculis ejus non

esse pavorem Dei = нема страха Божијега пред очима *њихови*ма Римљ. 3, 18 нѣсть страха божіа прѣдъ очима ихъ.

то [земља и небеса у 25. стиху] ће проћи, а ти ћеш остати Псал. 102, 26 онѣ (земля и небеса) погибнутъ, а ты пребудешь, ista (terra, coeli) peritura sunt, tu autem permanes = *она* ће проћи, а ти остајеш Јевр. 1, 11 та погибнѫтъ, ты же пребываеши.

јер је све *то* [небо и земља у прећашњем стиху 65, 25] рука моја створила Ис. 66, 1 atqui, omnia ista fecit manus mea = не створи ли рука моја све *ово?* [небо, земља у 49. стиху] Дјела 7, 50 не рѫка ли моа сотвори сіа вса;

послије *овијех* дана, говори Господ Јер. 31, 33 post dies hos, dictum Jehovae = послије *онијех* дана, говори Господ Јевр. 10, 16 по днехъ онѣхъ, глаголетъ господь.

б.

погледаће на *мене* којега прободоше Захар. 12, 10 respicient ad me, quem transfixerint = погледаће *онога* кога прободоше Јов. 19, 37 возрѧтъ нань, егожѣ прободоша. Једнако Прип. 239 (НЗ).

небо је пријесто *мој* и земља подножје ногама мојим Ис. 66, 1 coelum ipsum solium meum est, et terra scabellum pedum meorum = небо је *мени* пријестол а земља подножје ногама мојима Дјела 7, 49 небо мнѣ престолъ естъ, земля же подножіе ногама моима.

који јећаше хљеб *мој*, подиже на ме пету Псал. 41, 9 который ѣлъ хлѣбъ мой, поднялъ на меня пяту, comedens cibum meum, sustulit adversum me calcem = који *са мном* хљеб једе подиже пету своју на ме Јов. 13, 18 ядый со мною хлѣбъ, воздвиже на мя пѧтъ свою.

У цитату, који ће се сад навести, Вук је додао замјеницу: ја ћу њих раздражити на ревност *онијем* који није народ 5 Мојс. 32, 21 ego ad zelotypiam commovebo eos per eum, qui non est populus (руски: я раздражу ихъ ненародомъ, Лутер: ich will sie wieder reizen an dem, das nicht ein Volk ist) = ја ћу вас раздражити не *својијем* (у Вука курсив) народом Римљ. 10, 19 азъ раздражѫ вы не w языцѣ (руски: я возбужу въ васъ ревность не народомъ, Лутер: ich will euch eifern machen über dem, das nicht mein Volk ist).

Додаћемо цитат, у којему према старозавјетној личној замјеници са приједлогом стоји посвојна замјеница с именицом:

Господ је *са мном*, не бојим се Псал. 118, 6 Господь со мною, не страшусь, Jehova adest mihi, non timebo (вулг. Dominus mihi adjutor, non timebo) = Господ је *мој помоћник*, и не ћу се бојати Јевр. 13, 6 господь мнѣ помощникъ, и не оубоюсѧ.

Мјесто неодређене замјенице налазимо другу неодређену замјеницу с именицом:

човјек не живи о самом хљебу него о *свему* што излази из уста Господњих 5 Мојс. 8, 3 non solo pane vivere hominem, sed omni eo, quod prodit ex ore Jehovae, vivere hominem = не живи човјек о самом хљебу, но о *свакој ријечи* која излази из уста Божијих Мат. 4, 4 не ѡ хлѣбѣ единомъ живъ бꙋдетъ человѣкъ, но ѡ всѧкомъ глаголѣ исходѧщемъ из оустъ божїихъ. Лук. 4, 4: не ће живљети човјек о самом хљебу, него о свакој ријечи Божијој (ꙗкѡ не ѡ хлѣбѣ единомъ живъ бꙋдетъ человѣкъ, но ѡ всѧкомъ глаголѣ божїи). Прип. 167 (НЗ) као Мат.

Релативна је замјеница замијењена занијеканим бројем, јер је мјесто позитивне реченице начињена негативна:

[да види] има ли *који* разуман, тражи ли Бога Псал. 14, 2 чтобы видѣлъ, есть ли разумѣющій, ищущій Бога, ut videat an sit ullus, qui intelligat, qui exquirat Deum = *ни једнога* нема разумна, ни једнога који тражи Бога Римљ. 3, 11 нѣсть разꙋмѣваѧй, и нѣсть взыскаѧй бога.

Везници, прилози и приједлози:

вјеровах *кад* говорих Псал. 116, 10 я вѣровалъ, когда говорилъ, credidi, quum loquuturus essem = вјеровах, *за то* говорих 2 Кор. 4, 13 вѣровахъ, тѣмже возлаголахъ.

ево иду дани, говори Господ, *кад* ћу учинити с домом Израиљевијем и с домом Јудинијем нов завјет Јер. 31, 31 ecce dies venturi sunt, dictum Jehovae, quibus pangam cum domo Jisraëlis, et cum domo Jehudae foedus novum = ево иду дани, говори Господ, *и* начинићу с домом Израиљевијем и с домом Јудинијем нов завјет Јевр. 8, 8 се днїе грѧдꙋтъ, глаголаетъ господь, и завѣщаю домꙋ ісраилевꙋ, и домꙋ іꙋдинꙋ завѣтъ новъ.

гдје је мјесто за моје почивање? Ис. 66, 1 ubinam locus quietis meae? = *које* је мјесто за моје почивање? Дјела 7, 49 **кое мѣсто покоищ моемѹ.**

ево крв завјета, који учини Господ с вама 2 Мојс. 24, 8 ecce sanguis illius foederis, quod pepigit Jehova vobiscum = *ово* је крв завјета који Бог начини с вама Јевр. 9, 20 **сїѧ кровь завѣта, егоже завѣща къ вамъ богъ.**

доћи ће избавитељ *у* Сион Ис. 59, 20 advenit Tzijoni vindex (Лутер: denen zu Zion wird ein Erlöser kommen) = доћи ће *од* Сиона избавитељ Римљ. 11, 26 **прїидетъ wтъ сїѡна избавлѧй.**

у устима мале дјеце и која сисају чиниш себи хвалу Псал. 8, 2 въ устахъ юныхъ и грудныхъ дѣтей ты устроилъ себѣ хвалу, ab ore infantium, et lactantium fundatam disposuisti laudem = *из* уста мале дјеце и која сисају начинио си себи [Вук није назначио као додатак] хвалу Мат. 21, 16 **изъ оустъ младенецъ и сѹщихъ совершилъ еси хвалѹ.** Једнако Прип. 212 (НЗ).

отворам *за* причу уста своја Псал. 78, 2 я открою притчею уста мои, aperam per parabolam os meum (Лутер: ich will meinen Mund auftun zu Sprüchen) = отворићу *у* причама уста своја Мат. 13, 35 **wтверзѹ въ притчахъ оуста моѧ.**

али је страшно [Даничићев додатак] лице Господње *за* оне који чине зло Псал. 34, 16 но лице Господне противъ дѣлающихъ зло, irata vero facies Jehovae ad facientes malum = лице Господње [гледа, Вуков додатак у прећашњој реченици; управо: „гледају“, т. ј. очи] *на* оне који зло чине 1 Петр. 3, 12 **лицѣ же господне на творѧщыѧ злаѧ.**

2. — Приступамо к цитатима, у којима се Даничић разликује од Вука избором једне ријечи, којој одговара иста ријеч у Старом и у Новом завјету. Ако они и нијесу преводили из истога језика, опет се у великој већини реченица поуздано може одредити истоветност ријечй, особито у руском тексту псалама, гдје се он подудара са славенским пријеводом.

Глаголи:

гдје ме кушаше оци ваши, испиташе и *видјеше* дјело моје Псал. 95, 9 гдѣ отцы ваши искушали меня, испытали и видѣли дѣло мое, ubi tentaverunt me majores vestri; proba-

verunt me, etiam experti sunt opus meum = гдје ме искушаше оцеви ваши, искушаше ме, и *гледаше* дјела моја Јевр. 3, 9 идѣже искꙋсиша мѧ отцы ваши, искꙋсиша мѧ, и видѣша дѣла моѧ.

не *дотичите се* ничега нечиста Ис. 52, 11 immundum ne attingitote = не *дохватајте се* до нечистоте 2 Кор. 6, 17 нечистотѣ не прикасайтесѧ (тако и у СЗ). Исп. 5 Мојс. 14, 8: стрва се његова не дохватајте (cadaver eorum ne tangite); Мар. 6, 56: оздрављаху сви који га се дотицаху (прикасахꙋсѧ).

[Мојсије] *застрије* лице своје покривалом 2 Мојс. 34, 33 imposuit faciei suae velamen = [Мојсије] *меташе* покривало на лице своје 2 Кор. 3, 13 Мѡѵсей полагаше покрывало на лицѣ своемъ.

казујем име твоје браћи Псал. 22, 22 возвѣщу имя твое братіямъ моимъ, enarrabo nomen tuum fratribus meis (Даничић је изоставио: својој) = *објавићу* име твоје браћи својој Јевр. 2, 12 возвѣщꙋ имѧ твое братїи моей.

љубиш правду и мрзиш на безакоње Псал. 45, 7 ты любишь правду и ненавидишь беззаконіе, dilexisti justitiam, et odisti improbitatem = *омиљела* ти *је* правда, и омрзао си на безакоње Јевр. 1, 9 возлюбилъ еси правдꙋ, и возненавидѣлъ еси беззаконїе. Писма 294 (СЗ): омиљела ти је правда и мрзиш на безакоње (Муравјев као слав.). Исп. 5 Мојс. 10, 15: твоји оци омиљеше Господу (in majores tuos propensus fuit amore Jehova). — Јакова *љубих*. А на Исава мрзим Малах. 1, 2—3 dilexi Jahakobum. Hesauum vero odio habui = Јаков ми *омиље*, а на Исава омрзох Римљ. 9, 13 іакѡва возлюбихъ, исаѵа же возненавидѣхъ.

све ће то [земља и небеса] као хаљина *оветшати* Псал. 102, 26 всѣ онѣ обветшаютъ, какъ риза, omnia ut vestimentum veterascent = сва [земља и небеса] *ће остарјети* као хаљина Јевр. 1, 11 всѧ ꙗкѡ р за ѡбетшаютъ. Глагол „оветшати“ има Даничић још 5 Мојс. 8, 4 (о одјећи), Нав. 9, 13 (о обући); Вук Лук. 12, 33: торбе које не ће оветшати (ветшающа). Исп. Плач 3, 4: учини, те ми остарје тијело и кожа.

ти *плаћаш* свакоме по дјелима његовијем Псал. 62, 12 Ты воздаешь каждому по дѣламъ его, te repensurum cuique secundum opus suum = тада ће *вратити* свакоме по дјелима његовијем Мат. 16, 27 тогда воздастъ комꙋждо по дѣѧнїемъ

ѥгѡ. Исп. 1 Сам. 24, 18: јер си ми вратио добро за зло (rependis, слав. воздалъ).

[шта је човјек...] или син човјечји, те га *полазиш*? Псал. 8, 4 что Ты посѣщаешь его? quod visites eum? = [шта је човјек...] или син човјечиј да га *обиђеш?* Јевр. 2, 6 ꙗкѡ посѣщаеши и; Исп. 2 Мојс. 3, 16: доиста обидох вас, и видјех како вам је у Мисиру (rationem habeo vestri, вулг. visitavi vos).

ко ће нам *се попети* на небо 5 Мојс. 30, 12 quis ascendet nobis in coelum = ко *ће изићи* на небо? Римљ. 10, 6 кто взыдетъ на небо; Исп. Мат. 14, 23: попе се на гору сам да се моли Богу (взыде на горꙋ); Језек. 40, 6: изиде уз басамаке (ascendens per gradus).

с нама *поступају* као с овцама кланицама Псал. 44, 22 считаютъ насъ овцами, обреченными [назначено као додато] на закланіе, aestimamur ut pecudes mactandae = *држе* нас као овце које су за клање Римљ. 8, 36 вмѣнихомсѧ ꙗкоже овцы заколенїѧ (тако и у СЗ). Исп. 1 Мојс. 31, 15: није ли нас држао као туђинке кад нас је продао? (nonne extraneae reputatae fuimus ab ipso).

нека им *потамне* очи њихове, да не виде Псал. 69, 23 да помрачатся глаза ихъ, чтобъ не видѣть, obtenebrentur oculi eorum, ut non videant = да *се* њихове очи *заслијепе* да не виде Римљ. 11, 10 да помрачатсѧ очи ихъ, еже не видѣти. Исп. Прип. 105: „кад се крв у човјеку запламти, хоће и очи да му заслијепе“.

јер ћу учинити дјело у ваше дане којега не ћете вјеровати кад *се* стане *приповиједати* Авак. 1, 5 nam opus operor diebus vestris, quod non credituri estis, quum narrabitur = јер ја чиним дјело у дане ваше, дјело које не ћете вјеровати ако вам ко *усказује* Дјела 13, 41 ꙗкѡ дѣло азъ содѣлаю во дни вашѧ, емꙋже не имате вѣровати, аще кто повѣсть вамъ.

разбићеш их као лончарски суд Псал. 2, 9 какъ сосудъ горшечника, раздробишь ихъ, ut vas figlinum dissipabis eos (вулг. confringes eos) = они *ће се раздробити* као судови лончарски Откр. 2, 27 ꙗкѡ сосꙋды скꙋдельничи сокрꙋшатсѧ.

твоје олтаре *развалише*, и пророке твоје побише мачем 1 Цар. 19, 10 altaria tua destruxerunt, et prophetas tuos occiderunt gladio = пророке твоје побише и олтаре твоје *раскопаше* Римљ. 11, 3 пророки твоѧ избиша, и олтари твоѧ раскопаша (исти су глаголи у СЗ). Исп. Ис. 49, 17: који те [Сион] раско-

паваше, . . . отићи ће од тебе (destructores tui); Соф. 3, 6: градови им се раскопаше (sunt exinanitae civitates eorum). Мат. 26, 61: ја могу развалити цркву Божију (разорити).

[седам тисућа] који ни један не *савише* кољена пред Валом 1 Цар. 19, 18 quorum omnium genua non curvaverunt se Bahali = [седам хиљада људи] који не *преклонише* кољена пред Ваалом Римљ. 11, 4 иже не преклониша колѣна предъ вааломъ.

[драги мој има виноград . . .] и огради га плотом . . . и *сазида* кулу усред њега, и ископа пивницу у њему Ис. 5, 2 quam (vineam) circummunivit . . . et exstruxit turrim in ea, ac etiam torcular excidit in ea = [човјек домаћин . . . посади виноград], и огради га плотом, и ископа у њему пивницу, и *начини* кулу Мат. 21, 33 и wплотомъ wгради его, и ископа въ немъ точило, и созда столпъ. Мар. 12, 1: посади човјек виноград, и огради плотом, и ископа пивницу, и *начини* кулу (вїноградъ насади человѣкъ, и wгради wплотомъ, и ископа точило, и созда столпъ). Прип. 213 (НЗ) као Мат.

разумјеће што нијесу *слушали* Ис. 52, 15 quod non audierant, animadvertent = који не *чуше* разумјеће Римљ. 15, 21 иже не слышаша, оуразѹмѣютъ (једнако СЗ).

нема никога добро да *твори*, нема ни једнога Псал. 14, 3 нѣть творящаго добро, нѣть ни одного, non est, qui faciat bonum, non est vel unus = нема га који *чини* добро, нема ни једнога циглог Римљ. 3, 12 нѣсть творяй благостыню, нѣсть до единагw (тако и у СЗ).

ови људи *тумарају* срцем Псал. 95, 10 это народъ блуждающій сердцемъ, populus sunt errabundi animo = једнако *се мету* у срцима Јевр. 3, 10 присно заблѹждаютъ сердцемъ. (Прекројен цитат.)

устављај језик свој ода зла Псал. 34, 13 удерживай языкъ твой отъ зла, custodi linguam tuam a malo = *нека задржи* језик свој од зла 1 Петр. 3, 10 да оудержитъ языкъ свой wтъ зла. Исп. 1 Сам. 25, 39: који задржа слугу својега ода зла (subtraxit a re mala).

ево, ја *ћу учинити* ново Ис. 43, 19 ecce ego facturus sum rem novam = ево све ново *творим* Откр. 21, 5 се нwва всѧ творю. (СЗ се азъ творю нwва.) Исп. Псал. 37, 3: уздај се у Господа и твори добро (руски: дѣлай).

јер *сам* те *учинио* оцем многих народа 1 Мојс. 17, 5 quia patrem multitudinis gentium constitui te = *постави*х те оца многијем народима Римљ. 4, 17 ꙗкѡ отца мнѡгимъ ꙗзыкѡмъ положихъ тѧ.

учинићу чудеса на небу и на земљи, крв и огањ и пушење дима Јоил. 2, 30 edam ostenta in coelis et in terra, sanguinem et ignem, et elationes fumi = *даћу* чудеса горе на небу и знаке доље на земљи: крв и огањ и пушење дима Дјела 2, 19 дамъ чꙋдеса на небеси горѣ, и знаменїѧ на земли низꙋ, кровь и огнь и кꙋренїе дыма. Писма 283 (СЗ): даћу чудеса горе на небу и знаке доље на земљи (Муравјев као слав.).

ходићу међу вама 3 Мојс. 26, 12 ambulabo inter vos (једнако вулг.) = [уселићу се у њих, и] *живјећу* у њима 2 Кор. 6, 16 (ꙗкѡ вселюсѧ въ нихъ, и) похождꙋ. Исп. Римљ. 4, 12: који ходе по стопама вјере (ходѧщымъ въ стопахъ вѣры).

Одвојићемо два цитата, у којима је Даничић мјесто самога глагола узео везу глагола са придјевом (прилогом):

учинио си га [човјека] мало *мањега* од анђела Псал. 8, 5 немногимъ Ты умалилъ его предъ ангелами, minorem quidem fecisti eum paulisper angelis = *умалио си* га малијем нечим од анђêлâ Јевр. 2, 7 ѹмалилъ еси его малымъ нѣчимъ ѡтъ аггелъ. Исп. 3 Мојс. 26, 22: пустићу на вас звијери пољске, које ће.... вас *умалити* (diminuentes vos).

не *дође више* оном који накупи много нити *мање* оном који накупи мало 2 Мојс. 16, 18 ut non abundaret, qui plus collegerat, et qui minus, non laboraret penuria = ко је много скупио, *није* му *претекло*, и ко је мало скупио, *није* му *недостало* 2 Кор. 8, 15 иже многое, не преꙋмножилъ есть: и иже малое, не ѹмалилъ. Исп. 2 Мојс. 36, 7: бијаше свега доста ... и још претјецаше (supererat); 5 Мојс. 2, 7: ништа ти није недостајало (non eguisti ulla re).

Према Даничићеву глаголу у Вука је придјев:

који човјек *жели* живота Псал. 34, 12 человѣкъ, желающій жизни, quis est vir ille, qui delectatur vita = који је *рад* да живи 1 Петр. 3, 10 хотѧй животъ любити. Исп. Псал. 38, 12: који су ми злу ради (желающіе мнѣ зла).

Интересантно је, како су Вук и Даничић превели глаголе благовѣствовати — evangelizare:

како су красне на горама ноге онога који *носи добре гласе*, који *оглашује мир*, који *јавља добро* Ис. 52, 7 quam de-

centes sunt super istos montes pedes evangelizantis, pronunciantis pacem, evangelizantis bonum (Лутер: wie lieblich sind auf den Bergen die Füsse der Boten, die da Frieden verkündigen, Gutes predigen) = како су красне ноге онијех који *доносе глас за мир*, који *доносе глас за добро* Римљ. 10, 15 **коль красны ноги благовѣствующихъ миръ, благовѣствующихъ благая.** Исп. Наум 1, 15: ето, на горама ноге онога који носи добре гласе, који оглашује мир (ecce super his montibus pedes evangelizantis, promulgantis pacem). Види још II, 3, в (поткрај).

Додајмо и овај цитат:

мјесец не *ће свијетлити* свјетлошћу својом Језек. 32, 7 luna non faciet, ut luceat lux sua (вулг. luna non dabit lumen suum) = мјесец [*ће*] своју свјетлост *изгубити* Мат. 24, 29 **лѣна не дастъ свѣта своегw** (Штадлер: мјесец не ће дати свјетлости своје).

Којим су глаголима Вук и Даничић надопунили смисао реченице, види се из ова два примјера:

очи су Господње *обраћене* на праведнике Псал. 34, 15 очи Господни обращены (курсивом као додатак) на праведниковъ, oculi Jehovae ad justos . . . attendunt (курсивом као додатак, вулг. oculi Domini super justos, Лутер: die Augen des Herrn sehen [није подвучено] auf die Gerechten) = очи Господње *гледају* [курсивом као додатак] на праведнике 1 Петр. 3, 12 **wчи господни на праведныѧ** (једнако у СЗ).

непријатељи *су* човјеку домашњи његови Михеј 7, 6 inimici cujusque sunt (курсивом као додатак) domestici ipsius (вулг. inimici hominis domestici ejus, Лутер: des Menschen Feinde sind sein eigenes Hausgesinde) = непријатељи човјеку *постаће* [курсивом] домашњи његови Мат. 10, 36 **врази человѣкѫ домашнїи егw** (једнако у СЗ); Штадлер: непријатељи човјеку домаћи његови.

Именице:

гдје је *дом* који бисте ми сазидали? Ис. 61, 1 ubinam esset domus, quam aedificaretis mihi? = како ћете ми *кућу* сазидати? Дјела 7, 49 **кїи храмъ созиждете ми;**

за доламу моју бацају *ждријеб* Псал. 22, 18 объ одеждѣ моей бросаютъ жребій, pro indumento meo projiciunt sortem = за доламу моју бацише *коцке* Мат. 27, 35, Јов. 19, 24 **w ѩматисмѣ моей меташа жребїѧ.** Писма 136 (СЗ): за доламу моју

бацише ждријеб (Муравјев: меташа жребій). Прип. 236 (НЗ) слободно: „него да бацимо ждријеб за њу“ (доламу). Као што се Вук није служио ријечју „ждријеб“, тако Даничић није писао „коцка“.

јер је мени милост мила а не *жрт҃ва* Осија 6, 6 me benignitate delectar, non autem sacrificio = милости хоћу, а не *п҃рилога* Мат. 9, 13; 12, 7 милости хощꙋ, а не жертвы. Ту дакле Вук није узео „славенску“ ријеч, коју иначе има на другим мјестима НЗ (на пр. Римљ. 12, 1, Откр. 2, 14). Даничић је употребио „прилог“ у значењу oblatio Јездр. 1, 4. Писма 233 (НЗ) као Мат.

по свој земљи иде *казивање* њихово Псал. 19, 4 звукъ ихъ проходитъ по всей землѣ, in totam terram prodeunte delineatione eorum, вулг. in omnem terram exivit sonus eorum, Лутер: ihre Schnur gehet aus in alle Lande) = отиде по свој земљи *глас* њихов Римљ. 10, 18 во всю землю изыде вѣщанїе ихъ (исто у СЗ). Писма 169 (СЗ): по свој земљи отиде казивање њихово (Муравјев као слав.).

као у Мериви, као у дан *кушања* у пустињи Псал. 95, 8 какъ въ Меривѣ, какъ въ день искушенія въ пустынѣ, ut in contentione, ut die tentationis in deserto = као кад се прогњевисте у дане *нап҃асти* у пустињи Јевр. 3, 8 ꙗкоже въ прогнѣванїи, во дни искꙋшенїѧ въ пꙋстыни. (У првом дијелу прекројен цитат.) Исп. Лук. 4, 13: кад сврши ђаво све кушање, отиде (искꙋшенїе). У значењу tentatio Даничић није писао ријечи „напаст“. Исп. Вук Н. Завј. IX.

за то се заклех у гњеву свом да не ћу ући у *мир* мој Псал. 95, 11 такъ что я поклялся въ гнѣвѣ Моемъ, что они не войдутъ въ покой Мой, quibus juravi in ira mea, eos non ingressuros in requiem meam = за то се заклех у гњеву својему да не ће ући у *п҃окој* мој Јевр. 4, 3 ꙗкѡ клѧхсѧ во гневѣ моѣмъ, аще внидꙋтъ въ покой мой. Ријеч „покој“ Вук има још на пр. Мат. 12, 43 (ищѧ покоѧ); Даничић је узима само у значењу „стање послије смрти“, на пр. Писма 365: по заповијести Бога који даје покој самртнику (Муравјев: покой преставившемуся); 368: да му Господ да покој до вијека (Муравјев: упокоеніе). Али на пр. Писма 72: узми кротак дух и крила голубова, па полети и тражи мира у Господа (Муравјев: покоя).

мишица Господња коме се откри? Ис. 53, 1 brachium Jehovae in quo revelatur? = *рука* Господња коме се откри? Јов. 12, 38 мышца господня комѣ wткрыса; (једнако у СЗ). „Мишица" је изван Св. писма потврђена за Вука у Акад. и у Ивек. рјечнику. Писма 141 (СЗ): рука Господња коме се откри? (Муравјев: мышца).

за што се буне *народи* Псал. 2, 1 зачѣмъ возмущаются народы, quare tumultuantur gentes (Лутер: die Leute) = за што се буне *незнабошци* Дјела 4, 25 вскую шатаашася языцы (једнако СЗ). — хвалите Господа сви *народи* Псал. 117, 1 хвалите Господа, всѣ народы, laudate Jehovam omnes gentes (Лутер: alle Heiden) = хвалите Господа сви *незнабошци* Римљ. 15, 11 хвалите господа вси языцы (једнако СЗ). — суд *народима* јављаће Ис. 42, 1 judicium gentibus proferet (једнако вулг., Лутер: unter die Heiden) = суд *незнабошцима* јавиће Мат. 12, 18 сѣдъ языкwмъ возвѣститъ (једнако СЗ). Даничић је, без сумње, врло добро знао, да је Вук слав. языцы преводио ријечју *незнабошци*, па опет у Св. писму за gentes узима ријеч *народи*. Само у Псал. 10, 16 према руској „язычники" налазимо: нестаће незнабожаца са земље његове, изчезнутъ язычники съ земли Его, perierunt gentes a terra ipsius (Лутер: die Heiden).

славите га [Господа] сва *племена* Псал. 117, 1 славьте Его, всѣ племена, laudationibus commendate eum omnes nationes (вулг. laudate eum omnes populi, Лутер: alle Völker) = славите га сви *народи* Римљ. 15, 11 похвалите его вси людіе (једнако у СЗ). — у теби ће бити благословена сва *племена* на земљи 1 Мојс. 12, 3 benedictae erunt in te omnes familiae (вулг. cognationes, слав. племена, Лутер: alle Geschlechter) terrae = у сјемену твојему благословиће се сви *народи* на земљи Дјела 3, 25 wѣмени твоемъ возблагословятся вся отечествія земная. Гал. 3, 8: у теби ће се благословити сви незнабошци (благословятся wѣ тебѣ вси языцы).

скиптар је царства твојега скиптар правице Псал. 45, 6 скипетръ царства Твоего скипетръ правоты, sceptrum rectum est sceptrum regni tui = *палица* је правде палица царства твога Евр. 1, 8 жезлъ правости, жезлъ царствія твоегw. Вуковом се ријечју послужио Даничић 1 Мојс. 49, 10: non desistet tribus a Jehuda (руски: не отойдетъ скипетръ отъ Іуды, Лутер: das Scepter): „палица владалачка не ће се одвојити од Јуде". Да

је Даничић преводио псалме год. 1864., зацијело не би био узео туђу ријеч „скиптар“.

али сам оставио у Израиљу седам *тисућа* . . . 1 Цар. 19, 18 reliquos autem feci ex Jisraële septies mille = оставих себи седам *хиљада* људи Римљ. 11, 4 ѡставихъ себѣ седмь тысѧщъ мꙋжей. У Ивек. рјечн. нема из Вука ниједне потврде за ријеч „тисућа“; Даничић је „хиљада“ чешће писао прије године 1864., на пр. Псал. 50, 10: стока по планинама на хиљаде; в. Ивек. рјечн. s. v. У Ст. завј. има свуда само „тисућа“.

говориће горама: покријте нас, и *хумовима*: падните на нас Осија 10, 8 dicent ipsis montibus, tegite nos, et collibus, cadite super nos = тада ће почети говорити горама: падните на нас; и *бреговима*: покријте нас Лук. 23, 30 тогда начнꙋтъ глаголати горамъ: падите на ны, и холмѡмъ: покрыйте ны. Вук није нигда писао апелатива „хум“ (у Ивек. рјечн. једино наведено мјесто: „у Винићскоме хуму“ управо је двочлано географичко име).

јер се обуче у правду као у оклоп, и *шљем* спасења метну на главу Ис. 59, 17 nam induit justitiam quasi loricam, et galeam salutis capiti suo = обучени у оклоп вјере и љубави, и с *кацигом* нада спасенија 1 Сол. 5, 8 ѡболкшесѧ въ броню вѣры и любве, и шлемъ ѹпованїѧ спасенїѧ. (Прекројен цитат као и) Ефес. 6, 17: *кацигу* спасенија узмите (шлемъ спасенїѧ воспрїимите). Из Вука доноси Ивек. рјечн. само једну потврду за „шљем“ (1817 Нов. Срб.: шљемови); Даничић се није служио ријечју „кацига“.

Једноћ је Даничић узео (без потребе) именицу мјесто глагола:

на језику им је *дволичење* Псал. 5, 9 языкомъ своимъ они ласкательствуютъ, lingua sua dolose blandiuntur (Лутер: mit ihren Zungen heucheln sie) = језицима својима *варају* Римљ. 3, 13 ꙗзыки своими льщахꙋ (једнако у СЗ). (Вук има презент, јер је и сусједне успоредне реченице метнуо у садашњост.) Руско ласкательствовать, лат. blandior и слав. льстити значи „улагивати се, умиљавати се“ (schmeicheln); према томе није вјеран пријевод ни Вуков ни Даничићев. Исп. Псал. 12, 2: уснама лажљивијем говоре из срца *дволична* (отъ сердца притворнаго, duplice corde); Приче 17, 20: ко *дволичи* језиком, пашће у зло (versatus lingua); Гал. 2, 13: *дволичаху* с њим и остали Јудејци (лицемѣришасѧ). В. Ивек. рјечн. s. v.

Истој ријечи у пријеводима одговарају различне ријечи у извору:

јесте ли мени приносили *жрт̄ве* и *дарове* у пустињи четрдесет година, доме Израиљев? Амос 5, 25 an sacrificia et munus obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, domus Jisraëlis? = еда *заклања* и *жрт̄ве* принесосте ми за четрдесет година у пустињи, доме Израиљев? Дјела 7, 42 еда заколенїѧ и жертвы принесосте ми лѣтъ четырдесѧть въ пꙋстыни, доме ісраилевъ; Даничићу sacrificium (Лутер: Schlachtopfer) = жртва, Вуку = заклање; Даничићу munus (Лутер: Speiseopfer) = дарови, Вуку = жртва.

У два цитата Даничић је оставио придјев, док га је Вук једноћ замијенио, а други пут допунио именицом:

просипа, даје *убогима* Псал. 112, 9 сыплетъ, раздаетъ нищимъ, dispergit, dat egentibus = просу, даде *сиромасима* 2 Кор. 9, 9 расточи, даде оубωгимъ (једнако у СЗ). Вук у Св. писму, а чини се ни другдје, није писао придјева „убог“.

[иду] ријечи њихове на крај *васиљене* Псал. 19, 4 до предѣла вселенной слова ихъ, in extremitatem orbis habitabilis sermones eorum = [отиду] по крајевима *васионога свијет̄а* ријечи њихове Римљ. 10, 18 въ концы вселенныѧ глаголы ихъ (једнако у СЗ). Тако је Вук свуда преводио слав. вселениаꙗ; Даничић само једампут Псал. 9, 8: он ће судити васиономе свијету (вселенную). Исп. и: открише се темељи *васионој* Псал. 18, 15 према: открише се темељи *васиљеној* 2 Сам. 22, 16. (В. Ивек. рјечн.) Писма 169 (СЗ): по крајевима васељенога свијета ријечи њихове (Муравјев: вселенныя).

Замјенице:

грло *им* је гроб отворен Псал. 5, 9 открытый гробъ гортань ихъ, sepulchrum apertum guttur illorum = *њихово* је грло гроб отворен Римљ. 3, 13 гробъ ωтверстъ гортань ихъ. — срце *им* далеко стоји од мене Ис. 29, 13 cor suum procul amovet a me (вулг. cor ejus longe est a me) = срце *њихово* далеко стоји од мене Мат. 15, 8, Мар. 7, 6 сердце ихъ далече ωтстоитъ ωтъ мене.

убијају нас за тебе *сваки* дан Псал. 44, 22 за Тебя умерщвляюутъ насъ всякій день, propter te occidimur quotidie = за тебе нас убијају *вас* дан Римљ. 8, 36 тебе ради оумерщвлѧеми есмы весь день.

сваки који призове име Господње спашће се Јоил. 2, 32 quisquis invocaverit nomen Jehovae, eripiat se = који *год* призове име Господње спашће се Римљ. 10, 13 всѧкъ бо, иже аще призоветъ имѧ господне, спасетсѧ.

и на слуге ћу и на слушкиње у *оне* дане излити дух свој Јоил. 2, 29 quin etiam super servos et super ancillas, diebus illis effundens spiritum meum = јер ћу на слуге своје и на слушкиње своје у *те* дане излити од духа својега Дјела 2, 18 ибо на рабы и на рабыни моѧ, во дни оны излїю ѡтъ дꙋха моегѡ.

Прилози:

тога ради помаза те, Боже, Бог твој уљем радости *више* него другове твоје Псал. 45, 7 посему помазалъ Тебя, Боже, Богъ Твой елеем радости преимущественно предъ собратіями Твоими, propterea unxit te, o Deus, Deus tuus oleo gaudii prae consortibus tuis = тога ради помаза те, Боже, Бог твој уљем радости *већма* од другова твојијех Јевр. 1, 9 сегѡ ради помаза тѧ, боже, богъ твой елеемъ радости паче причастникъ твоихъ. Исп. 1 Сам. 2, 29: пазиш синове своје већма него мене (supra me).

ево, ја ћу послати анђела својега, који ће приправити пут преда мном Малах. 3, 1 ecce ego missurus sum angelum meum, qui expediat (вулг. praeparabit) viam ante me = *ето*, ја шаљем анђела својега пред лицем твојијем, који ће приправити пут твој пред тобом Мат. 11, 10 се азъ посылаю аггела моего предъ лицемъ твоимъ, иже ѹготовитъ пꙋть твой предъ тобою. Лук. 7, 27: *ето* ја шаљем (послю) анђела својега пред лицем твојијем који ће приправити (ѹстроитъ) пут твој пред тобом. Мар. 1, 2: *ево* (се) ја шаљем анђела својега пред лицем твојијем, који ће приправити пут твој пред тобом. Прип. 150 (СЗ): ево, ја ћу послати анђела својега, који ће приправити пут преда мном.

ево слуге мојега, којега подупирем, избраника мојега Ис. 42, 1 en (вулг. ecce) servus meus, quem sustento, electus meus = *гле*, слуга мој, кога сам изабрао Мат. 12, 18 се отрокъ мой, егоже изволихъ. Исп. 1 Сам. 13, 10: кад принесе жртву паљеницу, гле, дође Самуило (ecce Schemuel adveniret).

ти си син мој, ја те *сад* родих Псал. 2, 7 ты сынъ мой, я нынѣ родилъ тебя, filius meus es, ego hodie genui te (Лутер: heute) = ти си мој син, ја те *данас* родих Дјела 13, 33, Јевр.

5, 5 сынъ мой еси ты, азъ днесь родихъ тѧ. Јевр. 1, 5: син мој ти си, ја те данас родих? (Руско нынѣ значи: „сад“ и „данас“.)

Приједлози и везници:

ти си свештеник *до* вијека по реду Мелхиседекову Псал. 110, 4 ты священникъ во вѣкъ по чину Мелхиседека, tu es sacerdos in seculum secundum ordinem Malcitzedeki = ти си свештеник *ва* вијек по реду Мелхиседекову Јевр. 5, 6; 7, 17 ты еси свѧщенникъ во вѣкъ, по чинѹ мелхїседекове. Даничић је само у прво доба свога рада писао „ва вијех“, на пр. Псал. 45, 17 (руски: во вѣки), 89, 2 (навѣкъ), 104, 5 (въ вѣки), 111, 8 (на вѣки), Писма 295 (СЗ): ти си свештеник ва вијек по реду Мелхиседекову; исп. и 363: ва истину све је сујета. Али у исто вријеме има, дакако, и „у вијех“ (на пр. Псал. 92, 8), „до вијека“ (Псал. 118, 29; 136, 12 и др.).

пророка исред тебе, *између* браће твоје, као што сам ја, подигнуће ти Господ Бог твој 5Мојс. 18, 15 prophetam e medio tuo, e fratribus tuis, sicut ego sum, suscitabit tibi Jehova Deus tuus = Господ Бог ваш подигнуће вам пророка *из* ваше браће, као мене Дјела 3, 22 пророка вамъ возздвигнетъ господь богъ вашъ отъ братїй вашихъ, якw мене. (Прекројен цитат.) Прип. 80 (СЗ): пророка као мене подигнуће вам између браће ваше Господ Бог ваш.

дух је Господа Бога на мени, *јер* ме Господ помаза Ис. 61, 1 spiritus Domini Jehovae est super me: eoquod unxit Jehova me (Лутер: darum hat mich der Herr gesalbet) = дух је Господњи на мени; *за то* ме помаза Лук. 4, 18 дхъ господень на мнѣ, егwже ради помаза мѧ. Писма 155 (НЗ) као Лук.

Тога ради радује се срце моје, и весели се језик мој Псал. 16, 8 поэтому радуется сердце мое, веселится духъ мой, idcirco laetatur animus meus, et exultat gloria mea (вулг. exultavit lingua mea; ту се дакле Даничић није повео за руским текстом) = *за то* се развесели срце моје, и обрадова се језик мој Дјела 2, 26 егw ради возвеселисѧ сердце мое, и возрадовасѧ языкъ мой (једнако у СЗ).

3. — Реченице, цитиране у Новом завјету, разликују се од старозавјетних двјема ријечима.

а) Обадвије су ријечи већ у оригиналу друкчије, па су према томе двојако и преведене:

нађох Давида, *слугу својега* Псал. 89, 20 я нашелъ Давида, раба моего, inveni Davidem, servum meum = нађох Давида *сина Јесејева* Дјела 13, 22 wбрѣтохъ давіда сына іессеова.

говорите истину *један другом* Захар. 8, 16 loquimini veritatem alter cum altero (вулг. unusquisque cum proximo suo) = говорите истину *сваки* са својијем *ближњијем* Ефес. 4, 25 глаголите истинѹ кійждо искреннемѹ своемѹ (једнако у СЗ).

јед је аспидин *у устима* њиховијем Псал. 140, 3 ядъ аспида въ устахъ нихъ, venenum ptyados subest labiis eorum (вулг. sub labiis, Лутер: unter ihren Lippen) = јед је аспидин *под уснама* њиховима Римљ. 3, 13 ядъ аспїдовъ подъ оустнами ихъ (једнако у СЗ, тек аспїдовъ).

на *срцу* њихову написаћу *га* [завјет] Јер. 31, 33 cordi eorum inscribam eam = у *мислима* њиховијем написаћу *их* [законе] Јевр. 10, 16 въ помышленїихъ ихъ напишѹ ихъ.

народ који *ходи* у тами видјеће видјело велико Ис. 9, 2 populus ejus, qui ambulant in tenebris, videbunt lucem magnam = *људи* који *сједе* у тами, видјеше видјело велико Мат. 4, 16 людіе сѣдящіи во тмѣ видѣша свѣтъ великій.

[дођи ће избавитељ] к онима од Јакова који *се обраћају* од *гријеха* Ис. 59, 20 conversis a defectione in Jahakobo = [дођи ће избавитељ и] *одвратиће безбожност* од Јакова Римљ. 11, 26 wтвратитъ нечестїе wтъ іакwва.

усред *скупштине хвалићу* те Псал. 22, 22 посреди собранія восхвалю Тебя, in media congregatione laudabo te (вулг. in medio ecclesiae) = посред *цркве запјеваћу* те Јевр. 2, 12 посредѣ церкве воспою тѧ (једнако у СЗ).

ти си изашао на висину, *довео си робље* Псал. 68, 18 Ты возшелъ на высоту, привелъ плѣнныхъ, ascendens in sublime, captivam fecisti captivorum multitudinem = изишавши на висину *заплијенио си плијен* Ефес. 4, 8 возшедъ на высотѹ, плѣнилъ есн плѣнъ (једнако у СЗ, тек возшелъ).

стави на Господа *бреме* своје Псал. 55, 22 возложи на Господа бремя твое, rejice in Jehovam, quicquid dat tibi (вулг. jacta super Dominum curam tuam) = све своје *бриге баците* на њ 1 Петр. 5, 7 всю печалъ вашѹ возвергше [!] нань.

јер ћу им *опростити безакоња* њихова Јер. 31, 34 me condonare iniquitatem ipsorum (Лутер: ich will ihnen ihre Missetat vergeben) = јер ћу бити *милостив неправдама* њихо-

вима Јевр. 8, 12 **зане милостивъ бѫдѫ неправдамъ ихъ** (једнако у СЗ, Лутер: ihre Ungerechtigkeit will ich nicht mehr gedenken).

сине мој, *не одбацуј наставе* Господње Приче 3, 11 eruditionem Jehovae, fili mi, ne spernito (вулг. disciplinam . . . ne obiicias, Лутер: verwirf die Zucht des Herrn nicht) = сине мој! не пуштај *у немар карања* Господња Јевр. 12, 5 **сыне мой, не пренемогай** (СЗ: **пренебрегай**) **наказанїемъ** (СЗ: **наказанїѧ**) **господнимъ** (СЗ: **господня**) (вулг. noli negligere disciplinam . . ., Лутер: achte nicht gering die Züchtigung des Herrn). Исп. код Даничића Јов 5, 17: не одбацуј карања свемогућега (castigationem omnipotentis ne spernas).

него на *ријечима* два или три свједока да остане *ствар* 5 Мојс. 19, 15 ex sermone duorum testium, aut ex sermone trium testium res esto = да све *ријечи* остану на *устима* два или три свједока Мат. 18, 16 **да при ѹстѣхъ двою, или трїехъ свидѣтелей станетъ всякъ глаголъ**. 2 Кор. 13, 1: у устима два или три свједока остаће свака ријеч (слав. као Мат., али без зареза).

мјесто да им се рече: нијесте мој народ, *рећи ће* им се: синови Бога живога Осиј. 1, 10 eritque pro eo, quod dicitur istis, non populus meus estis, ut dicatur illis, filii Dei fortis viventis estis (вулг. erit in loco . . ., Лутер: soll geschehen an dem Ort, da man zu ihnen gesagt hat . . ., руски као Тремелије: будетъ, вмѣсто того, какъ сказано имъ . . .) = биће на *мјесту*, гдје им се рече: ви нијесте мој народ; тамо *ће се назвати* синови Бога живога Римљ. 9, 26 **вздетъ, на мѣстѣ, идѣже** (СЗ: **на немже**) **речесѧ имъ: не людїе мои есте** (СЗ нема) **вы**: (СЗ још **сїи**) **тамѡ нарекѹтсѧ сынове бога живагѡ**. У Даничића је дакле, према Тремелијеву тексту, „мјесто“ везник, у Вука именица.

Иста је изворна ријеч преведена двјема различним ријечима:

за што . . . *племена* помишљају *залудне ствари*? Псал. 2, 1 зачѣмъ . . . племена замышляютъ тщетное? quare . . . nationes meditantur inane? = за што *народи* измишљавају *празне ријечи*? Дјела 4, 25 **вскѹю . . . людїе повчишасѧ тщетнымъ**; Исп. Јов 27, 12: за што дакле једнако говорите залудне ствари? (quare jam vanitate vanescitis); Мат. 12, 36: да ће за сваку празну ријеч коју реку људи дати одговор (**слово праздное**).

Додаћемо цитат, у којему је Даничић везу двију именица превео једном именицом:

од *п̄орода* твојега посадићу на пријестолу твојему Псал. 132, 11 отъ плода чрева твоего посажу на престолѣ твоемъ, de fructu ventris tui ponam in solio tuo (Лутер: ich will dir auf deinen Stuhl setzen die Frucht deines Leibes) = [да му се Бог клетвом кле] од *рода бедара* његовијех . . . посадити га на пријестолу његову Дјела 2, 30 **ѡтъ плода чреслъ егѡ . . . посадити его на престолѣ егѡ.**

б) У Старом и у Новом завјету обје су ријечи једнаке; разлика је изведена истом у пријеводима:

поста човјек *душа жива* 1 Мојс. 2, 7 factus est homo anima vivens (вулг. in animam viventem, руски: душею живою, Лутер: eine lebendige Seele) = први човјек Адам постаде у *т̄јелесном живот̄у* 1 Кор. 15, 45 **бысть первый человѣкъ адамъ въ дꙋшꙋ живꙋ** (једнако у СЗ, без **первый . . . адамъ**), руски: душею живущею, Лутер: ist gemacht in das natürliche Leben.

власт̄ његову нека *добије* други Псал. 109, 8 должность его да получитъ другой, curationem illius accipiat alter (вулг. episcopatum ejus accipiat alter, Лутер: sein Amt müsse ein Anderer empfangen) = *владичанст̄во* његово да *п̄рими* други Дјела 1, 20 **епископство егѡ да прїиметъ инъ** (једнако у СЗ).

до године у ово *доба* опет ћу доћи к теби, а Сара *ће имат̄и* сина 1 Мојс. 18, 14 hac tempestate revertar ad te, quum hoc tempus vigebit, et Sarae erit filius = у ово *вријеме* доћи ћу и у Саре *ће бит̄и* син Римљ. 9, 9 **на сїе времѧ прїидꙋ, и бꙋдетъ саррѣ сынъ.** (Прекројен цитат.) Прип. 19 (СЗ): до године у ово доба опет ћу доћи; и Сара ће имати сина. Исп. 3 Мојс. 13, 38: кад у човјека или у жене буду бубуљице (quum erunt . . . viri aut mulieris papulae).

мет̄нућу завјет̄ свој у њих Јер. 31, 33 indam legem meam menti eorum (вулг. dabo legem meam in visceribus eorum, Лутер: ich will mein Gesetz in ihr Herz geben; Даничић није превео menti) = *даћу законе* своје у срца њихова Јевр. 10, 16 **даѧ законы моѧ на сердца ихъ.** У Јер. 31, 31—33 четири пута долази ријеч „завјет“ (foedus); тако се Даничић забунио те за legem мјесто „закон“ написао „завјет“.

него те *учиних* видјелом народима Ис. 49, 6 ergo constituo te in lucem gentium = *п̄ост̄авих* те за видјело *незнабошцима* Дјела 13, 47 **положихъ тѧ во свѣтъ ꙗзыкѡмъ.** Писма 116 (СЗ): ево те дадох . . . да си видјело незнабошцима (Муравјев: се я далъ тебя . . . во свѣтъ языкамъ).

свагда видим пред собом Господа Псал. 16, 8 всегда вижу предъ собою Господа, propono mihi Jehovam jugiter (вулг. providebam Dominum in conspecto meo semper) = Господа *једнако гледах* пред собом Дјела 2, 25 предзрѣхъ господа предо мною вынѣ. Исп. 3 Мојс. 6, 9: огањ на олтару нека гори једнако (ignis jugiter alitor in eo altari).

сад кад бисте *послушали* глас његов Псал. 95, 7 нынѣ, о, если бы вы послушали гласа Его, hodie, si vocem ejus audieritis = *данас* ако глас његов *чујете* Јевр. 3, 7 днесь, аще гласъ егw оуслышите (једнако у СЗ).

правда његова *траје до* вијека Псал. 112, 9 правда его пребываетъ вѣчно, justitia ejus perstat in aeternum = правда његова *остаје ва* вијек 1 Кор. 9, 9 правда егw пребываетъ во вѣкъ вѣка (једнако у СЗ).

в) И новозавјетној се реченици само једна ријеч не поклапа са старозавјетним корелативом; Даничић је и ту ријеч и још коју другу превео друкчије него Вук.

[посла ме] да огласим[1] годину *милости* Господње Ис. 61, 2 (misit me) ad proclamandum annum acceptum Jehovae (руски: годину благоволенія, Лутер: ein gnädiges Jahr) = [посла ме] да проповиједам *пријатну* годину Господњу Лук. 4, 19 (посла мѧ) проповѣдати лѣто господне пріѧтно (руски: лѣто благопріятное, Лутер: das angenehme Jahr). Писма 305 (НЗ) као Вук; 155 (СЗ): да јавим пријатну годину Господњу (Муравјев: нарещи лѣто Господне пріятно).

[посла ме] да огласим заробљенима *слободу* Ис. 61, 1 (misit me) ad proclamandum captivis libertatem = [посла ме] да проповиједим заробљенима *да ће се отпустити* Лук. 4, 18 (посла мѧ) проповѣдати плѣненнымъ wтпущенїе. Писма 155 (СЗ): да казујем заробљенијем да ће се отпустити (Муравјев: као слав.); 305 (НЗ) као Вук.

сви *су зашли,* сви се покварили Псал. 14, 2 всѣ совратились съ пути, всѣ растлились, unusquisque recessit, omnes simul putidi facti sunt = сви *се уклонише* и заједно неваљали посташе Римљ. 3, 12 вси оуклонишасѧ, вкупѣ непотребни быша.

запјевај и покликни ти, која не трпиш мука од порођаја Ис. 54, 1 fragorem ede cantu, et claram ede vocem, quae non dolet (вулг. decanta laudem et hinni, quae non pariebas)

[1] Размакнутим су словима назначене разлике, које потјечу од преводилаца.

= *прокини* и повичи, ти која не трпиш муке порођаја Гал. 4, 27 расторгни и возопи неболѧщаѧ.

давно си поставио земљу Псал. 102, 25 нѣкогда Ты основалъ землю, antequam terram fundasses = ти си, Господе, *у почетку* основао земљу Јевр. 1, 10 въ началѣ ты, господи, землю ѡсновалъ еси. Исп. 1 Сам. 2, 8: на њима (темељима) је основао васиљену (quibus imposuit orbem habitabilem).

народом *лудијем* ражљутићу их 5 Мојс. 32, 21 per gentem stultam provocabo eos = *неразумнијем* народом расрдићу вас Римљ. 10, 19 ѡ ѧзыцѣ же неразꙋмливѣ прогнѣваю ихъ.

реците кћери Сионској: ево, *спаситељ* твој иде Ис. 62, 11 dicite filiae Tzijonis, ecce salvus tua advenit = кажите кћери Сионовој: ево *цар* твој иде Мат. 21, 5 рцыте дщери сїѡновѣ: се царь (СЗ: спаситель) твой грѧдетъ.

слушајте *али* не ћете разумјети Ис. 6, 9 audite indesinenter, at ne intelligatis = ушима ћете чути, *и* не ћете разумјети Мат. 13, 14 слꙋхомъ ѹслышите, и не имате разꙋмѣти.

у вријеме *милосно* услиших те Ис. 49, 8 tempore accepto exaudiam te (вулг. in tempore placito exaudivi te, Лутер: zur gnädigen Zeit) = у вријеме *најбоље* послушах те 2 Кор. 6, 2 во времѧ прїѧтно послꙋшахъ тебе (Лутер: in der angenehmen Zeit). Зашто је ту Вук прїѧтно превео: најбоље? Исп. Мат. 6, 7: да ће за многе ријечи своје бити услишени (ѹслышани бꙋдꙋтъ, exaudiantur).

од како је вијека не чу се, нити се ушима дозна, нити око видје Бога осим тебе да би тако учинио онима који га *чекају* Ис. 64, 4 inde a seculo inaudita, auribus minime percepta; quae oculus non vidit, o Deus, praeter te, Deus tomparet praestolanti ipsum = што око не видје, и ухо не чу, и у срце човјеку не дође, оно уготови Бог онима, који га *љубе* 1 Кор. 2, 9 ихже око не видѣ, и ѹхо не слыша, и на сердце человѣкꙋ не взыдоша, ꙗже ѹготова богъ любѧщымъ его. (Прекројен цитат.) Исп. Псал. 68, 10: Боже, ти си готовио храну јадноме (готовилъ пищу).

и у то *ће* вријеме за коријен Јесејев, који ће бити застава народима, *распитивати* народи Ис. 11, 10 erit etiam tempore illo, ut ad eum, qui in radice Jischaj stabit in signum populorum; gentes consulturae veniant = биће коријен Јесејев, и који устане да влада незнабошцима у онога *ће се уздати*

незнабошци Римљ. 15, 12 **бꙋдетъ корень іессеовъ, и востаѧй владѣти надъ ꙗзыки: на того ꙗзыцы оуповаютъ.** (Прекројен цитат.) Писма 300 (СЗ): у онај ће дан коријен Јесејев завладати народима, у њега ће се уздати незнабошци (Муравјев: въ тотъ день корень Іессеевъ возстанетъ владѣть языками, на Него уповаютъ языки).

на путовима је њиховијем *пустош* и расап Ис. 59, 7 vastitas et contritio in aggeribus eorum est = на путовима је њиховима раскопавање и *невоља* Римљ. 3, 16 **сокрꙋшеніе и ѡзлобленіе на пꙋтехъ ихъ** (вулг. contritio et infelicitas). Ријечју „расап" (којом се Вук није служио) Даничић је превео и лат. vexatio (5 Мојс. 28, 20: послаће Бог на тебе . . . расап, immittet in te Jehova . . . vexationem) и глагол conturbare (Приче 15, 6: у дохотку је безбожникову расап, proventus improbi, conturbatur ex sese).[1]

још *ће се* и тијело моје *смирити* у уздању Псал. 16, 8 даже плоть моя спокойно отдыхаетъ, etiam caro mea habitat secure (вулг. insuper et caro mea requiescet in spe; Даничић се ту није држао рускога текста) = још и тијело моје *почиваће* у наду Дјела 2, 26 **еще же и плоть моѧ вселитсѧ на оупованіи** (једнако у СЗ). Исп. Псал. 39, 7: *над* је мој у теби (надежда моя на Тебя).

него *сте носили* шатор Молоха својега Амос 5, 26 imo portastis tabernaculum Meleci sui = *примисте* чадор Молохов Дјела 7, 43 **воспріѧсте скинію молоховꙋ.** Даничић је писао ријеч „чадор" само на почетку својега рада, на пр. Прип. 70 (СЗ): „за службу Божију начини се богат чадор", 76 (СЗ): „уклоните се од чадора Корејева". Вук у Св. писму нема нигдје ријечи „шатор", а у Ивек. рјечн. није она потврђена нити из осталих његових дјела.

у то *ћу* вријеме *подигнути* опали шатор Давидов Амос 9, 11 tempore illo erigam tugurium (Лутер: die Hütte) Davidis, quod decidit = по том ћу се вратити, и *сазидаћу* дом Давидов, који је пао Дјела 15, 16 **по сихъ ѡбращꙋсѧ, и созиждꙋ кровъ** (Лутер: die Hütte) **давідовъ падшій.** (Прекројен цитат.)

[Господ ме помаза] да јављам добре гласе *кроткима* Ис. 61, 1 ad evangelizandum mansuetis (Лутер: den Elenden)

[1] Према томе није тачно тушачење те ријечи у Ивек. рјечн.: rerum subversio, die Zerstreuung (Revolution).

= да јавим јеванђеље *сиромасима* Лук. 4, 18 **благовѣстити нищымъ** (Лутер: den Armen). Писма 305 (НЗ) као Вук, 155 (СЗ): да проповиједам сиромасима (Муравјев као слав.).

уста су му пуна неваљалијех ријечи, *пријеваре* [и увреде] Псал. 10, 7 уста его полны злословія, обмана (и жестокости), execratione os ejus plenum est, fraudibusque (et dolo) = њихова су уста пуна клетве и *грчине* Римљ. 3, 14 **ихже оуста клѧтвы и горести пѡлна сѹть.** У првом цитату I, 4, а) руско злословіе превео је Даничић: ружење.

посла ме да *завијем* рањене у срцу Ис. 61, 1 misit me ad obligandum fractos animo = посла ме да *исцијелим* скрушене у срцу Лук. 4, 18 **посла мѧ исцѣлити сокрѹшенныѧ сердцемъ.** Писма 305 (НЗ), 155 (СЗ) као Вук. Исп. Ис. 57, 15: оживљујући срце скрушенијех (contritorum).

Глас у Рами чу се, *нарицање* и плач велики Јер. 31, 15 vox in Rama audita est, lamentum et fletus multus amarissimus (Лутер: bitteres Weinen) = глас у Рами чу се, плач . . . и *јаукање* много Мат. 2, 18 **гласъ въ рамѣ слышанъ бысть, плачь . . . и вопль многъ.** Латинско lamentum у слав. и потом у Вука = **плачь**, а fletus = **вопль** (јаукање); Даничић је прву ријеч превео: нарицање, другу: плач.

ти си тај исти и године твоје не *ће истећи* Псал. 102, 27 Ты тотъ же, и лѣта Твои не истощатся, tu vero idem es, et anni tui non finiuntur = ти си онај исти, и твојијех година не *ће нестати* Јевр. 1, 12 **ты же тойжде еси, и лѣта твоѧ не ѡскѹдѣютъ.**

гледајте али не *ћете познати* Ис. 6, 9 videte indesinenter, neque cognoscatis (вулг. videte visionem, et nolite cognoscere) = очима ћете гледати, *и* не *ћете видјети* Мат. 13, 14 **зрѧще оузрите, и не имате видѣти.**

изиђите исред њега, *очистите се* Ис. 52, 11 exite e medio istius; purgate vos = изиђите између њих и *одвојте се* 2 Кор. 6, 17 **изыдите ѡтъ среды ихъ и ѡтлѹчитесѧ.**

онима који сједе *у земљи* гдје је смртни сјен засвијетлиће видјело Ис. 9, 2 super considentes in terra umbrae lethalis lux splendebit = онима што сједе на *страни* и у сјену смртноме, засвијетли видјело Мат. 4, 16 **сѣдѧщымъ въ странѣ и сѣни смертнѣй, свѣтъ возсїѧ имъ.** (Штадлер: оним, што сједе у крају смртне сјене, засвијетли свјетло, вулг. sedentibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis).

4. — Мало има цитита са више од двије различне ријечи. Међу њима је **а)** Даничић гдјекоју једнаку ријеч превео друкчије него Вук; **б)** све неједнакости у пријеводима излазе из разлике у текстовима Старога и Новога завјета:

а.

[учини да] одебља срце *томе народу* Ис. 6, 10 (fac, ut) pinguescat cor populi istius = јер је одрвенило срце *овијех људи* Мат. 13, 15 **втолстѣ бо сердце людей сихъ** (једнако у СЗ; Штадлер: јер се одебљало срце народа овога, вулг. incrassatum est enim cor populi hujus). Исп. Мар. 3, 5: што су им онако срца одрвенила (**w вкаменении сердецъ ихъ**). В. још I, 5, *а*.

све [је] *добро његово* као цвијет *пољски* Ис. 40, 6 omnem benignitatem ejus similem esse flori agri = свака [је] *слава човјечија* као цвијет *травни* 1 Петр. 1, 24 **всяка слава человѣча яко цвѣтъ травный**.

њихове *бедре раслаби* за свагда Псал. 69, 23 чресла ихъ разслабь навсегда, fac ut lumbi eorum jugiter nutent = *леђа* њихова једнако да су *погнута* Римљ. 11, 10 **хребетъ ихъ выни слящай**.

тога ради хвалим те, Господе, *пред* народима Псал. 18, 49 посему славлю Тебя, Господи, предъ народами, idcirco celebrabo te in gentibus, Jehova = за то ћу те хвалити *међу* незнабошцима, Господе Римљ. 15, 9 **сего ради исповѣмся тебѣ во языцѣхъ, господи**.

неравна мјеста нека буду *равна* Ис. 40, 4 (abibunt) salebrosa in convallem = храпави путови нека буду *глатки* Лук. 3, 5 **остріи (пути вздѣтъ) въ пути гладки** (у СЗ: **вздѣтъ острая въ пути гладки**). Даничић је придјев у именичној служби разријешио с помоћу именице „мјеста“; Вук је „путове“ нашао већ у тексту. Исп. Приче 13, 15: пут је безаконички храпав (via... aspera).

Господ зна мисли *људима како* су ништаве Псал. 94, 11 Господь знаетъ мысли человѣческія, какъ онѣ суетны, Jehova cognoscit cogitationes hominum esse vanitatem ipsam = Господ зна помисли *мудријех да* су ништа 1 Кор. 3, 20 **господь вѣсть помышленія мздрыхъ, яко суть суетна**. Исп. Псал. 39, 5: баш је ништа сваки човјек (совершенная суета всякой человѣкъ).

ко *их* [уредбе и законе] врши, жив ће бити кроз њих 3 Мојс. 18, 5 qui fecerit ea vivet in eis; Језек. 20, 11: *које* [уредбе и законе] ко врши жив ће бити кроз њих, quae, qui faceret homo, viveret per ea = који човјек *то* [правду од закона] чини живљење у том Римљ. 10, 5 сотворивый та человѣкъ, живъ бѫдетъ въ нихъ. Гал. 3, 12 човјек који то твори живљење у томе (слав. као Римљ.). Исп. Јов. 3, 17: да се свијет спасе кроза њ (да спасится имъ міръ).

б.

обиље је *радости пред* лицем *твојим* Псал. 16, 11 обиліе радостей предъ лицемъ Твоемъ, satietatem gaudiorum in conspectu tuo amoenissimorum = *напуниће* ме *весеља* с лицем својијем Дјела 2, 28 исполнишн мя веселіи съ лицемъ твоимъ.

за то ће *неразумљивом бесједом* и *туђим* језиком говорити *томе* народу Ис. 28, 11 cum peregrino sermone, et lingua exotica alloquutus sit populum istum = *другијем* језицима и *другијем уснама* говорићу народу *овоме* 1 Кор. 14, 21 иными языки, и устны иными возглаголю людемъ симъ.

Још су више прекројена три цитата, којима ћемо завршити своје разматрање:

проклет да је који не би остао *на ријечима овога закона*, и творио их 5 Мојс. 27, 26 meledictus, qui non praestiterit verba legis hujus, faciendo ea = проклет сваки који не остане *у свему што је написано у књизи законској* да чини Гал. 3, 10 проклятъ всякъ, иже не пребѫдетъ во всѣхъ писанныхъ во книзѣ законнѣй, ꙗкѡ творити ѧ.

а ти Витлејеме *Ефрато, ако и јеси* најмањи *међу тисућама* Јудинијем Михеј 5, 2 at tu, Beth-lechem Ephratae, minima, ut sis in ducibus Jehudae; Даничић се ту није држао Тремелија; исп. вулг. in millibus Juda, слав. въ тысящахъ іудиныхъ, Лутер: unter den Tausenden in Juda = *и* ти, Витлејеме, *земљо Јудина; ни по чем нијеси* најмањи *у држави* Јудиној Мат. 2, 6 и ты вифлееме, земле іудова, ничимже меньши еси во владыкахъ іудовыхъ. Писма 294 (СЗ): и ти Витлејеме, доме Ефратин, нијеси ли мали да будеш међу старјешинама Јудиним? (Муравјев: и ты, Виѳлеемъ, домъ Ефраѳовъ, неужели ты малъ, чтобы быть тебѣ между владыками Іудовыми?)

говори ли *дјело* за *онога који га је начинио: није* ме начинио? Ис. 29, 16 quum dicet opificium de opifice suo,

non fecit me (исп. Ис. 45, 9: хоће ли као рећи [цријеп] лончару својему: шта радиш? an dicturum est lutum fictori suo, quid facturus esses) = еда ли *рукотворина* говори *мајстору своме: за што* си ме тако начинио? Римљ. 9, 20 **еда речетъ зданіе создавшемꙋ е: почто мѧ сотворилъ еси такѡ.**

* * *

Да се још укратко обазремо на изнесену грађу!

У I. категорији цитатâ (с истим ријечима) прикупљене су 142 реченице. Од њих је 25 посве једнаких у Вукову и у Даничићеву пријеводу. Што има разликâ у остатку, оне нужно излазе из разлика у „оригиналу“ Старога и Новога завјета: 7 у реду ријечи, 23 у додавању и изостављању неких ријечи, и 34 у промијењеним граматичким категоријама. У остале 53 реченице, на основи (релативно) истога изворног текста, Даничић се разликује од Вука: 6 пута редом ријечи, 8 пута додавањем или недодавањем ријечи, и 39 пута другим језичним конструкцијама. Осим првога цитата I, 5, *а* у тој категорији[1] нема појава, који би показивали какве нарочите особине преводилаца: ако на пр. Даничић на стр. 180. има: „пут *животни*“, а Вук: „путове *живота*“, лако је наћи примјера, у којима код Даничића стоји генитив именице, а код Вука придјев.

У II. категорији цитатâ (са различним ријечима) извршено је 246 поређења (без посљедња три цитата, који се уопће отимају од поређења, а бројећи само једноћ разлике, које се понављају). Одузмемо ли од тога броја 145 мјеста, на којима су у пријеводу различне ријечи зато, што су различне и у „оригиналу“, остаће 101 разлика између Даничића и Вука. Коликогод су оне занимљиве, опет у големој већини не доносе, са лексичкога гледишта, особитих карактеристика за језик учитеља и његова ученика. У 1 цитату Вук преводи: *чинити,* Даничић: *творити,* а мало лаље видимо противно, код Вука: *творити,* код Даничића: *учинити* (II, 2, глаголи, цит. 20, 23). Уз 30 је реченица примјерима потврђено, да је Даничић Вукову или Вук Даничићеву ријеч употребио на којему другом мјесту у Св. писму или гдје другдје; на пр.

[1] Како је познато, Вук је мјесто 1. лица множине императива свагда писао да са презентом; па тако и ту према Даничићеву једимо и пијмо налазимо Вуково да једемо и пијемо. Исп. Т. Маретић Gramatika i stilistika § 251 a).

(Даничић) *овештати* : (Вук) *остарјети, пошети се* : *изићи, ходити* : *живјети, љубити* : *омиљети, мишица* : *рука, рањен* : *скрушен, нераван* : *храпав, више* : *већма, свагда* : *једнако, вво* : *гле* и т. д. За 58 поређења нијесу биле потребне такве потврде, јер се само случајно догодило, да су се преводиоци разишли; тако је на пр. Даничић једнако као и Вук писао: *видјети* — *гледати, ражљутити се* — *расрдити се, рећи* — *казати, слушати* — *чути, доба* — *вријеме, дом* — *кућа, племе* — *народ, онај* — *тај, јер* — *зато, исред* — *између, у* — *на* и т. д.

Према томе остаје још само 12 разлика:

Даничић:	Вук:
ждријеб	*коцка*
кушање	*напаст*
мир	*покој*
расап	*раскопавање*
скиптар	*палица*
тисућа	*хиљада*
хум	*бријег*
шатор	*чадор*
шљем	*кацига*
васиљена	*васиони свијет*
убог	*сиромах*
у (вијек)	*ва (вијек).*

Разумије се само по себи, да је Вук изван наших цитата писао: *кушање, мир, у (вијек),* а Даничић: *бријег, сиромах, раскопавање* (или бар „раскопавати“, исп. Ис. 49, 17, Приче 11, 11). Спријед је напоменуто, да је Даничић (колико је мени познато) само у првоме периоду својега рада писао ове ријечи: *скиптар, хиљада, чадор, васиони свијет, ва (вијек),* а Вук 1817: *шљем.* Вук у својим дјелима (дакако осим Рјечника) нема ових Даничићевих ријечи: *ждријеб, расап, скиптар, тисућа* (слав. тысѧща), *хум* (као апелатив, слав. холмъ), *шатор, васиљена, убог* (слав. оубогъ); Даничић нема ових Вукових ријечи: *кацига, коцка, напаст* (у значењу tentatio), *покој* (у значењу рах).

Не ће ваљада бити наодмет, ако на крају додамо и ово: У цитатима из рускога Псалтира, са којега је преводио Даничић, и у славенском тексту, са којега је преводио Вук, има више истих ријечи, које су једнаке са српскохрватским ријечима. Значајно је, како се према њима влада Даничић,

како ли Вук. У једним је цитатима Вук задржао славенску ријеч, а Даничић је мјесто ње узео другу ријеч или је како преиначио: рус. покой, слав. покой = Даничићу *мир*, Вуку *покој*; рус. основать, слав. основати = Д. *поставити*, В. *основати*; рус. удерживать, слав. оудержати = Д. *устављати*, В. *задржати*; рус. раскаятся, слав. раскаятсѧ = Д. *покајати се*, В. *раскајати се*; рус. измѣнятся, слав. измѣнятсѧ = Д. *промијенити*, В. *измијенити*; рус. да будетъ пустъ, слав. да бѫдетъ пѹстъ = Д. *нека опусти*, В. *да буде пуст*; рус. умалить, слав. оумалити = Д. *учинити мањим*, В. *умалити*. У другим је цитатима обрнуто: рус. видѣть, слав. видѣти = В. *гледати*, Д. *видјети*; рус. вселенная, слав. вселеннаѧ = В. *васиони свијет*, Д. *васиљена*; рус. жребій, слав. жрєбїй = В. *коцка*, Д. *ждријеб*; рус. искушеніе, слав. искѹшєніе = В. *напаст*, Д. *кушање*; рус. любить, слав. возлюбити = В. *омиљети* (коме што), Д. *љубити*; рус. обветшать, слав. вѣтшати = В. *остарјети*, Д. *овештати*; рус. творить, слав. творит і = В. *чинити*, Д. *творити*.

Загреб. *Dr. Драгутин Боранић.*

Како је Даничић издавао и исправљао Вуков пријевод Новога Завјета.

Кад сам у XVII-ој књизи Јагићева *Архива* написао неколико ријечи о Вукову пријеводу *Новога Завјета*, показао сам како би било потребно да се у државно издање Вуковијех дјела узме и тај пријевод, што би се такођер имао издати с критичким напоменама, по којима би се видјело што је Вук мијењао у својему пријеводу од г. 1820., када је написан његов автограф, што се чува у бечкој Државној (негда Дворској) библиотеци, до г. 1857., када је по други и посљедњи пут сâм издао на свијет то своје ремек-дјело. Ево, прошло је отада равно 30 година, али *Нови Завјет* није дошао на ред да се тако изда, јер је уопће запело и остало на жалост непотпуно државно издање Вуковијех дјела; а ма колика је потреба да се тако издање приреди, видјеће се из овога чланка, по којему излази да у издањима Вукова *Новога Завјета*, што су изашла од његове смрти амо, Вуков текст није остао без промјене, него га је у неким, понајвише ситнијим стварима Даничић мијењао, то јест исправљао према својему мишљењу, док је на не мало мјеста текст од слагара нагрђен, а то Даничић није опазио, па тако се сада у новијим издањима Вуков пријевод износи нешто мијењан од Даничића а нешто покварен од слагара.

И отприје се је знало да је с Вуковијем *Новијем Завјетом* послије Вукове смрти имао посла Даничић, који је за Британско Библијско Друштво, што је и прекупило Вуков пријевод и за које је Даничић превео Стари Завјет, и приредио и надгледао разна издања Светога Писма и појединих његових дијелова; али тек откада је Врховац у својем спису *Карактер и рад Ђуре Даничића* (Нови Сад 1923.) издао, што у цјелини а што у изводу, писма што је око тога писао Даничићу бечки агенат Библијскога Друштва Милард, и пар Даничићевих што су се у концепту сачувала,[1] — тек отада поуздано и јасно

[1] Ја сам питао бечку агентуру Библијског Друштва, јесу ли се код ње очувала писма Даничићева Миларду, али ми је одговорено да су уништена.

видимо, колико је посла имао Даничић и код нових издања Вукова *Новога Завјета*. По тијем писмима сигурно знамо, да је Даничић надгледао издања *Новога Завјета* од његова трећега издања, које је изашло г. 1864., дакле оне исте године, које је Вук 7-ог фебруара умро, па до великога издања цијелога Светога Писма од г. 1871. „с једнаким мјестима". Библијско је Друштво, истина, и послије г. 1871. до смрти Даничићеве дало још неких издања Светога писма и његових дијелова, али с њима Даничић није имао никаква посла, барем се у његовој оставштини није нашло ни једно писмо које би на то упућивало.

Ради се дакле о издањима Новога Завјета од г. 1864. до г. 1871., што их је издало Британско Библијско Друштво, а других није ни било, али их је зато било више неголи се мисли. Тако Љуб. Стојановић у својему великоме дјелу о Вуку зна (на стр. 668.) само за 3 издања *Новога Завјета* — за прва два (од г. 1847. и 1857.) што је сам Вук приредио, и за издање од г. 1871. заједно с Даничићевијем Старијем Завјетом. Много је потпуније што је о разнијем издањима Вукова *Новога Завјета* казао Јагић у својем чланку ***Die serbokroatischen Übersetzungen der Bibel im Ganzen oder einzelner Teile derselben*** (у 34-ој књизи *Архива*, нарочито на стр. 524. и д.): ту Јагић наводи, уз прва два Вукова издања од г. 1847. и 1857. ћирилицом, и два издања од г. 1864. — једно ћирилицом, а друго латиницом, па опет издање латиницом од г. 1866. и ћирилицом од г. 1867., онда потпуно Свето Писмо од г. 1868., опет у два издања — ћирилицом и латиницом, и напокон потпуно Свето Писмо од г. 1871. с једнаким (паралелним) мјестима, ћирилицом, али Јагић наслућује да је било и издање латиницом. Је ли тога посљедњега издања било, не умијем казати, јер га нисам никада видио ни у Биограду ни у Загребу, а нити га ко спомиње; напротив има још једно издање ћирилицом и Новога Завјета и цијелога Светога Писма од г. 1870., које је и Јагићу остало непознато. Милард јавља Даничићу 1. III. 1869. да се у Пешти штампа ново издање Новога Завјета, 25. II. 1870. да је ново издање „српског Завјета и српске Библије" код књиговеже, а 9. III. 1870. да су његови егземплари „новијех издања (Библије и Новог Завјета)" већ на путу (Врховац *о. с.* 182, 187, 189). Сасвим је сигурно дакле, да имају још и та два издања, иако сам ја могао наћи овдје у Загребу у Ака-

демијиној библиотеци само Свето Писмо од г. 1870., док Нови Завјет од те године нијесам нигдје нашао, као што нијесам ни ћирилско издање Новога Завјета од г. 1867. Од тијех сам издања употријебио за овај чланак: Нови Завјет од г. 1847. ћирилицом (А), од г. 1857. ћирилицом (В), од г. 1864. ћирилицом (a^1) и латиницом (a^2) и од г. 1866. латиницом (b), пак Свето Писмо од г. 1868. ћирилицом (c^1) и латиницом (c^2), од г. 1870. ћирилско (d) и од г. 1871. ћирилицом (e); слова у заградама значе како се даље цитују ова разна издања.

Прије свега треба констатовати, с којима је од тијех издања имао посла Даничић, јер наравски само је у њима могао што мијењати у Вукову пријеводу. Код В он није учествовао никако: из Стојановићева *Вука* (стр. 668.) сада знамо, да је за друго издање послат Вуку, који се је тада бавио у Пешти, један егземплар првога, да у њему запише „штампарске погрешке и друге измјене“ и да је Вук читао другу и трећу коректуру. То је важно, јер тако знамо и да су разлике између А и В од Вука, и да је тако Вуков пријевод Новога Завјета добио свој дефинитивни облик у В. Из писама пак Милардових Даничићу што их је Врховац издао сасвим сигурно произлази опет ово: за треће издање Милард се г. 1863. није више обраћао Вуку него Даничићу, па му је овај свјетовао 7-ог септембра, да се прештампа без промјене В, али да Вуку буде допуштено исправити што мисли. Него о каквом исправљању с Вукове стране нема више говора, већ само о томе, да је 11-ог децембра коректура новога издања (и ћирилског и латинског) повјерена Даничићу, који ће код тога испоређивати текст с прећашњим издањем. Зато сам потпуно увјерен, да у чему се a разликује од В, то све иде на рачун Даничића, тим више што измјене, како ћемо видјети, и јесу у духу Даничићеву. Из те се кореспонденције надаље види, да је Даничић читао коректуре и код издања од г. 1867., 1868., 1870. и 1871., па је зато сва прилика да је то чинио и код латинског Новог Завјета од г. 1866. И тако све хотимичне измјене у свијем издањима Вукова Новога Завјета од г. 1864. до г. 1871. иду на рачун Даничићев, као што на његов рачун иду и све нехотичне штампарске погрешке које су се у тијем издањима поткрале.

Према томе излази, да је посљедње Вуково издање оно од г. 1857. (В) а посљедње Даничићево оно од г. 1871. (e), па

се унапријед може помислити, чим се је Даничић уопће одлучио да исправља Вука, да ће највише исправака бити у *e*. Па тако и јест! Ја сам успоредио *e* са B од ријечи до ријечи, те сам нашао, да се та два издања највише међу собом разликују, док је у старијим Даничићевим издањима *a—d* све мање разлике, како је које издање старије. Али треба да речем, да ја та издања *a d* нијесам од ријечи до ријечи испоређивао са B, него сам само гледао, која се од разлика што их има *e* налази у којему од тијех старијих Даничићевијех издања; али, како је Даничић овај посао радио, увјерен сам, да се ни у једноме од његовијех старијих издања неће наћи која разлика која није ушла у његово најновије издање, то јест, он није на лаку руку што мијењао у Вукову пријеводу, али гдје је мислио да треба мијењати, ту се није опет враћао Вукову тексту.

Најмање је дакле Даничић мијењао у *a*: у језику може се казати да није мијењао ништа, осим што је у *Дјела 18, 27* Вуково *пређе* окренуо на *пријеђе*; а што је у *2 Сол. 1, 4* у a^2 мјесто *вами* (које је остало у a^1) метнуо *вама*, то је само исправио штампарску погрешку, јер је Вук увијек писао само *вама*, као што је ту у A. Зато и не спомињем друге такове измјене у језику, које су управ само исправци очевидних штампарских погрешака, као н. пр. *Мат. 13, 43 ко има уши да чује* (у B *чују*) *нека чује*; али ћу зато споменути један такав криви исправак: у *Лук. 17, 6* у A има, као што треба, *и рекли биште овоме дуду* (*τῇ συκαμίνῳ*), али се је у B поткрала погрешка *дуьу*, па је Даничић, не загледавши у A или у грчки оригинал, то из главе „исправио“ у *дубу*, те је тако и остало у свијем његовијем, а без сумње и у познијим издањима. И у тексту нема готово никаквих промјена: што је у *Мат. 20, 18 ево идем у Јерусолим*, како је у A и B, окренуо на *ево идемо у Ј.*, то је учинио, јер тако захтијева грчки текст (*ἀναβαίνομεν*); исто тако одговара оригиналу што је у *1 Кор. 15, 17* у *a* вратио *вјера ваша*, како је било у A, мјесто *вјера наша* како је у B, па напокон што је у *Ефес. 4, 18* такођер вратио *које је у њима*, како је у A и у грчкоме (*ἐν αὐτοῖς*), док је у B криво *које је у вама*; то је *њима* остало и у *b*, *c* и *d*, али у *e* опет је покварено у *нама*. Напротив није било баш потребно, али је добро, што је вратио из A у *Дјела 12, 18 шта то би* (мјесто *шта би* B), а *1 Кор. 7, 35 за лијепу и пристојну службу* (мјесто *за пр. и л. сл.* B). Напокон је Даничић већ у *a* провео једну промјену у *графици*

Вуковој, а почео проводити и другу: прије свега, гдје Вук вокално *р* дијели од другог вокала знаком *ъ*, ту Даничић мјесто њега увијек узимље *ь*, те Вуково *умрьо* (*Мар. 15, 44*; *Јов. 11, 21*; *Дјела 25, 19* итд.) мијења на *умрьо*, али опет не дира ни у овоме издању ни послије у Вуково *зарђа Јаков 5, 3*, премда су и Вук и Даничић у својим граматикама учили, да и у таким догађајима *р* треба дијелити од вокала знаком *ъ* (тада је и Даничић још узимао Вуково *ъ*), па да треба писати н. пр. *заързати, суържица*. Осим тога Даничић је већ у *а* почео да мијења и Вуково биљежење акцента у генитиву множине именицâ.

Зна се да је тек Даничић натјерао Вука, да у другом издању *Рјечника* конзеквентно разликује наша обична четири акцента, него се чини да га није увјерио, да никако не ваља како он биљежи акценат у ген. мн. код именица: Вук је наиме нашао код Луке Милованова и неко „пригласило преодуљујуће“ ^, што га Лука биљежи код облика ген. мн. *вôда, дŷга, рâна* (*Грам. пол. списи* 2, 468), дакле у догађајима гдје ми сада пишемо *вóдâ, дýгâ, хрáнâ*, то јест гдје је дуги узлазни акценат пред дугим ненаглашеним слогом, па сам увјерен да је Лука чуо фину разлику међу ном. једн. *дýга* и ген. мн. *дýгâ*, јер се у овоме другом случају глас (тон) на првоме слогу више пење неголи кад је за акцентом ′ кратак слог. Вук тога није разумио, па је, поводећи се слијепо за Луком, повјеровао да ген. мн. има, барем често, неки посебни акценат који се не да биљежити ни једним од 4 обична знака, па је тако изашло да је у својој *Граматици* (од г. 1818.) узимао тај знак ^ само у ген. мн., и то не само ондје гдје би га и Лука писао, н. пр. *дŷга, грâна, змûја, колâча*, него и мјесто нашега ^, н. пр. *књûга, мŷка*, па и мјесто неакцентоване дужине (коју он изван ген. мн. биљежи са ^), н. пр. *јèлêна, òрâа, кòтлôва*; како је Вук код тога механички поступао види се по томе што је, изван ген. мн., и он биљежио са ′ ^ дуги узлазни акценат пред ненаглашеном дужином, н. пр. *жýтê, жýтôј, жýтôм*. На тај сасвим криви начин Вук је прилично често (свакако чешће неголи у икојем својему дјелу, осим *Граматике*) биљежио акценат ген. мн. код именица баш у *Новоме Завјету*, и то не само у А него и у В, дакле у вријеме кад је био већ провео у другом издању *Рјечника* реформу своје акцентуације; у њему дакле налазимо оваке примјере: *времêна Мат. 16, 3*; *грјешнûка 26, 45*;

прóрока Мар. 1, 2; *слâсти Лук. 9, 28*; *клíна Јов. 20, 25*; *дјéла Јаков 2, 14*; *невóља 2 Кор. 8, 2* итд.; Вукова је љубав за тај знак ^ ишла тако далеко да је писао и *ногȗ Лук. 7, 45*, па чак и *рȗку 1 Тимоћ. 5, 22*, гдје је сигурно изговарао *нòгȗ* и *рȕкȗ*; једини је изузетак, што пише и у ном. ак. једн. *окó* (мјесто *òкó*) *Дјела 21, 34, 37, 22, 24*; *23, 10, 16*; *Открив. 20, 9*. Је ли Вук послије г. 1857. промијенио своје мишљење у погледу акцентовања ген. мн. не могу казати, јер у његовијем стварима што је штампао послије те године нијесам нашао ни једнога примјера да је Вук какогод забиљежио акценат ријечи као *дȕгâ* или *вóдâ*.

Оваково акцентовање генитива множине Даничић дабоме није могао поднијети, те га је зато и уклонио; он је имао намјеру да то учини већ код *a*, па је код првог примјера гдје је требало то учинити, то јест у *Мат. 16, 103* Вуково *времéна* промијенио у *времéна*, али се пак покајао, и даље остављао како је било у **B** (видјећемо одмах, да је тако неконзеквентно радио и у неким другим приликама), па је у *Мат. 26, 45* оставио *грјешнȋка*, у *Мар. 6, 15 прóрока* итд. Тек у *b* провео је донекле свој начин биљежења *vreménâ Мат. 16, 3, прóрȏкâ 23, 30*; *Мар. 1, 2*; *6, 15*; *слáстȉ Лук. 8, 14*; *reménâ Јов. 1, 27*; *čudésâ 4, 48*; *bezákonȉkâ Дјела 2, 23* итд.; али је за чудо да је тако мијењао Вукову акцентуацију само кад је Вуково ^ било на акцентованом слогу, иначе је биљежио само дужину посљедњих слогова, а акцента није: *свештенȉкâ Мар. 2, 26*; *mirȉsâ 16, 1*; *pravednȉkâ Лук. 1, 17*; *prijestȏlâ 1, 52*; *pristâvâ 1 Кор. 4, 2* итд.; једини ће изузетак у томе погледу бити *грȇšnȉkâ Мат. 26, 45* мјесто Вукова *грјешнȋка*; да споменем још и то, да је Вуково *ногȗ Лук. 7, 45* окренуо на *нòгȗ*, па је тако у c^1, *d* и *e* без сумње зато што штампарија није имала слова *ȏ*, док је у c^2 Даничић од невоље опет узео *ногȗ*, а сигурно је само штампарска погрешка што је у *a рȕкȗ Јов. 7, 44* мјесто *рȕкȗ*, како је већ у **A** и у свијем осталијем издањима осим **B**, гдје је *руку*. При томе неконзеквентном биљежењу акцента у ген. мн. Даничић је остао и у познијим својим издањима, штавише и онај један изузетак у *b grȇšnȉkâ* окренуо је већ у *c* на *грјешнȋкâ*; види се дакле да он није хтио биљежити акцента гдје Вуково ^ није на акцентованом слогу него на претпосљедњему неакцентованом.

Што се пак тиче напосе издања латиницом a^2 треба само констатовати да се, осим словâ, ничим не разликује од ћирилскога a^1; за ћирилска слова којих нема у латиници узето је *lj*, *nj*, *dž*, а за *ђ*, како је већ Вук писао још г. 1850. (*Грам. полем. списи* 3, 301 и д.), *gj*, а мјесто Вукова *ъ*, међу вокалним *р* и другим вокалом, мијења се цртица: *umr-o*, па је тако и у *b*, него у c^2 мјесто цртице узиман је апостроф: *umr'o*.

Нешто јаче промјене почео је дакле Даничић проводити тек у *b* код акцентуације ген. мн. именицâ, али то није једина промјена; исправљао је још неке ситнице у језику и у ортографији: прије свега свуда пише *јеванђеље* мјесто Вукова *јеванђелије*, али опет често пушта без промјене *васкрсеније* (често) и *спасеније Лук. 1, 69*; *2, 30* итд., које је само на два мјеста (*Дјела 28, 28*; *Римљ. 11, 11*) у *c*, *d* и *e* од њега (или од слагара?) промијењено на *спасење*; у *2 Кор. 12, 6 кад би се* [ја] *и хтио хвалити* то је Вуково *би* за прво лице једн. исправио на *bih*, али у *Филиб. 3, 4* оставио је без промјене *premda bi se i ja mogao uzdati*; без потребе је пак у *Јов. 2, 20* Вуково *четрдесет* окренуо на *četrdeset*; а није било потребно ни да у *Мар. 4, 19 богатства* замијени са *bogatstva*, кад је у *Лук. 18, 24* пустио *bogastvo*, које је тек у *c* окренуо на *богатство*; исто тако и Вуково растављено *не достаде* у *Лук. 22, 35* спаја у *nedostade*, али у *Лук. 18, 22* оставља *ne dostaje*, које тек од *c* даље и ту и у *Јаков 1, 5*, постаје такођер *недостаје*.

У тексту поткрала му се је погрешка која је остала неисправљена у млађим издањима: у *1 Кор. 15, 49* Вук има, као што треба, *и како носисмо* (*ἐφορέσαμεν*), мјесто чега у *b* стоји *i kako nosimo*. Али је много важније то, што је Даничић промијенио све Вукове ријечи за поздрављање, јер су му се чиниле одвише вулгарне, па је у *Мат. 26, 49* и *Јов. 19, 3* мјесто *добро јутро*, у *Мат. 27, 29* мјесто *како си?*, у *Мат. 28, 9* и *Мар. 15, 18* мјесто *помоз' Бог* — свуда узео *zdravo*, па је зато у *Мар. 9, 15* мјесто *називаху му Бога* узео *pozdravljahu ga*, у *Мар. 15, 18* мјесто *почеше му називати Бога* — *stadoše ga pozdravljati*, у *Лук. 10, 4 никоме не називајте Бога* — *nikoga ne pozdravljajte*. То је најјача промјена што је Даничић извршио хотимице у тексту Вукова пријевода, и она је остала у његовијем млађим издањима; од овога издања даље има пак још једна знатнија промјена, али њу није Даничић од себе провео, него без сваке сумње по жељи Библијскога Друштва — изостављене су

све оне неријетке напомене којим је Вук при дну стране тумачио поједине ријечи у тексту, н. пр. *Мат. 1, 21 Исус = спаситељ* или *избавитељ*; *5, 43 љуби = пази*; *5, 46 цариници = ђумрукчије* или *харамицари* итд.

Како стоји према старијим издањима ћирилско издање *Новога Завјета* од г. 1867., не могу рећи, јер га сам нијесам видио, а Јагић о њему (*Archiv* 34, 528) ништа не каже. Зато могу казати да прво издање цијелога Светога Писма од г. 1868., у којему је први пут издан и потпун Стари Завјет у пријеводу Даничићеву и које је сам Даничић надгледао, на многим мјестима одступа од Вукова текста. Прије свега, по жељи Библијскога Друштва (в. Врховац *о. с.* 176), промијењен је ред апостолскијех посланица: Вук је, према обичају источнијех цркава, имао послије *Дјела* посланице осталијех апостола па Павлове, а сада је уведен ред западнијех цркава, те су Павлове посланице дошле пред остале. Него много више значи што се и текст Новога Завјета, истина само у ситнијим стварима, доста често разликује од Вукова, па ћу у томе погледу навести прије свега неке ситнице гдје је по свој прилици сам Даничић мијењао Вуков начин писања; тако прва два пута кад је наишао на облик *човјечиј* (*Мат. 8, 20*; *11, 19*), он га је окренуо на *човјечји*, али га је послије остављао без промјене; исто тако први је пут мјесто *Јосијн Мар. 6, 3* написао *Јосијин*, али је опет оставио *Јосијна Мар. 15, 47*; његово је, без сумње, што је у Матејеву јеванђељу дијелио Вуково *нањ* у *на њ* (*Мат. 27, 27, 30, 39* итд.), али почевши од Маркова оставља *зањ* 7, 24, *нањ* 7, 32 итд.; надаље дијели *насамо* у *на само Мар. 1, 35* (а оставља га у *Мар. 7, 33*), *доклегод Мар. 2, 19* у *докле год*, *јели Лук. 14, 3* у *је ли*, па тако у c^2 и у *Лук. 13, 23* (док ту у c^1 уњ не дира), напротив саставља *сјутра дан Јов. 1, 29* у *сјутрадан*; а биће само слагаревом кривњом Вуково *ијед Римљ. 3, 13* постало *и јед*, које је тако остало и у *d*, а тек у *e* било исправљено у *јед*. Не знам пак на чији рачун иду ове ситније разлике у језику (први је облик Вуков, а други у *c*): *чистога — чиста Мар. 14, 3*; *никоме — ником 16, 8*; *мојијем — мојим Лук. 1, 20*; *дођоше* (тако и c^2) *— дође* c^1 *4, 42*; *бијаше — бјеше Дјела 5, 4*; *пристадоше — присташе 17, 4*; *некаком — некаквом 25, 19*; *затајати — затајити Римљ. 1, 13*; *каково — како 1 Кор. 5, 1*; *називати — назвати Јевр. 2, 11*; *шта — што 8, 1*; *и кад би се — и да би се 11, 15*, — али биће да је то понајвише скривила непажња и слагарева и Даничићева.

Иста је непажња скривила што је у цијелом реду случајева испуштена по која ријеч, понајвише тако да се тиме не квари смисао, али се опет гдјегдје и јако квари; ја ћу их нанизати, да се послије мене други не муче да их траже, па ћу свуда у заграде метнути ријечи којих у *c* нема: *да* (*ја*) *могу Мат. 9, 28*; (*у*) *крај пута 13, 4*; (*не*) *иде 18, 12*; *рече* (*им*) *19, 14*; *стоји* (*написано*) *у пророка Мар. 1, 2*; *рече* (*му*) *14, 61*; (*у житницу*) *своју Лук. 3, 17*; *сина Косамова*, (*сина Елмодамова*) *3, 28*; *доведе* (*га*) *10, 34*; *биће* (*све*) *11, 36*; (*тај*) *слуга 12, 45*; (*и*) *сједи* c^1, *d*, *e* (*i sjedi* c^2) *17, 7*; (*с*) *кољем* c^1, *d*, *e* (*s koljem* c^2) *22, 32*; (*већ*) *жуте Јов. 4, 35*; *да* (*ти*) *вјерујемо 6, 30*; (*судији*) *Филиксу Дјела 23, 26*; (*кроз*) *закон Римљ. 7, 5*; *прицијепио* (*си*) *се 11, 24*; *тврдице* (*или хајдуке*) *1 Кор. 5, 10*; (*многијем*) *хвалама 2 Кор. 4, 15*; *сам* (*и*) *ја Гал. 4, 12*; (*за*) *што се кара Ефес. 5, 13*; (*с*) *Климентом Филиб. 4, 3*; *славе* (*силе*) *2 Сол. 1, 9*; (*и*) *сужањ Филим. 9*; *ближњега* (*својега*) *Јаков 2, 8*; *из уста* (*у уста*) *2 Јов. 1, 12*; *чашу* (*златну*) *Открив. 17, 4*. Напротив на пар мјеста у *c* је и додано нешто: *ријечи* B — *ни ријечи Мат. 15, 23*; *видје* B — *га видје Јов. 19, 35*; *рећи* B — *на то рећи Римљ. 9, 14*, али ти додаци, према грчкоме оригиналу, нијесу оправдани, а на другоме мјесту оно *га* директно смета, јер је говор о свједоку који је видио нешто а не некога. Без потребе је, опет на пар мјеста, и промијењен ред ријечи: *љуби сина* B — *сина љуби Јов. 5, 20*; *Христа Исуса* B — *Исуса Христа 2 Тим. 2, 1*, па се ни то не може оправдати грчким текстом, јер је и тамо исти ред ријечи као у B. И тако једини су исправци у *c* који одговарају грчкоме тексту што је у *2 Тим. 1, 15* враћен, према грчкоме *Φύγελος*, облик *Фигел* (како је у A) мјесто погрешнога *Фигед* што је у B, *a* и *b*, затим што је у *Лук. 10, 13* враћено у c^1 *и Сидону*, како је у A и у грчкоме (*καὶ Σιδῶνι*), док је у B, *a*, *b* и c^2 *и у Сидону*, и напокон што је у *1 Јов. 3, 24* Вуково *дознајемо* исправљено у *познајемо* (*γινώσκομεν*). Али зато има неколико измјена у тексту које опет кваре смисао: *уставши* (*ἀναστάντες*) B — *ушавши Дјела 5, 6*; *хиљаде хиљада* (*χιλιάδες χιλιάδων*) B — *хиљада хиљада Открив. 5, 11*; *анђели стајаху око пријестола и старјешина* (*κύκλῳ τοῦ θρόνου καὶ τῶν πρεσβυτέρων*) B — *анђели стајаху око пријестола и старјешине 7, 11*; *уведе ме духом* (*ἀπήνεγκέν με . . . ἐν πνεύματι*) B — *уведе ме дух 17, 3*.

У издању *d* од г. 1870. вјерно је прештампан текст какав је у *c*, са свим његовијем одступањима и погрешкама, али

има и неколико нових промјена. Исправљена је прије свега на *грјешнйкâ* Вукова погрешка *гријешнйка Јевр. 12, 3,* али је зато враћена погрешка из А *Манаил Дјела 13, 1,* која је у В била исправљена у *Манаин* (*Μαναήν*). Осим тога према грчкоме оригиналу додата је код *оне и оправда Римљ. 8, 30* ријеч *и,* а у *али се не стидим, јер знам 2 Тим. 1, 12* цијела је прва реченица *али се не стидим* тек у овоме издању преведена према грчкоме; према грчкоме је напокон што је у *Лук. 5, 8 Петар Симон* старијих издања обрнуто у *Симон Петар.* Напротив није било потребно да се у *Мат. 5, 30 десна рука твоја* окрене у *десна твоја рука,* ни у *1 Кор. 7, 33 а друго дјевојка* у *а друго је дјевојка,* а криво је што је у *Дјела 4, 1 наиђоше* (*ἐπέστησαν*) *на њих свештеници* „исправљено" у *изиђоше на њих свештеници.*

По маломе броју разликâ што их налазимо у издању *d,* ја бих готово рекао да је Даничић имао мало посла с њим, па му је ваљада с друге стране свраћена пажња на оправдани и потребни исправак у *2 Тим. 1, 12,* јер, како смо видјели да је било подоста исправака, а и погрешака, код издања *c* што га је сигурно Даничић приредио, тако их имâ подоста и у посљедњему његову издању *e* од г. 1871., за које опет сигурно знамо да га је он приредио. То је оно издање гдје је Даничић побиљежио на рубовима „једнака мјеста", то јест прибиљежио остала мјеста у Светоме Писму у којима се приповиједа или говори оно исто што и на односноме мјесту. Ту су прије свега опет они ситнији исправци у језику (на првоме је мјесту Вуков облик, а на другом Даничићев): *изгнаће — изагнаће Мат. 8, 12* (а оставио *изгна 8, 16*; *9, 33*); *бацати — бацити Мар. 7, 27*; *Зарију — Зарију Лук. 1, 40*; *с радости — с радошћу Јов. 6, 21*; *бијаше — бјеше 10, 6*; *Јевр. 9, 2*; *моли — помоли Дјела 8, 27*; *сједавши — сједнувши 25, 17*; *шта ћу — што ћу 25, 20*; *на ономе — на оном Ефес. 1, 21*; *каку — какву 1 Јов. 3, 1*; *Израиљевима — Израиљевијем Открив. 2, 14,* а сигурно је само штампарска погрешка *у нама — у нам 2 Јов. 1, 2.* Исто су тако по свој прилици само штампарске погрешке, али које донекле кваре смисао: *накупиште — напуниште Мат. 16, 9*; *овијех* (*τούτους*) — *онијех Лук. 9, 28*; *два на три* (*δύο ἐπὶ τρισίν*) — *на два три 12, 52*; *молитве — молитву 1 Тим. 2, 8*; *доведи — поведи 2 Тим. 4, 11*; *не могу да саврше* (*τελειῶσαι*) — *не могу да се сврше Јевр. 9, 9*; *закона новога* (*νέας*) — *закона његова 12, 24*; *није савршен* (*οὐ τετελείωται*) — *није свршен 1 Јов. 4, 18*; *ни могу — не могу*

Открив. 9, 20. Напротив биће хотимичне измјене ови примјери: *дајем милостињу — чиним* (ποιοῦντος) *милостињу Мат. 6, 3*; *мудрост* (σοφίαν) — *премудрост 1 Кор. 1, 20*; *нечистоте* (ἀκαθαρσίας) — *срамоте Ефес. 4, 19.* Интересантан је пак Даничићев „исправак" Вукова *хаљине његове постадоше бијеле као свијет Мат. 17, 2*; тек се је у овоме издању сјетио да *бијеле као свијет* не значи управ ништа, те је из главе исправио *бијеле као снијег*, а кад би погледао у грчки оригинал, нашао би λευκὰ ὡς τὸ φῶς „бијеле као свјетлост", па кад би још загледао у црквенославенски текст, с којега је Вук у главноме преводио, нашао би да је тамо **бѣлы ꙗкѡ свѣтъ**, па се Вук преварио те узео да овдје **свѣтъ** значи „свијет", док значи „свјетлост".

Настављају се пак и у *е* испуштања и премјештања појединих ријечи: *да* (*га*) *погуби Мат. 2, 13*; *рече* (*му*) *9, 9*; *за* (*име*) *Господа Дјела 5, 41*; (*и*) *ријечима 15, 27*; *да је* (*ово*) *тако 24, 9*; *а нама* (*је*) *1 Кор. 1, 18*; *и* (*у*) *мору 10, 2*; (*и*) *свакоме 16, 16*; *нам* (*све*) *даје 1 Тим. 6, 17*; (*и*) *који ће доћи Открив. 4, 8*; односно: *рукама његовијем* В — *његовијем рукама Мар. 6, 2*; *јер у Бога све је* В — *јер је у Бога све Лук. 1, 37*; *отац даде* В — *даде отац Јов. 13, 3*; *не могу сад* В — *сад не могу 13, 37*; *на своје ноге* В — *на ноге своје Дјела 14, 10*; *за додро ми* В — *ми за добро 15, 25*; *стари наш човјек* В — *наш стари човјек Римљ. 6, 6.* И овдје је напокон на неколика мјеста додана по једна ријеч: *измаче* В — *опет измаче Јов. 10, 39*; *да си био* В — *да си ти био Јов. 11, 21*; *многијем истинитијем знацима* В — *мн. и ист. зн. Дјела 1, 3*; *пристајах* В — *ја пристајах 26, 10*, где се ни у једноме случају не може додатак оправдати грчкијем текстом.

Што је овдје изнесено понајвише су ситнице, али кад се ради о тако крупном дјелу као што је Вуков *Нови Завјет* и о Вуку и Даничићу, мислим да ће и ово добро доћи, а свакако оправдава суд да је Даничић слабо издавао *Нови Завјет*, јер је с једне стране својевољно штошта у њему мијењао, а с друге стране немарно читао коректуре, тако да је на подоста мјеста Вуков текст и смисао покварен; па зато, ако хоћемо да имамо непромијењени и непокварени Вуков пријевод, не смијемо узимати ни једно од Даничићевијех издања, већ само Вуково од г. 1857.

М. Решетар.

Из Бранкова и из Даничићева круга

— писма Ђ. Даничића и његових другова —

УВОД.

Под овим натписом саопштавају се писма, писана сва од Бранкових блиских знанаца и пријатеља. Писма нису узори епистоларнога стила. Што се она саопштавају, други је разлог, али и он увелике оправдава њихову појаву из скривених ковчега таванских и заборављених претинаца столских. Писма нам та бацају неколико зрачака у нашу недалеку прошлост, обасјавају неколико знаменитих личности у њој и дају података за нашу културну и литерарну историју.

У првима се истиче Бранкова личност: значење његово у кругу омладине, помоћ, добивена од кнеза Михаила, његова борба с немаштином и с болешћу, критика Штурова на његове песме (друга књига П е с а м а), његови последњи дани. У каснијим се показује Даничић са својом младићком ужурбаношћу, која га гони да напада и свога великог учитеља; са својом пространом заинтересованошћу, која као да се постепено сужава, и он се све више приказује као цензор књижевнога језика; ово доводи до сукоба двају пријатеља, од којих је и један и други толико заузет за своју струку, да не могу да нађу заједничко стајалиште, које би их помирило.

Још јаче се показује у тој улози цензора потоњи Даничић, када улази у нове кругове, — сада се његов видик све више сужава и његова заинтересованост све више ограничава. Онде нам још доста опширно говори о Бранковим песмама, о Штуровој критици, о делима Вука Маринковића и дотиче се и садржина, — и овде нам говори о песмама Змајевим (управо Јована Јовановића), али не улази у садржину, задржава се само на речима и уопште је врло краткорек. Па тако и иначе, — његова је заинтересованост омеђена његовим пословима, њима се сав предаје, и узнемирен је, када га ко буни у њима.

Од интереса је његова ценсорска улога у књижевности, не само као једна црта његове књижевне физиогномије него и стога, што се она ни данас још није преживела, што ми и данас још наилазимо у многих писаца на исте погрешке, на које се он већ онда дизао. У том су погледу његова писма и данас поучна.

Али она су од интереса и у другим погледима. Ако Даничићева писма и нису права писма, која нам откривају унутарњост једне личности и расположења једнога момента (осим једном једином, које зар, као изузетак, треба и овде да потврди правило), она нам баш тим задржавањем откривају једну личност, и Даничића као научника, и Даничића као човека, који се и у овим писмима подударају: ми из њих видимо, како је све то више научник формирао човека, док није дошло до потпунога подударања. Тако нам Даничићева писма постају примери за објективан стил, који се иначе у писмима не тражи. Све је ту хладно и одмерено, све потчињено једноме циљу човека, који је себе нашао потчинивши се томе циљу, и човека, који је у највећем напону свога рада према том циљу (Речник из књижевних старина српских, Српска синтакса, издања наших старих писаца и књига, Свето Писмо, критика, полемика). Покрај те стварности, личности се за њега губе, не само друге него и његова властита, а ако га што и узнемирује, то није његова лична ствар. У том је погледу нарочито значајно писмо од 18. јуниja 1858., у ком говори о распри Друштва српске словесности с попечитељем. Па ако је због тога »скоро по године дана једнако тако узнемирен«, ипак остаје строго објективан и ниједном речи не помиње узроковача те распре (Јакова Живановића), нити и једном речи чини какав приговор на-њ. А ако нас и изненађује понека реч или понеко нерасположење, које као да нису у складу с њиме, ваља имати на уму, да прву (»безобразлук«) односи на себе, а друго да управо потврђује његову личност, која довикује не непријатељу, који је грунуо у његову собу, него пријатељу: Noli turbare circulos meos!

Исто тако и ирониja у писму од 7. септембра 1860. само потврђује Даничићеву личност. Он се диже ту против нелитерарне литературе, против »»списатељске« партије која је јача од друге« (т. ј. против оне, која продукује дела без литерарне вредности), буни се што се не прави разлика из-

међу »књижевности« и књижевности. У своме чланку Српско списатељство *Јаков Игњатовић* вели на једном месту: »Сваки Србин само по могућству свом нека жртвује, па ће бити књижевности. У србству има најмање десет хиљада породица, које би могле сваке године сваку излазећу србску књигу купити и у сваком књижевном предузећу учествовати, и да у том свој материјални уштрб и неосјете. Сад да си сваки од ови за родољубиву дужност држи, сваку србску књигу узети, па је цјел докучена. Шта више, половина би од броја тог довољна била« (Даница за 1860., стр. 410.). — Даничић у овом писму показује, да је за литерарни квалитет, не да се свака српска књига купује, него да се купује добра књига. За представнике пак оне веће »списатељске« партије узео је Милана Рашића и слепца Јеремију Обрадовића Караџића.

Да би се добио потпун утисак од ових писама, свакојако би било потребно, да се имају и одговори на њих, или она, што су их изазвала, а нарочито би од вредности било писмо, које је претходило оном од 18. јунија 1858. Ако и не све, понешто ће се, можемо се надати, постићи касније и од тога. — Уз истом споменуто писмо делом своје садржине пристаје друго писмо (Љубомира П. Ненадовића). Напомене уз ово писмо објашњују и оно.

Ред је писама углавном хронолошки. Овај је ред тражио, да се учине нека прекидања, а односи између пријатеља (уколико по овим писмима, која зацело нису сва учувана, можемо знати о њима) нису приказани увек у једном следу. Али то ипак неће много сметати читаоцу, јер у овим писмима нема широких исповести, откривања срца (или их је врло мало), једнога сталног расположења, заустављања на једном чуству или на једном предмету, приказивања одређених мисли у њихову развоју, везивања за једну одлуку. Читалац према томе неће бити — или можебити само изузетно — избачен из једнога расположења, доведен у друго, да се опет затим врати на раније. Његова ће заинтересованост бити задржана личношћу Бранковом и озбиљним радом Даничићевим, радом који чини Даничића неправденим и према његову учитељу и према његову другу.

Да оваква писма, и када се њима није хтело ништа прикривати, крију данас многе тајне за нас, неће бити потребно

ни истицати. Колико се могло, покушало се, да се тајне открију. Све нису откривене, а, бојати се, ни оне, за које се мисли да јесу. Али што се могло учинити, учињено је. Где се год могло, ишло се у објашњењима на изворе, али се нису дали избећи ни подаци из друге руке. Тако су прибрани подаци и о личностима, које су већ заборављене, о којима живи већ не знају ништа или знају врло мало, а и сада мртви, ако су коју рекли о њима, та се находи у књигама и листовима, којима је тешко приступање. — Природа је овога посла таква, да се сви подаци нису могли оверити, и да су многи морали бити саопштени онако, како су примљени од многобројних сарадника, којима срдачно захваљујем на указаној ми помоћи. Највише су ме задужили *Милева Симић*, учитељица грађанске школе у Новом Саду, и *др. Сима А. Ћирић*, адвокат у Новом Саду, и њима иде највећи део захвалности.

Где објашњење није било потребно, о догађајима и лицима, који су добро познати још и данас, и о којима се подаци могу лако наћи (у историји политичкој и књижевној или иначе), оно није ни дато.

Писац је с овим довршио свој рад на прикупљању и издавању писама из Бранкова и из Даничићева круга. За Даничићева писма имао је много претходника, и да би олакшао рад својим последницима, износи овде сва места, на којима је досада находио Даничићевих писама не претендујући, да их је сва и исцрпао.

М. Ђ. Милићевић, Помени о Даничићу и његова писма из последњих година његовога живота. Прештампано из Годишњице V. У Београду 1883.

Стојан Новаковић, Белешке о Ђ. Даничићу. Прилог к историји српске књижевности. На по се се штампано из Годишњице Н. Чупића, VIII. У Београду 1885.

Писма Ђуре Даничића Јовану Бошковићу са допунама, за штампу приредио *Ђорђе Магарашевић*. Летопис Матице Српске, књ. 187., 188., 190., 193., 195., 196., 198., 202.—203.

Даничићева писма [Фрањи Миклошићу, Ватрославу Јагићу, Петру Матковићу, Јовану Живановићу, Љубомиру Ковачевићу], Коло за 1889. и 1890. У Београду. Уредник *Данило Живаљевић*.

Писма Даничићева Драгутину Кушлану (1848.—1849.). Приопћио *Др. Ђуро Шурмин* — Загреб, Бранково Коло за 1903. У Сремским Карловцима. Уредник *Паја Марковић Адамов.*

Вукова преписка. Државно издање. Београд. Од 1907. до 1913. изишло седам књига. Осим Даничићевих писама има у тим књигама и многих других података о Даничићу. Уређивање Вукове преписке почео је *Пера Ђорђевић*, наставио *Љубомир Стојановић.*

Др. Милан Савић, Млади Милетић, његова писма Дру Јовану Хаџићу Светићу, његова преписка с Јованом Ђорђевићем. Нови Сад 1921.

Р. Врховац, Карактер и рад Ђуре Даничића. Нови Сад 1923.

Сва су писма у овој збирци преписана с оригинала или с оригинална концепта, само последње (Ђ. Даничић С. В. Поповићу) с преписа Поповићева у писму овога Јовану Бошковићу. Писма II., III., IV., VII. и IX. налазе се у Југославенској академији у Загребу, VIII. и XXIII. у Матици Српској у Новом Саду, XXI. у гђе Вере Грамберга у Панчеву, остала у мене. Оригинал последњега писма бесумње је у оставини Стевана В. Поповића (сада у Земуну, у удовице покојникове), али се досада није могло изнаћи.

Преглед писама.

I. Ђуро Даничић Ђорђу Натошевићу (Беч, 24. јануара 1848.).

II. Љубомир П. Ненадовић Ђуру Даничићу (Београд, 1. децембра 1848.).

III. Богобој Атанацковић Ђуру Даничићу (Баја, 9. децембра 1849.).

IV. Ђорђе Натошевић Ђуру Даничићу ([Стари Сланкамен, у јесен 1850.]).

V. Ђуро Даничић Ђорђу Натошевићу (Беч, 25. септембра 1851.).

VI. Ђуро Даничић Ђорђу Натошевићу (Беч, 29. јануара 1852.).

VII. Богобој Атанацковић Ђуру Даничићу (Нови Сад, 9. марта 1852.).

VIII. Богобој Атанацковић Васи Арновљевићу (Баја, 7. априла 1853.).

IX. Коста Вујић Ђуру Даничићу (Беч, 26. јуниja 1853.).

X. Ђуро Даничић Ђорђу Натошевићу (Беч, 3. септембра 1853.).

XI. Ђуро Даничић Ђорђу Натошевићу (Београд, 30. јануара 1864.).

XII. Ђорђе Натошевић Ђуру Даничићу ([Будим, фебруара 1864.]).

XIII. Ђуро Даничић Димитрију Поповићу (Беч, 22. августа 1850.).

XIV. Ђуро Даничић Ђорђу Поповићу (Беч, 15. новембра 1855.).

XV. Ђуро Даничић Јовану Јовановићу Змају (Београд, 17. априла 1858.).

XVI. Ђуро Даничић Ђорђу Поповићу (Београд, 18. јуниja 1858.).

XVII. Ђуро Даничић Ђорђу Поповићу ([Београд] 20. августа [1858.]).

XVIII. Ђуро Даничић Ђорђу Поповићу (Београд, 19. септембра 1858.).

XIX. Ђуро Даничић Ђорђу Поповићу (Београд, 7. септембра 1860.).

XX. Ђуро Даничић Ђорђу Поповићу (Београд, 17. јануара 1861.).

XXI. Ђуро Даничић Светиславу Касапиновићу (Београд, 13. септембра 1863.).

XXII. Ђуро Даничић Александру Сандићу (Београд, 2. априла 1864.).

XXIII. Ђуро Даничић Антонију Хаџићу (Београд, 1. фебруара 1866.).

XXIV. Ђуро Даничић Александру Сандићу (Загреб, 24. новембра 1868.).

XXV. Ђуро Даничић Јовану Ђорђевићу (Загреб, 1. новембра 1871.).

XXVI. Ђуро Даничић Стевану В. Поповићу ([Загреб или Глајхенберг, лети 1877.]).

I.

Ђуро Даничић Ђорђу Натошевићу

(моли новчану помоћ).

Од Ђуре Даничића Ђорђу Натошевићу поздравље.

Не бисте ли могли од онога трговца гдје новце добијате, дигнути за мене 20 фр. ср.? — охо! — Ја не знам бих ли Вам могао вратити прије Маија; али ако Вам дотле не бих вратио, онда бисмо првога Маија отишли заједно к мојему трговцу (гдје ја примам свакога мјесеца по 20 фр. ср.), па бисте Ви узели (мјесто мене) моју плаћу за Маиј мјесец. — Молим Вас да бисте ми колико данас одговорили по малој пошти (G. Popowitsch, Landstrasse 492).

С Богом!

24/1 1848 Ђ. Даничић.

к мојему трговцу — трговац, од кога је Даничић у ово доба примао по 20 фр. ср., био је М. Д. Курти син; то се види из писама Јована Гавриловића Вуку Караџићу; Гавриловић је на препоруку Вукову одлучио, да даје Даничићу најпре по 15 форината, „докъ се тамо узучи и докъ васъ узслуша", као што пише Вуку (од 1. нов. по рим. 1846.), а касније (од 1. нов. 1847.), по 20 фр. месечно, и у то доба му је и дотадањи дуг исплатио, „што є написао онако добро ратъ за правописъ и єзикъ"; ову је помоћ Гавриловић престао давати Даничићу са свршетком априла 1848. „изъ многи узрока" (управо онда, када је Даничић одредио да врати тражени новац Натошевићу). В. Вукову Преписку III., Београд 1909., стр. 294., 303., 310. — Разлог, због кога је Гавриловић укратио помоћ Даничићу, можебити да се находи у истој књизи, стр. 311. („ко є годъ Шваба да є спреманъ за путъ и да чува паре!").

II.

Љубомир П. Ненадовић Ђуру Даничићу

(правда се, што није одговорио на писма Даничићева; незадовољан је у Србији и хтео би ићи на страну; предлог за слободну ортографију; Бранко Радичевић протеран из Београда; Јован Илић у великој немаштини, пошто се јуначки борио у Банату; пише Вуковом ортографијом зато, јер је забрањена; књижевни планови).

Београд 1-ог Децем 1848.

Љубезни пријатељу!

Молим, и по сто пута молим те да ми опростиш, што сам досад ћутао, и што се ни на једно твоје писмо нисам одазвао — томе нисам ја узрок него твој немирни Беч. Ја сам на друго твоє писмо одговорио — али нисам га посло, јер чујем да је Беч обкољен, па сам мислио, бог зна јеси ли и жив, но нетреба да ти се правдам, ти ме нећеш ни онако кривити, єр треба да знаш да имам сувише посла, а друго шта ти знам из' Београда писати гди још'те није 48-ма година. — Ти си тамо миран, и само на својој струци радиш, а овамо нама се лупа млого које шта о главу. »О благо теби! ти једини само музам' служиш.«

Мени се овде — у овој политичној запари — досадило одавно, и често ми пада на памет да се вратим у шваиц или у париз, но фала Богу имам

неколико пријатеља с' којима се о бољим временима разговарам.

Опрости што ти на брзу руку пишем.

— Оно наше предложење за слободу ортографије неће се одобрити.

Овде је Бранко Радичевић, и јутрос је добијо од београдске полиције поруку, да мора због подозрења оставити београд. — Нетера то њега књаз или совјетници, него, два, три просвјештена брата из аустрије, који су се улагали код великаша па свему кваре.

— Јово Илић, овде је, не само без службе, него у правом смислу без' комада љеба, без' квартира, без' одјела — ја сам с' њиме заједно био на белој цркви, и ту је нашем Јови у јуришу однео картач капу с' главе.

— Ја овом ортографијом пишем како у приватним тако у службеним пословима, и кад су ме питали, што пишем вако, ја сам им одговорио, да с' тога пишем што је забрањена, јер то ми је прво доказателство да је боља —

Поздрави Гна Вука и све друге и пиши нам.

Твој пријатељ

Љубомир Ненадовић.

— Можда ће скоро и у београду бити Славенска Липа.

— Збиља, ја сам рад од нове године издавати један књижеван часопис. Даворију, сваког месеца по пет или шест табака печатани у брошурама, ту ће се сви прилози примати, зато гледај, те ми што гођ лепо пошљи, и позови остале тамошње књижевнике нек ми шаљу прилоге, особито појезија би ће ту главни предмет. — Поздрави Г. Вука од стране К. Цукића. Читаш ли Напредак Медаков — овуда је вика на њега. Пиши ми по чешће, о које чему.

Твој

пријат.

Адреса:

Herrn Herrn
Georg Daničić (Popović)
in
Wien
Landstraße, Ungargaße No. 488
1 Stiege, 1r Stock 16 t Th.

На адреси озго десно Даничићевом руком написано: Одговорено 14/I [1849.].

предложење за слободу ортографије — Љубомир П. Ненадовић био је тада професор београдске гимназије и већ члан Друштва српске словесности; „предложење" се односи на покушаје Друштва, да се „ослободи одъ свакогъ ограниченя у правопису". — Већ 16. новембра 1847. пише Јован Гавриловић Вуку: „Знате да за тай [Вуков] правописъ постои законъ, заоставши од кн. Милоша [уредба од 22. децембра 1832.], алъ ипакъ сада оће учено друштво, да противъ те забране нешто представи: да се она то єстъ дигне, ма само за гласникъ..." (Вукова Преписка, III., стр. 303.). Предлог је, о ком Ненадовић говори, поднео Коста Цукић, а представка влади датована је 5. нов. 1848., обновљена 30. маја 1849. Истом је 29. марта 1850. донесено решење (Бр. 186), да се „уредба год. 1832. о правопису издана не укида", и то за дела, „коя се средствомъ печатнѣ на светъ издаю", а за приватну и унутарњу преписку „на волю" се оставља Друштву „послуживати [се] и ма каквымъ правописомъ". — Распра се између Друштва и попечитељства обновила 1858., када је попечитељство наредило Друштву, да се држи граматике Владимира Вујића и Речникâ Исаиловићевих. Друштво је са 24 гласа противу 1 (В. Лазића) закључило, да наредбу не сматра „као обвезателну за себе", а попечитељство одговор Друштва одбило као „неоснован и потоме излишан". Интересантно је, да је овај последњи акат попечитељства поред попечитеља Д. Црнобарца (који је и наредбу издао) потписао и секретар — Љ. П. Ненадовић (в. Распру између прећашнѣ владе и друштва Српске Словесности. Из „Српскихъ Новина" 1859), и да је десет година касније (12. марта 1868.) тај исти Димитрије Црнобарац издао закон, којим је — оглашена потпуна слобода правописа.

Овде је Бранко Радичевић — Овим писмом дат нам је и датум за познату чињеницу, да је Бранко Радичевић протеран из Београда. С помоћу њега можемо сада објаснити и нека места из Бранкова писма Даничићу (У Земуну, 23/2 849.), у коме описује, како је прошао у Београду. Н. је у том писму Ненадовић, Ц. је Коста Цукић. — В. издање Матице Српске и С. К. Задруге Песама Бранка Радичевића, стр. 455. и 456.

на белој цркви — Од 6. (18.) до 17. (29.) августа 1848. било се више битака на Белој Цркви у Банату, у којима су, као што из овога писма сазнајемо, учествовали и наши песници, Јован Илић и Љубомир П. Ненадовић.

Славенска Липа — У Прагу су 1848. Dr. Podlipský и Slavomil Vávra основали „časopis politicko-literarni a obchodnicky pro Slovany na demokratickém základu", који се звао Lípa Slovenská. — У 8. бр. је писмо бана Јелачића од 22. листопада 1848. „друштву Славјанске Липе", у ком се правда, зашто је после Пеште пошао на Беч („da ukrotim neprijatelja Slavjanskog u glavnom gradu Austrie") и изјављује радост на чешкој помоћи. В. писмо IV.

К. Цукић — Коста Цукић (1826.—1879.), тада професор народне економије у београдском лицеју. Умро као ванредни посланик и опуномоћени министар у Бечу. Као заступник министарства просвете претворио је лицеј у велику школу (академију) са три факултета (законом од 24. септембра 1863.). У исто је доба као министар финансија (1861.—1868.) завео многе корисне установе и извршио потребне реформе. На његову опелу 15. марта 1879. рекао је Чедомиљ Мијатовић: „После тридесет година државне службе овај човек, који је седам и по година био министар финансије у Србији, умро је — сиромах."

Напредак — почео излазити 2. новембра 1848. у Карловцима под уредништвом Данила Медаковића. Ст. Новаковић забележио је у својој Библиографији, да су то прве новине, које су штампане новим, Вуковим правописом.

III.

Богобој Атанацковић Ђуру Даничићу

(једва се предигао од болести; постао сенатор у Бају; тражи да буде претплаћен на који француски лист; спрема нешто за штампу; не жали се на приватне послове али на опште).

Ђорђу Даничићу, моме пријатељу!

Наша су се писма обишла, ја писа теби једно а ти мени, — кад сам ја твоје добијо још сам онда лежао у кревету, ни дан данашњи се још нисам излечијо али ми је тек слободно из собе излазити, а од биљежничества које си ми ти онда честитао ни спомена не бијаше, тек јуче сам се заклео — али и то не за бележника него само за сињатора у месту, још не знам ни шта ће нам бити плаћа, до јако бијаше тек 200 фр, ма сад се надамо 500 f. ама и у томе није јабука — но али ти знаш како је код мене са званичеством. —

Ја би рад се пренумерирати на које француске новине, ал се овде не може — ја би сад теби послао новце да се ти пренумераш у Бечу за мене али одавде не иде дељиганц а отац ће тек после Божића ићи у Печуј, па онда ће касно бити;

— сад те молим плати ти тамо у Бечу одма а до једно 15 дана највише 20 — ти ћеш у Бечу примити новце, ако сам не маш толико а ти тражи дигод — па ми учини љубав, — ја би најрадије волео имати La Presse, — илик [sic] Constitutionell или Journal des Dèbattes, — после Божића ће Отац одма у Печују предати новце на делижанцу за тебе; — ти ми пиши одма шта си урадијо.

Ново ти ништа не могу јавити, јер ја сам тек ове недеље измилијо, — после нове ћу године нешто дати за штампу јер Суботички штампар сваки дан чека слова која је наручијо за нов правопис. —

Послови овде прилично иду — али приватни — општи? а Бог би га знао како стоју, за народност и нашу ствар нешто све се мртво чини, — Николић, — не би рекао да је преко мере енерђичан.

Пиши ми шта је с тобом, новце ћу ти на сваки начин послати после Божића, ма ја дотле примијо твога одговора или не. —

Поздрави ми Г. Вука и Натошевића и остај с Богом

твој

Богобој.

У Бајн 1849. год 9. правосл.

Декемб.

Овде је постао сињатор и неки Илија Кристић из Новог Сада — знаш ли што за њега? — Николић каже да му га је Бан препоручијо.

Адреса:

Herrn
Georg Popović Daničić
in
Wien
Landstraße, Heumarkt
N 517, Hof 2, Stiege 5, St. 3.
Thür 64.

суботички штампар — Карло Битерман, штампао је другу свешчицу Богобојевих новела (Даракъ Србкиньи) 1846.

Николић — Исидор, Џавер, Сремградски (1806. 2. фебруара 1862. у Сомбору), писао песме на српском и на латинском језику, критике, трагедију Цар Лазар (издала Матица Српска 1835.), издао спомене народа српскога (1843.), Србобрану моме (1848.), написао књигу о војводству Срба аустријских (1849.); за време српске војводине велики жупан бачке, тамишварске и торонталске жупаније. Песме су му штампане у Летопису, у Народном Листу и у Седмици. — В. Летопис, књ. 107. и ускршњи додатак за 1906. сомборске Слоге (Џавер и калуђер од *Ника Максимовића*).

после нове ћу године нешто дати за штампу — 1850. није изашла ниједна књига од њега; истом 1851. угледала је свет I. књига Шупољака, али не у Суботици него у Бечу.

Илија Кристић — умро као адвокат у Новом Саду 22. фебруара 1879. у 68. години. Био је сестрић Јована Гавриловића († 30. јула 1872.), бившега кнежевскога намесника, који је све своје имање оставио учитељској сирочади. Покушао је да обори Гавриловићев тестамент, али без успеха.

Бан — Јелачић.

IV.

Ђорђе Натошевић Ђуру Даничићу

(јавља, да му је скупио претплатнике на [Малу] граматику, и да одлази у Нови Сад; Нови Сад се оправљ и ускоро ће се и Медаковић вратити са штампаријом; захваљује кнезу Михаилу, што је дао помоћ Бранку, којим ће се сав свет српски поносити).

Здраво Ђоко Брате!

Ови ме ево час, писмо твоје обрадова, а још већма граматичин оглас, и ови час ето искупи пренумеранте, што их год у Сланкамену би'; ето ти десет имена, а ето пет фор. среб. Кад књиге буду готове, а ти их управи ил у Нови Сад на мене. ил још боље управо на стари Сланкамен на Гдра Ђоку Крзмановића трговца. он ће једанаисту књигу дара добити, ја му је остави, небил му воље разбудио, и за идућа доба с'бирати пренумеранте, он је и склоњен и вешт томе, па ваља му и вољу разгрејати. — Други оглас ево шаљем у Бечкерек, ал не на

Велисављевића, ненадам се да ће он за тим са свим срцем стати, већ шаљем на неког познатог трговца и пријатеља мог, Косту Арсеновића, ја се бар уздам, да ће он то боље свршити. — Да дуже овде остајем, покупио би из ови околни села и све свештенике и учитеље, баш и оне кои би од Јоте и зазирали, ал ето се баш деси, ја у недељу, ако Бог да, у Нови Сад одлазим, ако будем тамо могао, да се кои више пренумерант скупи, гледа ћу да накрмим.

Идуће недеље, док се у Нови Сад преместим, и мало се по њему окренем, писаћу ти више, за сад ти јављам, да се Нови Сад здраво опраља, и да млого света у њему има, и млого наши млади, колко ће и људи бити, а колко другова, то други пут. Медаковић лепу оправи кућу, и за двајест дана ето га са штампом, а како вели и с' Редакцином, у сред — Нова Сада, српска гада а Банове срамоте.

Ђоко Брате! Кнезу Михаилу фала! Фала кнезу Михаилу! Благодарности суза, да је мени учинио, не би истеро, ал ево их за Бранка; он сад себи спомен учини, не како што ја велим само, већ како и ти, и сваки, ко Бранка познаје, а ако Бог да, Бранко ће Михаилу дика бити, ако Бог да, са Бранком ће се сав свет српски поносити.

Од мене вам Браћо од срца поздрав, здравље и срећа у вас и у Бога.

Ђ. Натошевић.

П. Т. Гдн Јован Параносић и

— Љубомир Месоровић Пароси ист. вјер.
— Тома Илаковац — запад. вјер.
— Матија Маринковић капелан » «
— Никола Ковачевић ђакон
— Андрија Грк
— Алекса Крзмановић и

— Јован Бугарски ђаци.
— Давид Мидоловић и
— Ђорђе Натошевић.

[Без датума и адресе.]

Без датума — писмо је писано у Сланкамену у јесен 1850. У једном је углу записано 16/10. Треба ли то да значи 16. октобра? И да ли би то био датум, када је писмо писано или примљено? — Натошевић је 1. авг. 1850. свршио медицинске науке у Бечу и сишао после тога кући у Сланкамен. У јесен исте године настанио се у Новом Саду.

граматички оглас — оглас на Даничићеву Малу српску граматику (штампана у Бечу 1850).

Медаковић — продужио је издавати Напредак из Земуна; Новаковић не зна, да ли је излазио до краја 1849., за 1850. нема га у Библиографији. Али и 1851. штампарија је још била у Земуну; истом од 1852. почиње Медаковић издавати у Новом Саду Српскій дневникъ и (књижевни лист) Седмицу (почела излазити 25. јуна 1852.). Све ово по Новаковићу.

Нова Сада, српска гада, а Банове срамоте — ваљада стога, што је од Срба напуштен био, и што бан (Јелачић) није спречио његово бомбардовање. В. напомене уз писмо II.

Кнезу Миіаилу фала! — Даничић је, нема сумње, у свом писму, којим је послао оглас за Малу граматику јавио Натошевићу, да је кнез Михаило помогао Бранка, и ове су речи одјек на ту вест. Према томе у овом писму имали бисмо потврде, да је кнез Михаило у другој половини 1850. почео материјално потпомагати Бранка, или бар да је тада такву помоћ обећао. Да је 1851. »имао штипендију од 500 фор.«, тврди једно писмо Милетићево Ј. Ђорђевићу, и та је помоћ по свој прилици отишла на штампање друге књиге Песама. Али је те и 1852. Бранко у сталној новчаној оскудици, то се види из његових писама Даничићу, Ненадовићу, и из писма Богобоја Атанацковића Даничићу (в. писмо VII.), у коме Богобој вели, да се не може одазвати Бранковој молби и послати му новаца.[1] Кнежева помоћ или није била стигла, или није била довољна, ово можебити стога, што је Бранко у то доба све више подлегао својим болестима, па му је требало и више срестава. У писму од 2. р(имског) окт. 1852. Ђ. Даничићу сам Бранко потврђује, да прима помоћ од кнеза Михаила. Од тога доба као да је она била обилнија. У болници је Бранко био у Dreigul-denstock-у, т. ј. у одељењу за плаћање (в. писмо VIII.), и није умро без новчаних срестава. Л. Захаријевић вели, да је Коста Вујић нашао у Бранка, када је умро, под јастуком 140 и неколико фор. ср. — Мина Вукова је тврдила, да је Бранко добијао од кнеза Михаила 800 фор. годишње, и

[1] В. и Свет. Вуловић, Бранко Радичевић, Глас С. К. А. XIII., стр. 47.: »У једном писму пише ми Љ. П. Ненадовић, да је Бранко тада [1851.] био и дужан и оскудан у новцу.«

да му је то Вук израдио. — Извесно је дакле, да је кнез Михаило потпомагао Бранка, али не знамо, да ли је та помоћ била стална, одн. колика је кад она била. Ђ. *С. Ђорђевић* (Нови подаци о животу и раду Бранка Радичевића, Бранково Коло I., 142.), закључује из писама Бранкових Ђ. Даничићу, да Бранко није примао помоћи од кнеза Михаила пре 1852. На основи овде саопштених података смемо закључити, да је то било и раније.

V.

Ђуро Даничић Ђорђу Натошевићу

(тражи помоћ за брата Василија; о Вуку и о Вукову Рјечнику; његова сарадња на Вукову Рјечнику; његов рад последњих година).

У Бечу 25 септ. 1851.

Предраги пријатељу!

Василију се мојему ваља спремати за женидбу, а новаца нема. Ја ћу му сјутра послати 150 ф. ср., али му треба још (барем) 50. Ја му их сад никако зглавити не могох, него молим тебе, као пријатеља и по Богу брата својега, да би ми учинио љубав и дао Василију још овијех 50 ф. ср. Ја ћу ти их с хвалом и љубави вратити како ми буде могуће. Ако ти не би у овај мах имао или ни од куда не би могао одмах добавити, а оно те молим да кажеш Василију кад би му могао дати, па ако могбуде он ће чекати, ако ли не, он ће ми писати, те ће ми се ваљати наново старати да му и то скунаторим. Али ја се надам да ћеш ме од тога сачувати. Не можеш помислити колику ћеш ми љубав учинити, јер Василије и заслужује да му поможем и рад сам му помоћи, а знаш како сам.

Који дан примићеш Вуков оглас о рјечнику. Немој чинити оно што смо се разговарали. Прођи се трица. Рад сам се с њим у љубави растати. — Ја сам одавно (још кад се рјечник почео штампати, а може бити и прије) говорио људма који овај посао разумију да рјечник овај не ће бити ни онаки каки би свак по правди могао од Вука че-

кати, а камо ли онаки каки би управо требало да буде. И то ево сад и теби кажем највише за то да бих ти напоменуо још којешта што треба свак на уму да има који хтједбуде мени за овај посао судити. Из огласа Вукова видјећеш како он разумијева шта је рјечник (»и саме забаве ради« да га „чита сваки Србин и свака Српкиња колико и каку другу књигу«). С онијем мислима рјечници се не пишу. Али и кад би он друкчије о рјечнику мислио, још не би доста било, него би требало да је друкчије и радио. Овијем хоћу то да кажем да је Вук поред свију великијех дјела својијех опет био врло лијен. То ће рјечник показати, за који се истина Вук хвали да га је писао »тридесет и неколике године«, али је у томе ја мислим више срамоте него хвале. Не ћу помињати шта је написано и додано за ове неколике године дана како му ја око рјечника помажем, и шта се и у пошљеднијем коректурама додаје, него да речемо да сам све ја затекао, опет ће бити мало, врло мало за тридесет и неколике године дана! Мене — ја мислим да нико кривити не може што овај рјечник није бољи. Мој је посао управо био само уредити га за штампу и у штампању старати се око њега, а највише могло би се рећи да ми је био посао од Вукове грађе начинити што се могло, па ни то не по својој вољи. И ја мислим да сам заиста учинио што се год могло учинити за ово мало времена (за четири године дана. и то не радећи само то, него поред тога штампајући пословице и Ковчежић, пишући и штампајући Приповијетке из Старога и Новога завјета и малу граматику, а и друго којешта радећи). Моја је заслуга: што рјечник излази (каки је да је), и то — мислим — не мала, јер ће рјечник овај поред све сиротиње своје и свију мана опет бити од велике користи за нашу књижевност. Још бих ти којешта имао писати о овоме, али ме мрзи; и ово је много и преко обичаја мојега. Што је главно, ево ти написах. И остало је истина знатно,

али ми без овога не помаже. Најприје ваља ово признати.

Још једном молим те за Василија, немој ову љубав да ми одречеш.

Желећи ти свако добро и истинито поштујући и љубећи те остајем

твој

Ђ. Даничић.

Landstrasse, Waggasse 669.

На четвртој (празној) страни:

У Нови сад

Господину

Доктору Ђ. Натошевићу.

Василије — Васа Поповић, најмлађи брат Ђуре Даничића, рођен 26. фебруара 1827. у Новом Саду, гимназију учио у Новом Саду и Сегедину, богословију у Београду, умро 1905. у Мошорину као тамошњи парох. Пријатеља Германа Анђелића, нападао је у многим чланцима у Српском народу (Јована Грујића) и иначе народну слободоумну странку и позивао се на каноне, отуд добио надимак »Канонер«, који је и сам примио, па се тако некада и потписивао. У Београду је штампано његово Православље II (1873.). Да ли је још од њега засебно штампано, и где је штампано Православље I (може бити у ком листу) нисам могао изнаћи. — Змај се у једној песми политичкој подсмехнуо Анђелићу на такву друштву (Поп Никола Пионер, / И поп Васа Канонер, / О да лепа друштва!); али као човек поп Васа је био на свом месту, — »оштар, мало и прзница, али у истину добродушан човек, који се никад није светио људима за увреде, које је у оно доба морао често и много да подноси« ... »много је читао и важио у оном добу до 1885. г. као најобразованији свештеник у Бачкој; био је добар говорник«. Тако вели о њему у једном приватном писму Радослав Марковић, прота инђијски. — Поп Никола Савић, парох земунски, добио надимак »Пионер« (клерикалне странке) што је ову бранио, с алузијом на »пити« (рођен 1832. † као почасни прота 1910.).

Сонијем мислима рјечници се не пишу — Даничићеве замерке Вукову Рјечнику су оштре, али нису и оправдане. Вуков је Рјечник био углавном речник за народне умотворине и за народни живот и обичаје, стога је уједно био и стваран речник, ако и не потпун, и Вук је могао рећи, пошто га је тако схватио, да га може читати и сваки Србин и свака Српкиња и саме забаве ради. Из Даничићевих се речи види, како је његов рад претезао на лингвистичку страну, и младићка ужурбаност, која све више тражи, у пуном уверењу, да се увек могло и више постићи. Вуков је Рјечник плод Вукова живота и рада, а Даничић

је хтео, да буде схваћен онако, како је он то научио последњих година својих у школи филолошкој. Незадовољство Вуковим Рјечником бесумње је Даничић пренесао и на Бранка. Др. Мих. Полит. Десанчић записао је, како ми је Бранко рекао: »Та маните Вука, разгласио као да ће то бити неки Conversations-Lexicon, а оно ће бити мало умножено издање првога рјечника са неким примерима и причама.« (В. Покојници. Успомене. — Нови Сад 1899. Стр. 40.—41.). — Даничићево пак мишљење о Вуку откривено је у писму Јустину Михаиловићу од 31. I. 1849.: »Да није Вук на свијет дошао, могли бисмо свашта мислити, али кад он дође, то нам је највећи јемац да нећемо пропасти: најприје треба да буде оно што Вук каже да треба да буде. Само (са мном заједно) молите се Богу да то буде што прије. Докле небо и земља стоји не ће нестати ни једне титле из закона док се све не изврши.« (Вукова преписка. Књига шеста. Београд 1912. Стр. 345.). А касније је Даничић штампао у »Видов дану« за 1862. бр. 63.) говорећи о Вукову преводу »Новога Завета«: »а Вуку, којему је живот језик народни«,[1] — па ако је то написао већ 1847., када је превод угледао свет, није се тих речи сећао, када је ово писмо писао Натошевићу.

VI.

Ђуро Даничић Ђорђу Натошевићу

(одговара на писмо, које се досада није нашло; захваљује њему и Богобоју Атанацковићу на пажњи према брату и матери; о критици Људевита Штура на другу књигу Бранкових песама; брани Бранка од Штурових замерака; о чланку Вука Маринковића у календару Милоша Поповића и о осталим делима Вуковим).

У Бечу 29 јан. 1852.

Докторе брате!

Хвала ти велика на писму од 17 ов. м. Швабичина адреса ево ти: Alser Vorstadt, Herrngasse, No. 92, Stok 3, Th. 15. Вели да ти је писала и кошуље послала, а не зна јеси ли их примио. — Леон вели да ти само за то није слао ништа што није знао гдје си (и ни за што друго), а накупило се ствари много. Вексле не ће, него ме је молио да ти пишем да он ни најмање не сумња.

[1] Љуб. Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића (Београд 1924). стр. 611.

Хвала ти велика што ми брата и матер надгледаш, и што »побадаш«. Гледај и у напредак, молим те. А тако кажи и Богобоју да га молим нека гледа од своје стране што боље може. Ја вам немам чим другијем захвалити до једином љубављу, а она се не ће нигда помјестити.

Г. Стратимировића тражио сам да му кажем твој поздрав, али га нијесам могао наћи. Ни с Г. Пацеком нијесам се састао. Вук ти захваљује на поздраву, и љубазно те отпоздравља. Такође и Бранко. Он сиромах натеже са здрављем једнако. Већ је пристао на неумрлост душе и спрема се да што напише за њу. Сад га опет Штур спопао у Словачкијем новинама, и то немилице и пакосно до зла Бога. Главно је у критици што Штур не критизира оно што је Бранко написао, него што он мисли да је Бранко хтио написати. Прву пјесму узео је да је јуначка, а то ја мислим да није ни по ономе што се у њој пјева ни по ономе како се пјева. Другој забавља што у њој није хајдук описан као otmstitel (ultor) народа Српскога од Турака. Бранко јамачно то није ни хтио писати, него је описао хајдука онако какав је. Што појединце којешта забавља, оно само онда не би ваљало кад би заиста у пјесмама Бранковијем стајало онако као што је Штур ресумирао. Само оне двије епизоде у првој пјесми (о Стојану и о Хајци) не би требало да стоје, али су опет тако лијепе да се могу с радости читати. Штур да би још више скудио Бранка, помиње Пушкина, па пореди Бранкове пјесме с Пушкиновима. Зар Пушкини с неба падају? Ако је тако ласно коме народу стећи Пушкина, за што се Пушкин није родио међу Србима, или међу Словацима, или — кад је већ хтио бити Рус — за што се није родио прије Петра Великога? Може ли се и чим наша литература и сва култура испоредити с литературом и културом у великоме и силноме Руском царству? — Ово ти напоминьем о самој ствари. Али за што Штур да грди Бранка? Опомени се оних планова о новинама. Све ово и

још много друго којешта и што је Штур написао и што се по ономе што је написао мислити може, мени је (на жалост моју) показало да Штур није оно што сам до сад мислио да јест, него обичан, прост, слаб човјек.

Читао сам у Милошеву календару Вуков онај чланак. О космосу заиста оданде нијесам могао ништа научити. Чудо! Фасе н. п. мјесечне није могуће да Вук Маринковић из своје главе не би умио боље разложити. Тако и четири годишња времена. Ондје ове ствари не ваљају ништа. Штета! А ствари су по себи тако лијепе и знатне за човјека. Тако бих рекао ни анатомија да му не ваља. Опет чудо! Каки су оно термини! п р е ч а г а = diaphragma! etc. etc. Од свега још бих рекао да му је натурална историја најбоља. Али је и ту опет збркао субдивизије. Поред свега овога, мени је овај чланак врло мио ради мојега посла, јер (осим термина и новијих ријечи) на овај начин почињу ријеч[и] (познате и обичне) добијати права своја значења. — Збиља? Чита ли ти његову физику? Ја сам читао само прву половину (за другу нијесам имао времена). Механика рекао бих да му не ваља, а хемија чини ми се да је најбоља. Ти знаш да ја тијех ствари не разумијем. Ја само говорим колико сам сâм могао од чега научити, и хемија и све друге ствари које је Вук хемијом експлицирао, веома су ми се допале. Диоба и ред у овој књизи није ми доста јасан; ово или је старо или са свијем ново; колико се опомињем, рекао бих да је ово у оној физици коју сам у Пожуну учио, било много боље.

Ја прије априла не ћу моћи доље сићи, јер немам новаца.

Још једном молим и тебе и Богобоја, гледајте за мојега Василија што можете више.

А ти и мени и Бранку буди свагда здраво и весело.

Твој брат

Ђ. Даничић.

Чујем да се Радишић жени! (Хтио бих написати како се лијевом руком крстим, али ево не могу).

Леон — Franz Leo, Leo u. Co., бечка књижарница.

Богобој — Атанацковић.

Стратимировић — Ђорђе Стратимировић, рођен 1823. у Новом Саду, умро у Бечу 1908., вођ српскога народа у Буни, учествовао и у борбама српским и црногорским против Турака.

Пацек — Др. Карло Пацек, бивши лични лекар и одани и искрени пријатељ кнеза Михаила, пореклом Словак. Умро је по свој прилици 1876. у Бечу. У његовој бележници последњи му је запис од 20. децембра 1875.: »Данас мој 68. рођендан. Од прошле године се моје тешко и кратко дисање тако појачало, да дашћем већ и после кратког кретања. И оно мало похода ћршим ове зиме већином колима. Око, ухо, мозак су неповређени, плућа и срце пате, Видећу, да ли ће налето макар и унеколико бити боље. Мој добри отац умро је у том истом доба. Једноликост мога садашњег усамљеног начина живота није ми тегобна. Напротив, готово свака промена ми је досадна.« После многих празних листова написао је под 11. фебруаром 1876. свој тестаменат: »Ако би ме смрт тако изненадила, да не бих имао времена да начиним формални, бележником потврђени тестамент, то нека послужи ово мало при чистој свести написаних одредаба као изјава моје последње воље с обзиром на моју оставину.« Своје имање, у вредности ско 53.000 франака, поделио је на пет петина, четири оставио рођацима и кумчади, пету Антонију Радивојевићу »као свом дугогодишњем сарадинку у служби пок. кнеза«, а слику кнеза Михаила Велимиру Тодоровићу (природном сину кнеза Михаила). — Антоније Радивојевић био је настојник добара кнеза Михаила, са сином овога, Живком (кога се др. Пацек такође сећа у свом тестаменту), Велимир Михаиловић Тодоровић ишао је заједно у школу у Београду и у иностранству; Велимир је и становао код Радивојевића у Београду. Што је Велимир наследио један део имања кнеза Михаила, заслуга је д-ра Пацека. (В. *М. Ђ. Милићевића* Додатак Поменику од 1888., у Београду 1901., под »Велимир (Михаиловић) Тодоровић«).

Штур — Људевит Штур (1815.—1856.), професор славистике у Пожуну; када је катедра укинута, живео у Модри, где се у лову ранио и од ране умро. Велики родољуб словачки. Јован Бошковић превео његову књигу о народним песмама и приповеткама словенским (Нови Сад 1857.). — Како др. Мих. Полит Десанчић тврди, Штур је имао на Милетића „неизмерни уплив" (*Др. Милан Савић*, Млади Милетић, Нови Сад 1821., стр. 54.), В. и чланак *Јосифа Подградскога*, Удружење словенске омладине под Лудовитом Штуром год. 1840. и даље (Бранково Коло за 1904., стр. 996. и даље).

Али зашто Штур да грди Бранка? Опомени се онијех планова о новинама. — Нажалост о тим плановима не знамо ништа, а

они би нам могли дати можебити нових података за живот и рад Бранка и Даничића, и објаснити нам, зашто Даничић вели, да је Штур „немилице и накосно до зла Бога" спопао Бранка, што се из саме критике Штурове не види. — Ова Штурова критика, коју су многи досада залуд тражили, прештампана је сада у *Павла Поповића* Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор (књига четврта, Београд — 1924), али без српскога превода. — Требало би изнаћи још и онај лист чешки, који је „вилу младог пјесника већ похвалио" (када је изишла прва књига Песама), као што напомену Милетић у огради младежи српске у Пожуну (в. Глас XIII. С. К. А. стр. 70.).

Милошев Календар — Календар *Милоша Поповића*, најстаријега брата Даничићева: Великій београдскій календаръ за годину 1852. са шематизмомъ княжества Сербіе. Прва година. У Београду. Издаэ књижара Милоша Поповића. Милош Поповић (рођен 1820. у Новом Саду, умро 1879. у Београду) почео је песништвом, па се после сав предао журналистици (Српске Новине, Видов дан, Подунавка). Један од првих чланова Друштва српске словесности (1847.) и дописника Југославенске академије (1866.). О њему и његову значењу вели *Стојан Новаковић:* „Милош Поповић . . . преко кога је овде имао да ради Ђ. Даничић, био је, као новинар, човек лакше способности, врло пријемљив, те се новоме реду врло лако привикавао, а по послу је своме много писао, те је мисли Даничићеве о писању могао одмах примењивати, ту пак примену могли су сви посматрати и учити се на њој" (Белешке о Ђ. Даничићу, прилог к историји српске књижевности. На по се штампано из Годишњице Н. Чупића, VIII. У Београду 1885., стр. 11.).

Вук — др. Вук Маринковић (рођен 1807. у Новом Саду, умро 1859. у Београду), практични лекар у Новом Саду, затим професор лицеја у Београду (од 1849.), заиста има великих заслуга за нашу научну терминологију, што му и Даничић донекле признаје, она је основа Панчићевој и нашој садашњој природњачкој. Поменути чланак у Милошеву Календару: Єстество у своіой величествености и у своимъ законима. По др. Котенкампу написао др. Вукъ Маринковићъ (стр. 84.—137.) садржи преглед читаве природне науке. — Дело је Маринковићево, које Даничић још спомиње: Начела физике за своє ученике, а и за самоуке написао Вукъ Маринковићъ. У Београду 1851. Новаковић је записао, да се на ово дело Даничић одазвао у Србским Новинама за 1852., бр. 94., стр. 349. — Осим тога од Маринковића је Єстествєна повѣстница за младежь србску. У Београду 1851. (друго издање 1861.). Уз књигу је изишао и Атлас.

Радишић — Јулије Радишић од Кутоша (1823.—1856.), доктор медицине, умро као практични лекар у Новом Саду. Грчић записао у својој Историји књижевности (друго издање), да је рођен 1825. У архиву медицинскога факултета у Бечу записано: Radisics Julius e S. Tamas in Serbia n. die . . . anni 1823. r. graec. n. u: abs. stud. phil. Posonii, medico-chir. Pesthini ex. rig. pro Doct. Med. primum subiit die 17. Junii 1850. — Rejectus in finem Semestris primi anni 850/51. — Rediit d. 28. Maj. 1851. sufficienter (susp. v. Hyrtl) rigs. II subiit die 28. Octbr. 1851. c. c. sufficienter. — Радишића спомиње Бранко у Ђачкому растанку. Од њега је: На ново лето младом јунаку (Ђорђу Стратимировићу) 1850. (Беч 1850., безимено), и превод Шилерова

Фијеска (Беч 1850.). — Радишић је писао и ово писмо Даничићу, које је штампано у последњем издању (Задруге-Матице) Бранкових Песама (Београд 1924, стр. 480.—481.) као Бранково, што се види не само из садржине и облика писма него и по месту и времену, јер Бранко, који је у то доба био тешко болестан, једва је и из Беча могао писма писати (в. писмо IX), камо ли да је могао марта месеца путовати у Нови Сад, онолико се заузимати за Даничића и онако се одјављивати. — О њему и његову даљем књижевном раду в. чланке дра Илије Огњановића и Ђорђа Поповића (Бранково Коло за 1899., стр. 1554. и 1599.).

VII.

Богобој Атанацковић Ђуру Даничићу

(правда се, што не пише њему и Бранку; Бранку ни сада не може послати новаца; Вукове ће речнике раздати и распродати; позива га да дође доле; он су и доктор [Натошевић] сваки дан заједно, заједно се и хране код владике [Платона]; јавља о познаницима и поздравља познате).

Љубазни мој Пријатељу!

Опрости ми што ти тако дуго нисам писао али вероваћеш ми да баш нисам могао.

Поздрави ми и Бранка и њему то исто рецн.

Јуче сам добио од Г. Вука писмо да ћу добити 47 речника да и разделим онима које ми је он пописао и 20 да продам по 8 f — поздрави га да ћу учинити.

Бранку још ни сад не могу послати новаца, већ ми је додијало искајући од оца, једва ми може већ да надаје, а за своје књиге а и за туђе које сам ја продао нико ми не шиље новце, за Бранкову прву свеску још коју сам ја из свога џепа платио дугују ми у Пешти за 12 комада.

Него Милетић и Младен Коларовић у Бечу има да ми даје за књиге, нека прими Бранко од њи ако уз хтеду платити.

Грасбергера сам намирио.

Моја књига је готова сад је код бухбиндера.

Кад ћеш ти Ђуро доћи, ако ко али ја те једва исчекујем и веруј ми да врло грешим што не долазиш, немој нипошто да се обезумиш па и други

месец у Бечу дочекаш, већем што пре узможеш а ти силази.

Доктор те поздравља ми смо увек заједно и дању па и ноћу, и он је код Г. Владике као кућевни доктор сваки дан на ручку, и тако и о ручку смо заједно.

Ево и Лазе где говори да те поздравим велећи да те једва чека, он је сваки дан код твоје мамице а и сад отуд долази која те непрестано исчекује и спомиње, а сад је баш и врло слаба, Лаза је у канцеларији па пише и чека да му рекну »Повели!« а твој Ђура је отишао у Суботицу, Сомбор, а Бог би га знао куда ево већ 14 дана како га нема, сигурно ће с цуром доћи јер је отишао на углед.

Поздрављам тебе, Бранка, Г. Пацека, Вука, Шајкаша, Живковића, и још једанпут те молећи да што пре дођеш остајем

твој

Богобој Атанацковић.

У НСаду 9г Марта 1852.

Адреса:

Herrn

Georg Daničić

Wien

Lanstrasse (sic) im
Gasthause zum Goldenen
Löven.

Младен Коларовић — Карловчанин, ступио у гимназију, кад му је било једанаест година (од 1839.—1845. био у карловачкој гимназији, осредњи еминент). Од 1861.—1865. професор у Карловцима, после адвокат и градски начелник (од 22. XI. 1871.—7. III. 1876.) у Митровици, где је умро 14. (2.) IX. 1878. — Син Манојла Коларовића, суборца Вукова, који је са своје бистрине и начитаности назван »тринаести апостол«.

Грасбергер — Franz Grassberger, фактор штампарије јерменскога манастира.

Моја књига — Пупољци, други свезак (Нови Сад 1852). Први свезак Беч 1851., због овога је имао посла с Грасбергером. — 1852. изишла је и Књига за добре цели, пишу неколико Срба (Атанацковић, Натошевић).

доктор — Натошевић, био тада лични лекар Платонов, а Богобој секретар.

Лаза — биће Лазар Јовановић, капелан у Новом Саду, катихета и професор у гимназији од 1852.—1855., по том парох у Старој Паланци у Бачкој. Родио се у Новом Саду око 1823., отац Димитрије, рибар (отуда му остао надимак »Фишер«). Богословију је свршио 1842./43. са превасходством, пре тога учио гимназију у Новом Саду. Умро у Старој Паланци 3./15. септембра 1866. — »Поп Макарија Фишер доби Паланачку Парохију«, пише Радишић 13. јуна 1854. из Новога Сада Даничићу.

Ђура — ?

Шајкаш — Светозар Милетић.

Живковић — Тоша, касније Теофан (1825.—1891.), умро као владика пакрачки, знаменит беседник.

VIII.

Богобој Атанацковић Васи Арновљевићу

(позива га, да ступи у његову адвокатску канцеларију као правни конципијент).

Драги мој Арновле!

Ја сам чуо од Паје да ћеш твој јуридични курс свршити скоро, и да се намераваш за прив. кесомуза преправљати.

Дођи к мени за »Rechtsconzipient«-а, много баш нећеш научити али опет више него што сад знати можеш, а доста да приличан прокатор постанеш, бољи него што су наши овде.

Стајаћемо заједно и живећемо с једног астала, друге плаће за сада нема.

Зло ти неће бити, а ја се уздам да се нећемо почупати.

Ако си томе вољан мени ће мило бити, а још милије ако што пре дођеш, на сваки начин ми одпиши.

У Бају 7ог III. Априла 1853

твој Богобој.

Адреса:

Гд. Арновљевићу

у Пантеону.

Арновле — Васа Арновљевић, рођен 1830. у Тамишвару, умро 1877. у Кикинди; чиновник под Бахом у Банату, после сенатор у Новом Саду, Суботици, председник диштриктског суда и адвокат у Кикинди. Био добровољац у народном покрету 1848.; као омладинац узимао учешћа на омладинским састанцима (В. Омладинску заједницу за годину 1869. Свеска III., стр. 100.). — Да ли се Васа Арновљевић одазвао овом позиву Богобојеву и био у њега правни конципиент (адвокатски писар), није се могло утврдити.

прокатор — обичан назив за адвоката у Мађарској; од латинске речи procare (искати, тражити).

Паја — (?)

Ш. Априла — »швапскога« Априла.

Пантеон — тако су ђаци звали Текелијин завод у Пешти.

IX.

Коста Вујић Ђуру Даничићу

(јавља му, да је Бранко још од зимус толико слаб, да једва може и писати; сада је у болници, више од месец дана храни се самом чорбом и не диже се из кревета; обећава, да ће му се одсада чешће јављати, а ако он [Ђура] Бранку успише, нека му не казује, шта је од њега [Косте] чуо).

Беч 26 Јунија 1853

Драги мој Ђуро!

Твоје зимушње писмо примијо сам, и жељу твоју Бранку сам одма јавио. Он ти је онда једанпут и одписао, премда га је доста труда стало јер је и онда врло слаб бијо. Сада ти јављам да се нимало нечудиш што од Бранка писма чешће недобијаш, јер је Бранко грдно оболјео, и да ће Бог дати да ти и горе гласе о њему наскоро нејавим. Он лежи у Шпиталу у драјгулденштоку, више од месец дана самом се чорбом рани па опет апетита нема, и тако је ослабијо да се више са кревета и недиже. Сад можеш и ти судити шта још следовати може, а ја ћу ти од сад чешће писати. Како ми се ти налазиш Ђуро, пишеш ми да ти је што се дувана тиче добро, а што се осталог тиче? и мени је свакојако, и добро и зло, незнам ни сам

кога је више. Поздрави ми љубазно Г. Вука, и немој се срдити што ти тако дуго писао нисам, у напредак неће више тако бити.

С Богом
Коста Вуић.

Ако би Бранку писао, то му немој јављати да сам ти ја писао да је он тако здраво болестан, јер знаш, човек је човек, па се може уплашити.

Горњи.

Адреса:

Herrn
Georg Danićić
Редакција Српски Новина.
Belgrad in Serbien.

Коста Вујић — У архиви медицинскога факултета бечког забележено: Wuić Kosta (Constantin) e Belgrad in Serbia cath. [sic] n. d. 16 Febr. 1832, abs. std. philos. 1849 Belgrad, stud. med. Vienens. sub. exm. rigos. primum pro doct. med. a 2 Aug. 1859 c. c. bene. — Додато оловком: Ist am 8. Sept. 1859 in Belgrad gestorben. — По протоколу саборне цркве београдске умро је 28. авг. 1859., дакле један дан касније, сахрањен је 29. — Коста Вујић био је син београдскога проте Димитрија Вујића, и зато га је Бранко (по тврђењу Лазара Захаријевића) назвао Протом. Бранко пише 9. јуна 1852. Даничићу: »Књиге су повезане у 44 свежња, и то понајвише мном да ми је на славу и дику! Беше истина и Протиног притезања, али је слог вас мој, а канапљење уз Протино опет понајвише моје.« (Књиге су биле Даничићеве и послате за њим доле.) — Синовац Костин, пок. Душан Вујић, син Танасијин, показивао ми је оригинал Бранкова Писма у стиховима, које је иза Косте остало у породици. Писмо у стиховима није писано ни Кости Вујићу, професору, као што се негда — погрешно — мислило, ни овом Кости Вујићу, медицинару, као што се сада — погрешно — мисли. Писмо је саопштено први пут у Змајеву Јавору (за 1862., стр. 264.) под натписом: Бранка Радичевића писмо у стиховима. Уредништу га је, на подстицај Дамјана Павловића, дао брат Костин, »Танасија Вујић, изучен текник« и зато, што је у оставини Костиној нађено, изведен је погрешан закључак, да је њему и писано. Јасно је, да Бранко није могао послати оно писмо (онакве садржине) петнаестогодишњем гимназисти, и једва да је могло бити прилике, да се тако рано и позна с њиме, камо ли, да се побратими. Њихово познанство неће бити раније од 1850., када се Бранко вратио у Беч, где је већ могао Косту затећи. Питање, коме је писано Писмо у стиховима (овај натпис потиче од Змаја) остаје отворено,

али сва је прилика, да је писано Јови Илијћу. Овај нам песник вели у свом чланку Некоја о Бранку (В. Бранково Коло за 1896. стр. 118. до 120.) да му је Бранко послао своје Песме из Беча, и да их је он растурао по Београду (в. и Глас XIII., стр. 82.). Костина је заслуга, што је оно сачувано. Он га је могао добити од Бранка или од онога, коме је писано, или, како су све ствари и рукописи Бранкови иза Бранкове смрти остале у њега, све док их није предао Бранкову оцу (в. Глас XIV., стр. 164.), могао је то писмо спомена ради за себе задржати или и од Бранкова оца добити. Оригинал писма пропао је у светском рату.

Он ти је онда једанпут и одписао — биће Бранково писмо од 9. р[имскога] јануара 853., в. Задруге-Матице издање Бранкових Песама (Београд 1924), стр. 479. (штампарском погрешком 749) и 480.

Драјгулденштоk — спрат у бечкој болници, на ком су болесници плаћали за лечење и за стан и храну три форинте дневно. Онда је било свега два одељења, опште (бесплатно), и одељење за три форинте, касније је истом отворено и треће, за пет форината.

X.

Ђуро Даничић Ђорђу Натошевићу

(шаље му 30 форината за брата Василија, њему још не може да се одужи, јер још није добио очекивану помоћ од кнеза Михаила; Суботић јавља Ник. Крстићу, да овај није добио стипендију од бечкога министарства; владика [Платон] ће добити Коларову књигу, када Коларова удовица дође у Беч; моли га, да преда његову адресу Радишићу).

У Бечу 3 септ. 1853.

Докторе брате!

Молим те да ових тридесет фор. ср., што ти у овоме писму шаљем, предаш моме Василију. Он ће доћи по њих к теби. Немој се срдити што се теби још не одужујем. За сад још не могу. Тако молим те поздрави и Данила да се ни он не срди. Кнез Михаило оде на пут, а у ономе калабалуку није се могло што за мене наредити.

Неки дан састадох се са Суботићем па ме запита хоћу ли скоро писати у Нови сад коме, а кад му ја рекох да хоћу теби, он ме замоли да ти пишем да кажеш Ник. Крстићу да није добио оне штипендије, коју је искао овде у министарства.

Он је искао неку штипендију, коју министарство даје некима који су ради учити се да буду професори университетски.

Молим те кажи Владици да ће ону Коларову књигу добити кад овамо дође удовица Коларова, а она ће доћи Октобра мјесеца. Тако ми рече овдашњи професор Чешкога језика, Шембера, којега је удовица молила те је и другима неким пренумерантима књиге разаслао, а владици нису послали за то што је Српски записан, па они нису управо знали ко је а особито нису знали где је.

Радишић ми је поодавно писао да му овде код његова чизмара наручим чизме. Ја сам му на то отписао, али не знам је ли чизама примио; он ми ништа не пише. Мени се чини да сам му заборавио послати адресу своју, па ми ваља да за то не пише. Молим те дакле да му даш моју адресу, коју ћу доле написати.

И од мене и од матере моје прими — молим те — поздрав и поштовање.

Ђ. Даничић.

Моја адреса

Georg Popović

Josefstadt Kaiserstrasse
No. 29 im II. Stok links.

Данило — др. Данило Медаковић.

Суботић — др. Јован Суботић вели о Даничићу: »Ја сам с њим стајао за цела живота његова као старији пријатељ према млађем. Ја сам њега уважавао као једну од првих наших снага, он је мене одликовао као старог, признатог радина на пољу народног живота.« Живот Д-ра Јована Суботића II. У Новом Саду 1902, стр. 154.)

Коларова књига — Јан Колар (1793.—1852.), песник и књижевник чехословачки, учитељ »свеславенства« (панславизма) словенских омладинаца у Пешти и у Бечу; умро као професор словенске археологије у Бечу, пре тога евангелички свештеник у Пешти. Његово дело о књижевној узајамности Словена превео је Димитрије Теодоровић (у Београду, 1845.), а већ је 1828. Колар допунио и додао примедбе *Пачићеву* Имеслову или речнику личних имена разних народа славенских (у Будиму). — Књига је, о којој је реч, Staroitalia

Slavjanská (Беч 1853), угледала свет после пишчеве смрти; у тој су књизи приказани словенски елементи у Старој Италији; дело је веома опсежно.

Шембера — Алоис Војћех Шембера (1807. — 1882.), чешки историк и филолог.

Ник. Крстић — др. Никола Крстић, рођен у Ваљу 1819., умро у Шапцу 1902., професор новосадске гимназије, професор велике школе у Београду, председник касационога суда, потпредседник државнога савета; правник, историк, добротвор.

XI.

Ђуро Даничић Ђорђу Натошевићу

(примио је Школски Лист и опоминье његова уредника, да пази на чистоћу језика).

У Београду 30 јан. 1864.

Мили имењаче!

Примио сам 1 и 2 број Школскога Листа. Хвала ти. Ево ти шаљем 2 фор. на по године. Ваља да си читао ових дана како је у Видову Дан [sic] јављено за њ да је почео опет излазити. Али треба да пазиш добро на језик; иначе ћеш се осрамотити. Што ко не зна, боље је оно да не ради; ко на пример не зна латински, није ли боље да не пише латински? А зна ли онај латински који би писао **amatantes** место **amantes**? Ко би тако знао латински, је ли да би било боље да не пише латински докле не научи? а управо је тако твоје люблћћи место любећи. Гледај дакле шта радиш. Ја мислим да ти видиш да то није шала ни беспослица. Осим поменутога примера језик ти је пун германизма, н. пр. тако узето, место тако узевши.

Молим те поздрави госпу и дечицу своју, такође и Тодора и његову госпу.

Буди ми здрав и весео.

Твој

Ђ. Даничић.

Школски лист — први педагошки лист српски, основао га др. Ђорђе Натошевић 16. октобра 1858. Излазио, прво под уредништвом Ђорђа Рајковића, а затим без имена уредникова, па под именом д-ра Ђ. Натошевића (од половине 1862.) у Новом Саду. 1863. није излазио. Године 1864. и 1865. излазио у Будиму. Од 1866. до 1869. уређивао га Никола Вукићевић у Сомбору. До 1880. није излазио, а те га је године поново покренуо Никола Вукићевић у Сомбору. — Натошевић је био сарадник листу до своје смрти (1887.) и готово га је сам и попуњавао, све док се није примио уредништва Никола Вукићевић. — 1866. и 1867. Излазио је као додатак Школском Листу: Приятель сербске младежи, први дечји лист српски.

Тодор — др. Теодор Мандић од Ривице (1824.—1903.), рођен и умро у Новом Саду, шеф одељења угарскога министарства просвете, референт за српске црквене и просветне ствари код угарске владе; написао је Успомене из нашег црквено-народног живота (Летопис Матице Српске и засебно, I. свеска 1898., II. свеска 1899.); човек врло оштрога суђења и необично јаког памћења. В. У спомен Теодору Мандићу, Нови Сад 1904. (посмртни говори владике Митрофана Шевића, Јована Живојновића и д-ра Стевана Павловића).

XII.

Ђорђе Натошевић Ђуру Даничићу

(жали се, што га је оштро прекорио за погрешке у језику и замера му, што гледа само на језик; правда се за незнање језика с тим, што га он више не може научити, а у своје време није учио српске граматике; он граби ствар, а не рухо или љуске, зида или помаже тврду кућу зидати, а полираће други, суптилнији људи; здраге би воље пустио лист, на који још доплаћује из свога џепа, коме другом, који би боље радио, али тога нема, — бар га он не зна, нити се такав јавља; чистоћом у језику, коју Даничић тражи, он би један кадар био писати, другога у нас до данас нема).

Мом пријатељу и брату Ђури Даничићу!

Ти си Ђуро прави филолог, одалачи ме ногом што игда мога, а готово за правбога. Ако неверујеш ево твог писма. Морао си се на нешто јако расрдити, па си се на мени искалијо.

Ја сам знао дасте ви филолози људи чудновати очију, јер читајући видите што нико невиди,

а невидите што сваки види, те по томе велим, да си ти баш прави сушти филолог. Ви само језик гледите, а за даље вас ни брига није, само аљину, доламу и сукњу, па ако је шивач иглицом бодац који рђаво прошијо, ил укриво задро ил забрљао, онда вама неваља ни онај, ко је у ту аљину умотан.

Ти ми наведе у погрешке љ у б љ е ћ и и т а к о у з е т о, па одма смртну сентенцију изрече »шта ко незна боље оно да неради« [.] Још-пре сентенцију смрти изрече, нег што злочинство наведе, пре обеси нег осуди. А шта би ти судијо радио, кад би a m a t a n t e s бијо гиксер пера ил слагача, ако је оно остало уђе, а ваљда је уђе.

Ја сам уверен, што си ову сентенцију оштрије изрекао нег што си мислио, да је то само из пријатељска и братска срца, које неће на своме никоје мане да трпи, воли да је најбоље, па тако би и ти волио, да ја боље пазим и у језику се поправим, и хвала ти! али отуда видим, да ниси педагог, јер држиш, да се сваки и свашто у свако доба поправити може. Никад ти ја више језика ненаучи, што знам знам; матор коњ неучи више играти; ти држиш, да сам ја млад ждребац још, па могу научити, вараш се, ја сам маторо кљусе, окрутио сам ти и оглупио за тај посо; ту треба памтити, сила памтити, а сувише треба држати, да је то врло важна ствар (љубљећи и љубећи) и незнати ни за коју важнију, а то ја више немогу ни једно; волио би ствар најсувопарнију радити нег најлепшу форму, волио би живој девојци пупак па ма и гуз гледати, него чеврљити бодове на шаву њезине аљине.

Ти ми велиш: »пази на језик иначе ћеш се осрамотити ["], и велиш: »ја мислим, да ти видиш, да то није шала ни безпослица« [.] А ја по го[то]ву ово држим, и што се срамоте тиче, у томе сам ти од нарави страшан циникер, а што се тиче шале и безпослице, ту опет онај грубијан шпартанац. Циникер сам ваљда зато, јер никад нисам српске

школе учио ни српске граматике за младости, кад је томе време било, па сад ми више ни можније [sic], матор коњ како реко неучи играти, а граматика би за мене тупоглава данас права такова игра била, немогућност; а шпартанац ил надришпартанац ваљда сам зато, што сам по нарави грубијан, па неби ти на тима женским ситницама шавовима и бодовима ни највећма очи бечећи умео опазити, где је погрешка.

Ђуро! да ја знам, да се из овог листа само српски језик учи, ја би га одма загњавијо, не зато, што је то Аџићев и Нинковићев посо, но сасвим из другог узрока, а знаш који? Ти видиш, ми смо обојица грубијани, а грубијани људи како што неприличе тако никад и неживе у оном веку литературе, кад се језик полира, као ни јунаци у оном, кад сукњарске моде владају; ја листом грабим ствар, не руо ни љуске, зидам или помажем тврду кућу зидати (кад ме ти нехвалиш, да се хвалим сам) носим вучем оно најгрубље тврдо камење у основе и зидине, а полираће други субтилнији људи, који за ово нису. Ја би одма заћутао, кад би видео, да смо ми већ у онај век литературе ушли, где се пре гледи спољашни украс нег унутрашња вредност, а амо још ни буквара нема, с' опроштењем Милована. Али баш то, што видим, да смо у том веку и видим да си и ти грубијан као и сам што сам, баш то ме и забуњује о твом страу, да ћу се с' језиком осрамотити, и само ме то једно теши, што си филолог.

По твом писму ја би одма морао престати са издавањем листа, и како само 224 предплатника имам (ваљало би и ваше правитељство бар једну стотину за ваше школе да наручи) а 280 треба, да само трошкове за штампу и пошту издрем, те почем ће ми низ сву муку око њега још на 200 fr из џепа пући, а од ове уде плате, би га драге воље одма упустио, само да ко прихвати боље радити га, али тога нема, бар ја незнам, нити се јавља; ви

отуда, који би требали и могли боље нег ми, кукавице сте још горе нег ми!

То је моје мњење, а ти кад ме баш хоћеш да научиш мораш другим начином почети, а не одма буџом по глави, ни ногом у тур, јер ово је горе нег онај Сентивански ђакон и учитељ Брежовски, који чим у школу уђе ово му је прва реч: Децо! триста вам анђела ваши! Ко неузпази шта ћу говорити, ...ћу му нену! а кад кући пушта: Децо сад до ..... очина! па ко незапамти све, шта сам говорио, ...ћу му нену! Ја сам одма, чим сам ово твоје писмо прочитао узео те прегледао све читаоце т. ј. предбројнике листа, да видим колико их има, које је то љубљећи и тако узето тако љуто за очи ујело као тебе, али ненађо ни једнога више. Лист по твојој чистоти само би ти један кадар бијо писати, до данас другога у нас нема. А ти ваља да знаш, да сам ја из оног века и школе, који смо се тек почели из славеносербски гована извлачити, па нечуди се, што по које гованце на мени тврђе прилепљено стоји, но хвали Бога, те сам се и оволико извукао.

Бијо сам већ намеријо, да ти новце вратим а листа нешаљем, да неби за своје рођене новце сам себи срдњу куповао, а мене покрај свега неплаћена труда грдио, али ми Тоша недаде, који те заједно самном и свима мојима поздрављамо, да нам здрав и весео будеш, да се код те љуте и оштре крви своје неједиш на ситнице и којекакве трице.

Опраштај незамерај твоме искреном пријатељу

Ђ. Натошевићу.

без датума — писмо је писано у Будиму, по свој прилици фебруара 1864.; овај је препис с очувана концепта у Натошевићевој оставини.

Аџић — Јован Хаџић (Милош Светић).

Нинковић — Петар Нинковић, рођен у Буковцу 1821., отац Павле, ратар; свршио гимназију у Ср. Карловцима, филозофију у Сегедину, богословију у Ср. Карловцима као најбољи ђак своје класе, адјункт при комисији земљишних књига у Руми, затим професор а

касније и заступник директора новосадске гимназије (од 1852. до 1865.); дошао у сукоб с патронатом због отпора на наредбу о проф. испиту, и што је уређивао политичке новине; 1865. престао бити професор и неко време живео на свом имању у Модошу бавећи се економијом; пошто му је пропало имање, дошао у Београд, где је бедно живео и умро у болници 30. јуна 1887. Противник Вуков, писац Српске граматике (Београд, 1848. и Нови Сад-Земун 1856.). Малога српскога буквара (Нови Сад 1855.), уређивао Србобран (Нови Сад, од 1861. до 1867.), помагао Јовану Хаџићу, када је овај 1864. покренуо часопис Огледало Српско. Даничић написао брошуру Господину П. Нинковићу (Београд 1856.), »којом је завршена ова дуготрајна борба науке и светлости против незнања и пуке таштине« (*Р. Врховац*, Карактер и рад Ђуре Даничића, Нови Сад 1823., стр. 28.) — Његове су кћери Милица и Анка, прве српске студенткиње у Цириху (од 1872.), »драге Ширижанке«, »најмилије и најрођеније сестре« Светозара Марковића, и учеснице у социјалистичком покрету у Србији. Милица и Анка добиле су имена по кћерима Хаџића-Светића.

Милован — Милован Т. Јанковић, рођен у селу Влашкој 1828. умро у Београду 1899., професор економије и политичке рачунице у лицеју, секретар у министарству финансија, посланик и секретар у светоандрејској скупштини, управник управе фондова, министар финансија, председник главне контроле; више пута у емиграцији у разним местима, па и у Новом Саду. Поред осталих песничких, политичких и економско-финансијских чланака и публикација написао је и Буквар за старо и младо (Београд 1862.), који је Натошевић оштро критиковао у Летопису (књ. 105., Будим 1863.).

Ђакон и учитељ Брежовски — Максим Брежовски, рођен око 1808. у Новом Саду, учествовао у дилетантским представама (1828. и касније) у Новом Саду, у Загребу и у другим местима. Касније учитељ и свештеник у Деспот Св. Ивану у Бачкој, где је и умро 10./22. јануара 1890. У Позоришту за 1874. (стр. 62.) написао је Прилог за грађу историје српског позоришта, у коме је изнео рад свој и својих другова на приређивању дилетантских представа.

Тоша — др. Теодор Мандић.

XIII.

Ђуро Даничић Димитрију Поповићу

(пита га, да ли је превео Чокеова »Мајстор-Јордана«; волео би да јест, и да га скоро штампа).

У Бечу 22 авг. 1850.

Љубазни Господине!

Ја сам одавно слушао да сте превели Чокеова »Мајстор-Јордана«. Молим Вас да бисте ми што

прије јавили јели то истина. То вас за то питам, јер један пријатељ мој жели знати, ваља да за то да га он преведе ако ви нијесте. Али ако га нијесте до сад превели, јавите ми и то, мислите ли га превести (скоро), јер бих ја волео да га Ви преведете. Ако сте га превели, гледајте за Бога, да га скоро штампате.

Од Бога вам здравље и добра срећа! Поздравите ми љубазно све своје. С Богом!

Ђ. Даничић.
Landstrasse No. 517.

Адреса:

Seiner Ehrwürden
Herrn Demeter Popović
Priester
per Pest in Zombor.

Димитрије Поповић — рођен у Вуковару 28. августа 1814., учио се у Вуковару и у Ср. Карловцима, свршио богословију 1836. Учитељ и ђакон у Сегедину, 1848. склонио се у Сомбор; од 1851. свештеник. од 1862.—1870. професор у учитељској школи, предавао српски језик, науку хришћанску, појање; касније протин намесник; умро у Сомбору 28. априла 1882. Аца Поповић Зуб вели у својим Успоменама: »У Сегедину никад пре ни после није толико, ни таких Срба било као 1847-ме... Дух покретач те наше бројне масе био је Димитрије Поповић, ондашњи ђакон, који нас подстрекну, да оснујемо читаоницу, што и буде. Ми смо сваке недеље редовне седнице држали и упражњавали се разним саставцима. Свака од тих нових књига, пала је као бомба међу нас; а Димитрије ђакон, потоњи намесник сомборски, као ревни пропагатор Букизма, свим жаром младости и уверења — граничећега на фанатизам, латио се посла, да у нас појмове о чистоти и лепоти језика улије... Штур је истина хтео, да од Срба прави свеславене, ал у духу Мицкијевића, чим је поглавито Св. Милетића заразио, од чега се овај тек 1877-ме године излечио. Други је центрум створио око себе Димитрије Поповић, сегедински ђакон, — у српском, чисто православном духу« (Наше Доба за 1890., бр. 20. и 21.). — У једном неиздатом писму вели Вук: »Јамачно се може рећи, да су се сви наши књижевници и највећи моји непријатељи помогли и једнако се помажу мојијем дјелима, али што их се мало онако помогло, као што се помогао Ђуро Даничић и Бранко Радичевић и поп Димитрије из Сомбора, томе је узрок што их највише мојијем мислима о језику крпе своје мисли и старо знање, а она су тројица све своје пређашње знање о језику оставили, па по моме начину почели језик наново учити« (В. Љу-

бомир Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића, Београд 1824., стр. 663.). — Поповић је одговорио Даничићу 1. септембра 1850. из Сомбора: »Из Чоковог Мајстор-Јордана имам само 4 броја преведена. То ми је још из Сомбора [Сегедина?]... Но ако је тај ваш пријатељ, који жели да се Мајстор-Јордан одма преведе и штампа, главом Ђорђе Даничић, онда га ја пријатељски поздрављам, да се тога посла одма лати.« (Из писма у Даничићевој оставини. Југославенска академија). — Књижевни рад: Од Чокеа превео Златотворно село (Сегедин 1843. и Сомбор 1870.) и Ракијску кугу (Сомбор 1868.), уредио Сегедински календар и издао Малу и велику катавасију и Велики зборник. — Литература: Орао за 1883.; Српски свештенички календар за 1910., уредник Василије Николајевић (Нова Градишка); Вукова преписка.

Чоке (Zschokke Heinrich, 1771.—1848.) — писао приповетке, радно па историји; од популарних је приповедака његових најпознатија Goldmacherdorf. Много превођен на српски. Осим поменутих приповедака: Милионер (Београд 1851.); Прикљученија у очи нове године (Београд 1852.); Бегунац у Јури (Земун 1854.); Аламонтад или роб на морском броду (I, Нови Сад 1858., II, Београд 1864.); Дјеиство или ко дакле влада (Београд 1866.); Пасуљ (Београд 1867.); Самопоглед или погледи на свет и на Бога (Панчево 1879.) и др. — Многа су дела његова штампана и латиницом, међу њима и Majstor Jordan, ili cěna zanata veća od zlata (u Zagrebu 1850.).

XIV.

Ђуро Даничић Ђорђу Поповићу

(и као непознат пише му и опомиње га, да пази на језик у Дневнику и Седмици; »пискарање Загребачко«, што га утврђују Чеси, који онде од неко доба највише пишу, прелази и у нас).

У Бечу 15 нов. 1855.

Господине!

Зачудићете се кад видите ово писмо од непозната човека. »Записници ђака« у вашој »Седмици« нагнаше ме да вам пишем. Овим под ноге мећете једну између најзнатнијих особина не само нашега Српскога језика него и свију Славенских, по којој место генетива од самоставних речи говоримо адјектива. Како вам не би на уму барем »ђачки растанак« покојнога Бранка! Кад не бих и

сам у »Дневнику« и »Седмици« видео а и од других чуо да сте ради писати као што треба, не бих вам ово писао, али и видећи и чујући то прегох да вам напоменем и тврдо се надам да ми не ћете за зло примити. Допустите ми да вам између многога којечега још само једно споменем. Прегледајући »Дневник« који баш данас дође опазих на једноме месту »ништа новога«. Ни ово не ваља; Српски се красно каже: шта има ново и нема ништа ново. Она је погрешка прешла међу нас из пискарања Загребачкога, а у Загребу су је утврдили Чеси који онде од неко доба највише пишу. Има и више ствари за које би оне госте ваљало опоменути да боље поштују народ којему су дошли.

Од Бога вам здравље и свако добро!

Ђ. Даничић.

Ђорђе Поповић Даничар — родио се у Буковцу (у Срему) 20. окт. 1832. у свештеничкој породици од оца Арсенија и матере Софије; учио се у Буковцу, у Ср. Карловцима, у Сегедину, у Јегри и у Бечу (права) до 1855. Био је главни сарадник Српскога Дневника и уредник Седмице, затим уредник Данице (излазила од 1860. до 1871.), Напретка (од 1864. до 1869.) и неко време Србскога Народа. Прешао је у Србију 1875. и учествовао у ратовима. Као државни чиновник био је генерални консул у Скопљу и помоћник библиотекара у Београду; био је и библиотекар дворске библиотеке. Оженио је глумицу Марију Цветковића (»лепа Мацa«) 1866. године. Умро је 25. марта 1914. у Београду. — Преводно је Гоголја, Тургењева, Крашевскога, Чајковскога, Булвера, Сервантеса (Дон Кихоте у четири књиге, Београд 1895.—6.), Јокаја и многе друге. Многи његови преводи угледали су свет у Народној Библиотеци Браће Јовановића (Панчево), коју је и уређивао. Саставио је Речнике немачкога и српскога језика (оба дела, Панчево, II. издање 1886. и 1895.), речник источних речи (Турске и друге источанске речи у нашем језику, Гласник 59., и засебно, Београд 1884.) и садржај по струкама свију Летописа од 1.—184. књиге (Летопис, књ. 185.). Написао је више уџбеника и Историју Црне Горе (Београд 1896.). Саставио је Паметар, преглед свих важнијих датума из српске политичке историје, деломично штампан у Београдским Новинама (Стевана Ћурчића) и у другим листовима. Написао је толико, да је далеко претекло и најплоднije досадашње писце српске. — Литература: Босанска Вила за 1895. стр. 321. и д. (слика и животопис); Београдске Новине од 20. окт. 1902.

XV.

Ђуро Даничић Јовану Јовановићу Змају

(јавља му, да се врло радовао читајући Толдија, и то му јавља стога, што ће њему [Даничићу] то бити част, када он [Јовановић] то зна; молим га, да му не прими за зло, што му износи неке погрешке у језику).

У Београду 17 апр. 1858.

Поштовани Господине!

Био би безобразлук кад бих ја стао Вама доказивати како су лепе ваше песме, јер Ви то знате боље него ја. Рад сам Вам само јавити да сам се врло радовао читајући „Толдија". И то Вам јављам за то што ће ми бити част кад Ви то дознате.

њ је остатак старога акусатива, за то не ваља изањ (стр. 38), јер из иде с генитивом (и у покојнога Бранка има та погрешка). За то не ваља ни са се (стр. 146), са ме (стр. 149).* Штета што на стр. 50 имате „замену", око чега је било толико препирања. Тако је одоле (стр. 86), кане (стр. 112), коре (стр. 124). Јамачно само слику за љубав имате срцама (151), а стиху за љубав оружия (111); а безбожиє (стр. 134) не знам за што је; штета! Ни трчиду (или друго нешто у тој форми) није алем.

За стих:

У єданчасъ съ ува обоце сатресе (105)

не знам је ли ваш или је Арањев; волео бих да је ваш.

Молим Вас да ми ово не примите за зло него да будете уверени да Вас истинито поштујем.

Ђ. Даничић.

*Без предлога долази ме те се и као генитив.

Адреса:

franco

Господину
Јовану Јовановићу
поети

Neusatz.

и у покојнога Бранка има та погрешка — Даничић пише Јовану Бошковићу 1. марта 1879. године: „Примио сам твоје издање Бранкових песама. Велика ти хвала! На стр. 73. у вр. 5 требало би поправити „изањ". Покојни је Бранко како су му песме изашле опазио да је то погрешка и говорио да би требало „из њег". Ја се тога опомињем врло добро, и не само опомињем, него ми се чини као неки дуг да кажем коме, ко (као ти) може доћи у прилику да се стара за ново издање. Дакако да би требало споменути да је то била Бранкова жеља." Летопис, 202. и 203. књига, стр. 84.).

У єданчасъ съ ува обоце сатресе — тако је и у оригиналу Elazórá füléröl a fülönfüggőket (мађарски fülönfüggő = fülfüggő, fülbevaló — обоци, минђуше, ушњаци), дакле стих је Арањев. „Обоци" су пси, који су се зубима закачили за уши бику, и бичина их стресла са себе.

XVI.

Ђуро Даничић Ђорђу Поповићу

(обавештава га о наредби попечитеља просвештенија од 31. маја 1858., којим се тражи од Друштва српске словесности, да се држи правописа, којим је писан устав и устројеније Друштвено, а који је само себи поставило у Гласнику, св. IV., од год. 1852., и граматике Владимира Вујића и речника Исаиловићевих, и брани права Друштвена; моли га, да доноси што у нашим новинама, писаним латинским словима, буде о тој ствари, а и што буде у страним).

У Београду 18 јун. 1858

Господине!

Хвала вам на писму од 16 ов. м. Колико ми је мило што ме њим почастисте толико ми је жао што не могу учинити што у њему желите. А не могу једно за то што не смем а друго за то што сам ево скоро по године дана једнако тако узнемирен да сад гледам како ћу да и не мислим о оној ствари. Али на жељу вашу не могу да вам не напишем неколико речи само да бисте се знали управљати. Ово сад већ није — штоно веле — питање филологијско него чисто јуридичко. С филологијске стране само се још можете подсмевати. Ако ли бисте и од збиље хтели што с те стране проговорити, знајте да је све концентровано у речи част, а за ту реч, ако не знате, допустите ми само

да вам јавим да архимандрит Раић у бoју змаја с орловима на листу 49 (старога издања год. 1791) има:

А іошъ къ томѣ позива на договоръ частанъ,
Претећи да не бѣде конацъ нашъ безчастанъ.

Као што рекох, ствар је управо јуридичка. Министарство наређује како ће српски писати Друштво, којему је по § 1 његова устава „поглавита цѣль ображаванѣ србскога єзыка". Има ли на то власт министарство прво по уму, друго по поситивним законима? Што се првога тиче, то ви знате колико и ја, а што се тиче другога, јављам вам да министарство нема с Друштвом ништа друго осим овога што стои у Уставу Друштва Срб. Слов. § 11: „Дружтво ће се поради спомагателны средства, коя су му нуждна къ постиженю цѣлій нѣговы, обраћати на Попечителство Просвѣштенія". — Вама треба добро имати на уму шта је министарство писало Друштву. То је са свим добро казано у бр. 66 овдашњих „Срб. Новина". О томе се можете уверити кад изиђе (ако изиђе) цело писмо што је министарство писало Друштву, па и то кад га једно десетак пута прочитате. Што је после у бр. 67 „Срб. Нов." додано „у званичномъ дѣловодству", то не вреди ништа, јер Друштво другога „дѣловодства" и нема осим „званичнога". Па из тога шта излази? Излази да министарство иште да се протоколи „друштва србске Словесности" и све што се пише у име друштва — све то да се пише онако како је писан Уставъ и Устроєніе Друштва Срб. Слов. А по коме се праву може и то искати? На то имате одговор у ономе што напред рекох какву власт има министарство над Друштвом. А и с каквим би образом могло Друштво, којему је — као што рекох — „поглавита цѣль ображаванѣ Србскога єзыка", — с каквим би велим образом могло Друштво данас писати: состои се, содѣйствовати, предварително, упутствіе, кньижество, пожертвованія, снабдѣвенъ, заключенія, періодическо, заведеніе, соразмѣрно, смотреніе, призрѣніе, сочинити, предложенія, са-

чинѣнія, списаніе, счислявати, пріимити, за предузети се имаюће предмете, оправляти се имаюћа дѣянія итд. итд. (ове су речи из Устава и Устроєніа Друштва Срб. Слов.)? — Да узмемо сам правопис. Препоручује се Друштву да се држи правописа који је само себи поставило у Гласнику IV. Али је онде остављено члановима на вољу да пишу и другим којим хоће. Осим тога Друштво га је само себи поставило, па само и одустаје од њега. Осим тога нема закона којим би министарство било постављено Друштву за контролора у томе. А да видите **quam minima sapientia regitur mundus**, још ћу вам напоменути ово: забрањује се писати отачбина, и заповеда се да се људи држе Исаиловићевих речника; а у Исаиловићеву речнику латинском код **patria** и у француском код **patrie** стои „отачбина“! — Ово све ја пишем само вама.

Милош је био почео онако како ви велите. Али повикаше, па сад не сме више.

Како се новине наше писане латинским словима слабо читају по народу наше вере, добро би било кад бисте прештампавали што буде у њима о овој ствари а и што буде у страним новинама.

Добро би било кад бисте другога кога позвали овако као што сте мене, н. п. Јевр. Груића у савету секретара, Јов. Ристића начелника у минист. унутр. дела, професора М. Т. Јанковића, Јов. Илића и др.

Од бога вам здравље!

Ђ. Даничић.

Вама је добро јављено шта је Друштво наредило чинити на ову наредбу.

Овој су наредби противни сви остали министри.

писмо, што је министарство писало Друштву — изишло истом идуће године, после великих политичких промена: Распра између прећашње владе и Друштва Српске Словесности. (Изъ „Српскихъ Новина“ 1859).

Милош — Поповић, брат Ђура Даничића, уредник Српских Новина. В. писмо VI.

Јевр. Грујић, Јов. Ристић, М. Т. Јанковић Јов. Илић — Јеврем Грујић (1826.—1895.), Јован Ристић (1831.—1899.), Милован Т. Јанковић (1828.—1899.), Јован Илић (1824.—1901.), сва четворица рођени у Србији, умрли у Београду, државници и књижевници. Биографија прве тројице у Милићевићеву Поменику, последњега у историјама књижевности.

XVII.

Ђуро Даничић Ђорђу Поповићу

(исправља језик; казује му, како се може доћи до његове Синтаксе; сам му је не може послати, јер је скупа, и мисли, да ће лакше бити његовим пријатељима, да сваки купи књигу за себе, него њему, да купи за све).

За бога Господине не ваља: „Романъ єдногъ **сиротогъ** младића". Та реч није **adjectiv**, него је **substantiv feminini generis** са суфиксом ота: сирота и значи **die Waise**. За **adjectiv arm** у правоме смислу имамо адјектив сиромашан, а у кондоленцији узима се јадан.

Не ваља ни тѣкао, стѣкао, стѣћи, рѣкао, рѣћи, него је у сва три наречја текао итд.

Како овдашња штампарија своје књиге даје само за готове новце, не може се моја синтакса послати у комисијон; за то би добро било, ко је рад имати ту књигу, да је наручи ту код Хинца, а Хинцъ [sic] нека је иште од нашега књижара Валожића. Будући да Хинц и Валожић имају рачуне један с другим, новци се не би морали напред полагати. Ја сам вам рад био послати 1екс. на поклон, али књига `изађе скупа 4 ф. јер урачунаше и оно што су мени дали од новаца који се у буџету одређују [sic] „на подпомаганѣ књижества". Па сад мислим да је лакше пријатељима мојим да свак себи купи по 1 књигу, него ја сам да купим за све њих.

Од бога вам здравље.

20 авг. [1858] Ђ. Даничић.

Адреса:
franko
Господину
Ђорђу Поповићу
уреднику Срб. Дневника

Neusatz.

Романъ єдногъ сирот̨огъ младића — познати роман Октава Феје-а (Octave Feuillet, 1821.—1890.), Le roman d'un jeune homme pauvre (1858); драматизован, игран је и на нашим позорницама; засебно штампан и роман (Панчево 1877.) и драма (Нови Сад 1890.).

Та реч није adjectiv — написано ‚речь', па после ‚ь' превучено; међутим даље, на два места, остали стари знаци (ѣ и ю); пошто је тада Даничић морао да пише старим правописом у Београду (тако је штампана и његова Српска синтакса. Део првый, у Београду 1858), то су му се ти знаци и овде омакли, и то с тим пре, што у овом писму понешто и наводи старим правописом.

Хинц — Драгутин (Карло) Хинц био је педесетих и шездесетих година прошлога века књижар у Новом Саду; књижарница му је била у Дунђерсковој кући на пијаци, где је сада и позоришна зграда; биће да је основао прву библиотеку за позаимање књига у Новом Саду; издао је доста добрих књига, међу њима Натошевићев Бисер и драго камење, Игњатовићева Милана Наранџића (I.), Крстићеве Образе из опште историје, Новићеву Лазарицу, Змајев Источни бисер.

Валожић — Велимир Валожић, рођен 1814. у Литомишљу у Чешкој, умро 27. децембра 1887. у Београду; учио основну школу и гимназију у Литомишљу и Краљеву Грацу, почео медицину у Бечу, па прешао на теолошки факултет. Хотећи да позна словенски југ дошао 1850. у Београд, где се упознао с Милошем Поповићем, уредником Српских Новина и књижаром. Овај га наговори, да прими од њега књижарницу, коју је Валожић од 1853. водио под својим именом. Издавао је календаре, лире, Забавну читаоницу, Галерију знаменитих жена српских, Бранкове песме (III. издање) и многе друге књиге. После његове смрти примио је књижарницу син му Милош, који је издавао приповетке Јанка Веселиновића, а иначе се бавио више школском књижевношћу. Од 1909. књижарницом управља унук му Драгиша. То је најстарија књижарница у Србији.

XVIII.

Ђуро Даничић Ђорђу Поповићу

(тражи за библиотеку један број Дневника и један Седмице; опет о језику и о Синтакси).

У Београду 19 септ 1858

Господине,

Кад се деси каква прилика, молим вас пошљите ми за библиотеку бр. 46 Дневника и 23 Седмице. Немојте заборавити, молим вас.

Кад је у кондоленцији у номинативу добро »сиромах човек«, не знам за што би у осталим падежима требала закрпа »сирот«. — Ви знате да

се говори много којешта (н. п. ideду, молиду, јашити, растити), што ви не пишете. О чему год човек сумња је ли добро (а за »сиротог младића« могли сте сумњати већ и с тога што га нема у Вукову речнику), оно не треба да пише, јер ако не буде добро а он га напише, умножаваће и утврђивати [sic] аномалије. И у народним је песмама требала на толико места кондоленција, пак је лепо казана без »сиротог«.

И од мене и од Милоша примите љубазно поздравље

Ђ. Даничић.

За синтаксу није крив Валожић него највише земунски спедитор Сопрон. У напредак не ће ићи преко њега него преко другога некога не знам кога. Валожић је послао 1 екс. синтаксе Хинцу још пре него што је он заискао. Милош вас поздравља и моли да му пишете а имали бисте о чему. Шта вели »народ« што су му новине забрањене?

Сопрон — Ignaz C. Soppron, родио се 30. септембра 1821. у Новом Саду у немачкој трговачкој породици, која је 1739. пребегла из Београда. Отац, Карло, трговац, рано је умро, и тим је прекинуто његово школовање. Ступио је као дечак у штампарију Павла Јанковића, отишао затим у Пешту, па у Беч. Као штампарски радник слушао у Бечу Миклошића и друге универзитетске професоре. 1847. ушао у редакцију новоосноване листа Fremdenblatt-а, у Буни сишао у Нови Сад, па у Београд. 1851. прешао у Земун и отворио штампарију, у којој је штампано око сто књига на српском, бугарском и грчком језику. 1865. на позив турске владе отишао у Сарајево, да подигне штампарију, у којој се штампао званични лист Босна (на турском и српском језику), и уређивао је лист Босански Вјесник (1866.—1867.). Због болести напустио Сарајево и вратио се у Земун. Отпочео уређивати Земунски Гласник (1867.), али није успео, затим политички лист Der Grenzbote (1869.—1874.). Од 1879. уређивао Semliner Wochenblatt. Умро је у Земуну 26. марта 1894. — Од српских књига издавао је Избор најизрадњих белетристичких списанија свију народа (Чоке, Евжен Си и др.), календаре, лист Подунавку, Милована Видаковића Усамљеног јуношу и др. — Написао је на немачком језику опширну монографију града Земуна (Земун 1890.).

Шта вели »народ« што су му новине забрањене? — Односи се на лист Данила Медаковића Српскій Дневникъ (излазио од 1852.—1864.), који је од 11. септембра до 11. децембра 1858. био за-

брањен (в. Библиографију Стојана Новаковића бр. 2159.). Као додатак Дневнику излазила је сваке недеље Седмица (од 1852. до 1858., када је, месеца новембра, забрањена). Ђорђе Поповић био је тада главни сарадник Дневника и уредник Седмице.

XIX.

Ђуро Даничић Ђорђу Поповићу

(послао му један примерак Живота св. Саве од Доментијана; говори с иронијом о некој депутацији, која ће ићи Јакову Игњатовићу, да му захвали на његову чланку Српско списатељство; опет, и то доста оштро и авторитативно, о језику).

У Београду 7 септ. 1860

Господине!

Међу књигама што је друштво с. с. ових дана послало Хинцу има gratis за вас 1 екс. Живота св. Саве од Доментијана. Изволите постарати се да га примите.

Од »списатељске« партије која је јача од друге ових ће дана поћи депутација с адресом г. Јак. Игњатовићу да му захвали на чланку »Српско списатељство« у бр. 20 Данице. У адреси обећава се г. Игњатовићу до смрти пензија и по смрти споменик какав хоће, ако не престане доказивати оно што у томе чланку предлаже да се учини за њих. Адресу чујем да је писао г. Рашић, а депутацију ће водити слепи Јеремија. И ви ћете добити нешто, али управо не знам шта, чини ми се да ће бити »јабука«, за то што су ваше новине, у којима је изашла она »спасителна« за речену партају мисао г. Игњатовића.

Него и од мене може бити да ћете скоро добити какву адресу за »волем«, »јашти«, »свòга« и т. д. Кад људи којима је посао судити о тим стварима кажу само да то не ваља, ја мислим да ви онда немате права сумњати, ако ли

бисте и сумњали, немате права писати онако како они људи кажу да не ваља. Врло ми је жао што таквим стварима грдите прекрасну иначе Даницу. Вама би требало још већма да је жао.

Будите ми здраво и весело.

С поштовањем

Ђ. Даничић.

друштво с. с. — Друштво српске словесности.

Живот св. Саве од Доментијана — Живот светога Саве Написао Доментијан. На свијет издало »Друштво српске словесности« трудом Ђ. Даничића. У Биограду у државној штампарији 1860.

г. Рашић — *Давид* (*Милан*) Рашић („Давираш"), рођен у Земуну 1825., учио школе у Крагујевцу, у Београду, у Бечу; професор у Србији, умро 6. фебруара 1875. као професор П. полугимназије у Београду. Најпознатији је као преводилац *Дима*-ова романа Гроф од Монте Христо (Беч 1855.—1856.), који је изишао у десет свезака, „дјело са велике популарности међу масом наше публике разграбљено и ријеткост постало" (Новаковић, Библиографија, стр. 370.). Превео је *Бичер-Стоу*-ове Чича Томину колибу (1853.—1854.), у шест свезака, *Волтерову* Заиру (с немачкога), *Лафонтенова* Федора и Марију, уређивао календар Војвођанин (од 1853.–1859.). У стиховима приказао стање Црне Горе („за време владе Петра II. Његуша и његови предшественика осветљено повесничким изворима") и књажевства Србије (Црногорка, 1852., Космајка, II. изд. 1859.) и писао многе усклике, поздраве, изливе чуства, надгробне беседе и т. д, „Његови оригинални списи не вреде много; али својим исликаним календарима и својим преводима сенсационих романа, са сликама, свакако је умножио број српских читалаца у 50-тим годинама" (Јавор за 1875., стр. 285,). — Литература: Новаковићева Библиографија (непотпун списак његових дела); Каталог народне библиотеке у Београду (у Београду, 1894., потпунији); Јавор за 1875.

слепац Јеремија – Јеремија Обрадовић Карацић, рођен у Београду на велики петак 1814. од оца Обрада, трговца, Вукова брата од стрица, и матере Цвете. Сам вели за себе у натпису књиге Црногорска Вила (Земун 1853.): „стариномъ изъ Херцеговине изъ Дробњака и сусѣдъ Црногорскій юнака, а населѣнъ фамиліомъ у Ядру у Тршићима". Као мало дете у богињама изгуби лево око. С оцем се преселио у Шабац, ту свршио основну школу и изучио папуџијски занат. 1839. у Београду отворио папуџијску радњу, стекао нешто новаца и примио кафану Зелени Венац, а затим купи у Бељини од Катића из Рогаче једну механу на друму. Ту га заболе очи, напусти радњу, оде у Београд, затим у Беч на лечење. У Бечу су га помагали Вук и кнез Милош. Не би му боље, и он се врати у Београд и поче учити свирати у ћемане, не би ли се хлебом захранио. „У то доба у Београду, па онда и у Србији, није

било ни једне књижаре. Дућани су били пуни Вукових, Доситијевих, Милутиновићевих и Видаковићевих књига, особито неки и неки, н. пр. Милована Радовановића." Јеремија сад, свирајући у ћемане, поче разносити и књиге, што их је узимао од тих трговаца, највише, разуме се, календаре, часловце и псалтире. 1849. поче Јеремија и певати: под утисцима мађарске буне спева песму о томе, даде је штампати и за две недеље све распрода. „То мене охрабри и намами, те ја спевам и другу о мађарској буни те штампам опет у две иљаде комада, те и то оде за час, све по цванцик. Ја се богме опарим, па баталим онда свирку, и узмем да пјевам и штампам, па продајем књиге." Уз књигу Книћанка (Београд 1852.), додаје 16. песму о себи, и како је ослепио. По повратку из Беча, поверио се једном Турчину у Шапцу, да га лечи, и онда је изгубио вид сасвим. — Тако је Јеремија постао први српски колпортер, али је уједно био и писац и издавач: многу је књигу он сам саставио, сам издао и сам распродао. Спевао је многе песме на народну (назвао се „природним поетом") опевајући сувремене догађаје, затим уређивао календаре (Зорица, Љубић, Таковац, Ерак и Петак) и издавао многе друге књиге [међу њима и иначе често прештампавану песму Гаврила Ковачевића о бој косовском, затим Јоакима Вујића, Милована Видаковића, Вићентија Ракића, Фенелонова Телемака (с Валожићем) и III. издање Горскога Вијенца „точно прештампао" (Београд 1867.)]. Штампао је и Турско-српски речник с разговорима (Београд 1855.) и више пута Песмарицу, збирку популарних песама, из које се развила Лира. Његова сестра Марија Милутиновић пише више пута Вуку и тражи да пошаље који добар немачки календар „за Братъ Єремію". У писму од 21. августа 1855. вели: „Онъ є 5000 ком. Календара штампао, а исто толико и књижаръ Београдски, па ако садъ недобѣ одъ васъ Календаръ, да своме Календару мене месеца доштампа, грдну ће штету претрпети морати; а доста му є и штете и трошка болестъ прве жене причинила, па прије 12 дана и ова друга му жена умрла! а и онъ є врло слабъ. Я мислимъ ако се опетъ скоро ожени [женио се још два пута], да ће сав свој капиталъ на женидбе и сараньиванѣ свои жена потрошити." (В. Вукову Преписку, књ. VI., Београд 1912, стр. 43.). Поред ових календара Јеремија је штампао и велике календаре и сановнике. Књиге су му тако добро пролазиле (а Јеремија се није ограничавао само на Београд него је и путовао по Србији колима, која је књигама напунио, да их празна врати), да је Јеремија могао купити и кућу. Али које конкуренција које слабост и старост његова учинише, да му радња пође у назадак. Слепац Јеремија мораде продати кућу за дуг штампару и године 1880. затражи од народне скупштине помоћ. Ова му би једногласно дата. Умро је 25. новембра 1888. у Београду и сахрањен у новом гробљу. На опелу му је држао говор архимандрит Фирмилијан. — У мостарској Малој Библиотеци прештампане су из његова календара Таковца за 1869. Српске народне приповиједетке (св. 92., 1905.). — Литература: Јован Миодраговић, Српче за 1885., слика, и животопис од уредника (стр. 73.—77.); Арх. Фирмилијан, Тумачења Јеванђеља са Беседама (Београд 1892.); Ст. Новаковић, Српска књига (Београд 1900.); Душан Славић, Књижарски Гласник за 1921. бр. 3. (чланак од уредника). – У Српчету су автобиографски подаци, како их је уредник записао из уста слепца Јеремије, и не слажу се са животописом у Књижарском Гласнику.

XX.

Ђуро Даничић Ђорђу Поповићу

(саопштава, да му је један ученик написао преко свакога очекивања чланак о ъ и ь и пита га, да ли га може штампати у Даници; једна техничка напомена за штампање Данице; жали, што оптерећен школским пословима, не може за Даницу ништа написати).

У Београду 17 јан. 1861

Господине!

У почетку ове школске године после неколико прелекција зададох својим ђацима (у првој години) да напишу који хоће од своје воље без и какве дужности чланак о ъ и ь и обрекох 5 премија (књига): највећу за најбољи а мање за друге боље. На то добих само два чланка, али је један од њих таки да не само доби највећу премију него да му се онаком ни надао несам. Осим што је тај чланак са свим добар, још је особито знатан и за то што писац (као што знате) док није дошао у лицеј није могао у школи ништа научити што би му требало за тај чланак, него још што је учио оно га је утврђивало у противним мислима, а ни мојих неколико само прелекција није га могло онолико упутити колико је показао да је упућен — упућен сам својим трудом за чудо пре него што је дошао к мени. Не само аргументима (које можете казати да је од мене чуо) него и зрелим мишљењем и уредним казивањем тај је чланак — од младића који је јесенас из наше гимназије прешао у наш лицеј — веома је [sic] знатан.

Послао бих вам га за Даницу, али не знам

1) по самој теми мислите ли да јест за Даницу или да није.

2) имате ли у штампарији слово ѣ.

Молио бих вас дакле да ми то јавите. Веома бих се радовао ако узможе бити да Даница изведе пред свет овако врсна младића од кога се можемо надати многоме добру — ако га бог поживи.

Мислим да би боље било да се у Даници не штампа ништа онако ситним словима, каквим су се почеле штампати песме и „подлистак".

Од бога вам свако добро.

Са сваким поштовањем

Ђ. Даничић.

Врло ми је жао што сам још и ове године тако оптерећен школским пословима да Вам не могу за Даницу ништа написати, већ ако што случајно.

Чланак о ѣ и ѣ — штампан је у Даници за 1861., чланак је написао Стојан Новаковић. В. о томе Белешке о Ђ. Даничићу, прилог к историји српске књижевности од Стојана Новаковића. На по се штампано из Годишњице Н. Чупића, VII. У Београду 1885, стр. 27. и 28.

XXI.

Ђуро Даничић Светиславу Касапиновићу

(веома топлим речима уверава га о својој љубави и поштовању; обећава му коју своју књигу; суд о Милетићу поводом питања о Друштву српске словесности; поздрави).

У Београду 13 септ. 1863

Мили пријатељу!

Од како сам се вратио из Панчева једнако мислим само о вама, о вашем бистром разуму и добром срцу. Али у Панчеву само сам се већма уверио о оном што сам још у Бечу довољно познао. Немојте узети за ласкање, јер ја нисам никада рад говорити друкчије него што мислим, а мислим тврдо да сам у вама нашао Србина који ће у своје време бити истинита дика своме народу. Такога човека љубити и поштовати мени је дужност, а још имати љубав такога човека — то мени припада међу најдрагоценије што се у животу може имати. Ви сте обилато показали све ово што напоминем с ваше стране, показали сте обилато за

мало времена што смо били заједно; а то је учинила дивна, племенита лакоћа којом се красна душа ваша уме и с поља јављати. Али у мене није тако; у мене нема те лакоће, него што ми је у души оно се једва с тешком муком може и с поља јавити. Знајући да ви немате по чему мислити колико вас љубим и поштујем и колико ми је љубав ваша драга, у великом сам јаду. Да би ми колико толико лакше било, за то вам написах ово неколико речи и молим вас да бисте ово барем веровали докле се не потврди. С истом намером послаћу вам скорим коју књигу своју, и молим вас да примите онако како примате друго што вам може бити мило.

Опомињете се како је г. Милетић говорио да се овде у министарству ради да се укине »друштво српске словесности« и какве је разлоге против тога казивао и какво је значење давао том укиданју; опомињете се да је казивао да му је др. Крстић говорио да се о том ради. Могу вам јавити да нити је истина да се о том у министарству ради нити је истина да је г. Крстић то говорио г. Милетићу; он му је само говорио шта је било у овдашњим новинама о друштву. Мислим да то посведочава што сам говорио г. Милетићу да се он не труди довољно да позна ствар пре него ће о њој судити или само резоновати. Од овога што вам пишем о овој ствари ја одвајам питање би ли требало укинути друштво или не.

Молим кажите од мене поздрав и поклон са сваким поштовањем доброј госпођи мајци својој и господину очуху. И господина оца Васу молим поздравите ми љубазно. А вама желећи добро здравље да бисте могли напредовати у свему на што сте рођени српском народу и уверавајући вас о потпуном поштовању које имам према вама остајем ваш

Ђ. Даничић.

Адреса:

Gospodinu
Svetislavu Kasapinoviću
Doktorandu prava
fr. Pancsova.

Светислав Касапиновић — рођен 8. децембра 1839. у Панчеву, учио се у Панчеву, у Ср. Карловцима, у Бечу и Грацу и положио докторат права, затим адвокат у Панчеву и много година посланик на срп. нар. црквено-школском сабору, у ком се одликовао ватреним беседама. 1876. је оптужен за велику издају и затворен од мађарских власти. Када се Милетић, болешћу проморан, повукао с политичкога поља, покушао је Касапиновић да с Ником Максимовићем и Тодором Бекићем оснује нову странку на основу т. зв. кикиндскога програма (насупрот Милетићевој или народној странци, заснованој на бечкеречком програму), која би ишла за тим, да се заједничким радом с Мађарима очува народна црквено-школска автономија и уједно бољи успеси народној политици. После потпуног неуспеха те тако назване »нотабилитетске« странке повукао се с политичке позорнице. Умро је у Панчеву 10. септембра 1922.

др. Крстић — др. Никола Крстић (в. напред белешке уз писмо X.).

госпођи мајци својој и господину очуху — мати Касапиновићева. Софија, пођ. Поповић, преудала се за Ђорђа Коку, бакалскога па после житарског трговца.

господина оца Васу — Васа Живковић (1819.—1991.), панчевачки прота, песник популарних песама »Радо иде Србин у војнике«, »Одби се бисер-грана« и многих других.

XXII.

Ђуро Даничић Александру Сандићу

(шаље му претплату на Ost und West за велику школу, и од Бранковића новац за фотографије овога; обећава му трећу свеску трећег дела речника [из књижевних старина српских]; поздравља Касапиновића и Николића, и захваљује му на послатој фотографији).

У Биограду 2 апр. 1864

Драги пријатељу!

Изволите примити од нашега збора професорскога 5 f. 20 н. за Ost und West на ½ године. У један пут колеге моје опазише да је »Ost u. West«

престао долазити за велику школу, јер без сумње пренумерација није поновљена. Изволите дакле од онога времена кад сте престали слати слати га и у напредак.

Осим тога шаље вам г. Бранковић 3 ф. и моли вас врло лијепо да не пожалите труда отићи к нашему фотографу и узети фотографије 6 екс. и послати му.

Примићете дакле у овом писму свега 8 ф. 20 новч.

Данас или сјутра послаћу вам трећу свеску трећега дијела рјечника.

Је ли ту љубазни г. Касапиновић? Ако је ту, молим вас, поздравите ми га срдачно.

Поздравите и г. Николића ако се с њим састајете.

Е да што од онога писма?

Будите ми здраво и весело

ваш

Ђ. Даничић.

Не знам јесам ли вам захвалио на вашој повој фотографији. Хвала вам. Врло сте ме обрадовали њом.

Александар Сандић — рођен 14. маја 1836. у Великом Бечкереку, учио се у месту рођења, у Темишвару и у Бечу (словенску филологију код Миклошића). Био је сарадник Српскога Дневника, Андрићева Световида и Ткалчева Ost und West-a (касније и издавач и уредник). У Бечу је одржавао везу с Вуком, био одушевљен Вуковац и на опелу му држао беседу (Беседа на опелу Дра Вука С. Караџића, у Бечу 1864.). Позван од владике Платона дошао у Нови Сад за консисторијалнога бележника, а затим постао професор новосадске гимназије, у којој је служио преко тридесет иодина (од 1866. до 1900.). Умро је између 15. и 16. априла 1908. у Новом Саду. — Радио је на културној и литерарној историји, написао много краћих чланака и подлистака о важнијим људима и догађајима, легенада о празнигима, поздрава о свечаностима (народним и личним), критика и држао многе беседе. Многе су од тих ствари засебно одштампане из политичних листова и других публикација. Полемички списи излазили под натписом Црна књига (I—V, Нови Сад 1871.—1887.). Превео

је Византијске споменике по Србији од Ф. Каница (Беч 1862.), Кратак извешај о стању расејаног многобројног илирскога народа од Бартенштајна (Беч 1866), Гете-ова Егмонта (Народна Библитека св. 76. и 80., Панчево), Ко много зна, много и пати од Грибоједова (нештампано) и још неколико позоришних игара. За школу је издао Историју света по Пицу (Нови Сад 1868.—1771.) и Мађарску граматику (Нови Сад 1873.). Обилан му је рад на народном просвећивању; издао је више Књига за народ (Нови Сад од 1869. до 1871., о Стевану Немањи, св. Сави, Вуку, кнез-Михаилу, кнез-Лазару), уређивао календар Годишњак, издавао народне песме ћирилицом и латиницом, превео Драгу од Божане Њемцове (Нови Сад 1877.) и Две посестриме, приповетку за мале Српкиње (Нови Сад 1869.). — Био је фактички уредник свештеничкога листа Беседе (Нови Сад 1868.—1869.), приредио V. попуњено издање Бранкових Песама (Нови Сад 1878.), живо учествовао у раду уједињене омладине и сарађивао у њезиним органима. — Писао је и под псеудонимом Бранко Бранчић.

Ost und West — бечки лист, који је заступао словенске и нарочито јужнословенске интересе. Засновао га је марта месеца 1861. хрватски родољуб Имбро Игњатијевић Ткалац (1824.—1912.). Сарадници су му били од Срба Милетић, Ст. Павловић, Мих. Полит Десанчић, Александар Сандић. Борио се с грдним тешкоћама. 1863. Сандић је примио уредништво, 1865. престао излазити. Не зна се, да ли је игде у целини очуван, ни примерак у некадашњој царској библиотеци у Бечу није потпун. (В. чланак д-ра Миленка Р. Веснића о Ткалцу, Ходишћица Николе Чупића XXXIII. (Београд 1914.), стр. 28., примедба). О Ost und West-у били и Срби у Угарској превео Стеван Павловић (Нови Сад 1883.), стр. 297. (заступао румунске интересе), 575. и 576.

Бранковић — Бранковић Константин, рођен у Новом Саду 20. маја 1814. у њурчијској породици, умро у Београду 22. новембра 1865. Професор и ректор (пет пута) велике школе у Београду, предавао прво математику и физику, после филозофију и педагогију. 1848. био члан Главнога Одбора у Ср. Карловцима и слао извештаје Српским Новинама. Један је од оснивача Друштва српске словесности и написао је предговор за први Гласник тога друштва. Писао и преводио многе уџбенике за све степене школске и око логике за слушатеље мудрословља (Београд 1851.) имао полемику с А. Васиљевићем. У Гласнику писао о постанку и радњи Друштва српске словесности и о развитку велике школе. Радио и у Летопису, Уранији, Голубици, и превео једну књижицу за децу (Шмидова Ускршња јаја, Београд 1853.) — Биографија у Гласнику (књ. 19.) од архимандрита Саве Јовшића, који га хвали и као одличнога ученика Шафарикова и Магарашевићева у новосадској гимназији.

трећу свеску трећега дијела рјечника — Даничићев Рјечник из књижевних старина српских.

Николић — Федор Николић (?).

XXIII.

Ђуро Даничић Антонију Хаџићу

(жали се на неуредну експедицију Матице; о »пабирцима« из његова речника [за књижевне старине српске]; о његовој критици на речник Београчев).

У Београду 1 фебр. 1866

Господине!

До седмога броја долазила ми је »Матица« уредно, а по том чак после св. Саве добих број 9 и 10, и то пошто сам сâм на ноге отишао до Добровојевића, те их узео. Од то доба ево до овога часа не добих ниједнога броја, као што ни 8-ога још'те немам. Јављам вам ово мислећи да је добро да знате. Ако ће се тако свуда раздавати, немојте се надати да ћете се одржати, нити се после тужите на публику.

Међу »пабирцима« погрешка је »душегубија«, треба »душегубња« (душегубца). Бојим се, хоће од слабе користи бити ти пабирци онима за које није сам речник; а за које је речник онима доиста ти пабирци и нису намењени. Невештоме није доста да се само изнесе што преда њ, јер он опет не ће знати што је пред њим. А најмања је ствар у мом речнику дознати да та и та реч има у њему.

Мој суд о речнику што пише г. Београдац готов је био још летос пре него што сам пошао на пут; а како ми се ваља спремати за одлазак, и преписао сам га о богојављењу. Ја мислим да га дам г. Ј. Бошковићу па нека га он пошље са својим и с рукописом, кад буде он готов.

Од бога вам свако добро!

С поштовањем

Ђ. Даничић.

»Матица« — лист омладине српске, издавала га Матица Српска, уређивао А. Хаџић од 1866. до половине 1870.; заменила је Млада Србадија.

Добровојевић — књижарница Александра Добровојевића у Београду примала је претплату на Матицу за Србију и водила бригу о уредном достављању листа претплатницима (В. Позив на претплату од уредништва »Матице«). — Добровојевић је издао Свештенство и ратарство од Љуб. П. Ненадовића (1863.), Смрт Смаил-аге (1867.) и календар Лето (неколико година од 1864.).

г. Београдац — Јован Београдац (1812.—1889.), био аустријски официр, после се бавио политичким, филолошким и физичким стварима (perpetuum mobile). Суд Даничићев о његову речнику штампан је у Летопису (књ. 111.), а иза њега Бошковићев.

г. Ј. Бошковићу — Јован Бошковић (1834.—1892.), професор српскога језика у великој школи београдској, умро као министар просвете

XXIV.

Ђуро Даничић Александру Сандићу

(моли га, да нареди, да се из књижарница [новосадских] примерци његових Облика српскога језика пошаљу у Панчево).

У Загребу 24/11 1868

Многоштовани Господине!

Молим вас врло лепо, видите у тамошњим књижарницама налази ли се 10 до 20 ексемплара мојих облика српскога језика, и ако се налази, наредите **одмах** да се на мој рачун пошље »An den Herrn C. Wittigschlager Buchhändler in Pancsova« и то поштом. За те ексемпларе послаћу или новце одмах или толико ексемплара новога издања које се сада штампа; само ми јавите како сте уредили.

Молим вас, не одрецте ми ове љубави, и јавите ми шта сте учинили што пре.

С поштовањем

Ђ. Даничић.

Адреса:

Gospodinu

A. Sandiću

profesoru u vel. gimnaziji

u Novom Sadu

Neusatz.

мојих облика — Облици српскога језика. Српска граматика. Написао Ђуро Даничић. Дио III. Облици. У Биограду 1863. изишло друго и треће издање.

C. Wittigschlager — рођен 1826., умро 1889., основао књижарницу и штампарију у Панчеву 1854. Радња и данас постоји, и воде је његови синови. Он није као Фукс, Сопрон и други немачки штампари у нашим крајевима издавао српских књига.

XXV.

Ђуро Даничић Јовану Ђорђевићу

(примио и предао новац за глумицу Бајзову; волео би, да је од тога био поштеђен).

У Загребу 1 нов. 1871

Многоштовани Господине!

Три стотине и педесет фор. у банкнотама што сте ми послали за глумицу Бајзову, ја сам примио и њојзи предао. Намиру сам њезину послао г. Малетићу. То је сав мој посао у тој ствари. Кад сте толике друге глумце и глумице примили одавде без мене а и с овом све свршисте без мене, само јој уговор и новце посласте преко мене, волео бих да сте ме и од тога поштедели. Овдашња се интендантура срди што премамљујете глумце и глумице не питајући може ли их она отпустити. Може ко помислити да ту има и мога масла. А ја се не само не желим мешати у таке ствари, него нисам рад ни да ко мисли да се мешам. С Бајзовом може бити да ћете имати још неприлика, јер чујем синоћ

баш да је интендантура не ће да пусти док не положи плату од три месеца по уговору, а не верујем да ће она имати толико у један пут да положи.

Желећи вам свако добро остајем

с особитим поштовањем

Ђ. Даничић.

глумица Бајзова — Ivana Bajza Szlavik, рођена 1835. у племићкој породици у Загорју, ступила први пут на позорницу 21. децембра 1856. у Загребу. Спочетка уједно и наивна, и сентиментална, и трагична љубавница и јуникиња развила се у представницу карактерних улога. Шеноа је назвао »диком хрватскога глумишта«. Умрла 1882. — У Београду је била с хрватским казалиштем 1862. и похваљена од београдске критике. — Даничић је погодио, Бајзова није дошла у Београд за сталну чланицу.

г. Малетићу — Ђорђе Малетић (1816.—1888.) професор и директор у Београду, управитељ народног позоришта; песник и књижевник.

XXVI.

Ђуро Даничић Стевану В. Поповићу

(одговара на писмо, којим су тражени подаци о Бранку; вели, да нема не много него згодна времена за опомињање којечега из њихова друговања; Бранков се карактер није потпуно развио, стога треба изучавати његове песме, и таква би студија накнадила, што се не зна о његову животу).

. . . . . .

Веома је лијепо што се тако трудите дознати што више о животу Бранка Радичевића. Али ми је жао што ће Вам труд бити од мале користи. Ја сам с њим друговао више година тако да смо свагда заједно бивали, кад год нијесмо радили. Али кад је то било! Да бих се опоменуо којечега из нашега друговања, требало би времена — не много него згодна за тако опомињање. Па најпосле како је Бранко врло млад умрьо мислим да не треба ни тражити каквијех догађаја у његову животу које би требало знати, нити се карактер његов могао потпуно развити, да би нам га свега показао. Ја

мислим да би добра литерарно-историјска студија о његовијем пјесмама потпуно накнадила све друго што би ради знати о његову животу. Да је Бранко био велики разум, то би нашла речна [sic] студија и у том самом што је онако пјевао у своје вријеме. Могу још само додати да је био нарави свагда веселе и врло погодне. Молим Вас да ми опростите што је само ово одговор мој на поштовано ваше писмо од 4. ов. м.

. . . . . .

без датума — У писму од 5./17. авг. из Новага Сада Јовану Бошковићу у Београд Стеван В. Поповић саопштава, што му је Даничић писао о Бранку. Писмо је Даничићево писано дакле пре 5. авг. У своме писму Стеван В. Поповић вели Бошковићу: »Већ ми избелише очи чекајући те...«, а касније: »У том чекању па ти не послах писмо Даничићево о Бранку«. При крају писма вели: »Сиромах Даничић је у Глајхенбергу, врло је слаб, тешко да ће му бити лека.« Могућно је, да је Даничићево писмо писано из Глајхенберга, ако није, јест из Загреба. По свој прилици изостављени су из њега само почетак и завршетак.

Стеван Васин Поповић — рођен 27. септембра 1844. у Старом Бечеју, умро 26. јануара (8. фебруара) 1918. у Земуну; био школски референт епархије бачке и будимске, затим управник Текелијина завода у Будимпешти и посланик на хрватском и мађарском сабору. Као посланик на српском црквено-народном сабору у Ср. Карловцима сарађивао на Уредби за српске основне, више девојачке и учитељске школе. Развио веома велику књижевну делатност (педагогија, пољска привреда, лепа књижевност) и веома му је знатан рад на дечјој књижевности (»чика-Стева«). Уређивао више листова (Лист за народне учитеље, Српска народна школа, Радован, Српске илустроване новине, Њива) и календар Орао. Последњих година сасвим је напустио књижевност и предао се политичком и практичном раду.

Орао — календар за 1878. донео је чланке Јована Бошковића и Мине Вукомановића Карапића о Бранку, и предлог уредника, Стевана В. Поповића, да се кости Бранкове пренесу на Стражилово, с лепом песмом Змајевом Бранкова жеља, написаном на Бранков начин. О том Орлу пише Ђ. Даничић Ј. Бошковићу 18. октобра 1877. године из Загреба: »Хвала ти што си ми споменуо »Орла«. Одмах сам га исти дан потражио и срећом нађох га у књижари Мучњака. Добро је оно, што си написао. Добро је и Минино: ја сам се којечега опоменуо тек кад сам оно читао, а био сам заборавио. И слика рекао бих да је добра.

Само ми се чини да би требало чело да је више. Али може бити да ме слабо памћење вара« (Летопис Матице Српске, књига 196., стр. 123.). — Јован Бошковић у свом чланку у Орлу послужио се овим писмом Даничићевим.

М. Шевић.

На стр. 229. изостала је напомена уз уреченицу (врста 24.): Ред је писама углавном хронолошки[1].

[1] Тај је ред прекинут само на једном месту, да би се завршило са заједничким кругом Бранковим и Даничићевим, пре него што се пређе на шири круг Даничићев. Према томе би се ова писма могла поделити на два дела, од којих би први обухватао писма I.—XII., а други остала.

Даничић у светлу Академског „Rječnika".

Преда мном је први део »Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika« Југословенске Академије који је обрадио Ђура Даничић. Даничић је редиговао тај први део од *A — Češulja* и од другога дела спремио рукопис од речи *Četa* до *Čobo*. дакле, како се види, он је само отпочео рад око састављања тога нашега »Rječnika«, а ми ипак кад је говор о њему обично кажемо и називамо га »Даничићев речник«. Па то је и оправдано. Не као да бисмо тиме хтели мимоићи и омаловажити заслуге и рад око тога научнога потхвата осталих редактора »Rječnika«, наследника Даничићевих, Ваљавца, Будмана и Маретића, нарочито потоње двојице који су обимом обрадили далеко више речи од Даничића (Будмани од слова *D* до *Mariti* — део *II.*, *III.*, *IV.*, *V.* и од *VI.* св. 24., 25. и 26. а Маретић, данашњи редактор од *Mariti* па даље), него што тим хоћемо да кажемо да је Даничић дао интонацију и метод како да се обрађује поменути »Rječnik« и што је, према томе, Академски »Rječnik« концепција Даничићева коју су познији редактори имали само да у дело проводе.

Познато је на какав је пријем у научном свету наишао овај епохални и, свакојако, најважнији научни потхват Даничићев. Од стручњака који су се поводом публиковања »Ogleda rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika« огласили и изрекли свој суд о лексикографском методу Даничићеву треба на првом месту споменути Миклошића чије мишљење, иако не сасвим објективно и разрађено, али зато што је било покривено великим ауторитетом, а гласило је врло повољно и ласкаво, било је од пресудног утицаја за даље држање Даничићево према његовој замисли о обради *»Rječnika«*. Ни више ни мање него на замолбу Даничићеву, да би га »од погрешака одвратио« а »у добру утврдио и охрабрио«, Миклошић му одговара: »Погрешака нашао нисам, и, шта се другога тиче, Вас ће у добру утврдити mens conscia recti.« Да пређемо преко негативне критике, уосталом основане с

обзиром на Даничићеве етимологије од стране Јагића и Брикнера, као и умеренијих напомена Срезневскога, Вебера, Павића и др., али ни најобјективније и са свом дужном обазривошћу и поштовањем према аутору и љубављу према самој ствари изражено мишљење Стојана Новаковића, ни оно није могло да утиче на Даничића да било у чему промени или коритује своје погледе па и с обзиром на оне стране »Rječnika«, о којима и сам јамачно није могао бити начисто да су најисправније и да не трпе коректуре. Њега су при свему томе заглушивале похвалне речи првака тадашње сувремене славистичке науке и он мирно и као са неком самодопадношћу понавља: »Послије санкције Миклошићеве ја управо не бих смио ништа промијенити...« — »кад особито Миклошић не запе за моје коријење...« — »кад Миклошић изријеком прориче нашем рјечнику да ће бити једнак у вриједности с Гримовим« и т. д. (у писму Јов. Бошковићу од 17. јануара 1879.). Тако исто у писму Ст. Новаковићу: »Ја мислим да не бих знао цијенити Миклошића, нити бих могао био добити његове санкције »Ogledu«, кад бих се послије ње могао поколебати« (Белешке о Ђ. Даничићу 67). Држање које је врло карактеристично по личност Даничићеву и његов овакав став, па ако ће и према научном ауторитету једнога Миклошића, не може се нипошто довести у склад са оним и онаким Даничићем који се нама преставља у првом реду, рецимо, из »Српске синтаксе«, »Рјечника из књижевних старина српских«, из целога низа снажних и оригиналних његових научних радова и потхвата, а нарочито не с оним Даничићем који пред нас иступа баш из самога овога »Rječnika«, ако га узмемо, не, дакако, једнострано, парцијално, не са овог или оног гледишта, са ове или оне стране, него ако на њ гледамо као на једно дело, на једну заокружену целину и једноставну научну креацију. То више је упадна горња овисност Даничићева о Миклошићу, што је он више полагао на оно неколико речи, управљених му интимнијим тоном у писму, него на сам поступак Миклошићев баш у истој оној ствари, због које се је Даничић, јамачно зато што се је осећао несигурним, на њега обраћао; јер, ако је то било јасно Ст. Новаковићу да »Миклошић сам није радио онако како је одобравао Даничићу« (Бел. 68), морало

је то бити очевидно и другим сувременицима па, наравно, и Даничићу, којега је нада све требао да интересује стварни научни рад човека којега је он тако високо ценио. Толико ради објашњења оног најкрупнијег и најчешће спомињаног недостатка у обради *»Rječnika«*, т. ј. лошег етимологизовања, који су Даничићу пребацивали најпре Брикнер и Јагић и којима се је, из љубави спрам истине а тешка срца ради привржености и поштовања према особи Даничићевој, морао ипак да прикључи и сам Стојан Новаковић.

А сада да бацимо поглед на »Rječnik« као целину и из тога у најкрупнијим потезима оцртамо Даничића као лексикографа. Хоћемо ли пак да достојно и у правој мери оценимо његов лексикографски рад и таленат који нам се најбоље очитује баш преко тога *»Rječnika«*, онда је нужно да при томе имамо у виду и дотадашње стање лексикографије у нас а донекле и на страни. Како је познато, наш су језик пре Даничића лексикографски обрађивали Врањчић (1595), Микаља (1649), Дела Бела (1728), Бјелостјенац (1740), Волтићи (1803), Стулић (1806) и Вук. Сви ти наши лексикографи, изузевши донекле Вука, нису имали никаквог правог метода у својем раду. Без обзира на њихову неориентацију погледом на само име језика који су обрађивали, па слабо или, боље, никакво научно познавање унутрашњих закона тога језика и његове историје, међусобне повезаности његових диалеката, његова односа према другим сродним словенским језицима и ових као скупине према осталим индоевропскима, што је све резултат унапређене упоредне лингвистике, а без чега ни новија лексикографија не може да се одржи на висини, али поменутим је лексикографима недостајао и основни научни принцип објективности, будући да су они у својим речницима истављали више себе, свој субјекат, своје боље или лошије познавање језика, према потребама својег времена, или, у најбољем случају, давали слику језика дотичне провинције у којој су живели и радили, и то стално по диктату извесних практичних циљева, а не с намером да износе и обрађују језички материал ради језика самога и ради саме језичке науке као такове. Изузетак међу домаћим лексикографима, предшасницима Даничићевим, чини Вук са својим »Српским рјечником«. Вук као творац нашег новог једин-

ственог књижевног језика, узетог из живог народног говора, а који је уједно био и језик традиционалне, по свему нашему народу раширене и познате књижевности, не би био у пуној мери испунио своју историску мисију и заслужио име препородитеља и оца нашег новог књижевног живота с обзиром на јединство језичко, кад не би, поред граматике, правописа, различних збирки народнога душевнога блага, био дао и у баштину нам оставио и речник тога истога језика. Дакако, у духу своје мисије и доследан принципима којима се је руководио у свем својем филолошко-реформаторском раду, Вук се је ограничио на то, да нам пода речник речи које су њему биле приступачне са искључиво оним и онаким значењима, каква су се налазила и употребљавала само у живом до тада некњижевном народном говору, не узимајући никако у обзир било какву реч и њено значење које би се ослањало на којем књижевном извору, а најмање на каквом старијем лексикону.

Такво је ето стање наше лексикографије затекао Даничић у часу кад је, пратећи развој сувремене модерне лингвистике, напосе тада још младе али пуне елана словенске филологије, и стојећи под упливом снажних сувремених покрета изучавања језика у њихову историском развоју, нарочито у Немачкој и Француској, дошао до смеоне замисли да, по примеру браће Грима и Е. Литре-а, и он својему народу даде такав речник, у којем ће се огледати живот појединих речи, почевши од стадија кад речи, упоређене са живим организмима, одговарају као неким ембрионима (= корени), па све даље како се путем сад знатнијих сад незнатнијих морфолошких измена и комбинација гранају и развијају, престављајући у тим својим често минималним обличним преинакама све могуће нијансе и најтање вибрације човечјег духа у свим фазама његова живота, акције и непрестаног развоја, почевши од примитивности па до најчудније модерне компликоване културности. Кад се размотри и слабо или, боље, никако до тада приправљен терен за тога посла и онда још увек недорасла средина за таквих концепција у нас, човек се мора да у чуду пита, одакле толика снага духа и самопоуздање иначе болежљивом и од природе прилично маћехински третираном Даничићу, да се решава на дело које, ако је један

Грим и Литре могао да подузме у крилу великог и у ту сврху добро приправљеног немачког одн. француског народа, није нипошто за своје остварење могло да има аналогних повољних услова у нашем још неразвијеном и младом народу. Но, у пркос свих тих неповољних услова и неприправности за такав научни потхват у нас, што је, ако икому, то свакојако Даничићу морало бити познато, он се ипак мирно и са пуно вере у своје снаге одлучује на то велико и тешко дело, што нам служи као најбољи и очевидни доказ да је Даничић доиста, како је то лепо у својим »Белешкама« о њему истакао његов ваљда најбољи познавалац Стојан Новаковић, спадао међу оне људе који, свесни своје способности и јачине, пркосе потешкоћама и одлучно корацају својим великим циљевима, који у стварању »мисле на потпуне целине а заснивају само на велико«.

Даничић је покретањем свога великог »Rječnika«, обрађивана новим историским методом, ударио темеље нашој новијој научној лексикографији. И његова »Историја облика« и »Синтакса« и »Рјечник књижевних старина српских« и све остало што је написао, све се то има сматрати као приправа за овај његов кардинални научни посао. »Rječnik« је синтеза свега његова научног рада који није могао испасти овакав какав је без онако опсежне лингвистичке и филолошке ерудиције Даничићеве, која избија из свих претходних његових научних радова, и слика Даничићева не би била потпуна и његова величина у нашим очима не би одскакала у толикој мери код свих поменутих великих и вредних његових радова, кад не би као круна свему тому његову научном настојању и деловању у својој епохалности био као нужна и логична резултанта приступио »Rječnik«.

Држећи се, у главном, смера и метода којим је Ј. Грим израдио свој речник немачког и Е. Литре француског језика, Даничић је предузео да за наш нови књижевни језик, око чијег је завођења у друштву са Вуком Караџићем сам највећма улагао труда, изради преглед његова историског развоја, какав може да се прати преко књижевних споменика од најстаријих времена све до наших дана, и да се тако из предочене историје нашег језика узмогну повући извесна правила и искористити за његово дотеравање и редиговање

његове органичности у стадију кад почиње да преузима функције књижевног језика, за што је потребна нека правилна устаљеност, или бар постављање неке објективне базе за систематскије и правилније даље његово развијање. Једна од крупнијих потешкоћа и незгода за оснивача наше историске лексикографије састојала се у томе, што је ванредно тешко и скоро немогуће било открити и установити континуитет нашега народнога језика путем литерарних споменика, који су сви од реда већ од најдавнијих времена па до XV. века били писани, не народним, него црквеним старословенским језиком, попримајући само овде онде елементе из народнога говора. И опет, док је Грим у својем послу око-израде немачког историског речника имао за базу нови горњонемачки језик, разрађен у великом и најбогатијем раздобљу немачког књижевног живота, од г. 1450. до његових времена, обухватајући златно доба немачке књижевности и немачке класике, а Литре такође француски âge classique, дотле Даничић при обради својег речника није имао такве платформе, будући да је он предузео да обради речник језика који се налазио тек у постајању, који је истом требао да се развије у књижеван језик. Задатак, како се види, битно различан и знатно тежи од онога пред којим су се налазили поменути Даничићеви лексикографски колеге и узори на страни.

Приступајући извођењу својег великог историског дела, Даничић једноставно разликује два периода односно два времена с обзиром на проблем развоја нашега језика. Тим што је »у наше вријеме«, вели он у приступу к »Огледу рјечника«, »народни језик са својом правилношћу и чистотом обзнањен и постао закон, и са сваке стране признан за закон у нашој књижевности« — »завршује се једно вријеме, а друго истом настаје: завршује се старо вријеме, којему је на крају народни језик у данашњем свом стању, а настаје ново, којему је у почетку тај језик«. Стога, кад је главна одлучна битка била већ добијена и од Вука, а уз његову ефикасну сарадњу и припомоћ, живи народни говор уведен као књижевни језик у нас, пожурио се Даничић да то велико, у главном од Вука инаугурисано дело усаврши и употпуни тиме, што је узео да тому новому књижевному језику, у сврху регулисања његова развоја у будућности, испита

прошлост, а држао је да ће тај задатак, како смо већ једном споменули, најбоље решити тако, ако за њ састави речник, у којем ће бити »у опће ријечи које имамо у књижевнијем споменицима, у књижевности и изван ње, што се могло дознати од најстаријих времена до нашега времена« (Приступ к »Огледу«). И он је приступио тому делу и, како смо у почетку навели, успео да га обради од слова *A* до речи *Čobo*. У тај најмонументалнији и најјачи плод својега духа, на којему је радећи, тако рећи, и издахнуо, Даничић је настојао да изажме и преточи сву јачину свога талента, да у њ убаци сво богаство своје јединствене језичке ерудиције и видовитости и да тиме најбоље запечати своју дубоку и неограничену љубав и привржености према народу из којега је никао и за чије је добро и културни напредак једино живео. И ми данас и они који ће за нама доћи имамо и право и дужност да, говорећи о »Rječniku«, упозоравамо на оно што видимо да је у њему мањкаво и несавршено, али при томе не заборавимо, да смо ми код тога критиковања увек у улози секундарних раденика, оних којих су дошли на готово, и да је лакше нешто већ у главном остварено поправљати и дотеравати, него нешто из основа стварати и, према томе, све замерке које су се изнеле одмах након обелодањења »Огледа« и доцније, и оне које ће вальда још доћи, не могу нимало да засене стваратељне величине Даничићеве и његових капиталних заслуга за ударање темеља нашој језичкој науци, које нам најбоље пред очи износи и ставља баш тај његов велики историски *»Rječnik«*. И ако ичим можемо да се одужимо успомени тога великог и заслужног сина нашега народа, јест да, у духу његову радећи, уз дужно, дакако, вођење рачуна о позитивним резултатима и напретку модерне науке о језику, проследимо и што пре крају приведемо то од њега започето велико дело, па да онда дође на ред обрада једнако тако у великом стилу Речника нашега живога народнога говора у свим његовим диалекатским нијансама, чије је остварење, јамачно, такође, само да богови и краткоћа једнога и то не пуног човечјега века друкче пресудили нису, било у смеоним и женијалним научним интенцијама Ђуре Даничића.

П. К. Булат.

Садржај

Страна

1. *Преглед Даничићевих радова* . . . . . V—XVI
2. *Т. Марешић*, Прилог српскохрватској стилистици из језика Даничићева 1
3. *Václ. Vondrák*, O cksl. překladu evangelia v jeho dvou různých částech a jak se nám zachoval v hlavnějších rukopisech 9
4. *А. Белић*, Језичко јединство Срба, Хрвата и Словенаца код Ђуре Даничића и његових савременика 28
5. *M. Murko*, Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga 72
6. *Stj. Ivšić*, Dva priloga za poznavanje Daničićevega života: 1. Daničić hoće god. 1853. da konkurira za profesora u novosadskoj gimnaziji, 2. Iz Daničićeve korespondencije s knegińom Julijom Obrenovićkom 107
7. *А. Стојићевић*, Лескин о Даничићу 124
8. *Др. Драгутин Боранић*, Вуков и Даничићев пријевод библијских цитата 155
9. *М. Решетар*, Како је Даничић издавао и исправљао Вуков пријевод *Новога Завјета* 216
10. *Др. Милан Шевић*, Из Бранкова и из Даничићева круга. — Писма Ђ. Даничића и његових другова 227
11. *П. К. Булат*, Даничић у светлу Академског „Rječnika“ 288

X. (3). — Димитрије Руварац, Автобиографија протосинђела Кирила Цвјетковића и његово страдање за православље. — Б. 1898, 8°, VI, 265. Цена 3 динара.

XI. (4) — Др. Лујо, Кнез Војновић. Дубровник и Османско царство. Књига прва (1365 - 1482). – Б. 1898, 8°, 288. Цена 3 динара.

*XII. (5). — Др. Драгиша Мијушковић. Ото Дубислав плем. Пирх, Путовање по Србији у години 1829. — Б. 1898, 8°, X, 247 (са сликом). Цена 3 динара.

*XXI. (6). — Драг. М. Павловић, Србија и српски покрет у јужној Угарској. — Б. 1904, 8°, XVI, 180. Цена 4 Дин.

XXV. (7). Јован Н. Томић, Црна Гора за Морејског рата (1684—1599). — Б. 1907, 8°, V, 374. Цена 6 Дин.

XXVII. (8). — Јован Н. Томић, Град Клис у 1546. години. — Б. 1908, 8°, IX, 298. Цена 4 Дин.

XXXII. (9). — Драг. М. Павловић, Србија за време последњег аустријско-турског рата (1788—1791 год.). — Б. 1910, 8°, XIII, 391. Цена 8 Дин.

XXXIII. (10). — Др. Јов. Радонић, Гроф Ђорђе Бранковић и његово време. — Б. 1911, 8°. XI, 776 (са 8 таблица). Цена 12 Дин.

XXXV. (11). — Др. Владан Ђорђевић, Црна Гора и Аустрија у XVIII. веку. — Б. 1911, 8°, 179. Цена 6 динара.

*XXXVI. (12). — Слободан Јовановић, Уставобранитељи и њихова влада 1838—1858). — Б. 1912, 8°, XII, 285. Цена 8 Дин.

XXXVIII. (13). — Ст. Станојевић, Борба за самосталност католичке цркве у Немањићској држави. — Б. 1912, 8°, XI, 178. Цена 4 Дин.

XL. (14). — Драг. М. Павловић, Покрет у Босни и у Албанији противу рефорама Махмуда II. — Б. 1913, 8°, VIII, 107. Цена 2 Дин.

XL. (15). — Др. Владан Ђорђевић, Црна Гора и Русија (1784—1814). – Б. 1914, 8°, 362. Цена 6 динара.

XLV. (16). — Др. Владан Ђорђевић, Србија и Грчка (1891—1893). — Б. 1923, 8°, 300. Цена 20 динара.

XLV. (17). — Владимир Ћоровић, Лука Букаловић. — Б. 1923, 8°, 162. Цена 12 динара.

XLVIII. (18). – Дубровачка Нумизматика, I. (хисторички дио). Написао проф. Милан Решетар. – Срем. Карловци, 1924, 8°, XVI. и 734. Цена 80 Дин.

XLIX. (19). — Др. Владан Ђорђевић, Црна Гора и Аустрија (1814—1894). — Б. 1924, 8°, 528. Цена 50 Дин.

L. (20). — La propriété Scientifique, Éditions spéciales Livre L. Belgrade,. 1924, 8°, Prix 5 Din.

LIII. (21). — Др. Душан J. Поповић, Војводина. Прилози проучавању. наше земље и нашега народа. Општи део I. Бачка. Прилози проучавању етничких односа од средине XVI века до 1921 г. — Б. 1925, 8°, IX, 155 и четири табеле. Цена 25 динара.

X. МУЗИКАЛИЈЕ.

Српско црквено карловачко појање. Забележио и хармонизирао за мешовити хор Корнелије Станковић од г. 1855 до 1863. Свеска прва. Блажене 1—8 гласа. — Б. 1922, 4°, II, 72. Цена 20 динара.

XI.

Љуб. Стојановић, Вук Стеф. Караџић, његов рад на српском језику и правопису (из Гласа LV). — Б. 1899, 8°, 67. Цена 1 Дин.

ИЗДАЊЕ БАТАЛАКИНА ФОНДА.

Историја Српског Устанка од Лазара Арсенијевића-Баталаке. Део први. — Б. 1898, 8°, стр. X, 484 Цена 6 Дин.

— — Део други. — Б. 1899, 8°, стр. 485—1022. Цена 6 Дин.

ИЗДАЊЕ СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

Гласник С. У. Друштва, књ. 33—57, 59—73, 75. Цена књизи 4 Дин.

Гласник С. У. Друштва друго одељење, књ. 4—6, 9—15. Цена књизи 2 Дин.

XIX. (5). — — Књига трећа, са 24 географске и геолошке карте и фотографије изван текста, и са 71 профилом и скицом у тексту. — Б. 1911, 4°, VIII, 689–1272. Цена 24 Дин.
Уз ово дело као засебни прилози иду два атласа: 1. Геолошки Атлас Македоније и Старе Србије и 2. Језера Македоније, Старе Србије и Епира. Цена по 20 динара.

XXVIII. (6). — Петар Т. Јанковић, Историја развитка Нишавске долине. Морфолошка студија. — Б. 1909, 8°, IV, са скицама и картом. Цена 4 Дин.

XXXI. (7). — Коста Стојановић, Основи теорије економских вредности. — Б. 1910, 8°. IV, 193. Цена 4 динара.

XXXIV. (8). — Д-р Мих. Петровић, Елементи математичке феноменологије. — Б. 1911, 8°, 774. Цена 12 Дин.

XXXIX. (9). — П. С. Павловић, Мекушци из Србије. I. Сувоземни пужеви. — Б. 1912, 8°, 140 (са две таблице и једном зоографском картом). Цена 4 динара.

XLIII. (10). — **Notice sur les travaux scientifiques de M. Michel Petrovich** (1894–1921) **Paris, 1922, 8°, X, 152.** Дена 20 Дин.

XLVII. (11). Милутин Миланковић, Реформа Јулијанског Календара. — Б. 1923, 8°, 12. Цена 5 Дин.

LI. (12). — Вас. Демченко, Котрљање без клизања гироскопске лопте по сфери. — Б. 1924. 8°, 94. Цена 10 Дин.

Књига: **4. Филозофски и филолошки списи.**

III. (1). — Стојан Новаковић, Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима. Легенда о Владимиру и Косари. — Б. 1893, 8°, VIII, 299. Цена 6 Дин.

VI. (2). — Др. Владан Ђорђевић, Грчка и српска просвета. — 1896, 8°, V, 275. Цена 5 динара.

*XIII. (3). Никола С. Петровић, Оглед француске библиографије о Србима и Хрватима (1544 1900). — Б. 1900, 8°, XVI, 314. Цена 4 Дин.

XV. (4). — Љуб. Стојановић, Каталог рукописа и старих штампаних књига, збирке Српске Краљевске Академије. — Б. 8°, IV, 267. Цена 4 Дин.

*XX. (5). — Др. Јован Скерлић, Јаков Игњатовић, књижевна студија. — Б. 1904, 8°, V, 220. Цена 4 динара.

XXIII. (6). - Павле Поповић, Приповетка о девојци без руке, студија из српске и југословенске књижевности. — Б. 1905, 8°, 123. Цена 4 Дин.

*XXIX. (7). — Јован Скерлић, Омладина и њена књижевност (1848–1871), изучавање о националном и књижевном романтизму код Срба. - Б. 1906, 8°, 557. Цена 15 Дин.

XXIX. (8). — Јован Скерлић, Српска Књижевност у XVIII. веку. — 1909, 8°, XIII, 481. Цена 12 динара.

XXX. (9). — Јован Н. Томић, Историја у народним песмама о Марку Краљевићу I. Песме о Муси Кесецији и Ђему Брђанину. — Б. 1909, 8°, V, 208. Цена 4 динара.

XXXVII. (10). — Стојан Новаковић, Законски споменици српских држава средњега века. - Б. 1912, 8°, XLII, 912. Цена 20 Дин.

XLII. (11). — А. Белић, Акценатске студије, књ. I. Б. 1914, 8°, VIII, 210. Цена 4 динара.

XLVI. (12). Тихомир Остојић, Захарија Орфелин: живот и рад му. — Б. 1923, 8°, 24. Цена 15 Дин.

LII. (13). — Др. Ст. М. Куљбакин, Палеографска и језичка испитивања о Мирослављевом Јеванђељу. — Ср. Карловци, 1925, 8°, VIII и 20. Цена 20 Дин.

LIV. (14). — Ситнији списи Ђ. Даничића. I. Критика, Полемика и Историја Књижевности. Ср. Карловци, 1925, 8° XII, 467. Цена 50 Дин.

LV. (15). — Даничићев Зборник. Љубљана, 1925. 8°, XVI, 294. Цена 50 Дин.

Књига: **5. Друштвени и историјски списи.**

VII. (1). — Иларион Руварац. Одломци о грофу Ђорђу Бранковићу и Арсенију Црнојевићу, с три излета о такозваној великој сеоби српског народа. — Б. 1895, 8°, VIII, 154. Цена 4 Дин.

VIII. (2). — М. Ђ. Милићевић, Манастир Каленић, задужбина деспота Стевана Лазаревића (1405–1426). — Б. 1897, 8°, XVI (са сликом). Цена 2 Дин.